T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ASYA'DA RADİKAL İSLAM TACİKİSTAN ÖRNEĞİ

SALİH AKDOĞAN
1108212112

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK

EDİRNE-2014

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SALİH AKDOĞAN tarafından hazırlanan **ORTA ASYA'DA RADİKAL İSLAM-TACİKİSTAN ÖRNEĞİ** konulu yüksek lisans tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 15. 16. Maddeleri uyarınca **24/04/2014 PERŞEMBE** günü saat **12.00**'da yapılmış olup, tezin [1]..... kabul edilmesine .....
OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Sibel Turan	Kabulüne	
Doç.Dr. Fahri Türk (Danışman)	kabulüne	Fahri Türk
Doç.Dr. Burak Gümüş	Kabulüne	

[1] Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10034704
Yazar Adı / Soyadı	SALİH AKDOĞAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 51529678744
Telefon	5437294961
E-Posta	dogan.salih@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Orta Asya'da Radikal İslam-Tacikistan Örneği
Tezin Tercümesi	Radical Islam in Central Asia-The Case Of Tajikistan
Konu	Siyasal Bilimler = Political Science ; Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	166
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK 39743029412
Dizin Terimleri	Tacikistan=Tajikistan ; Radikal İslam=null ; Orta Asya=Central Asia ; Orta Asya ülkeleri=Central Asia countries
Önerilen Dizin Terimleri	Orta Asya'da Radikal İslam, Özbekistan İslami Hareketi, İslami Yeniden Doğuş Partisi, Hizb-ut Tahrir
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

13.05.2014

İmza:.....

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Orta Asya'da etkili olan radikal İslami örgütler Tacikistan Örneği başlığı altında irdelenmiştir. Çalışmanın içeriği, bu konuda araştırmalar yapan yerli ve yabancı yazarların eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuş ve güncel kaynaklar ile desteklenmiştir. Araştırmalarım için yardımsever ve kolaylık sağlayan davranışlarından dolayı Eyüp Sultan Halk Kütüphanesi ve İSAM görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim. Birçok sıkıntıya rağmen, çalışmayı tamamlamanın mutluluğunu yaşıyorum. Bu noktada, benden desteğini ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen ve kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Fahri TÜRK'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Bunun dışında çalışmanın yazım sürecinde karşılaştığım teknik sorunlarda bana yardımcı olan Gaziosmanpaşa Electro World Personeli Vedat IŞIK ağabeyime teşekkürlerimi iletirim. Ayrıca birlikte görev yaptığımız dönemde benden desteğini eksik etmeyen İstanbul Üç Şehitler Orta Okulu Müdür Yardımcısı Sayın Rauf CORA ve Sınıf Öğretmeni Sayın Şenol AKARSU'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Maddi ve manevi her zaman yanımda olan değerli ailem ile canım karım Kezban ve kızım Feriha Yağmur'a çok teşekkür ederim. Bu tez üzerinde Sevgili Ailem ve Muhterem Hocam Fahri TÜRK'ün katkıları pek büyüktür. Bu çalışmayı onlara ithaf ediyorum.

12/01/2014 Salih AKDOĞAN

ÖZET

Tezin Adı: "Orta Asya'da Radikal İslam- Tacikistan Örneği"
Yazar Adı: ''Salih AKDOĞAN''

Radikal İslam, 1990'lı yıllarda Orta Asya'da örgütlenmeye başlamıştır. Bu örgütler, genellikle etkinliğini totaliter rejimlerle yönetilen ülkelerde göstermiştir. Bu çalışma, Orta Asya ülkelerindeki radikal İslami hareketleri, ''Orta Asya'da Radikal İslam - Tacikistan Örneği'' başlığı altında inceleme amacı taşımaktadır. Söz konusu hareketler, ''Sufilik ve Vahabilik'' ile ilişkilendirilmektedir. İslam'ın gizemsel bir öğretisi olan sufilik, ruhani liderler ve tarikatlar aracılığıyla Müslümanlar arasında kendine özgü bir yer elde etmiştir. Sufiliğin karşısında yer alan Vahabilik ise silahlı radikal İslami örgütlerin ideolojisini oluşturmaktadır. ''İslami Yeniden Doğuş Partisi (İYDP), Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ve Hizb-ut Tahrir (HT)'' Orta Asya'da ses getiren örgütlerdir. İYDP, 1990'da tüm Orta Asya Müslümanlarını temsil etmek amacıyla, bir İslami hareket olarak ortaya çıkmıştır. Tacik iç savaşında muhalif kanadı temsil eden İYDP, zamanla radikal çizgisinden ayrılmıştır. Cuma Namangani ve Tahir Yoldaş'ın kurduğu ÖİH'nin hedefi, Özbek hükümetini devirmek ve bütün Orta Asya'yı kapsayan bir İslam devleti meydana getirebilmektir. Bu noktada, Tacikistan coğrafi özellikleri açısından ÖİH için önem arz etmektedir. ÖİH, Tacikistan'ın Fergana ve Raşt bölgelerinde güvenlik güçleriyle birçok defa silahlı çatışmaya girmiştir. HT, sahip olduğu özellikleriyle diğer iki örgüte göre farklılıklar taşımaktadır. Barışçıl yollarla tüm dünyayı kapsayacak bir hilafet devleti kurma amacında olan HT'nin etkileri, Orta Asya sınırlarını aşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Tacikistan, Radikal İslam, İYDP, ÖİH, HT

ABSTRACT

Thesis's Name: "Radical Islam in Central Asia - the Case of Tajikistan"
Writer's Name: ''Salih AKDOĞAN''

In the 1990s, radical Islam had been begun to organize in Central Asia. These organizations generally had shown activities in totalitarian regimes. This study, has intended to research for radical Islamic movements in the countries of Central Asia considering of the Radical Islam in Central Asia-the Case of Tajikistan. This kind of movements are associated to Sufism and Wahhabism. Sufism which is a mystical discipline of Islam has achieved a distinctive situation among Muslims through its spiritual leaders and sects. But Wahhabism which opposes Sufism is the ideology of armed radical Islamic organizations. Islamic Renaissance Party (IRP), Islamic Movement of Uzbekistan (IMU) and Hizb-ut Tahrir (HT) are influential organizations in Central Asia. In 1990, IRP which was an opposition party during Tajik civil war has departured from radical line. The aim of IMU which was established by Juma Namangani and Tahir Yoldash was to overthrow Uzbek government and generate an Islamic state in the whole Central Asia. So, Tajikistan's geolopolitical position has a great importance for IMU. It had conflicted with security guards in Ferghana and Rasht valleys of Tajikistan so many times. HT is more different than other two organizations because its charachteristics whose aim is to create a caliphate state by a peaceful ways is not limited only to Central Asia.

Key Words: Central Asia, Tajikistan, Radical Islam, IRP, IMU, HT

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Önsöz.....i

Özet……...…….....….ii

Abstract……..…….....……….....iii

Problem……..…….....iv

Amaç…….....……....v

Önem…….....…….vi

Kısaltmalar…….....…….vii

Haritalar…….....…….ix

Tablolar……..…….....…….ix

Grafikler…….....……..….....ix

1.Giriş……....…….....……...1

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı…….....……...……...……..2

1.2. Literatürde Radikal İslam…….....…..……...……6

1.3. Teorik Çerçeve…….....…….....……....…10

2. Orta Asya'da İslam……...…….....24

2.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi…….....….....29

2.1.1. Soğuk Savaş Dönemi…….....34

2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem……..……..…….……..36

2.2. Bağımsızlık Dönemi……..…..38

3. Orta Asya'da Radikal İslam…….39

3.1. Dinsel Akımlar…….……..40

3.1.1. Sufilik…….42

3.1.2. Vahabilik…….46

3.2. Orta Asya'da Radikal İslami Örgütler…….……..…….49

3.2.1. İslami Yeniden Doğuş Partisi……..…….……..……...50

3.2.2. Özbekistan İslami Hareketi…….....…….…….....52

3.2.3. Hizb-ut Tahrir…….....…….....……..…….....55

3.3. Bölüm Özeti…….....……..…..……58

4. Tacikistan Analizi…….....…….....60

4.1. Tacikistan'ın Kısa Tarihçesi…….....……...….....60

4.2. Jeopolitik Yapı…….....……..…….…..64

4.3. Nüfus ve Etnik Yapısı…….....…...68

4.4. Siyasal Rejim…….....….....……...71

4.5. Ekonomik Yapısı…….....……....74

5. Tacikistan Örneği…….....……78

5.1. İç Savaş……...…….....…….….....78

5.2. Seçimler…….....….....…….....85

5.3. Tacikistan'da Radikal İslam…….....…….....94

5.4. Tacikistan'da Radikal İslam'ı Etkileyen İç ve Dış Faktörler.....….....97

5.4.1. İç Faktörler……...…..…….....97

5.4.1.1. İmamali Rahman…….....98

5.4.1.2. Yoksulluk……..…...….....102

5.4.1.3. Yolsuzluk……..…….....107

5.4.1.4. Kaçakçılık…….....110

5.4.1.5. İşsizlik…….....114

5.4.1.6. Sosyal ve Kültürel Yapı…….....116

5.4.1.7. Etnik Çatışmalar…….....118

5.4.2. Dış Faktörler…….....122

5.4.2.1. Amerika Birleşik Devletleri.....……...….....123

5.4.2.2. Rusya……..…….....…….....127

5.4.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti…….....…….....131

5.4.2.4. Diğer Ülkeler…….....……..….....134

5.5. Tacikistan'da Radikal İslami Örgütler…….....…...….…….....139

5.5.1. İslami Yeniden Doğuş Partisi…….....….....139

5.5.2. Özbekistan İslami Hareketi…….....……....144

5.5.3. Hizb-ut Tahrir…….....…....……149

5.5.4. İslami Yeniden Doğuş Partisi-Özbekistan İslami Hareketi– Hizb-ut Tahrir Karşılaştırılması.....152

5.6. Tacikistan'da Terörizme Karşı İşbirliği…….....156

5.7. Bölüm Özeti…….....…….....160

6. Sonuç…….....…..162

Kaynakça…….....…….....…..167

PROBLEM

Radikal İslam ve etnik çatışmalar, iki yeni tehlike olarak Orta Asya ülkelerinin güvenliğini 1990 yılında tehdit etmeye başlamıştır. Bunun en önemli örneğini oluşturan Tacikistan'da İmamali Rahman devlet başkanı seçilmiştir. Lakin, bugüne değin iktidar partisi dışındaki tüm partiler görüntü olmaktan öteye geçememiştir. Tartışmalı seçimlerle görevini devam ettiren Rahman, Tacikistan'ı dış güçlere bağımlı hale getirerek ekonomik çöküşü hızlandırmıştır. Ülkenin kırsal bölgelerinde yaşayan halk, sağlık sorunlarını kendi imkânlarıyla çözmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, çeşitli hastalıklardan ölen insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Tacikistan'ın sağlık, eğitim ve resmi kurumları ile özel şirketlerinde yaygın olarak rüşvet ödenmektedir. Ayrıca Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya ve Avrupa ülkelerine silah, uyuşturucu ile çeşitli eşya kaçakçılığı Tacikistan'dan yapılmaktadır. Bunun dışında Tacikistan nüfus olarak işsiz, okur-yazar ve genç bir yapıya sahiptir. Ülkedeki eğitim koşulları radikal İslam'a olan eğilimi yükseltmektedir. Bu durumu etkileyen diğer bir faktör ise etnik çatışmalardır. 2011'de Tacik hükümetinin ülkede ikinci büyük nüfus oranını kapsayan Özbeklere yönelik karşıt siyaset izlediği öne sürülmüştür. Bu yüzden, iki etnik grup arasında ilerleyen dönemlerde çatışmaların yaşanması beklenmektedir. Bu çalışmada cevabı aranacak soru; ''konunun bağımsız değişkenini oluşturan iç ve dış faktörlerin, bağımlı bir değişken olarak Orta Asya'da radikal İslam'ı nasıl şekillendirdiği''dir. Bu çalışmanın tezi ise; ''iç ve dış faktörlerin Orta Asya'da radikal İslam'ın gelişimini ve tırmanışını tetiklediği''dir. Böylece, iç ve dış faktörlerin radikal İslam üzerindeki etkileri ile radikal İslami örgütlerin dış güçlerle ve birbirleriyle olan bağlantıları incelenecektir. Bu çerçevede Tacikistan'da radikal İslami hareketler aracılığıyla yapay bir gündem mi oluşturulmaktadır? İç ve dış faktörleri açısından Tacikistan, bu örgütlere ne gibi kazanımlar vermektedir? İslami Yeniden Doğuş Partisi, Müslüman bir ülke olan Tacikistan'da neden etkili olamıyor? Özbekistan İslami Hareketi ve Hizb-ut Tahrir'in Tacikistan'daki faaliyetleri ve amaçları nelerdir? Tacikistan, yeniden bir iç savaşa düşebilir mi? Bu sorulara cevap aranacak çalışmada, Tacikistan'da radikal İslami hareketlerin gelişimini, ülkenin iç ve dış faktörlerinin tetiklediği göz önüne alınmış ve buna dair bilgiler sunulmuştur.

AMAÇ

Amerika Birleşik Devletleri, 7 Ekim 2001'de Tacikistan hava üslerini Afganistan operasyonu için kullanmıştır. Bu sayede El Kaide'nin bu bölgede olan etkinliği sınırlandırılmıştır. Ancak El Kaide ile Özbekistan İslami Hareketi arasındaki bağlantının belirlenmesinden sonra, El Kaide'nin yerini bu örgütün alacağı iddiaları ortaya atılmıştır. Böylece, Amerika Birleşik Devletleri'nin Özbekistan İslami Hareketi'ni El Kaide gibi kullanıp kullanmayacağı sorusu gündeme gelmiştir. Diğer yandan Rusya, Tacikistan'ın güvenlik ihtiyacının büyük kısmını karşılamaktadır. Bu durum, Rusya'nın Tacikistan'da dilediği gibi hareket etmesini sağlamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti ise, güvenlik sorununu çözmek amacıyla Şangay İşbirliği Örgütü'nü 1996'da kurmuştur. Bu örgüt, Tacikistan'da daha çok ticari amaçlara hizmet etmiştir. Tacikistan'ın komşuları; Çin Halk Cumhuriyeti, Afganistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dır. Bunun dışında ülke; Pakistan, İran ve Hindistan ile etnik ve kültürel bir yakınlığa sahiptir. Bu yakınlıktan en fazla yarar sağlamaya çalışan İran, Tacik iç savaşında İslami Yeniden Doğuş Partisi liderlerini Tahran'da ağırlamıştır. Bir süre bu örgütü destekleyen İran, daha sonra Rusya ile müttefik olma yoluna gitmiştir. Tacikistan'da ekonomi projeleri yürütmekte olan İran, Rogun Projesi'ne katkıda bulunmaktadır. Bu proje tamamlandığı takdirde Rogun, Orta Asya'nın en büyük barajı olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, İran'ın bu gibi etkiler ile Tacikistan'ı bir İslam devletine dönüştürme ihtimalini göz önünde tutmaktadır. Bu çalışma, Orta Asya ülkelerindeki radikal İslami hareketleri, ''Orta Asya'da Radikal İslam - Tacikistan Örneği'' başlığı altında inceleme amacı taşımaktadır. Radikal İslami örgütlerin Orta Asya'da etkili olanları; İslami Yeniden Doğuş Partisi, Özbekistan İslami Hareketi ve Hizb-ut Tahrir'dir. Özbekistan İslami Hareketi, 2010'da Tacik güvenlik güçleriyle Raşt Vadisi'nde çatışmaya girmiş ve bunun hükümete karşı bir darbe hareketi olduğu ifade edilmiştir. 1992-1997 yılları arasında Tacik hükümetine darbe girişiminde bulunan İslami Yeniden Doğuş Partisi, radikal kimliğinden giderek uzaklaşmıştır. Hizb-ut Tahrir ise, özellikle eğitimli kişiler arasında kuvvet kazanmış bir örgüttür. Bu çalışma, Orta Asya'da radikal İslami örgütleri kuvvetlendiren nedenleri Tacikistan ölçeğinde inceleme amacı taşımaktadır.

ÖNEM

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde İslam sindirilmeye çalışılmış, birçok Müslüman zorla göç ettirilmiş ve milyonlarca insan öldürülmüştür. 1979-1989 yılları arasında SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Orta Asya'yı derinden etkilemiştir. Bu yıllarda, Orta Asya Müslümanlarının Sovyet Ordusu saflarında bulunarak Afgan mücahitlerine karşı savaşması onların unutamayacağı bir diğer olay olmuştur. SSCB'nin Afganistan'da denetimi kaybetmesinden kısa bir süre sonra, Orta Asya'da yeni cumhuriyetler oluşmuştur. Orta Asya yeni bir dönüşüm sürecindeyken radikal İslami hareketler üç farklı ülkede; Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da bir tehdit algısı meydana getirmiştir. Bunda bazı faktörler etkili olmuştur. Orta Asya'nın başlıca iç faktörleri; totaliter rejim, yoksulluk, yolsuzluk, kaçakçılık, işsizlik, sosyal ve kültürel problemler ile etnik çatışmalardır. Ayrıca bölgede etkili olmaya çalışan bazı dış güçler bulunmaktadır. ABD, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında stratejik bir rekabet alanı olan Orta Asya'da, Afganistan, Suudi Arabistan, Pakistan, Hindistan ve İran'ın da çıkarları vardır. Tarih boyunca imparatorlukların hedefinde yer alan Orta Asya, yakın dönemde Batılı ve bölgesel ülkelerin kıskacında kalmaktadır. İslami Yeniden Doğuş Partisi, 1990'da tüm Orta Asya Müslümanlarını temsil etmek amacıyla bir İslami hareket olarak ortaya çıkmıştır. Tacik iç savaşında muhalif kanadın sesi olan bu örgüt, zamanla radikal çizgisinden ayrılmıştır. Cuma Namangani ve Tahir Yoldaş'ın kurduğu Özbekistan İslami Hareketi'nin hedefi, Özbek hükümetini devirmek ve bütün Orta Asya'yı kapsayan bir İslam devleti meydana getirebilmektir. Bu noktada Tacikistan, coğrafi özellikleri açısından Özbekistan İslami Hareketi için önem arz etmektedir. Bu örgüt, Tacikistan'ın Fergana ve Raşt bölgelerinde güvenlik güçleriyle birçok defa silahlı çatışmaya girmiştir. Hizb-ut Tahrir, sahip olduğu özellikleriyle diğer iki örgüte göre farklılıklar taşımaktadır. Barışçıl yollarla tüm dünyayı kapsayacak bir hilafet devleti kurma amacında olan bu örgütün destekçileri, Orta Asya sınırlarını aşmaktadır. Bu çalışmanın siyaset bilimi açısından değeri ve önemi; 1990 sonrası uluslararası ilişkilerin temel problemlerinden radikal İslam olgusunu, Orta Asya'da gelişen hareketler çerçevesinde ampirik ve analitik olarak irdelemiş olmasıdır.

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AP: Adalet Partisi

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BBC: İngiliz Yayın Kuruluşu

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

BTM: Birleşik Tacik Muhalefeti

BM: Birleşmiş Milletler

CIA: Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DEF: Dünya Ekonomik Forum

DB: Dünya Bankası

ERP: Ekonomik Reform Partisi

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

HBAP: Halk Birlik ve Adalet Partisi

HT: Hizb-ut Tahrir

HN: Hizb-ul Nusret

ICG: Uluslararası Kriz Grubu

İKÖ: İslam Konferansı Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

ISA: İç Hizmetler İstihbarat Kurumu

ISAF: Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü

İSAM: İslami Araştırmalar Merkezi

İYDP: İslami Yeniden Doğuş Partisi

KGB: Devlet Güvenlik Komitesi

KGAÖ: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

ÖİH: Özbekistan İslami Hareketi

SADUM: Orta Asya Ruhani Müdüriyeti

SDP: Sosyal Demokratik Parti

SP: Sosyalist Parti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ: Şangay İşbirliği Örgütü

TALCO: Tacikistan Alüminyum Şirketi

TDHP: Tacikistan Demokratik Halk Partisi

TDP: Tacikistan Demokratik Partisi

THP: Tacikistan Halk Partisi

TİYDP: Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi

TKP: Tacikistan Komünist Partisi

TMB: Tacikistan Milli Bankası

TMGK: Tacikistan Milli Güvenlik Komitesi

TP: Tarım Partisi

TSEYP: Tacikistan Siyasi ve Ekonomik Yenilenme Partisi

TUDK: Tacikistan Uyuşturucu Denetleme Kurulu

TYMA: Tacikistan Yolsuzlukla Mücadele Ajansı

UÇÖ: Uluslararası Çalışma Örgütü

UŞÖ: Uluslararası Şeffaflık Örgütü

HARİTALAR

Sayfa

Harita 1: Orta Asya Ülkeleri……..……. 25
Harita 2: İpek Yolu…….....26
Harita 3: Tacikistan Siyasi Haritası…….....…62
Harita 4: Fiziki Harita…….....…….64
Harita 5: Tacikistan'ın Bölgeleri…….....…….65

TABLOLAR

Sayfa

Tablo 1: Tacikistan Bölgeleri…….....……...……. 79
Tablo 2: 1995 Resmi Seçim Sonuçları…….…….....86
Tablo 3: 27 Şubat 2000 Resmi Seçim Sonuçları…….…...….....88
Tablo 4: 27 Şubat/13 Mart 2005 Resmi Seçim Sonuçları……..….....…..89
Tablo 5: 5 Kasım 2006 Başkanlık Seçimi Resmi Sonuçları……...….....91
Tablo 6: 28 Şubat 2010 Resmi Seçim Sonuçları……..….....92
Tablo 7: Tacikistan'ın 2009 Yılı Yoksulluk ve Açlık Sınırı Dağılımı……..... 105
Tablo 8: Tacikistan'da Radikal İslami Örgütlerin Karşılaştırılması…….....153

GRAFİKLER

Sayfa

Grafik 1: 1989 Yılında Tacikistan'daki Etnik Grupların Dağılımı…….....…...69
Grafik 2: 2012 Yılında Tacikistan Nüfusunun Etnik Gruplara Göre Dağılımı…….....70
Grafik 3: Tacikistan'ın 2010/2011 Yılları Arasında İthal Ettiği Ürünler…….....76
Grafik 4: 2010/2011 Yılları Arasında Tacikistan'ın İthalat Dağılımı…….....77
Grafik 5: Tacikistan'ın 2010/2011 Yılları Arasında İhraç Ettiği Ürünler……..... 77
Grafik 6: 2010/2011 Yılları Arasında Tacikistan'ın İhracat Dağılımı…….....78
Grafik 7: Tacikistan'da 2003/2009 Dönemi Fakirliğin Kırsal ve Şehirli Dağılımı 103
Grafik 8: Tacikistan'da 2003/2009 Dönemi Açlık Sınırındaki Nüfusun Dağılımı.....104
Grafik 9: Tacikistan'da 2010'da Rüşvetin İş Kollarına Göre Dağılımı…….…….....109
Grafik 10: Tacikistan'da 2000/2013 Dönemi İşsizliğin Dağılımı……..….....115

Grafik 11: 1992/2009 Dönemi ABD'nin Tacikistan'a Yaptığı Yardımlar…….....124
Grafik 12: 2000/2004 Dönemi ABD'nin Tacikistan'a Yaptığı Askeri Harcamalar.....126
Grafik 13: 2000/2008 Dönemi Rusya'nın Tacikistan'a Yaptığı Yardımlar…….....128
Grafik 14: HT'nin Tacikistan'daki Üye Yapısı……..…….....151

1.Giriş

Radikal[1] İslam, 1990'lı yıllarda Orta Asya'da örgütlenmeye başlamıştır. Bu örgütler, genellikle etkinliğini totaliter rejimlerle yönetilen ülkelerde göstermiştir. Bu çalışma, Orta Asya ülkelerindeki[2] radikal İslami hareketleri, ''Orta Asya'da Radikal İslam - Tacikistan Örneği'' başlığı altında inceleme amacı taşımaktadır. Söz konusu hareketler, ''Sufilik ve Vahabilik'' ile ilişkilendirilmektedir. İslam'ın gizemsel bir öğretisi olan sufilik, ruhani liderler ve tarikatlar aracılığıyla Müslümanlar arasında kendine özgü bir yer elde etmiştir. Sufiliğin karşısında yer alan Vahabilik ise silahlı radikal İslami örgütlerin ideolojisini oluşturmaktadır. Bu örgütlerin Orta Asya'da etkili olanları; ''İslami Yeniden Doğuş Partisi (İYDP), Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ve Hizb-ut Tahrir (HT)'' dir. İYDP, 1990'da tüm Orta Asya Müslümanlarını temsil etmek amacıyla, bir İslami hareket olarak ortaya çıkmıştır. Tacik iç savaşında muhalif kanadı temsil eden İYDP, zamanla radikal çizgisinden ayrılmıştır. Cuma Namangani[3] ve Tahir Yoldaş[4]'ın kurduğu ÖİH'nin hedefi, Özbek hükümetini devirmek ve bütün Orta Asya'yı kapsayan bir İslam devleti meydana getirebilmektir. Bu noktada Tacikistan, coğrafi özellikleri açısından ÖİH için önem arz etmektedir. ÖİH, Tacikistan'ın Fergana ve Raşt

---

[1]Radikal, radikallik, radikalcilik kelimeleri Türkçede temel bir çağrışıma sahiptir. O da köklere özlem, kökten karşı oluş, kökten değişimi öngörme, mevcut sisteme karşı oluş gibi temel anlamlardır (bkz. Selçuk Mualla ve Halis Albayrak, Kur'an ve Birey, Turhan, Ankara, Mayıs 2010, s.25). Dekmojan'a göre, radikal İslami toplumlar veya cemaatler, Müslüman Kardeşler hareketinin ana ideoloğu olan ve şiddet kullanarak yönetimi ele geçirme fikrini savunan Seyyit Kutub'un (1906-1966) düşüncelerine dayanarak ortaya çıkmıştır (bkz. Barry Rubin, Radikal İslam, (çev.) Rengin Gün, ASAM, Ankara 2002, s.44). Bu konu ayrıntılı olarak çalışmanın teorik çerçevesinde incelenecektir.

[2]Günümüzde dar anlamda eski SSCB cumhuriyetleri; Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ı kapsayan Orta Asya (Central Asia (ing).) kavramı tarihsel süreç içinde farklı kültürlerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmada, Orta Asya kavramı yukarıdaki beş ülkeyi kapsayacak şekilde kullanılacaktır (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Fahri Türk, ''Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)'', Bilig Dergisi, Sayı:51, Güz 2009, s.207).

[3]Cuma Namangani veya önceki adıyla (Cumabay Hocaev) Özbekistan'ın Namangan şehrinde 1968 yılında doğmuştur. Ziraat meslek okulundan mezun olduktan sonra, 1987 yılında Sovyet Ordu'suna alınmış ve Afganistan savaşının sonlarına doğru bir paraşüt alayında görev yapmıştır. Daha sonra astsubay çavuşluğuna terfi eden Namangani, savaş sürecinde radikal İslam'ı benimsemiş ve bu görevini bırakmıştır (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Ahmed Rashid, Jihad The Rise of Militant Islam in Central Asia, 2.Baskı, Penguin Books, London 2003, s.137-138; Pınar Akçalı ve Ertan Efegil, Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, s.129-157).

[4]Tahir Yoldaş (veya Tahircan Yoldaş), Arap ülkelerinde Muhammet Tahir Faruk, Rusya'da Faruk olarak bilinir. 1968 yılında Özbekistan'da doğmuştur. Beş yaşındayken babasız kalmış, annesi Keramet Askarova tarafından büyütülmüştür. Yoldaş üniversite eğitimini yarım bırakıp resmiyet dışı imamlık yapmaya başlamış ve İYDP'nin Astrahan şubesinde 1990'da görev almıştır (bkz. Michael Fredholm, ''Uzbekistan And The Threat From Islamic Extremism'', Conflict Studies Research Center, No:39, UK 2003, s.4 ; Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.129-157).

bölgelerinde güvenlik güçleriyle birçok defa silahlı çatışmaya girmiştir. HT, sahip olduğu özellikleriyle diğer iki örgüte göre farklılıklar taşımaktadır. Barışçıl yollarla tüm dünyayı kapsayacak bir hilafet devleti kurma amacında olan HT'nin destekçileri, Orta Asya sınırlarını aşmaktadır.

1.1.Çalışmanın Analitik Yapısı

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarihinin önemli olaylarından biri olan ''Bolşevik Devrimi''nden[5] sonra Vladimir Lenin (İlyiç Ulyanov) başa gelmiştir. Bolşevik rejiminin Türkistan halkı üzerinde meydana getirdiği baskılar ''Basmacılık Hareketi''ni[6] başlatmıştır. Bu mücadeledeki ilginç nokta, İngilizlerin Pakistan ve Afganistan hattı üzerinden deve kervanlarıyla taşınan silahlar ve mühimmatları Basmacılara ulaştırmış olmasıdır. Tacikistan'da sona eren mücadele, Orta Asya'nın geleceğinde unutulmaz bir olay olarak yer almıştır. Ardından Josef Stalin'in (İosif Vissariyonoviç Cugaşvili) uyguladığı zorunlu iskân programları, Orta Asya toplumu üzerinde önemli izler bırakmıştır. Bu dönemde İslam sindirilmeye çalışılmış, birçok Müslüman zorla göç ettirilmiş ve milyonlarca insan öldürülmüştür. Daha sonra, 1979-1989 yılları arasında SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Orta Asya'yı derinden etkilemiştir. Bu yıllarda, Orta Asya Müslümanlarının Sovyet Ordusu saflarında

---

[5]Bolşevik Devrimi, işçi ve köylülerden oluşan Kızıl Ordu'nun, Rus askeri birliğine karşı yürütmüş olduğu halk hareketinin bilinen adıdır. Çar II. Nikola, 1914'de 11.000.000 köylüyü I. Dünya Savaşı'na sürükleyerek yılgın Rus halkını bu devrime hazır hale getirmiştir. Ardından 22 Şubat 1917 tarihinde Patilov'da çalışanların geneli ücret anlaşmazlığı nedeniyle zorla işten atılmıştır. Bu olaydan bir süre sonra, fabrika kapılarını kapatmıştır. İşsiz kalan vatandaşlar geçim sıkıntısına düşmüşlerdir. İlerleyen günlerde toplum arasında yiyecek kıtlığı meydana gelmiş ve halk canından bezmiştir. Bundan dolayı, vatandaşlar sokaklara dökülmüşler ve hükümet karşıtı gösteriler patlak vermiştir. Askerlerin muhalifleri durdurmak için silah kullanmaya başlamasıyla bu kargaşa giderek artmıştır. Akabinde ordu ülke denetimini kaybetmeye başlamış, bazı askerler kendi vatandaşlarını vuramamış ve göstericilere katılmışlardır. Böylelikle, Şubat 1917'de üç yüz yıllık Romanov Hanedanlığı sona ermiştir. Bu devrim ile geçici bir hükümet kurulmuş ve sekiz ay sonra Ekim 1917'de Bolşevik Devrimi'nin yolu açılmıştır. Bu devrim; 6-7 Kasım 1917 tarihleri arasında tüm ülke yönetiminin Bolşeviklerin eline geçmesiyle sonuca ulaşmıştır (bkz. http://www.thenagain.info/webchron/easteurope/octrev.html, 08.12.2011).

[6]Basmacılık Hareketi, Türkistanlıların 1917-1934 yılları arasında Bolşeviklere karşı giriştikleri silahlı bağımsızlık mücadelesine verilen addır. Bu hareketin ''Basmacılık'' olarak adlandırılması Moskova tarafından hem bu hareketi küçük düşürmek, hem de bu mücadelenin mensuplarını haydut olarak nitelendirmek için kasıtlı olarak yapılmıştır. Lakin bu terim, Türkistanlılar tarafından istiklal savaşçısı veya ''mücahit'' anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Basmacı önde gelenleri ise kendilerini ''korbaşı'' mücadelelerini de ''Korbaşılar Hareketi'' olarak nitelendirmişlerdir. Basmacılık Hareketi, dinsel unsurlarla bezenmiş ve duygusallığı ağır basan milliyetçi bir zeminde gelişmiştir (bkz. Türk, a.g.e., s.225; Ahat Andican, Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, Emre Yayınları, İstanbul 2005, s.149-157).

bulunarak Afgan mücahitlerine karşı savaşması onların unutamayacağı bir diğer olay olmuştur. SSCB'nin Afganistan'da denetimi kaybetmesinden kısa bir süre sonra Orta Asya'da yeni cumhuriyetler oluşmuştur. Orta Asya yeni bir dönüşüm sürecindeyken radikal İslami hareketler üç farklı ülkede; Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da bir tehdit algısı meydana getirmiştir. Bunda bazı faktörler etkili olmuştur. Orta Asya'nın başlıca iç faktörleri; totaliter rejim, yoksulluk, yolsuzluk, kaçakçılık, işsizlik, sosyal ve kültürel problemler ile etnik çatışmalardır. Bu faktörlerin dışında bölgede etkili olmaya çalışan bazı dış güçler bulunmaktadır. ABD, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasında stratejik bir rekabet alanı olan Orta Asya'da, Afganistan, Suudi Arabistan, Pakistan, Hindistan ve İran'ın da çıkarları vardır. Tarih boyunca imparatorlukların hedefinde yer alan Orta Asya, yakın dönemde Batılı ve bölgesel ülkelerin kıskacında kalmaktadır. Bu çalışmada cevabı aranacak soru; ''konunun bağımsız değişkenini oluşturan iç ve dış faktörlerin, bağımlı bir değişken olarak Orta Asya'da radikal İslam'ı nasıl şekillendirdiği''dir. Bu çalışmanın tezi ise; ''iç ve dış faktörlerin Orta Asya'da radikal İslam'ın gelişimini ve tırmanışını tetiklediği''dir. Böylece, iç ve dış faktörlerin radikal İslam üzerindeki etkileri ile radikal İslami örgütlerin dış güçlerle ve birbirleriyle olan bağlantıları incelenecektir. Radikal İslam ve etnik çatışmalar, iki yeni tehlike olarak Orta Asya ülkelerinin güvenliğini 1990 yılında tehdit etmeye başlamıştır. Bunun en önemli örneğini oluşturan Tacikistan'da İmamali Rahman devlet başkanı seçilmiştir. Lakin bugüne değin iktidar partisi dışındaki tüm partiler görüntü olmaktan öteye geçememiştir. Tartışmalı seçimlerle görevini devam ettiren Rahman, Tacikistan'ı dış güçlere bağımlı hale getirerek ekonomik çöküşü hızlandırmıştır. Ülkenin kırsal bölgelerinde yaşayan halk, sağlık sorunlarını kendi imkânlarıyla çözmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, çeşitli hastalıklardan ölen insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Tacikistan'ın sağlık, eğitim ve resmi kurumları ile özel şirketlerinde yaygın olarak rüşvet ödenmektedir. Ayrıca Rusya, ÇHC, Orta Asya ve Avrupa ülkelerine silah, uyuşturucu ile çeşitli eşya kaçakçılığı Tacikistan'dan yapılmaktadır. Bunun dışında Tacikistan nüfus olarak işsiz, okur-yazar ve genç bir yapıya sahiptir. Ülkedeki eğitim koşulları radikal İslam'a olan eğilimi yükseltmektedir. Bu durumu etkileyen diğer bir faktör ise etnik çatışmalardır. 2011'de Tacik hükümetinin ülkede ikinci büyük nüfus oranını kapsayan Özbeklere yönelik karşıt siyaset izlediği öne sürülmüştür. Bu yüzden,

iki etnik grup arasında ilerleyen dönemlerde çatışmaların yaşanması beklenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 7 Ekim 2001'de Tacikistan hava üslerini Afganistan operasyonu için kullanmıştır. Bu sayede ABD tarafından El Kaide[7]'nin bu bölgede olan etkinliği sınırlandırılmıştır. Ancak El Kaide ile ÖİH arasındaki bağlantının belirlenmesinden sonra, El Kaide'nin yerini bu örgütün alacağı iddiaları ortaya atılmıştır. Böylece, ABD'nin ÖİH'yi El Kaide gibi kullanıp kullanmayacağı sorusu gündeme gelmiştir. Diğer yandan Rusya, Tacikistan'ın güvenlik ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Bu durum, Rusya'nın Tacikistan'da dilediği gibi hareket etmesini sağlamaktadır. ÇHC, güvenlik sorununu çözmek amacıyla Şangay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ)[8] 1996'da kurmuştur. Bu örgüt, Tacikistan'da daha çok ticari amaçlara hizmet etmiştir. Tacikistan'ın komşuları; ÇHC, Afganistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dır. Bunun dışında ülke; Pakistan, İran ve Hindistan ile etnik ve kültürel bir yakınlığa sahiptir. Bu yakınlıktan en fazla yarar sağlamaya çalışan İran, Tacik iç savaşında İYDP liderlerini Tahran'da ağırlamıştır. Bu dönemde İYDP'yi destekleyen İran, bir süre sonra Rusya ile müttefik olma yoluna gitmiştir. Tacikistan'da ekonomi projeleri yürütmekte olan İran, Rogun Projesi'ne katkıda bulunmaktadır. Bu proje tamamlandığı takdirde Rogun, Orta Asya'nın en büyük barajı olacaktır. ABD, İran'ın bu gibi etkiler ile Tacikistan'ı bir İslam devletine dönüştürme ihtimalini göz önünde tutmaktadır.

Bu çalışmanın siyaset bilimi açısından değeri ve önemi; 1990 sonrası uluslararası ilişkilerin temel problemlerinden birisi olan radikal İslam olgusunu, Orta Asya'da gelişen hareketler çerçevesinde ampirik ve analitik olarak incelemiş olmasıdır. Yukarıda ifade edilen tezin analizi için aşağıda açıklanan yol haritası izlenecektir. Çalışmaya genel bir giriş yapılıp, teorik çerçeve ortaya konulduktan sonra, ikinci bölümde uzun bir geçmişe sahip olan İslam'ın Orta Asya'ya gelişinden özetle bahsedilecektir. SSCB

[7]El Kaide; isim olarak merkezi bir mekân veya evin altındaki temel anlamlarını içermektedir. Bu örgüt, 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgaline karşı mücadele etmek amacıyla örgütlenmeye başlamıştır. El Kaide, Afganların dışında diğer ülkelerden gelen gönüllü Müslümanların katılımıyla güçlenmiştir. Bunlardan en önemlisi Suudi Arabistanlı Usame Bin Ladin'dir. Ladin, 1980-1988 yılları arasında Müslüman Kardeşler lideri Abdullah Azzam ile gönüllülerin sayısını arttırmış ve savaşçılara mali destek sağlamıştır. Bu kapsamda, 1989 yılına dek ''Mekteb el Hidamat'' örgütü içerisinde faaliyet gösteren Ladin, 1989'da Azzam'la yollarını ayırmış ve El Kaide'yi kurmuştur (bkz. Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Araştırma Merkezi, ''Dünya'daki Terör Örgütleri-1'', Polis Akademisi Başkanlığı, Seri:25, Ankara Ocak 2013, s.9-10).

[8]ŞİÖ; ÇHC, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımlarıyla oluşturulmuştur. 2005'te gözlemci üye statüsünde İran, Hindistan ve Pakistan ŞİÖ içerisinde yer almaya başlamıştır. ŞİÖ'nün ana hedefleri; bölücülük, aşırıcılık ve terörizmle mücadele etmektir (bkz. Ainur Nogayeva, Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları, USAK Yayınları, Ankara 2011, s.245-249).

döneminde İslam başlığında İslam'ın zayıflatılması için Sovyet liderleri tarafından izlenen politikalar irdelenecek, SSCB'nin meydana getirdiği resmi İslam anlayışı ile dinin yaşatılmasını amaçlayan bir halk geleneği olan paralel İslam arasındaki tartışma değerlendirilecektir. Soğuk Savaş dönemine geçilerek, Stalin sonrası uygulanan iyileştirme politikalarının İslam üzerindeki etkileri belirtilecektir. Soğuk Savaş dönemi sonrasında, SSCB'nin parçalanmasını önlemek amacıyla uygulamaya konulmuş olan yeniden yapılanma ve açıklık politikalarının sonuçları incelenecek ve SSCB'nin dağılmasının ardından, İslam'ın Orta Asya'daki genel durumu, bağımsızlık dönemi başlığıyla değerlendirilip, radikal İslam'a geçiş yapılacaktır. Üçüncü bölümde ilk olarak dinsel akımlar açıklanacak ve bu akımların örgütler üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu araştırılacaktır. Ayrıca bu kısımda, Orta Asya'da radikal İslami örgütlerin kuruluşu, amaçları ve Orta Asya ülkelerindeki faaliyetleri hakkında bilgilere yer verilecektir. Dördüncü bölümde, çalışmanın tezini oluşturan Tacikistan hakkında genel bir analiz yapılacaktır. Beşinci bölümde, Tacik iç savaşı geniş bir şekilde açıklanacaktır. İç savaş ve boyutları ortaya konulduktan sonra, 1991-2013 yılları arasında yapılan tüm seçimler incelenecek ve bu seçimlerin nasıl bir ortamda ve ne şekilde gerçekleştirildiğinden bahsedilecektir. Bu noktada, Tacik hükümetini tehdit eden radikal İslami hareketler, 2010-2012 yılları arasında yaşanan güncel olaylarla gözler önüne serilecektir. Akabinde ilk olarak Tacikistan'ın iç faktörlerinin bu hareketleri nasıl etkilediği araştırılacaktır. İkinci olarak iç faktörler üzerinde de etkileri bulunan, ABD, Rusya ve ÇHC'nin Orta Asya üzerindeki rekabeti dış faktörler başlığı altında özetlenecektir. Böylelikle, üç ülkenin Tacikistan'la ilişkileri ve radikalleşme üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Buna paralel olarak Tacikistan'a komşu olan veya bölgesel, tarihsel ve etnik yakınlığı bulunan Afganistan, İran, Suudi Arabistan, Pakistan ve Hindistan'ın radikal İslami örgütler ile olan bağlantıları ifade edilecektir. Buradan yola çıkılarak bu ülkelerin Tacikistan'daki emelleri analiz edilecektir. Tacikistan'da radikal İslami örgütler başlığında, bu örgütlerin amaçları ve faaliyetleriyle birlikte üyelerinin özelliklerinden bahsedilecek, karşılaştırma yoluyla bu örgütlere dair genel bir perspektife ulaşılacaktır. Bir sonraki aşamada ülkede etkili olan uluslararası örgütlerin Tacikistan'da terörizme karşı işbirliği faaliyetleri ve amaçları açıklanacaktır. Bu doğrultuda, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Birleşmiş Milletler (BM) ve ŞİÖ ile diğer bölgesel ve

uluslararası örgütlerin Tacikistan'daki politikaları ve işlevleri anlatılacaktır. Sonuç bölümünde, edinilen bilgiler ışığında belirlenen sorulara verilen cevaplar değerlendirilecektir. Böylece, çalışmanın hipotezinin konunun bütünlüğü içinde açıklayıcı güce sahip olup olmadığı tartışılacaktır. Son olarak, Tacikistan'ın geleceğine ilişkin bir kanıya varmaya çalışılacaktır.

1.2.Literatürde Orta Asya'da Radikal İslam

Türkçe literatürde Orta Asya ile ilgilenen belli başlı isimler ve makaleleri dışında konuya ilişkin kaynak sayısı oldukça azdır. Bundan dolayı bu çalışmanın literatüre önemli bir katkıda bulunacağı ümit edilmektedir. Orta Asya'da İslam üzerine ilk öne çıkan kitap, Halit Güler[9] tarafından yazılmıştır. Yazar kitabında Orta Asya'daki Türk-Müslüman halkların dini yaşantıları ile türbeler, medreseler ve camiler hakkında bilgilere yer vermektedir. Kitap akademik veya bilimsel bir nitelik taşımamaktadır. Bu amaçla yazılmış Türkçe tez bir tanedir. Daekeun Kang[10], çalışmasında özellikle, Orta Asya'da radikal İslam ile terörizmin fonksiyonel ilişkisini mercek altına almıştır. Ayrıca, tezinde terörizm olgusunun değişkenlerini ve diğer küresel örgütlerin terörizme dair ortak noktalarını ele alan Kang, 11 Eylül'den sonra Orta Asya'da İslam radikalizmi ile terörizm arasındaki gerginliği doğuran nedenleri anlamaya çalışmıştır. Emin Demirel'in[11] üç ciltlik ansiklopedik tarzda yazılmış kitapları, dünyadaki belli başlı gerilla, terörist ve radikal örgütlerinin yapısal verileri, kısa tanımları ve bazı eylemlerini içermektedir. Bunların arasında HT ve ÖİH'nin de yer aldığı Dünya'da Terör isimli kitaptaki bilgiler yüzeysel kalmaktadır. Pınar Akçalı[12] ve Burak Gümüş'ün[13] dikkate değer çalışmaları, literatüre katkı sağlamıştır. Akçalı, Orta Asya'da İslami uyanışı ve dinsel akımları ele aldığı çalışmasında, radikal İslami hareketler ve bu hareketlerin bölge politikasına etkilerini incelemiştir. Yazar, Orta Asya'da etkili olan HT, ÖİH ve İYDP'yi genel yapısı ve eylemleriyle açıklamıştır. Gümüş, Orta Asya'da Diyanet İşleri Bakanlığının faaliyetlerini incelediği eserinde, SSCB döneminde İslam'ın tarihsel

---

[9]Halit Güler, Orta Asya'da İslam'ın Yeniden Doğuşu, Türkiye Diyanet Vakfı, II. Basım, Ankara 1994.
[10]Daekeun Kang, Orta Asya'da Radikal İslam Hareketi ve Terörizm, (Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.
[11]Emin Demirel, Dünya'da Terör, 5. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul Kasım 2006.
[12]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.129-159.
[13]Burak Gümüş, ''Diyanet İşleri Bakanlığı'nın Orta Asya Faaliyetleri '', Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, Edirne 2010.

durumundan bahsetmiş ve resmi İslam ile paralel İslam kavramlarını ele almıştır. Orta Asya'da radikal İslam konusuyla ilgilenen bir diğer isim, Turgut Demirtepe'dir.[14] Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)-Orta Asya Uzmanı Demirtepe'nin, USAK'ta yayınlanmış ÖİH'ye ve Tacikistan'a dair önemli çalışmaları vardır. Orta Asya'da radikal İslam ile ilgilenen bir yazar da Gamze Güngörmüş Kona'dır. Kona, Orta Asya'da Kesişen Yollar[15] adlı kitabında radikal İslam'a az da olsa yer ayırmıştır. Yazar, kitabında Tacikistan'da 1990 sonrası gelişen radikal İslami hareketlere değinmiştir. Bu konuyla ilgili bilinen bir diğer isim, Zeyno Baran'dır.[16] Baran, Orta Asya'da radikal İslam üzerine araştırmalarını İngilizce olarak yazmıştır. Yazar, ''Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus'' adlı eserinde 2004-2005 yılları arasında Orta Asya'da yaşanan güncel olayların radikal İslam ile olan bağlantılarını incelemiştir. 2005 Andican olayları ve Kırgızistan'da gerçekleşen devrim üzerinde HT'nin ne gibi etkilerinin olduğunu araştırmıştır. Baran'ın eserinde HT ve ÖİH'nin alt kollarını ele alması ilgi çekicidir.

İngilizce literatürde konuya ilişkin bir hayli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Türkçeye çevrilmiştir. Örneğin, SSCB dönemi sonrası Orta Asya'da İslam'ın genel durumunu araştırmak için Adeeb Khalid'in eseri faydalıdır. Ayrıca Khalid, kitabında HT, İYDP ve ÖİH arasındaki bağlantılar ve farklılıklardan söz etmiştir.[17] Lakin bu konuda en çok dikkat çeken kitaplar; Pakistanlı bir seyyah ve gazeteci Ahmed Raşid'in eserleridir. Yazarın dünya üzerinde en çok satanlar listesinde birinci olan Taliban eseri Türkçeye çevrilmiştir.[18] Raşid'in bu kitabı, Orta Asya'da radikal İslami örgütler üzerinde dış faktörlerin etkilerini ve etnik çatışmaların özelliklerini anlamak için önemlidir. Buna paralel olarak yazar, eserinde Tacik iç savaşını incelemiş ve ülkede tam anlamıyla bir ulusal kimlik oluşturulamadığını vurgulamıştır. Ardından Raşit, ''Jihad The Rise of Militant Islam in Central Asia'' eserini yayınlamıştır. Yazar, daha

---

[14]Turgut Demirtepe, ''Orta Asya'da Radikalizm ve Terör'',http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=105, 10.08.2012.
[15]Gamze Güngörmüş Kona, Orta Doğu - Orta Asya ve Kesişen Yollar, IQ Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul, Eylül 2004.
[16]Zeyno Baran ve S.Frederick Starr vd., ''Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus', Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, Silk Road Paper, Sweden July 2006.
[17]Adeeb Khalid, Komünizm'den Sonra İslam Orta Asya'da Din ve Politika, (çev.) Aslıhan Tekyıldız, Sitare Yayınları, İstanbul Ocak 2011, s.100.
[18]Ahmet Rashid, Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun, (çev.) Osman Akınhay, Everest ve Mozaik Yayınları, İstanbul Kasım 2001, s.241.

önceden ‘‘The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?’’[19] isimli kitabında; Orta Asya ülkelerinin yeni bir demokratik düzen kurmaya çalıştıkları dönemde, bu düzen üzerinde etnik milliyetçilik ve radikal İslam’ın ne gibi etkilerinin olduğunu araştırmıştır. Yazar, bu konuyu Jihad adlı eserinde kolayca anlaşılır bir hale dönüştürmüştür. Aslen Afgan olan ve Orta Asya’yı iyi tanıyan yazara göre, Tacikler milli kimliği en az gelişmiş toplumdur. Raşit, Orta Asya’da İslam’ın geçmişten bugüne geçirdiği süreci ve radikal İslami hareketlerin etkili oldukları bölgelerde nasıl örgütlendiğini, örgüt liderlerinin yaşam hikâyeleriyle birlikte incelemiştir. Yazar, cihadın karmaşık çağrışımlarını ve Batı’da sıklıkla ‘‘kutsal savaş’’ olarak algılanmasını açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca Orta Asya ülkelerinin geleceğini belirsiz olarak kabul etmiş ve buna yönelik saptamalarda bulunmuştur.[20] Oldukça kapsamlı ve dikkate değer bir çalışma olan kitap, bu çalışmanın fikirsel hazırlık aşamasında da önemli bir rol oynamıştır. Tacikistan’ın dış politikasıyla ilgili Lena Jonson’un[21] yazdığı kitap, temelde 11 Eylül sonrasında Tacikistan dış politikasının ilk dört yılını ele almaktadır. ABD ve Rusya’nın Tacikistan dış politikasındaki etkilerini açıklayan eser, Afganistan müdahalesinin Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan üzerindeki etkilerini irdelemiştir. Orta Asya’daki jeopolitik hareketliliğin ve endişelerin dış politika yansımalarını inceleyen Jonson, kitabında Tacikistan’a yaptığı ziyaretlerden izlenimlerine ve çeşitli meslek gruplarıyla gerçekleştirdiği röportajlara yer vermiştir. Jonson, eserinde Tacikistan dış politikasında neler değişti? Nedenleri ve bu değişikliklerin muhtemel sonuçları nelerdir? sorularına cevap aramıştır. Naumkin, ‘‘Radical Islam in Central Asia-Between Pen And Rifle’’[22] başlıklı kitabında, Orta Asya’da radikal İslam ve ÖİH, HT ile İYDP’yi incelemiştir. Yazar başlangıçta konuya ilişkin kavramların açıklamalarını ele almıştır. Tevhit, tefekkür ve cihatçılık adlandırmasıyla cihadın kavramsal değerlendirmesinde bulunan Naumkin’in yazdıkları önemli bilgi yanlışlıkları

---

[19]Ahmed Rashid, Orta Asya’nın Dirilişi: İslam mı Milliyetçilik mi?, (çev.) Osman Ç.Deniztekin, Cep, İstanbul 1996.
[20]Rashid, Jihad, s.1-245.
[21]Lena Jonson, Tajikistan in the New Central Asia, Geopolitics, Great Rivalry and Radical Islam, I.B.Tauris, London 2006.
[22]Vitaly Naumkin, Radical Islam in Central Asia Between Pen and Rifle, Rowman&Little Field Publishers, USA 2005.

içermektedir.[23] Cihadın İslam'daki özel yerine değinmeyen Naumkin, terörist faaliyetleri kesin bir dille olmasa da cihat anlayışına bağlamıştır.[24] Ayrıca yazarın Orta Asya'da radikal İslami hareketlere dair pek çok analizi bulunmaktadır. Bu konuyu hatırı sayılır şekilde inceleyen isimlerden bir diğeri de Martha Brill Olcott'dur. Yazarın Orta Asya'da radikal İslam'ı açıkladığı eseri oldukça bilgilendiricidir.[25] Bu eserinde radikal İslam'ın ideolojik liderlerini ve bu fikirlerin Orta Asya'ya nasıl ulaştığını incelemiş olan yazar, radikal İslam'ı Özbekistan çerçevesinde değerlendirmiştir. Olcott, ÖİH'nin 1990-2001 arasındaki faaliyetlerini kendi yaptığı röportajlar ve yorumlar ışığında ele almıştır. Olcott'la birlikte çalışmaya katkıları bulunan araştırma örgütü Uluslararası Kriz Grubu[26] (ICG) özellikle HT hakkında detaylı araştırmalar yayınlamıştır. HT'nin küresel bağlantılarını ve ideolojisini inceleyen ICG, örgüt faaliyetlerini üyelerle yapılan röportajlar eşliğinde açıklamıştır. Böylece HT'nin etkili olduğu üç ülkeyi ele alan ICG, örgütün amacını anlamaya çalışmıştır. HT'nin İYDP ve ÖİH ile olan bağlantılarını araştıran ICG'nin ayrıca Orta Asya'da radikal İslam'a yönelik birçok analizleri vardır. Başlangıçta vurgulandığı üzere, bu konuyu içeren Türkçe literatür kısıtlıdır. Bundan dolayı olabildiğince yabancı eserlerden yararlanılarak bilimsel yönden bir açık kapatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar, çevrimiçi ortamda ulaşılan kitaplar ve makalelerden oluşmaktadır. Konunun alt başlıkları hakkında geniş bir Türkçe literatür arşivine sahip Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İslami Araştırmalar Merkezi (İSAM) ve teorik çerçeveyi oluşturmak için faydalanılan İstanbul Gaziosmanpaşa Dörtyol Cami Kitaplığı ile Eyüp Sultan Halk Kütüphanesi bu çalışmaya önemli katkılar yapmıştır. Bunun dışında, çalışma içerisinde yabancı dildeki sabit kavram ve yazar isimlerinin haricindeki özel isimler ''ortodox yerine ortodoks'', ''Alexander yerine Aleksandır'' örneğinde olduğu gibi Türkçe yazılımları esas alınarak kullanılacaktır. Arapça kökenli isimler ve kavramlar, ''cihad yerine cihat'', ''tevhid yerine tevhit'' örneklerindeki gibi yazılacaktır.

---

[23]Yapılan bazı okur değerlendirmelerinde; Naumkin'in yaşanan bütün gelişmeleri, radikal İslam ile bağladığı belirtilmiştir. Ayrıca yazarın dipnot kullanmayışı yadırganmıştır (bu konuda geniş bilgi için bkz. http://www.goodreads.com/review/show/25833818?auto_login_attempted=true, 29.01.2013).
[24]Naumkin, a.g.e., s.2.
[25]Martha Brill Olcott, ''The Roots of Radical Islam in Central Asia'', Carnegie Papers, Number:77, Washington 2007.
[26]International Crisis Group, ''Radical Islam in Central Asia: Responding to Hizb ut-Tahrir'', ICG, No:58, Osh Haziran 2003.

1.3.Teorik Çerçeve

Radikal, kelime anlamı olarak kökten, temelden ve köktenci demektir.[27] Batı ülkelerinde; ekstremist (extremist), kökenci, aşırı ve haddinden fazla anlamlarında da kullanılmaktadır.[28] Batılı araştırmacılara göre, İslam'ın modern anlamı geleneksel bir değerlendirme ile köktencilik (fundamentalism)[29] terimi ile ilişkilendirilmiştir. Bu terimin kaynağı Hıristiyanlıktır. Ancak, köktencilik zaman içerisinde İslam ile birleştirilmiş, daha sonraları yenilikçi, uyanışçı, Vahabi (Selefi)[30] gibi değişik isimlerle adlandırılmıştır. Köktencilik, ilk kez 1920 yılında özellikle Amerikan Protestanlarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu terimin anlamı, vahiy edilen ilk metinlere dönüşü esas alarak geleneksel din anlayışını yeniden canlandırmaya çalışmaktır. Bu noktada köktenciliğin amacı; dindeki eğilimlerin tamamının geri döndürülmesidir.[31] Köktencilik, modern ve liberal din yorumlarının karşısında yer alan ve aşırı muhafazakâr olan bir din anlayışıdır. Tüm dünyada adını köktencilik olarak duyuran radikal muhafazakârlık, aşırı tutuculuk yönünde her geçen gün güçlenen bir eğilim olmaktadır. Bu sayede köktencilik, küresel bir sorun olarak dünya gündeminde yerini almıştır.[32] Bu kavram genel özellikleriyle; devlet ile dinin ayrılığını hakir gören, fanatik bir yaklaşımdır. Bu bakış açısı ile köktencilik, ulus devletin gelişimine ve Batı ile Doğu formları içeren hükümet şekillerine karşı bir tepki olarak kabul görmektedir.[33] Demokratik ülkelerde, gericilik ve irtica gibi hükümete karşı bir tehdit algısına dönüşen kavram, bu yönde oluşturulan örgütlerle ivme kazanmıştır. Lakin, köktenciliğin din tarafından oluşturulmuş bazı mitleri ve doktrinleri vardır. Bundan dolayı köktencilik, ilk

---

[27]Fransızca kökenli radikal (radical) kelimesi,; ''bilimde, dinde, siyasette esasa dönük, köklü yenilikler yapma eğiliminden yana olan'' kimse anlamında da kullanılmaktadır. Bu sözcüğün bir başka anlamı da ''yaşama biçimlerini, yaşama ilişkilerini eleştirip kökten değiştirme eğiliminde olan kimsedir'' (bkz.http://tdkterim.gov.tr/bts/, 17.09.2011; http://www.dilimiz.com/Karsiliklar/R.htm, 01.11.2011).

[28]http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=extremist, 22.11.2011.

[29]Fundamentalizm; köktendincilik veya köktencilik demektir. İslami köktencilik, hem politik hem de dinsel bir içeriğe sahiptir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Johannes J.G. Jansen, The Dual Nature of Islamic Fundamentalism, Hurst Company, London 1997, s.1-25).

[30]Selef; geçmiş ve öncekiler demektir. İslam ilimlerinde Selef; sahabe ve ona tabi olanları veya takip edenleri ifade etmektedir. Her Müslüman'ın Selefe bağlı kalması gayet normaldir. Fakat, bu tabir hoşgörüden uzak ve katı anlayışlı kişiler tarafından kötü niyetle kullanılarak mezhep ayrılıklarına yol açmıştır. Dünyadaki siyasi gelişmelerin başlattığı karmaşa; Hanefi, Hanbelî, Şafi ve Maliki mezhepleri arasında bölünmelere neden olmuştur. Bu süreçte, Selefi ve Vahabi gibi yeni akımlar meydana gelmiştir (bkz. http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0043.htm, 05.10.2012).

[31]Naumkin, a.g.e., s.1.

[32]M.Ali Kirman, ''Sekülerleşme Perspektifinden Dini ve Seküler Fundamentalizmler'', Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:2/1, Ordu 2008, s.275-277.

[33]http://www.pserie.psu.edu/, 17.09.2011.

bakışta siyasi yönünün dışında anlaşılmaktadır. Bu bir bakıma dini dünya görüşü olsa da köktencilik, siyasi olarak gelenekçilik (traditionalism), muhafazakârlık (conservatism), ortodoksluk (ortodoxy) yaklaşımları ile bir tutulmaktadır.[34] Bu kavramlardan belirli yönlerden ayrılan köktencilik, dini kabul etmeyenlere karşı mücadele etme gibi yönleri de içerisinde barındırır. B.Frayer Stowasser'e göre, köktencilik bu yönünün dışında diğer ideolojilerle kıyaslandığında ilk olarak insanlığı aydınlığa çıkartan bir fikir hareketi olarak ortaya çıkmıştır.[35] Bu hareket, İncil'in kelimesi kelimesine okunup savunulması ve hayata uygulanması için başlatılmıştır. Ancak, zaman içerisinde genişlemiş ve bütün dini hareketlerdeki ideolojik öze vurgu yapan bir karaktere bürünmüştür.[36] Köktencilik, bütün bu özelliklerinin yanında, Batı değerlerine ve politikalarına oldukça yakın olan modernlik ve sekülerlik (sekülarism)[37] karşısındaki kavramları tanımlamak için kullanılmaktadır.[38] Sekülerliğin fikir mimarı Hollyoakeye göre, sekülerlik insan doğasının akılsal ve ahlaksal yönden mümkün olduğunca yüksek bir noktaya ulaşabilmesi için bir arayıştır.[39] Buna ek olarak sekülerlik, doğaüstü güçlerden veya kutsaldan uzaklaşma yönünde bir eğilimi de ifade eder. Bu, dilimizde bazen dünyevileşme bazen de çağdaşlaşma ile bir tutulmuştur. Sekülerlik toplumsal açıdan ele alındığı takdirde, dinin günlük hayatta her geçen gün etkisizleştirilerek öneminin kaybettirilmesi, bilimin ve aklın toplum üzerinde egemen olmasıdır. Sekülerliğin din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması anlamında ifade edilişi, modern demokratik toplumlarda ''laiklik'' olarak bilinir.[40] Gelenekselciler, modernliğe, yeniliğe

---

[34]Kirman, a.g.e., s.277.
[35]Barbara Freyer Stowasser, The Islamic Impulse, Taylor&Francis, Australia, 1987, s.16.
[36]Kirman, a.g.e., s.277.
[37]Fransızca bir kelime olan Sekülarizm veya Sekülerlik, dünyacılık demektir. Bu kavramın kökeni; sosyalizm ve işbirliği konularında makaleleri bulunan George Jacob Hollyoake ile İngiltere Kilisesi ve Gospel (dört İncil'den biri) hakkında makaleler yazmış olan Charles Bradlaugh isimlerindeki iki Ateist öğretmene kadar geri gider. Bunun sonucu olarak sekülerlik, ateizm ile ilintilendirilmiştir (bkz. http://tdkterim.gov.tr/bts/, 18.10.2012; http://www.newadvent.org/cathen/13676a.htm, 18.10.2012).
[38]Kirman, a.g.e., s.275-277.
[39]http://www.newadvent.org/cathen/13676a.htm, 18.10.2012.
[40]Laik kelimesi Yunanca laikostan gelmektedir. Latince'ye laicus, Fransızcaya ''laic, laique'' olarak intikal etmiş olan sözcük, Türkçeye de okunuş tarzına uygun olarak laik şeklinde geçmiştir. Laik kelime anlamı olarak; ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, prensip demektir. Laik olmak; dünya işlerini, din işlerinden, dini otoriteden ayrı olarak ele almak anlamına gelmektedir. Laiklik de bu kavramla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Laiklik sosyal hayatta din kurallarına tabi olmayan hukuk anlayışını ifade eder. Hâlbuki gerçek anlamda laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılması ve devletin vicdan işlerinin gerçekleşmesine tarafsız kalmasıdır. Başka bir ifadeyle, devletin Allah ile kul arasından çekilmesidir (bkz. Refik Turan ve Mustafa Safran vd., Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Gazi Kitapevi, Mart 2004, s.253-254; Kirman, a.g.e., s.4-9).

ve değişime şüpheyle bakmaktadırlar. Onlar, muhafazakâr bir toplum yapısı isteyip, bu yönleriyle köktencilere yakın olmaktadırlar. Çünkü köktenciler de, tüm dünyadaki dini ve siyasi muhafazakârlığın yükselişine paralel bir gelişme içindedirler. Lakin köktenciler, muhafazakâr olmasından ziyade otoriter ve tutucu bir devlet yapısı istemektedirler. Bunun gerçekleşmesi için, Batı kültürünün modern değerleri tamamen reddedilmelidir. Köktenciler, modern yeniliklerin kullanılmasını yalnızca hedeflerinin başarıya ulaşması için kabul etmektedirler. Modernistler ise, İslam'ı bu gelişmelerin dışında bırakmak istemezler ki ancak bu sayede İslam, küresel modernleşmenin parçası olarak Modern Çağ'ın çizgisine ulaştırılabilir.[41]

Bütün müminler modern hukuku, toplumun temel ahlak kaynağı olarak kabul etmektedirler. Buna karşın İslamcılar, Müslümanların sadece İslami hukuk kuralları altında yaşayabileceğine inanmaktadırlar. Onlar İran'dan sonra yeniden kurulabilecek İslam devletleri için umutlanmaya başlamışlardır. İşte ''Siyasal İslam'' kavramı bu şekilde ortaya çıkmıştır.[42] Bu kavramın ortaya çıkışıyla toplum arasında bazı kişiler İslamcı olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Örneğin; Olivier Roy, İslam'da siyasal bir ideolojinin varlığını kabul eden ve toplumun İslamlaşmasının yalnızca İslami bir devlet meydana getirilerek gerçekleşebileceğini düşünen hareketleri; İslamcı[43] diye adlandırmıştır. Bazı akademisyenler, son derece faal ve yenilikçi grupları göz önüne alarak, İslami köktencilik kavramının yerine siyasal İslam ya da İslamcılık kavramını tercih etmektedirler.[44] Diğer yandan, Batı ülkelerinde çeşitli İslami hareketler köktenci olarak anılır. Lakin köktencilik, bu hareketlerin aradığı gibi bir sosyal düzen değişikliğini savunmaz. Bu terim, genel olarak kutsal kitabın yorumuna sadakat göstermeyi öngörmektedir. İran Özgürlük Hareketi lideri İbrahim Yezdi'ye göre, köktencilik gerçek terim anlamıyla kullanılmamaktadır. İncil'i Allah'ın gönderdiğine

---

[41]Cherly Benard, ''Civil Democratic Islam: Partners, Resources and Strategies'', Rand Corperation, USA 2003, s.10.

[42]Kirman, a.g.e., s.284.

[43]Tarık Zafer Tunaya, ''İslamcılık Cereyanı'' adlı eserinde, İslamcılığı kurumlar tahsis etme iddiasında olan ideolojik bir fikir ve inanç sistemi olarak tanımlamaktadır (bkz. Alev Erkilet ve Yasin Aktay vd., Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, İletişim, 2.Baskı, İstanbul 2005, s.927). ''İslamcılık'' geleneksel dini kıyafetlere sarıp sarmalanmış yeni bir ideoloji olmakla birlikte, ''pan-İslamizm'' Avrupa düşmanı bir ideoloji olmakla suçlanmıştır. Bugüne kadar pan-İslamizm, sadece tutucu yönüyle ele alınmış ve ilgi çekmiştir. Alman Doğu bilimci ve sömürge danışmanı C.Heinrich Becker tarafından pan-İslamcılık; İslam idealinin gerçekleştirilmesine, tüm Müslümanların dünya cemaati (ümmeti) şeklinde bir önderin (imam) yönetimi altında birleşmesine yönelik bir hareket olarak tanımlandı (bkz. Kemal Karpat, İslam'ın Siyasallaşması, 4.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s.23).

[44]Erkilet ve Aktay, a.g.e., s.927.

inanan herkesi köktenci sayan Batı kültürünün tanımına göre, bütün Müslümanlar köktenci sayılır.[45] Bu noktadan hareketle konunun içeriğini de daha iyi yansıtacak olan radikal kavramı, bu çalışmada buraya kadar değerlendirilen tüm kavramların yerine tercih edilecektir. Radikal kelimesi terim anlamı olarak köklere özlemi içermiş olsa da mevcut duruma karşı olması ve kökten değişimi öngörmesi ile daha geniş bir yelpazeye oturmaktadır. Bu değişim ihtiyacının asli unsuru Batılı güçlerin, İslam toplumlarıyla ilişkilerindeki sömürgeci ve hegemonyacı tutumları, Müslüman dünyasında tepkilerin doğmasına neden olmuştur.[46]

''İslam'da Cihat''[47] başta olmak üzere, toplam 120 adet kitabı yayınlanmış olan Seyyit Ebul Ala Mevdudi'ye[48] göre, İslam sözde kalan bir inançlar ve adetler dizgesi değildir. O, bütüne ilişkin bir sistemdir. İslam, insanlığa yeryüzündeki asılsız ve zalim sistemleri yıkıp, kökünden kurutmak ve onun yerine, insanların yararına olan adalete dayalı kendi sistemini getirmek için gönderilmiştir.[49] Bu bağlamda radikal İslam, temel bir halk hareketi olarak Müslüman Kardeşler[50] tarafından Mısır'da başlatılmıştır. Mısır, 1920'li yıllarda sömürgecilik, ekonomik olarak dışa bağımlılık, aşırı nüfus patlaması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeleri protesto eden Müslüman Kardeşler, Mısır'da İslam'ı ilk dönemlerine geri götürerek bu sorunların ortadan kaldırılması için çağrıda bulunmuşlardır.[51] Diğer bir fikir adamı Hasan El Benna, bu davette önemli bir paya sahiptir. El Benna; ''İslam'ın halkı köleleştiren yönetimlerin tamamen kökünü kurutmak, onlara yeryüzünde hayat hakkı bırakmamak için insanlığa gönderildiğini'' ifade etmiştir.[52] El Benna'ya göre, cihat İslam davasının korunması ve

---

[45]Rubin, a.g.e., s.188.
[46]Selçuk ve Albayrak, a.g.e., s.25.
[47]Mevdudi ve Seyyid Kutup, İslam'da Cihat, (çev.) Akif Nuri, 6.Baskı, Çağrı, İstanbul.
[48]1941 yılında El Mevdudi, İslami gündemi canlandırmak amacıyla bir siyasal parti kurma düşüncesi ortaya atmıştır. Cemaat-i İslami (İslami Birlik Partisi) yeni bir temel atmış ve sonradan Pakistan'da kök salmıştır. Ardından da kurulacak bir dizi İslamcı siyasi partiye öncülük etmiştir (bkz. Graham E. Fuller, Siyasal İslam'ın Geleceği, (çev.) Mustafa Acar, TİMAŞ, İstanbul, Nisan 2004, s.208-209).
[49]Mevdudi ve Kutup, a.g.e., s.32.
[50]Müslüman Kardeşler'in emsalsiz direniş hareketinden sonra, ekonomist Eli Berman tarafından İslami köktenciliğin yerine radikal İslam teriminin daha iyi bir terim olacağı ileri sürüldü. Berman'a göre, aşırılığın simgesi olarak Taliban bilinmektedir. Oysaki radikal İslam, Mısır'da El Benna tarafından Müslüman Kardeşler'in (1924), Pakistan'da ise Mevdudi tarafından Cemaat el İslami (1920)'nin kurulması ile ortaya çıkmıştır. Berman, bu örgütleri ilk radikal hareketler olarak görmektedir (bkz. Eli Berman, ''Hamas, Taliban and The Jewish Underground: An Economist's View of Radical Religious Militias'', National Bureau Economic Research Working Paper Series, No:10004, Cambridge 2003, s.4).
[51]Rubin, a.g.e., s.43.
[52]Mevdudi ve Kutup, a.g.e., s.28-59 (I.Bölüm), s.28-32 (II.III.Bölüm).

hak yolunun dünyada hüküm sürmesi için farz kılınmıştır. Müslümanlara en ağır sorumluluk olarak yüklenmiş olan ilahi emirlerin uygulanması için müminler cihat yapmalıdırlar. Müslümanlar, cihadı düşmanlık yapılması ve şahsi çıkar elde edilmesi yönünde bir araç olarak kullanmamalıdırlar. El Benna, cihadın rütbe ve zenginlik kazanmak veya haksız bir şey elde etmek için yapılmaması gerektiğine inanmaktadır. El Benna'ya göre, insan kanını ve canını, insanlığın doğru yolu bulması uğruna feda etmelidir.[53]

El Benna ve Mevdudi'nin kitaplarından etkilenen Seyyit Kutup,[54] daha sonra yazdıklarıyla bu fikirlere, özellikle Orta Doğu'da siyasi bir nitelik kazandırmıştır.[55] Ali Bulaç'a göre, medyada devrimci bir zihniyet olarak tanınmış olan Kutup, iddia edilenin aksine dilinde keskin kavramlar bulunsa da hiçbir zaman şiddeti ve terörü önermemiştir. O, her zaman siyasi İslam'ı temsil etmiştir.[56] Kutub'un bu konudaki görüşleri şöyledir; Müslümanlar eziyet ve fitneye maruz kaldıkları zaman, kendilerini kuvvet kullanarak korumalıdırlar. Müslümanların kendi davalarını tebliğ edebilmeleri için hürriyet ve güvenliğin sağlanması şarttır. İnsanları Allah yolundan alıkoyan bir otoritenin olmamasını istemek de müminlerin doğal hakkıdır. Bunun için, Allah'ın düzenini yeryüzünde hâkim kılmak ve bütün insanlığı genel hayırdan mahrum etmemek için, kuvvet kullanmak gayet yasal bir görevdir. Fakat, Müslümanlar bunları insanları dine girmeye zorlamak amacıyla yapmayacaklardır. Kutub'a göre, Allah'ın dinini tebliğ etmekten ve bu dinin sorumluluklarını yerine getirmekten alıkoyan hiçbir korku kalmayıncaya kadar, cihat etmek gerekir. Çünkü cihat, yeryüzünde inanç sancağını dalgalandırmak ve bu sancağa saldırmak cüretini gösterenlerin daha saldırmadan evvel

---

[53]Aynı yerde, s.97.

[54]Kutup, 1906 yılında Mısır'ın Asyut kasabasında dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Orta ve lise tahsilini El Ezher'de bitirdi. Kahire Üniversitesi'nde yüksek eğitimini tamamlayan Kutup, aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu. Mısır'ın o dönemdeki toplumsal yapısının yozlaşmasını eleştiren Kutup, 1949 yılında ABD'ye gitmiştir. ABD medeniyetini ilkel olarak görmüş ve tanık olduğu ırkçılığı reddetmiştir. Mısır'a döndüğünde kamu hizmetinden ayrılıp Müslüman Kardeşler'e katılan Kutup, 29 Ağustos 1966'da devlete karşı darbe girişimi iddiasıyla idam edilmiştir. Yazdığı ''İslam'da Sosyal Adalet'' makalesinde sosyal adaletin sadece İslam'da olduğunu öne sürmüştür. Kutub'un hapishanede bulunduğu dönemde yazdığı ''Fi Zilal-il Kur'an'' (Kur'an'ın Gölgesinde) adlı tefsirleri meşhurdur (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://www.dinbilim.net/seyidkh.html, 26.03.2012).

[55]http://www.spittoon.org/archives/2337, 22.07.2012.

[56]Bulaç'a göre, Kutub'un politik Müslümanlığı temsil etmesinin arkasında başka nedenler vardı. Kutup hapishanedeyken Mevdudi'nin kitaplarıyla tanışmış ve Hint yarımadasındaki Müslümanların Hindulardan ayrılıp bağımsız bir devlet kurma fikrine sahip olmuştur. Hilafetin ardından ilk defa ideolojisi İslam olan bir ulus-devlet kuruluyordu. Bunu büyük ölçüde Mevdudi'nin formüle etmesi, Kutub'a çok cazip gelmiştir (bkz. Ali Bulaç, ''Seyyid Kutup ve Türkiye İslam'ı'', Zaman Gazetesi, 26 Mayıs 2012, s.26).

başını ezmektir.[57] Kutup, bu düşünceleriyle radikal hareketlerin esin kaynağı olan bir şahsiyet haline gelmiştir. Mevdudi'nin yayınlarından etkilenen Kutup, devrimci bir ideoloji inşa etmiştir. İslami literatürde kullanılan birçok kavramın anlamını yeniden yorumlamış ve bunları, kitleleri harekete geçirmek için İslamcı ideolojik söylemlerin araçları haline getirmiştir.[58] 1928'de ortaya çıkan Müslüman Kardeşler Hareketi'nin esin kaynağı bu fikirler olmuştur. Ardından tamamıyla benzer şekilde gelişmemiş olan bir dizi olay, 1978-79 İran Devrimi ile başlamıştır. 1981'de Mısır Başkanı Enver Sedat'ın bir suikast ile öldürülmesi,[59] 1982'de Suriye'nin Hama şehrinde yaşanan katliam ve 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması gibi olaylar dolambaçlı olarak radikal hareketler ile ilintilendirilmiştir.[60] Bunlar arasından İran Devrimi, radikal İslam'ın devlet şekline büründüğünün ve siyasallaştığının göstergesiydi.[61] Akabinde bazı radikal İslami örgütler, bu projeyi dünya çapında uygulamak istemişlerdir. Söz gelimi El Kaide, ABD'yi bütün Müslüman ülkelerin baş düşmanı ilan edip ona saldırmıştır. Böylece radikal İslami hareketler yükselişe geçmiştir. Bu yüzden, Suudi Arabistan yetkililerine göre, İslam'ın kötü bir sembolü olan Usame bin Ladin[62] her şeyden sorumludur.[63] ABD, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra küresel terörizme karşı savaş ilan etmiştir.[64] Batılı ülkelerin birçoğu, militanları cihatçı kişiler olarak açıklamıştır. Özellikle Batı medyası tarafından Müslümanlar düşman gibi algılanmaya, terörizm ve İslam kelimeleri yan yana kullanılmaya başlanmıştır.[65]

---

[57]Seyyid Kutub, Fi Zilal-il Kur'an-Kur'an'ın Gölgesinde, (çev.) M. Emin Saraç, 3.Baskı, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1968, s.387-388.

[58]Tuğba Cansever, Radikal İslami Söylemlerde Kullanılan Kavramların Kur'an'da İfade Ettiği Anlamlar, (Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, Şubat 2007, s.9.

[59]1981 yılında Enver Sedat'ın radikal İslamcı bir hizip tarafından öldürülmesidir. Onlara göre, Sedat yalnızca sözde bir Müslüman'dı. Şeriatı bir kenara bırakmış ve dinden çıkmıştı. Cezası ise ölümdü. Cinayetin lideri gururla Firavun'u öldürdüğünü söylemiştir (bkz. Bernard Lewis, İslam'ın Siyasal Söylemi, (çev.) Ünsal Oskay, Düşün-Cep, İstanbul 1993, s.107-108).

[60]Salwa İsmail, Rethinking Islamist Politics, I.B. Tauris, London August 2006, s.1.

[61]Bu noktada, pek çok Müslüman için İran rejimi en büyük itibarını Batı'ya meydan okuma yetisiyle kazanmıştır. Bir meydan okuma sicili elbette ki yönetimde başarılı olmak için yetmez. İran aynı zamanda bu politikaların sonucu olarak ABD'nin dayattığı ayırma modeli ile ciddi bir bedel ödemiştir. Bundan ancak yirminci yüzyıl sonlarında sıyrılmaya başlamıştır. ABD ise, Orta Doğu'daki en önemli stratejik ortaklarından birini kaybetmiştir (bkz. Mehmet Zeki İşcan, Selefilik, Kitap, İstanbul 2006, s.46-48; Fuller, a.g.e., s.184-185).

[62]Tarihçi Philip Jenkins'e göre, Ladin gençliğinde Kutub'un düşüncelerinden etkilenip Sovyet-Afgan savaşında Afgan mücahitlerine katılmıştır (bkz. http://www.spittoon.org/archives/2337, 22.07.2012).

[63]Naumkin, a.g.e., s.1-2.

[64]http://www.spittoon.org/archives/2337, 22.07.2012.

[65]Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. TRT Haber Kanalı, İslamofobya Belgeseli, 15.08.2012.

Terörizm;[66] amaçlanan politik hedeflerin ışığında küçük bir silahlı grubun silahsız daha büyük bir insan grubuna karşı şiddet kullanarak tehdit oluşturmasıdır.[67] Böylece bir korku ortamı meydana getirilerek hedeflere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Vitaly Naumkin'e göre, cihatçılar hükümetleri devirmek için ilk olarak şiddet yolunu seçip, bu doğrultuda tüm terörizm yöntemlerini uygulamaktadırlar. Naumkin, cihadı ''İslami militanizm'' ile eşdeğer görmektedir. Ona göre, cihad kafirlere karşı olan bir savaş gibidir.[68] Öyleyse, dini kavramlar sözlüğünde gayret etmek ve bir işi yapabilmek için bütün imkânları kullanmak anlamında olan cihadın terörizm ile ilgisi var mıdır?[69] Barbara Metcalf cihadı şöyle tanımlıyor; cihat, İslam içinde yer alan ahlâk kurallarının ruhsal bir çabası, İslam'a teslim olma ve siyasal bir eylemdir.[70] Cihat, din uğruna yapılan savaş demektir.[71] Kur'an ve hadislerde ise; Allah yolunda savaşmak anlamını ifade ettiği gibi dini öğrenmeyi, dinin emirlerine ve yasaklarına uymayı, haramlar ve günahlara karşı nefis ile mücadele etmeyi, İslam'ın bilinmesi, tanınması, yaşanması ve yüceltilmesi için çalışmayı da ifade eder.[72] Bu kapsamda cihat, insanın kendini güçlendirmesi ve hatalarını düzeltmesi gibi içe yönelik bir tarafa sahiptir.[73] Bu düşünceyi bir hadis şu şekilde yansıtmaktadır; ''Müslüman, İslam davasını yayma yolundaki görevini yerine getirirken, gördüğü hatalı davranışları eliyle, bunu yapamadığında diliyle düzeltmek için çaba sarf etmelidir. Şayet, bunların hiçbirini gerçekleştiremezse kalbiyle bu yanlışlara karşı koymalıdır.''[74] Cihat, insanın nefsiyle mücadele ederek, şahsi mertebesinin yücelmesini sağlayan bir kavramdır. Başka bir hadiste belirtildiği üzere; ''Mücahit, nefsi ile mücadele eden kimsedir.''[75] Nefisle mücadele, anne babaya hizmet, adaletsizlik ve haksızlık karşısında susmayıp doğru sözü

---

[66]Genel bir tanıma sahip olmayan terörizm kavramının 109 farklı anlamı bulunmaktadır (bkz. Cemile Arıkoğlu Ündücü, ''Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki'', Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, Ocak 2011, s.1-20).
[67]http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/the-psychology-of-terrorism/, 10.12.2011.
[68]Naumkin, a.g.e., s.2.
[69]http://www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=284&harf=C, 17.03.2013.
[70]Rashid, Jihad, s.2.
[71]http://tdkterim.gov.tr/bts/, 17.03.2013.
[72]http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011.
[73]Ebu Süleyman, İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı, (çev.) A. Ahmed, İnsan, İstanbul 1985, s.37.
[74]Müslim, İman, 78; Ebu Davud, Salât, 248.
[75]Tırmizi,''Fedailül Cihat'', 2, IV, 165. El Benna, kalple veya nefisle ilgili bu hadisin sahih olduğu konusunda şüphelere sahip idi. Ona göre, bu hadis düşmanla çarpışmanın önemini azaltmaktadır. Böylece, Müslümanlar cihat yapmaktan uzaklaştırılmış ve vazgeçirilmiştir (bkz. Mevdudi ve Kutup, a.g.e., s.101).

söylemek gibi özellikler bütünüyle cihat olarak değerlendirilmektedir. Buna paralel olarak cihat; Mekke döneminde İslam'ın tebliğ edilmesi, dinin emirleri ve yasaklarının yerine getirilmesi anlamında kullanılmıştır. Ancak Medine döneminde fiili savaşların ortaya çıkmasıyla savaş anlamını da içermeye başlamıştır.[76] Bu anlamda cihadı anlatan 17 ayet savaş ile ilgilidir.[77] Bu kavram, genellikle Hz. Muhammet ve ashabının yaptığı savaşlardan bahsedilen Enfal ve Tevbe surelerinde geçmektedir. ‘‘Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et ve onlara karşı sert davran!...’’ (Tevbe 9/73, Tahrim 66/9)[78] ayetinde geçen cihat kavramı ise savaş anlamında değildir. Bu ayet; kâfirlerin ve münafıkların kötülüklerine karşı Allah uğrunda dil ile mücadele etmek, İslam gerçeği ile ilgili hak ve delilleri onlara anlatmak anlamındadır.[79] ‘‘Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, gerçekten zulme uğramalarından dolayı savaşmaları için izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye elbette hakkıyla gücü yetendir’’ (Hacc, 22/39).[80] Bu ayet meali, Müslümanlara ne zaman savaşacaklarını bildirmektedir. ‘‘Sonra şüphesiz Rabbin eziyet edildikten sonra hicret edip ardından da sabrederek cihat edenlerin yardımcısıdır…’’ (Nahl, 16/110)[81] ayetinde de belirtildiği gibi; Hz. Muhammet’in hayatını okuyan bir Müslüman, İslam’ın ilk çağındaki çatışmaların, adalet peşinde zulme uğrayan Müslümanlarla; kibirli, sapkın ve baskıcı gayrimüslimler arasında olduğu izlenimi edinir.[82] Bu noktada, müşriklerle savaş onlar başlatmadıkça farz değildir. Saldırı hâlinde Allah’ın ‘‘eğer sizinle savaşırlarsa onları öldürün ve topyekûn sizinle savaşan müşriklerle savaşın!...’’(Tevbe, 9/36)[83] apaçık emrini yerine getirmek için onlarla savaşılır.[84] Böylelikle cihat, insanı dünyada haksızlığa maruz kalmaktan kurtarıp, güven ve huzur içerisinde yaşamasını sağlar. Bu açıklamalar ışığında cihat şu şekilde özetlenebilir: ‘‘İslam'ı anlatarak ve bizzat yaşayarak tebliğ

---

[76]http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011.
[77]Kur’an’da cihat toplam olarak 31 ayette anlatılmaktadır (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011).
[78]Parantez içerisindeki her adresin ilk rakamları sure numarasını, ikinci rakamları ise ayet numarasını göstermektedir (bkz. http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012).
[79]http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011.
[80]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.
[81]Aynı yerde.
[82]Süleyman, a.g.e., s.52.
[83]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.
[84]Süleyman, a.g.e., s.37.

etmek; düşmanlar saldırı yaptığında veya savaş açtığında gerekeni yapmak, Allah'a itaat konusunda sabırlı ve kararlı olmak, nefisle mücadele etmek, şeytanın hileleri ve tuzaklarına karşı koymaktır.''[85] Cihat; dinin, barışın ve insanlığın refah içinde yaşanabilmesi için oldukça gerekli bir şeydir. Bundan dolayı cihadın militanlık ve terörizmle ilgisi bulunmamaktadır. O hâlde, cihat anlayışı radikal örgütlerde nasıldır? İncelenecek olan örgütler arasında sadece HT, şiddet kullanımını açıkça reddetmektedir. HT, kendisini dini bir organizasyon gibi görmeyip, ideolojisini İslam üzerine temellendirmiş olan siyasi parti olarak tanımlamaktadır.[86] Örgüt liderlerinin belirlediği taktikler, HT'yi uluslararası alanda etkili bir seviyeye ulaştırmıştır. Bunun yanı sıra HT'nin stratejileri arasında Kur'an'dan seçilen ayetler de vardır.[87] ''Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.'' (Al-i İmran 3/104)[88] ayeti, HT'nin en çok vurguladığı ideolojik cihat anlayışıdır.[89] Sıdık Ekber'e göre, Müslümanların manevi mücadelesinin hiç bir anlam ifade etmediği ve ilerde korumasız hale getirilecekleri sonucuna varılmıştır. Çünkü cihat anlayışı Batılı toplumlar tarafından bütünüyle değiştirilmiştir. Dolayısıyla, Müslümanlar cihat yaparken savunmada[90] kalmamalıdırlar. Lakin, bu yönde harekete geçmek silah kullanmak anlamına da gelmemelidir. HT'ye göre, kendini savunabilmek için şiddete başvurmak ve mevcut düzene karşı silahlı mücadelede bulunmak cihat kavramıyla alâkasızdır. İnsanlar zaten günümüzde adaletsiz bir düzen içerisinde yaşamaktadırlar. Bunun ardından şayet inançsız düşmanlar, İslam ülkelerine saldırıya geçerler ise Müslümanların düşmanlarını savuşturmaları zorunlu olacaktır.[91] Bu düşüncelerde yansıtıldığı üzere HT, cihadın geniş bir zaman dilimi içerisinde halkı ikna ederek[92] ve dış güçler tarafından buna fırsat verildikten sonra yapılması gerektiğini

---

[85]http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011.
[86]International Crisis Group, a.g.e., s.i.
[87]Tahir Abbas, Islamic Political Radicalism: A European Perspective, Edinburgh University Press, Edinburgh 2007, s.93.
[88]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.
[89]http://www.hizbuttahrir.org/, 20.09.2012.
[90]Kutub'un bu konudaki düşünceleri ilgi çekicidir. Kutub'a göre, cihat ''savunma ve saldırı'' diye ikiye ayrılamaz. Hak ve adalet düzeni kurmak isteyen bir topluluğun davası bu şekilde bölünemez. Bu ancak vatan ve millet için yapılan harplerde olur. Bu düşüncede milliyetçilikle birlikte ortaya çıkmıştır (bkz. Mevdudi ve Kutup, a.g.e., s.42).
[91]International Crisis Group, a.g.e., s.8.
[92]Bu yaklaşım tarzı, toplum bilimci Antonio Gramsci'nin düşüncelerinde de vardır. Karl Marks, şiddet yoluyla ve baskıcı yöntemlerle devrimci bir mücadeleyi tercih etmektedir. Gramsci ise, devrimci şiddeti

savunmaktadır.[93] Cihat, Orta Çağ İslam hukukunda kullanılan birbiriyle alakalı dört kavramdan biridir. Diğerleri, Dar ul-İslam, Dar ul-Harb ve Dar ul-Ahd'dır.[94] Dar ul-İslam;[95] Müslümanların hür ve emin oldukları topraklar demektir. Dar ul-Harb; Dar ul-İslam'ın tam tersidir. Bu kavram, Müslümanların özgürlük ve güvenliğine düşman gayrimüslim topraklar anlamındadır.[96] Şayet Dar'ül Harb'ın Dar'ül İslam'a dönüşmesi lazım ise, bu sadece İslam kurallarının Dar'ül Harb'de uygulanmasıyla olur.[97] Bunun dışında, Darül-Sulh olarak da anılan Dar ül-Ahd kavramı, İslam düşünürü İmam-ı Şafii tarafından İslam devletleriyle antlaşma yapmış bulunan gayrimüslim toprakları belirtmek üzere kullanılmıştır. Bu bağlamda Ahd, barış antlaşmalarını kurallaştırmada hukukçuların tartışıp kullandıkları belli başlı klasik diplomasi araçlarından biri olmuştur. Klasik fıkıh sisteminde bu terim, Müslüman siyasi otorite ile gayrimüslim vatandaşlar arasında bir tür sürekli sözleşme olarak tanımlanmıştır. Buna göre gayrimüslimler, Müslümanların himayesini ve onlarla barışçı ilişkiler kurulmasını kabul etmelidirler.

---

değil, devletin resmi kurumlarını teker teker içeriden fethetmeyi önermektedir. Gramsiyan yaklaşıma göre, bir grubun iktidarı resmen devralmadan önce, egemenliği sağlamak için toplum bazında meşruiyet sağlamış olması gerekmektedir. Değişimi isteyenler, kurumları ikna, eğitim ve diğer barışçıl yollarla ele geçirerek, kendilerini yavaş ve sağlam bir temel üzerine meşrulaştırmak zorundadırlar. Devletin baskı yapmasına yarayan aygıtlar; yargı, yürütme, asker ve polis gibi kolluk güçlerini içermektedir. Hükmedilecek halk tabanında üretilen rıza ve meşruiyet ise yani hegemonya, din, medya ve örgütler aracılığıyla sağlanır. Bu kapsamda, değişim yanlısı grubun hegemonyayı ele geçirmesi lazımdır. Yeni Gramsiyan yaklaşıma göre, hangi siyasal akım; eğitim, din, medya, edebiyat, parti ve sendika gibi kurumlarda öncelik sağlarsa, işte o grup sivil toplumu denetim altına alabilmektedir. Böylece söz konusu siyasal grup, artık siyasal toplum olan yürütme, yargı ve güvenlik alanlarını ele geçirmeye hazırdır. Bunun nedeni, söz konusu grubun hükmedilecek olanların nezdinde meşru gözükmesidir. Gramsci yaklaşım, yasamanın sivil topluma daha çok bağlı olduğunu öne sürmektedir (bkz. Burak Gümüş, Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu, (ed.) Fahri Türk, Paradigma Yayınları, İstanbul 2013, s.47-49).

[93]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.145.

[94]Ahd antlaşma demektir. Dar, ilk kelime anlamı ile ''Elem ve zarar verici şeyleri yaratan'' manasındaki Allah'ın isimlerinden birisidir. Dar, büyük mesken, konak, şehir, yurt, vatan ve ülke manalarına da gelmektedir. İslam hukukuna göre, bir Müslüman veya gayrimüslim idarecinin hâkimiyeti altındaki ülkeye verilen isimdir (bkz. Yusuf Sayın, Din ve Uluslararası İlişkiler, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s.27).

[95]Takiyuddin El Nahbani'ye göre Dar'ül İslam, İslam ile olan yönetim veya Müslümanların otoritesi (emanı) ile yönetme şartlarını içerir. Bu düşünceye göre, Dar'ül İslam sadece İslami yönetimle olur ve bugün Müslümanların yaşadığı ülkeler Dar'ül Harb'dir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://www.hilafet.com/kitaplar/Islam_Sahsiyeti_Cilt_2/43.htm, 14.02.2012).

[96]Süleyman, a.g.e., s.37.

[97]Bir ülkenin Dar'ül Harb veya Dar'ül İslam olduğuna şüphe yoluyla karar verilmemelidir. Prof. Khadduri'ye göre, Dar'ül İslam, Dar'ül Harb'ı yeninceye kadar Müslümanların yerine getireceği farz bir eylemdir. Ayrıca Dar'ül İslam'a dönüşen ülkede eski gayrimüslim toplulukların ikamet etmesi, o yerin Dar'ül İslam olmasına engel teşkil etmez (bkz. Seyyid Abdullah Cemaleddin, İslam'da İdari Siyaset, (çev.) Kabakçı ve Bayraktar, Hira Yayınları, İstanbul (ty.), s.90-91).

Ayrıca bunun karşılığında cizye ödeyeceklerdir.[98]

Diğer yandan, insanlara inançlarında dayatma yapılmamalıdır ki ‘‘Resulüm! Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?’’ (Yunus 10/99)[99] ayet mealinde bu durum gayet açık vurgulanmıştır. Bu doğrultuda İslam devletlerinin vatandaşları olan gayrimüslim topluluklar, dini ve günlük hayatlarında serbest bırakılmışlardır. Üstelik İslam, insanlar için kolaylık ve hoşgörü dini olarak bilinir. Müminlerin öncelikli amacı ise, dinini hür ve emin olarak yaşamaktır.[100] Bu hedefle yaşayan kişiler, kendinden olmayanları zulüm yoluyla topraklarından uzaklaştırmazlar. Buna karşın gayrimüslimler, Hicret Olayı’nda yaptıkları zulme rağmen rahat durmamış, daha sonra Hudeybiye antlaşmasını bozmuş ve ahda sadık kalmamışlardır.[101] Buraya kadar bahsi geçen İslam düşüncesi; Dar ül- İslam, Dar ül-Harb ve Dar ül-Ahd’a ilişkin olarak incelendiğinde, Orta Çağ’ın ülkesel ve kişisel İslami kavramlarının kuramsal bir devlet sistemi ile iç içe olduğu görülmektedir.[102] Bu bağlamda, cevaplanması gereken soru, İslam’da hukuk ve devlet yapısı nasıl oluşmaktadır? İslam siyasal düşüncesi ile İslam’ın devlet anlayışı konusunda çok yaygın iki temel yanılgı vardır. Bunlardan birincisi, İslam siyasal düşüncesinin ve devlet anlayışının teokratik olduğudur. İkincisi ise, zorba hatta diktacı olduğudur. İslam’da bir ruhban sınıfı yani kilise gibi bir devlet yapısı bulunmamaktadır. Ayrıca İslam’da Allah ile müminler arasında aracılık yapma görevi üstlenmiş bir rahiplik kurumuna yer yoktur.[103] Hak ve hakikat bir tanedir. Bireyin hayatı için olduğu

---

[98]Cizye, Zimme antlaşmalarının ayrılmaz bir parçasıydı ve devlet tarafından görülen hizmetlerin bir karşılığı yani bir tür vergiydi. İslam devleti, Zimme ile gayrimüslimlerin yalnız inançlarına dini ibadet ve kanunlarına müsamaha etmek zorunda kalmakla yetinmeyip hayatları ve mallarının himayesini de sağlamaktaydılar (bkz. Süleyman, a.g.e., s.37).

[99]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.

[100]Bu konuyla ilgili Sahabe-i Kiram’dan Muaz şöyle naklediyor; Hz. Muhammet buyurdu ki; Ey Muaz! Benim yanımda senin en çok önem vermen ve üzerinde durman gereken şey namazdır (bkz. Cemaleddin, a.g.e., s.53; Süleyman, a.g.e., s.45).

[101]Bu antlaşmaya göre, Huzaa kabilesi Hz. Muhammet’in, Bekiroğulları kabilesi de Kureyşlilerin himayesine girmiştir. Kureyşliler, Huzaalara saldırmış ve onlardan yirmi üç kişi öldürmüştür. Bu durum, Mekke’den Medine’ye hicret eden Müslümanların, Mekke’yi fethetmesine yol açmıştır. Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanan bu fethe rağmen, ‘‘Ey Habibim! Eğer güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmayı bırakmazlar...’’ (Bakara 2/217) ayet meali müminlerin her zaman savaşa hazırlıklı olmaları gerektiğini bildiren bir uyarıdır (bu konuda daha geniş bilgi için bkz. http://www.enfal.de/itarih25.htm, 18.02.2012).

[102]Süleyman, a.g.e., s.45.

[103]Lewis, a.g.e., s.39-40.

gibi, devlet hayatı için de tek bir yasa olarak şeriat[104] vardır.[105] Şeriat, Kur'an'da ayet olarak dört yerde anlatılmaktadır. Örneğin; ''Sana da Kur'an'ı Hak önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk…'' (Maide 5/48)[106] ayet mealinde müminlerin bir şeriata sahip olarak dünyaya geldiği bildirilmektedir. Şeriat; Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammet'in sünneti, hadisleri ile icma-i ümmet ve kıyas-ı fukahadır. Hadis; Hz. Muhammet'in sözleri ve eylemleriyle Kur'an'ı yorumlaması ve açıklamasıdır. Sünnet ise; Hz. Muhammet'in söz ve eylemlerinden çıkan kuralların bütünüdür. Hadis ve sünnet, kamu hukuku açısından bütün zamanlar için konmuş değişmez bir anayasa olan Kur'an'dan sonra hukukun ikinci kaynağıdır.[107] Hz. Muhammet'den sonra ''Hülafa-i Raşidin''[108] (Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) arasında Kur'an ve hadis hükümlerinde soruna bir çözüm getirilemezse, Medine halkının oyuna ve kararına başvurulmuştur. Bir toplantı halinde verilen bu kararlara, ''icma-i ümmet'' denilmiştir. Daha sonradan bu kavram, bir devrin bilginlerinin dini bir konu üzerinde vardıkları oy birliğini işaret etmiştir. Bu da İslam hukukunun üçüncü kaynağıdır. Bu, özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde bir sorunun çözümü için uygulanmıştır. Fakat, İslam cemaatinin genişlemesi ve artan ihtiyaçlar başka bir hukuk kaynağının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. ''Kıyas-ı fukaha'' yeni ortaya çıkan bir sorunu, diğer üç kaynakların birinde var olan hükme göre kıyas yaparak çözmektir. Bütün bunlar, şeriattaki dört yol göstericiyi meydana getirmektedir. Bu dört hukuk kaynağı ise, ''Edille-i Erbaa'' adıyla anılmaktadır. Bu düzenlemeleri ve anayasayı yürütecek olan kişi halife (ülülemr)'dir.[109] Halife; hilafet kelimesinden türemiştir. Hilafet; arkada olmak, birinin arkasından gelmek, bir başkasının yerine geçmek, temsil etmek, birinin işini devam ettirmek anlamlarındadır. Kavram olarak hilafet; imamlık, amirlik ve İslam şeriatını koruma görevidir. Bu terim, Hz. Muhammet'in peygamberlik dışındaki vekâletini temsil etmektedir. Halife, Hz. Ebubekir'in taşıdığı ''Halife-i Resulullah''

---

[104]Türk Dil Kurumu şeriatı şu şekilde açıklamaktadır; a. din b. Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammet'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku (bkz. http://tdkterim.gov.tr/bts/, 18.02.2012).
[105]Murat Sarıca, Siyasi Düşünce Tarihi, Gerçek, İstanbul 1993, s.45-47.
[106]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.
[107]Sarıca, a.g.e., s.45-47.
[108]İlk dört halifeyi işaret eden bir terimdir.
[109]Süleyman, a.g.e., s.45-48.

ismindeki ‘‘Allah Resulünün Vekili’’ anlamına gelmektedir. Bu anlamda halife, toplumun her türlü önderliğini işlev olarak üzerine alan kişidir. Ayrıca Kur’an’daki genel anlamıyla bu terim; insana bu dünyada bir emanet olarak işleri idare edip denetleme yeteneği verildiğini de ifade etmektedir. Halifelik ve bundan türeyen kelimeleri Kur’an’da 126 defa zikredilmektedir.[110] Örneğin; ‘‘Ey müminler! Allah’a ve Resulüne sizden olan ülülemre itaat edin’’ (Nisa 4/59)[111] ayetinde bildirildiği üzere, iyi bir kul olabilmek için her şeyden önce ülülemre itaat etmek gerekmektedir. Ülülemr, sadece Allah’a hesap vermekle yükümlüdür. İslam’ın belirli ilkelerinin dışına çıktığı takdirde ona itaat ortadan kalkmaktadır.[112] Diğer yandan, bu görevin sürdürülmesi hakkında Hz. Muhammet bir hadisinde şöyle buyuruyor; ‘‘Şüphesiz ki benden sonra hilafet otuz senedir.’’[113] Lakin Hz. Muhammet; kendisinden sonra açık bir yönetim şekli vasiyet etmemiş ve yerine birini tayin etmemiştir. Yalnızca vefatına yakın bir zamanda halifenin sahip olması gereken özellikleri belirtmiştir.[114]

Buna karşın İran devrimi, kendine has bir sistem benimsemiştir. İmam Humeyni’ye göre, İslam devlet ve hükümet biçimi, halen var olan yönetimlerden hiçbirine girmez. İslami yönetim biçimi bir istibdat veya bir mutlakiyet yönetimi değildir. İslam devletinde; Hz. Muhammet’ten sonra ülül-emr (veliyye-i emr) olan 12 imamlardır. Bunların bazı ödevleri ve yetkileri vardır. Birincisi; İslami kuralları bildirmektir. İkincisi; Kur’an’ı anlatmaktır. Üçüncüsü; İslami kuralları yürütmek, dünya milletleri içerisinde İslam inanç ve kurallarını yayıp genişletmektir. Bu görevleri sürdürecek olan adil fakihler (velayet-i fakih)’dir.[115] İran’da ulema, Humeyni dönemine kadar yasalar üstünde bir denetim hakkı talep etmekle yetinmiştir. İktidarın ulemanın elinde olmasının koşulları, ilk kez Humeyni tarafından tanımlanmış olan ‘‘velayet-i fakih’’ uygulaması ile

---

[110]Cansever, a.g.e., s.27; Süleyman, a.g.e., s.45.
[111]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.
[112]Sarıca, a.g.e., s.45.
[113]Ebu Davud, Sünnet 8; Tırmizi Fiten 48; Ahmed bin Hanbel, 4/272, 5/220, 221. Hz. Ebubekir ile başlayan halifelik dönemi, Hz. Ali’nin ardından Emevilere geçmiştir. Emevi halifesi Muaviye ile halifelik bir saltanat sistemine dönüşmüştür. İlyas Canikli bu konunun ‘‘hilafet otuz senedir, benden sonra saltanat haline gelecektir’’ şeklinde bir rivayet hâline geldiğinden bahsetmiştir. Canikli’ye göre, özünü İran (Sasani) ve Bizans yönetim anlayışından alan saltanat, tarihi ve siyasi şartları dikkate alınmaksızın, hadislere dayandırılmıştır. Böylece halifeliğe saltanat sistemi içinde meşruluk kazandırılmak istenmiştir (bu konuda bkz. İlyas Canikli, ‘‘Siyasi Kültürde Saltanata Dayanak Kabul Edilen Rivayet Üzerine Bir Değerlendirme’’, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Volume: VI, Samsun 2006, s.3).
[114]http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011.
[115]İmam Humeyni, İslam’da Devlet, Objektif, İstanbul 1991, s.55-77.

gerçekleşmiştir. Bu görüş, İran'daki üst düzey mollaların çoğunluğunca kabul görmemiştir.[116] Bu yönetim şekli daha sonra bir ruhban topluluğu haline gelmeye başlamıştır. İran'da, Ayetullah denen bir kurum ortaya çıkmış ve mollalar yönetime egemen olmuştur.[117] İmam Humeyni, 1963'te Mevdudi ile tanışmış ve Mevdudi'nin kitaplarını Farsçaya çevirttirip İran'da halka dağıtmıştır. Dolayısıyla, İran Devrimi üzerinde bu düşüncelerin de etkisi olmuştur.[118] Öyleyse, radikal İslami örgütlerin Orta Asya'da aradığı böyle bir devlet yapısı mıdır? Söz gelimi, radikal bir örgüt olmadığını iddia eden HT, farklı yöntemler ile tüm dünyayı kapsayan bir hilafet devleti kurabilmeyi arzulamaktadır. HT, ani bir darbe yaparak başarılı bir sonuç elde edemeyeceğine inanmaktadır. Bundan dolayı HT, bu devrimi üç aşama içerisinde başarmayı düşünmektedir; Birincisi, HT'nin İslami yaşam tarzına bireyler uyum sağlamalıdırlar. İkincisi, İslam dış etkilerden arındırılmalı ve İslam'ın yalnızca meşru prensipleri halka anlatılmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için ilk önce HT ile ümmetin karşılıklı olarak birbirini etkileyebilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü, HT son aşamada yapılacak devrim ile asıl hedefi hilafet devletine kavuşmayı ummaktadır.[119] Örgüt, bu hedef uğruna şiddet eylemlerini de benimseyebileceğini belli etmiştir. Örneğin; HT üyeleri 1999'da Kırgızistan'ın Batken bölgesinde güvenlik güçleri ile silahlı çatışmaya girmişlerdir.[120]

Modern Çağ'da yeniliklerin etkisiyle bu çatışmaların düzenlenmesine ilişkin anlayışta belirli ölçüde değişmeler olmuştur. Bu yeniliklerden faydalanarak şahsi savaş yöntemleriyle amacına ulaşmaya çalışan HT, Batı ülkelerinde oldukça etkilidir. İslam âleminin Batı etkisinden uzakta kalmış yerlerinde ise bu konudaki eski anlayış ve uygulama süregelmiştir. Bu yaklaşım, Müslümanlıktan ayrılan kişilere karşı savaş açmayı meşrulaştırmıştır. Bunun sonucu olarak ülkedeki düşmanlara karşı mücadele, yasal ve dini açıdan zorunlu bir savaş hâline gelmiştir. Bu durum, ülkedeki Modern Çağ'ın yönetimine karşı ayaklanmayı veya devrimci savaşı, dinsel bir yükümlülüğe yani

---

[116]Erkilet ve Aktay, a.g.e., s.544-545.
[117]Mualla, a.g.e., s.39-40.
[118]http://www.spittoon.org/archives/2337, 22.07.2012.
[119]Emmanuel Karagiannis ve Clark McCauley, "Hizb ut-Tahrir al-Islami: Evaluating the Threat Posed by a Radical Islamic Group That Remains Nonviolent", Terrorism and Political Violence, No:18, 2006, s.318; Ata Abu Rashda, ''World Almanac of Islamism-Hizb-ut Tahrir'', American Foreign Policy Council, United State Department's Country Reports on Terrorizm, 2011, s.2-3.
[120]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.145.

yeni bir cihat anlayışına dönüştürmüştür.[121] Bazı yazarlara göre, Modern Çağ'da radikal İslam bir anlamda faşizmdir. Çünkü radikal İslam'ın üyeleri, tepkilerini eylemler ve propagandalarla devrimci bir zihniyette dile getirmektedirler. Bu yüzden 11 Eylül saldırıları, medya tarafından İslamcı faşistlerin modern dünyaya karşı bir duruşu olarak nitelendirilmiştir.[122] Bu çalışmada ele alınan ölçüt ise; Orta Asya'daki radikal İslami örgütlerin, özellikle ''Tacikistan Örneği'' başlığı altında irdelenmesidir. Bu çalışmanın teorik çerçevesini yukarıda izah edilen yaklaşım tarzı oluşturmaktadır.

2. Orta Asya'da İslam

Orta Asya, bölge olarak ortaya çıktığı ilk dönemlerinde ''iki nehir arasındaki bölge'' olarak bilinmekteydi. Ceyhun (Amuderya) ve Seyhun (Siriderya) nehirleri Orta Asya'da aşılması zor coğrafi, kültürel ve siyasal sınırlar meydana getirmiştir.[123] Bu sınırları ilk aşanlar, İranlı göçmenlerdir. Bu kabileler, Ceyhun ve Seyhun arasına yerleşmişlerdir.[124] Ardından, M.Ö. 700-300 yılları arasında Orta Asya'ya İskitler egemen olmuşlardır. Pers İmparatoru Aleksandır, M.Ö. 329-327 yılları arasında Baktria ve Soğd kabilelerinin topraklarını (bugünkü Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan) fethetmiştir. Aleksandır, İskitleri Seyhun Nehri'nin öbür yakasına atmıştır. Böylece, Orta Asya'da Yunan-Soğd karışımı bir imparatorluk hükümran olmuştur. Aleksandır'ın ardından M.S. 200-400 yılları arasında Partlar, Sakalar, Kuşhanlar ve Ak (Eftalit) Hun İmparatorluğu bu bölgeyi ele geçirmiştir. Akabinde Türkler, Sasaniler ve Çinliler, 6. yüzyıla dek Orta Asya'ya hâkim olmuşlardır.[125] Orta Asya'da; Kafkaslardan, Karadeniz ve Ural-Altay dağlarına kadar olan bölgede, Türkler ve Moğollar uzun yıllar egemenlik kurmuşlardır.[126] Bundan sonra Orta Asya; Transoksiana, Maveraünnehir veya Türkistan olarak anılacaktır.[127]

---

[121]Lewis, a.g.e., s.9-174.
[122]İşcan, a.g.e., s.46-48.
[123]Rashid, Jihad, s.16.
[124]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.103-195.
[125]Rashid, Jihad, s.20-21.
[126]Rafiz Abazov, ''Political Islam in Central Asia: Leaving Political Scene or Gathering Momentum'', International Journal of Central Asian Studies, Vol:3, 1998, s.4.
[127]Türkistan; Türklerin ülkesi demektir. Bu kelime, Güney Kazakistan'daki Türkistan (Yesi) şehrinin adından gelmektedir. Türkistan, 1867'den itibaren Rusya tarafından Orta Asya'da ilhak edilen toprakları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (bkz. Rashid, Jihad, s.19; Fahri Türk, ''Kırgızistan'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Siyasal Hareketler 1989-2008'', SBARD, No: 15, (yy.) Mart 2010, s.207).

Harita 1: Orta Asya Ülkeleri (Kaynak: http://www.indiana.edu/~afghan/maps.html, 30.01.2013).

6. yüzyıla kadar Orta Asya'da baskın olan dinler; Zerdüştlük, Budizm ve Hıristiyanlıktır.[128] Bu dönemde Soğdlar, Baktriyalılar ve Kuşhanlar Zerdüştlük ve Budizm'e inanmışken, Persler'in dini ise sadece Zerdüştlük olmuştur. Bu noktada Orta Asya, İslam ile ilkin 6. yüzyılın ortalarında tanışmıştır. Hz. Ömer, 642'deki Nihavent Savaşı'nın sonucunda, günümüzdeki Afganistan topraklarında yer alan Toharistan'a kadar ilerleyebilmiştir. Bu bölge alındıktan sonra, Hz. Osman (644-656) ile fetihler artarak devam etmiştir.[129] Hz. Osman, 651-656 yılları arasında Horasan'ı fethetmiştir.[130] Lakin, bu dönemin sonlarında fitneler başlamış ve Hz. Ali (656-661) dönemi iç karışıkların arttığı yıllar olmuştur. Dolayısıyla, İslam fetihleri duraklama dönemine girmiştir.[131] Yine de Müslümanlar, 661'de Mısır'dan Merv'e kadar uzanan bölgeye hâkim durumdaydı. Hz. Ali'nin ardından halifelik Emevilere (661-750) geçmiştir. Bu yıllarda, Müslümanlar tarafından fetihlere hız verilmiştir. Orta Asya'nın tamamına

---

[128]http://www.islamawareness.net/CentralAsia/ca_hist1.html, 21.07.2012.

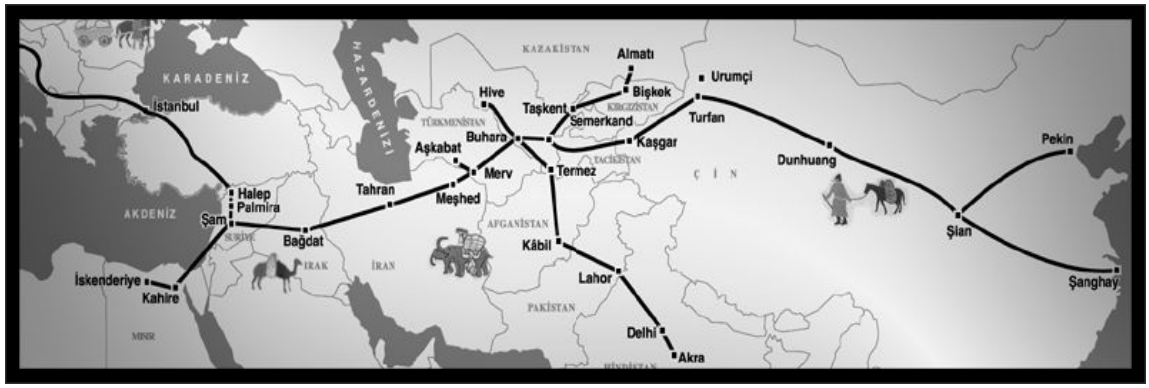
[129]Arap Yarımadası dışına ilk kez Hz.Ebubekir tarafından fetihler yapılmıştır. Fakat, bu dönemde yalancı peygamberler ortaya çıkmış ve daha çok iç meselelerle mücadele edilmiştir. Buna karşın Suriye'de yapılan Yermük Savaşı ile (634), Doğu Roma İmparatorluğu ağır yenilgiye uğratılmış ve büyük İslami fetihlerin önü açılmıştır. Hz. Ebubekir'in ardından Hz. Ömer 636'da Suriye, akabinde günümüzdeki Irak, Mısır, Filistin, Libya, İran ve Azerbaycan topraklarını fethetmiş, Hazar Denizi ve Kafkaslara ulaşılmıştır (bkz.http://tarihsitesi.net/islam-tarihi-ve-uygarligi/344-dort-halife-donemi-hazreti-ebubekir-ve-hazreti-omer-devri.pdf, 03.08.2013).

[130]Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, Orta Asya'da Arap Fetihleri, Çağlar Yayınları, Ankara 2005, s.29.

[131]Nesimi Yazıcı, ''İlk Türk İslam Devletleri Tarihi'', Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No:192, Ankara 1992, s.1-2.

İslam'ı egemen kılmaya çalışan Müslümanlar, 676'da Soğd Bölgesi ve 709'da Buhara'yı[132] fethetmişlerdir.[133] Ancak, Emeviler bir süre sonra eğlenceye dalmış ve İslam fetihleri yavaşlamıştır. Halk arasında bir Emevi karşıtlığı oluşmuş, isyanlar baş göstermiştir.[134] Bu süreçte Semerkant, Fergana, Hive ve Belh Müslümanların hükümranlığındaydı.[135] Emevileri yıkan Abbasiler ise (750-1258) İslam halifeliğini elde etmiş idi.[136] Abbasiler döneminde Orta Asya'ya iyice yayılan Araplar, Türklerinde katılımıyla Çinlilere karşı Talas Savaşı'nı (751) kazanmışlardır. Böylece Çin tehlikesi bertaraf edilerek tüm Orta Asya'da İslam egemenliği sağlanmıştır.[137]

Buna karşın Abbasiler arasında ortaya çıkan mezhep ayrılıkları, yeni kargaşalara yol açmıştır. Dolayısıyla, Araplar 8. yüzyılın sonunda Orta Asya'dan çekilmeye başlamışlardır. Bu arada Samaniler, bu topraklara yerleşmişlerdir. Karahanlılar, 9. yüzyılda onların egemenliğine son vermiş ve 10. yüzyılda Selçuklular (1040-1308) ile Orta Asya'da Müslüman-Türk hâkimiyeti sürmüştür. Lakin Şamanist Moğollar, 13. yüzyılda Orta Asya ve Anadolu'yu istila etmişlerdir. 1243 Kösedağ Savaşı'nda Moğolların galip gelmesiyle Selçuklular yıkılma sürecine girmiştir. Buna rağmen İslam, Orta Asya'da varlığını devam ettirebilmiştir. Çünkü Timur Devleti (1369-1507) ortaya çıkmış ve Moğollar üzerinde hâkimiyet kurmuştur. İslam yükselen bir değer olmuş ve kağanlar ile halk tarafından sufi tarikatlar benimsenmiştir.

Harita 2: İpek Yolu (Kaynak: http://i30.tinypic.com/24v6skk.png, 20.07.2013).

---

[132]Orta çağ'a ait bir atasözü, Buhara'yı şöyle tanımlar: ''Güneş, Buhara'nın üzerine doğmaz. Buhara güneşin üzerine doğar.'' İslam mimarisinin üstün eserleriyle süslü Buhara ve Semerkant'ın önemi Müslümanlar açısından oldukça fazladır (bkz. Rashid, Jihad, s.19).
[133]Hasan Kurt, Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği), Fecr Yayınevi, Ankara 1998, s.166.
[134]Mustafa Çelik, Dar'ül Harb Fıkhı, 3. Baskı, Ölçü, İstanbul 1989, s.229-233.
[135]Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. ''Dört Halife Devrinde Ridde Savaşları ve Fetihler'', http://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=28, 03.07.2013.
[136]Kurt, a.g.e., s.180-210.
[137]Rashid, Jihad, s.21.

Timur Devleti tarafından İpek Yolu'na yeni ticaret yolları eklenmiştir. Böylelikle, ekonominin geliştirilmesi bir yana, İslam, Türkçe ve Türk kültürünün yayılması sağlanmıştır.[138] Orta Asya, bu dönemde İslam açısından merkez bölge konumuna yükseltilmiştir. Timur Devleti hükümdarlarının bu konuda önemli bir rolü[139] olmuştur. Emir Timur ve torunu Uluğ Bey dönemlerinde, Orta Asya'nın bazı şehirleri büyük ilerleme kaydetmiştir. Buhara, Semerkant ve Merv İslam medeniyetinin bu bölgedeki merkezleriydi.[140] Emir Timur (1370-1405), Buhara'da yaptırdığı üstün mimariye sahip camiler ile İslam'ın varlığını ve gücünü tüm dünyaya kanıtlamıştır.[141] Uluğ Bey döneminde Rejistan[142] meydanına yapılan mükemmel geometrik nitelikteki caminin yanı sıra medreseleriyle birlikte Buhara, Müslümanlar için bir İslam öğrenim merkezi olmuştur.[143] Bu dönemde Uluğ Bey tarafından birçok medrese açılmış ve ilim adamlarına büyük önem verilmiştir. Ancak 15. yüzyılda Özbek Hanlığı'nın Timur Devleti'ne son vermesinin ardından şehirlerin denetimi, Özbeklerin eline geçmiştir.[144] Diğer yandan Rus İmparatorluğu, 10. ve 11. yüzyılda önemli ilerlemeler kat etmiştir. ''Korkunç'' lakabıyla bilinen IV. Ivan döneminde (1547-1584) Ruslar, Sibirya'nın kuzeybatısından Volga Nehri boyunca ilerleyerek topraklarını iki katına çıkarmışlardır. 16. yüzyıl sonunda IV. Ivan, Rus İmparatorluğu'nu çok uluslu bir devlet haline getirmiştir.[145] Çünkü İpek Yolu'nun zayıflamasından sonra Orta Asya, küçük ve güçsüz hanlıklara bölünmüştür.[146] Rus İmparatorluğu, kolayca bu hanlıkları birbirine karşı kışkırtmayı başarmıştır. Ruslar, çıkan karışıklık ortamından faydalanarak 1865'te Taşkent'i almışlardır. Ardından 1873'te Hive ve Buhara hanlıklarını işgal etmişlerdir.

---

[138]Temelleri M.Ö. 5. yüzyıla dayanan İpek Yolu, Cengiz Han'ın birleştirici rolü sayesinde 11. ve 13. yüzyıl arasında İtalya'ya kadar uzanmıştır. Bu dönemde Moğollar, Orta ve Batı Asya'ya tamamen egemen olmuşlardır. Timur Devletiyle birlikte İpek Yolu, 14. yüzyılda Hindistan'a kadar ulaşmıştır (bkz. Abazov, a.g.e., s.4-5; Rashid, Jihad, s.21; http://www.silk-road.com/artl/chrono.shtml, 04.08.2013).

[139]Orta Asya'da yaygın olan Farsça, Emir Timur'un ardından yerini Çağatay Türkçesine bırakmıştır (bkz. Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.103).

[140]Bekir Günay, ''Orta Asya'da Arayış Sosyal Gen ve Yeni Modeller'', Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi, 2009, s.6.

[141]TRT Haber Kanalı, Batıya Doğru Akan Nehir Belgesel Programı, 18.07.2012.

[142]Emir Timur'un mezarı da bu meydanın yakınında ''Ghori Emir'' türbesinde yer almaktadır. Bu mezar üzerine bir efsane de ortaya atılmıştır. Mezar rahatsız edildiği takdirde başlarına felaket gelecektir. Stalin'in emriyle, Prof. Gerasimov tarafından mezarın kazılıp Timur'un kemiklerinin çıkarıldığı gün, Hitler'in orduları Rusya'yı istila etmiştir (bkz. Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.101).

[143]Aynı yerde.

[144]Rashid, Jihad, s.23.

[145]http://www.stamp-collecting-world.com/russianempire_history.html, 25.07.2012.

[146]http://www.silk-road.com/artl/chrono.shtml, 04.08.2013.

1884'te Türkmenistan'ın son bölgesi olan Merv'i ele geçirmişlerdir.[147] Böylece Orta Asya'ya hâkim olan Rus İmparatorluğu, Sibirya ve Pasifik'e kadar yayılmıştır. Çar tarafından yönetilen bu imparatorluk, dünyada en büyük ikinci coğrafyaya sahip olmuştur.[148] Topraklar, bu denli genişlemeye başlayınca halk arasında bazı yeniliklere ihtiyaç duyulmuştur. Bu yüzden Çar II. Aleksandır tarafından, 1860-1890 yılları arasında yeni kurallar uygulanmış, dinsel ve siyasal alanlarda bozulan yapılarla ilgili yenilikler yapılmıştır.[149] Bu noktada Avrupa'dan Orta Asya'ya getirilen farklı ekonomik sistem ve sosyal yapı, Rus İmparatorluğu'nun yıkılma sürecini başlatmış oldu. Özellikle Buhara'daki değişiklikler, bir taraftan seçkin bir kesim meydana getirmiş, diğer taraftan öteki kesimlerin çağdışı olarak görülmesine neden olmuştur.[150] 1905'te Rusların Japonya'ya yenilmesinden sonra, işçiler ve halk arasında huzursuzluklar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda Çar II. Nikola (1894-1917) ülkeyi denetim altına almak için meclis sistemini kurmuştur. 1905 devrimiyle başlayan yeni süreç[151], halkın basın, yayın ve fikir özgürlükleri kazanmasına yol açmıştır.[152] Fakat bunlar ülkeyi toparlamak için yeterli olmamıştır. 19. yüzyılın getirisi olan toplumsal hareketlilik, Avrupa'nın diğer bölgelerindeki gibi sınıfsız toplum hayaline sahip Rusları da etkilemiştir.[153] Çünkü Rus İmparatorluğu, bu dönemde siyasi, idari ve sosyal açıdan; köylüler, soylular, askerler, polisler ve din adamları olarak sınıflara ayrılmış bir hâldeydi. Sınıfsal ayrılıkların ortadan kaldırılması, toplumun temel ihtiyacı olmuş ve Bolşevik Devrimi'nin ardından Rus İmparatorluğu sona ermiştir.[154]

---

[147]Alaeddin Yalçınkaya, Sömürgecilik-Panislamizm Işığında Türkistan, Timaş, İstanbul 1997, s.74-99.
[148]Nadir Devlet, Millet ile Sovyet Arasında, Başlık, İstanbul Haziran 2011, s.19.
[149]Rashid, Jihad, s.17-18.
[150]Helene Carrere D'Encausse, Islam and the Russian Empire: Reform and Revolution in Central Asia, (çev.) Quintin Hoare, I.B. Tauris, New York 14 Nisan 2009, s.185-187.
[151]Rus çarları 19. yüzyıla dek ara sıra patlak veren köylü isyanları dışında önemli bir iç tehditle karşılaşmamışlardı. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik yaşamda meydana gelen hızlı dönüşüm süreci Çar II. Nikola'nın ülkeyi idare etme yöntemlerini güç bir duruma getirdi. Rus İmparatorluğu, 1904 yılında Patilov Metal Fabrikası'nda başlayan işçi grevleriyle 1905 Devrimi'ne şahitlik etti. Rus Çarlığı bu devrimin ardından mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmiştir. Faal olarak Rus emekçi sınıfı tarafından gerçekleştirilen 1905 Devrimi, I. Dünya Savaşı'ndaki başarısızlığın ardından Bolşevik Devrimi veya diğer adıyla Ekim Devrimi ile sonucuna ulaşmıştır (bkz. Esra Atalı, 1905 Rus Devrimi İle 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), 2002 Ankara, s.1-80).
[152]Devlet, a.g.e., s.19.
[153]http://www.stamp-collecting-world.com/russianempire_history.html, 25.07.2012.
[154]Devlet, a.g.e., s.19.

2.1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi

1903 yılında temelleri atılan SSCB Komünist Partisi, Lenin önderliğinde iç savaşı kazanmıştır. Bu sayede, 1917'de çarlıktan milliyetçiliğe politik bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Lenin, ulusal özellikleri tamamen dışarıda bırakacak olan devrimci ve yalnızca Ruslardan oluşan bir parti kurmayı istemiştir. Buna karşın Lenin, milliyetçilik ve federalizmin gericilik olduğuna inandığını dile getirmiş ve devletin temel düzeni olarak sosyalizm kuramını belirlemiştir.[155] Lenin, öz yönetim ilkesini belirlemiş ve SSCB'nin bütün milletleri için bu ilkeyi uygulamaya koymuştur. Ancak, milli hareketlere verdiği destek yalnızca bir taktikten ibaretti.[156] Etnik temelli kurulan bu sistem, kısa vadede halkın bütün kesimlerini SSCB'ye bağlamaya yaramıştır. Fakat, uzun vadede bir bunalımlar serisinin başlamasına neden olmuştur.[157] Lenin, 1917'den sonra, ilk aşamada milli gelenekleri serbest bırakmıştır. Akabinde, Müslüman halka karşı tavizler vermiş ve inanç özgürlüğü tanımıştır.[158] Böylece Lenin, Rus olmayan milyonlarca nüfusun desteğini kazanmak istemiştir.[159] 1917 sonlarında ise iktidar tam olarak elde edildikten sonra, sürdürülen ılımlı taktikler ortadan kaybolmuştur. Lenin, Karl Marks ve Friedrich Engels gibi düşünürlerden edinmiş olduğu bilgiler ışığında, ilk başta dine karşı açıkça savaş yürütmeyi siyasi bir kumar olarak görmüş ve daha sonra din üzerinde büyük baskılar kurmuştur. Örneğin; 28 Ocak 1918'de çıkardığı bir kanun ile 18 yaşın altındaki öğrencilere din eğitimini yasaklamıştır. Akabinde, okullardaki dini eğitimi kaldırmış, dini kurumların faaliyetlerini sonlandırmış ve din karşıtı propagandalara serbestlik tanımıştır. Dolayısıyla, bu dönemde İslam birliği siyaseti güden (pan-İslamist) birçok grup ortaya çıkmıştır. Söz gelimi, 1917'de bir Müslüman Birliği olan İttifak-el Müslimin kurulmuştur.[160] Özellikle Turancılık (pan-Türkizm), bu

---

[155]Mohammed Ehsan Ahrari, ''New Great Game in Central Asia'', Mc Nair Paper INSS, No:47, January 1996, s.24.
[156]Vincent Monteil, Sovyet Müslümanları, (çev.) Mete Çamdereli, Pınar, No:59, İstanbul 1992, s.47-52.
[157]S.Enders Wimbush, Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar, Yeni Forum Yayınları No:5, Ankara 1988, s.141.
[158]Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Hasgüler ve Mehmet B.Uludağ, ''Üçüncü Dünya Yolunda Rusya'', İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, No:41, Ekim 2009, s.45; Mark Dickens, ''The Uzbeks'', Oxuscom The Uzbeks Introduction History, No:1, (yy). 2010, s.11.
[159]Lenin, Orta Asya'ya kendi kaderini tayin hakkı (self determination) tanımıştı. Batılı bir yazara göre, bu düzenleme Müslüman halk düşünülerek hazırlanmıştı. Lakin daha sonra, bunun Türkistan'ı temsil edebilecek bir anlam içermediğinin farkına varılacaktır (bkz. Rashid, Jihad, s.32-33).
[160]Abazov, a.g.e., s.9.

bölgede ivme kazanmıştır. Bu süreçte İsmail Gaspıralı (İsmail Bey)[161] tarafından Cedidizm'e öncülük yapılmıştır. İsmail Bey, Rus İmparatorluğu'nda yaşayan bütün Müslümanların ilim ve kültüre yönelmelerini tavsiye etmiştir. Bu sayede onlar, memleketin sosyal, siyasal ve kültürel hayatına daha fazla katılabilecek ve bu konularda söz sahibi olabileceklerdir. Ayrıca Türk dilinin yayılmasını göz önünde tutan İsmail Bey, eğitime çok önem vermiştir.[162] Ceditler tarafından Orta Asya İslam toplumunun eğitilmesi ve kültürel alanlarda çağdaşlaşması arzulanmış[163] ve İslam'a çok değer verilmiştir. Ceditlere göre, bilimde gelişme elde edilirken İslam'ın ilk dönemindeki çağdaşlaşma şartları dikkate alınmalıdır. İslam, hurafelerden temizlenmeli ve milletin manevi yükselişi İslam ile sağlanmalıdır.[164] Diğer yandan, Ceditlerin bu girişimlerini toplum için sakıncalı gören Kadimciler ortaya çıkmış ve değişimi asla kabul etmemişlerdir. Ulemanın önemli bir kısmını oluşturan bu grup, okullar ve medreselerde yeniliklere karşı çıkmışlardır. Örneğin, Kadimcilerin en tanınmış olanı Veli Molla, medresesinde hesap ve coğrafya derslerini okutmamıştır. Molla, modern ilimlerin gereksiz olduğunu dahi öne sürmüştür. Molla'ya göre, Müslüman gençlerin bu ilimleri öğrenmeleri onlarda dini zayıflığa neden olmaktadır. Bu yüzden Kadimciler ile Ceditler

---

[161]İsmail Bey'i 1917 döneminin Rus İmparatorluğu dâhilindeki en önemli Türkçü şahsiyetlerinden biri olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. İsmail Bey, 1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray yakınında bulunan Avcıköy'de dünyaya gelmiştir. Babası, Mustafa Ağa'nın Gaspıra köyünden olması nedeniyle bu soyadını almıştır. İlk on yılını burada geçirmiş ve Hacı İsmail Efendi'den iki yıl özel ders almıştır. On yaşlarındayken Akmescit'teki Rus okuluna gönderilmiştir. İki yılın ardından Voronej Askeri Akademisi ve daha sonra Moskova Askeri Lisesine yerleştirilmiştir. Rus milliyetçiliğinin doruk noktasında olduğu dönemlerde Rus şovenizmine karşı ve Müslüman Türklerin haklarını savunmak amacıyla, Cedit hareketlerinin fikir babası olmuştur. Bunu genellikle Tercüman gazetesi (1883-1918) ve kitap faaliyetleri ile sağlamıştır. Gaspıralı'nın Tercüman ile yaygınlaştırmış olduğu Türkçe, Arapça ve Farsça'dan arındırılmalıydı. O, Türkçeyi Kırım lehçesi temelinde sadeleştirerek bütün Türkler için ortak bir dil haline getirmek düşüncesindeydi. Büyük bir ilim aşığı olan İsmail Bey, Rusçadan Türkçeye eserler çevirmiş ve 1884'te açtığı yeni metot ile Ceditleri öğretme ve aydınlama taraftarı olmaya yöneltmiştir. Bu sayede Kafkasya, Kırım ve Türkistan'da bir çok eser ortaya çıktı. Bu eserler aracılığıyla Türkler arasında birlik ve dayanışma duyguları arttı (bkz. Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, (çev.) Sadık Perinçek, 3.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s.184; Ahmet Kanlıdere (ed.), ''Orta Asya Türk Tarihi'', Anadolu Üniversitesi Yayını, No:2288, Eskişehir Ağustos 2011, s.173-187).

[162]Turancı bir İslami hareket olan Cedidizm, başlangıçta Türk alfabesinin hızlı bir şekilde öğretilmesi esasına dayanmış ve daha sonra bir yenilik hareketine dönüşmüştür. Bu hareket; dinin gelişme yolunda manevi bir dinamik olarak kullanılması, çağdaş demokratik kurumlara varlık kazandırılması, milli ve kültürel değerlerin korunması, piyasa ekonomisinin ilerletilmesi ve hukuki ortamın şekillendirilmesi gibi geniş ufuklara uzanan hedeflere sahip olmuştur (bkz. Andican, a.g.e., s.24-29; Kanlıdere, a.g.e., s.173; Hakan Kırımlı, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, No: 9, Ankara, Ekim 2004, s.601).

[163]Abazov, a.g.e., s.9.

[164]Kırımlı, a.g.e., s.596-603.

arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır.[165] 1917 devriminden sonra, Türkistan bağımsızlık mücadelesi Orta Asya'yı sarmıştır. Bu bağlamda, Türkmenistan ve Tacikistan'da bağımsızlık isteyen gruplar mücadeleye başlamıştır. Basmacılar olarak da tanınan bu mücahitler; şeriat, cihat, Türk milliyetçiliği ve komünizm karşıtlığını benimsemişlerdi. Fakat, düzenli bir yapı geliştirememişler ve kabileler arasında bölünmüşlerdir. Bu durum, onların mücadelelerini zayıflatmıştır. Dolayısıyla, dışarıdan destek almışlardır. Söz gelimi, Britanya İmparatorluğu, Basmacılara Hindistan üzerinden silah ve cephane yardımı yapmıştır.[166] Farklı şekilde, Osmanlı Devleti tarafından Basmacılara destek gelmiştir. Buradaki amaç, Türk-Müslüman birliğini sağlayacak bir ''Büyük Türkistan Devleti'' kurabilmektir. Bu yüzden ülkücü amaçlara sahip olan Türk milliyetçiliği ve Turancılığın önemli temsilcilerinden Enver Paşa (1881-1922),[167] 1921'de Basmacılara katılmış ve 1922'de 2.000 kişilik ordusuyla Duşanbe'yi ele geçirmiştir. Lakin, ilerleyen süre içinde Enver Paşa'nın birliklerinin sayısı azalmıştır.[168] 4 Ağustos 1922'de özel muhafızlarından geriye kalan 25 kişiyle Belcivan yakınlarındaki Ab-ı Derya köyünde Ruslara karşı kahramanca çarpışırken şehit olmuştur.[169] Basmacılar, 1927'ye dek kahramanca direnç göstermiş olmalarına karşın giderek bölünmüşler ve Afganistan'a kaçmak zorunda kalmışlardır.[170] Bunlardan hareketin ana müttefiki ve aslen Özbek olan Lakay İbrahim Bey, Tacikistan'a geri dönmüş ve 1929-1931 yılları arasında bu mücadeleyi sürdürmüştür. Ancak İbrahim Bey, 1931'de Bolşeviklerin eline geçmiş ve idam edilmiştir.[171] Bu hareket sonuç olarak başarısız gözükmesine rağmen, Orta Asyalıların milli ve İslami bilinçlerinin

---

[165]Kanlıdere, a.g.e., s.173.

[166]Rashid, Jihad, s.25-36.

[167]Enver Paşa bir memur olan Mustafa Ahmed Paşa'nın oğlu olarak 1882 yılında dünyaya gelmiştir. 1889-1902 yılları arasında piyade subayı olmaya hak kazanarak genelkurmay okuluna giren Enver Paşa, 23 Mayıs 1909'da Almanya'da ateşe olarak görev yaptıktan sonra 1910 yılında Trablusgarp Savaşı'nda Senusileri İtalyanlara karşı örgütlemiştir. İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'yi Bulgarlardan geri alan Enver Paşa, Süleyman Efendinin kızı Naciye Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur. Enver Paşa etkilenmesi kolay olmayan alçak gönüllü, vakarlı ve zeki bir şahsiyettir (daha detaylı bilgi için bkz. Fahri Türk, Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nisan 2012 İstanbul, s.116-142).

[168]Enver Paşa'nın Orta Asya faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Andican, a.g.e., s.132-141.

[169]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.200.

[170]Rashid, Jihad, s.35-36; Gök Sultan, ''Türkistan Mücadelesi ve Basmacılar'', Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, No:2-1, (yy.) 2012, s.76-77.

[171]Basmacılık Hareketi, diğer bölgelerde kırılmış olsa da Tacikistan'da aralıklı olarak 1935 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıllarda Buranbay, Halim ve Namaz gibi halk kahramanları ortaya çıkmıştır. Bu şahsiyetler, Rusları ve Rus fabrikalarını yağmalayarak elde ettikleri ganimeti halka dağıtmışlardır (bkz. Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.200).

oluşmasında büyük bir etki yapmıştır.[172] Ardından Orta Asya'da etnik temelde yapay sınırlar çizilmiştir.[173] 1924-1925 yılları arasında uygulanan ''Milliyetler Politikası''[174] bunu meydana getirmiştir. Lenin 1924'te ölmüş ve Stalin, bu politikayı yürürlüğe koymuştur. Buradaki amaç; Orta Asya'nın ulusal sınırlar halinde ayrıştırılması ve SSCB çatısı altında birleştirilmesidir. Çünkü Stalin tarafından ulusal kimlikler, Sovyet üst kimliği hedefinin önünde birer engel olarak görülmüştür.[175] Stalin, onları zayıflatarak yok etmeyi amaçlamış ve Türkistan haritasını yeniden belirlemiştir.[176] Bunun sonucunda SSCB, beş bölgeye ayrılmış ve Fergana Vadisi, üç devlet (Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) arasında dağıtılmıştır. Böylece Stalin, etnik grupları birbiriyle çatışmaya sokarak nifak tohumları ekmiştir. Yeniden iskân ettirme olarak da anılan Milliyetler Politikası, milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur.[177] Bununla yetinmeyen Stalin, yenilik kampanyaları adıyla İslam'a karşı doğrudan müdahaleye başlamış ve 1927-1937 yılları arasında SSCB'yi büyük bir değişime uğratmıştır.[178] Stalin tarafından ilk olarak Müslüman törelerindeki evlilikler, mevlitler ile çocukların Kur'an öğrenmesi ve kızların peçe giymesi yasaklanmıştır. Akabinde İslam'ın beş şartından üçü olan oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermek, hukuk dışı kabul edilmiştir.[179] Medreseler, şeriat mahkemeleri ve vakıfların nerdeyse tümü kapatılmış, din adamları eğitim vermekten uzaklaştırılmıştır.[180] 1931'de Allahsızlar Örgütü tüm

---

[172]Rashid, Jihad, s.96.

[173]Anthony Bowyer, ''Islamic Movements and Democracy in Central Asia'', IFES, Mayıs 2008, s.3-4.

[174]Milliyetler Politikasının iki temel faktörü şunlardı; birincisi, Rus devrimcileri tarafından geçici hükümette görevli olan üyelere, İslami örgütlerle yakın ilişkilerde bulundukları iddiasıyla tutuklama amaçlı hükümler düzenlenmiştir. Böylelikle kendi yöneticilerini Orta Asya'ya hâkim kılan SSCB, Sovyet Taşkent'ini kurmuştur. İkincisi, iddia edildiği üzere Lenin yönetimi, Müslümanlara karşı sert tasfiyelerden kaçınarak, onların Moskova ve Orta Asya arasında irtibat kurmasını önlemeyi amaçlamış ama bunu tamamen sağlayamamıştır (bu konuda bkz. Mehrdad Haghayeghi, Islam and Politics in Central Asia, Palgrave Macmillan, USA 1996, s.17).

[175]Marksizm, ulusu geçici bir tarihsel olgu olarak kabul eder. Marksistlere göre, esas olan sınıf mücadelesidir. Değişimi sağlayacak olan da odur. Milliyetlerin ön plana çıkması ve birbirleriyle rekabete girmeleriyle ana çelişki kabul edilen sınıf çatışmasının aşılması zorlaşır. Gellner Engels'e göre, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla milli kimliklerde birlik altında erimeye zorlanmıştır. Bu sayede milliyetlerde kaybolacaktır (bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özgün Erler, ''Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Devletlerinde Milliyetçilik'', TASAM, Stratejik Öngörü, Sayı:11, 2007, s.135).

[176]Berg G. Fregner ve Erik J. Zürcher, Orta Asya ve İslam Dünyası'nda Kimlik Politikaları: 20. Yüzyılda Milliyetçilik Etnisite ve Emek, İletişim, İstanbul, 2004, s.24.

[177]Rashid, Jihad, s.36.

[178]Abdürrezzak Tek, ''Resmi ve Resmi Olmayan İslam Tartışması-Orta Asya'da Tasavvuf'', Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt:13, Sayı:1, 2004, s.279-301; Dickens, a.g.e., s.12.

[179]Ghoncheh Tazmini, ''The Islamic Revival In Central Asia'', Central Asian Survey, No: 20, 2001, s.64.

[180]1924'te Buhara'da faaliyetine devam eden 100 cami ve 21.000 öğrencinin okuduğu düzinelerce medreseler vardı. Ancak ansızın hepsi birden kapatıldı. 1928-1939 döneminde Orta Asya'da 14.000 cami

camilerin denetimini ele almış, birçok camiyi sinema gibi sanatsal mekânlara veya gece kulüplerine dönüştürmüştür. Örneğin, Özbekistan'ın Namangan şehrindeki Cuma Cami şarap fabrikasına çevrilmiştir.[181] Bazı camiler ise, depo olarak kullanılmış ve aralarında Kur'an kopyalarının bulunduğu kitaplar yakılmıştır.[182] Bu olaylar, ''Büyük Temizlik'' kampanyası ile devam etmiştir. Diğer adıyla etnik temizlik, Stalin'in 1937-38 süresince yürüttüğü siyasi kampanyadır. Listeye göre Stalin tarafından bu dönemde 20.760 insan katledildi.[183] 1940'lı yıllarda Stalin, İslam'ı devlet kurumlarının bir parçası olarak belirleyip elde tutabilmeyi hedeflemiştir.[184] Bu amaçla önderliğini şeyhülislamın, müftülerin ve resmi dört kişiden oluşan dini bakanlık görevlilerinin yaptığı cami eksenli-resmi İslam kavramı ortaya çıkmıştır.[185] Bunu uygulayabilmek için 1943'te Stalin tarafından Orta Asya'da toplam dört adet müftülük açılmıştır. Bunların arasında en önemlisi, Orta Asya Ruhani Müdüriyeti (SADUM)[186] dur. Kendisine ait bir basımevi olan SADUM, yılda dört defa Kur'an'dan alıntılar içeren kitapçıklar, hadislerin anlatıldığı dergiler ve dini takvimler yayınlamıştır. Ayrıca, imamların cuma namazlarında vereceği vaazlar ve hutbelerin metinlerini SADUM hazırlamıştır.[187] SADUM, bu yayınlarda ilginç bir şekilde tasavvufu kınamıştır. Resmi bir kaç müftülük ise, sufi türbelerinin ziyaret edilmemesi yönünde fetvalar yayınlamıştır.[188] Örneğin, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan müftüsü Hacı Kurbanov, mezarları kutsal yerler kabul edenleri günahkâr ve ölen bir kimseyi onurlandırmak için ibadethane inşa edenleri putperest ilan etmiştir.[189] Buna karşın, türbelere saygı göstermek, resmi olmayan camilerde ibadet etmek, hastalıklara şifa bulmak için din adamlarının kapısını çalmak ve zikir ayini yapmak Orta Asya'nın köklü uygulamalarıdır. Dickens'e göre bunlar,

---

ve dini okulun hizmetine son verildi. 1935'ten sonra Özbekistan'da sadece 60, Türkmenistan'da 4, Kazakistan'da 20 adet cami faaliyet göstermekteydi. 1917'de Rusya'da 20.000 cami faaliyetteydi. Lakin, 1929'dan sonra 4.000 cami yürürlükte kaldı (bkz. Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.132; Rashid, Jihad, s.38; Haghayeghi, a.g.e., s.23; Gümüş, a.g.e., s.3).

[181]SSCB genelinde etkinlik gösteren Allahsızlar Örgütü, asıl adıyla Khudasizlar Jamiyati, 1932'de yalnızca Özbekistan'da 90.000 üyeye sahipti (bkz. Dickens, a.g.e., s.12; Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia, s.8).

[182]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.132.

[183]Dickens, a.g.e., s.12.

[184]Abazov, a.g.e., s.6-11.

[185]Tek, a.g.e., s.277.

[186]Sredne-Aziatskoe-Duhovleniye-Upravleniye-Musulman.

[187]Gümüş, a.g.e., s.3; Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.134.

[188]Dickens, a.g.e., s.15.

[189]Tek, a.g.e., s.283-284.

mistik bir kardeşliğe dayalıdır.[190] Pirler ve şeyhler tarafından yürütülen tasavvuf eksenli eğilim, paralel İslam olarak adlandırılmıştır. Çünkü söz konusu olan uygulamaların büyük bir kısmı, sufilik ile ilgilidir. Bu kapsamda sufiliğin, Orta Asya ülkelerinin dini geleneklerinde önemli bir rolü vardır. Bu rolün ortaya çıkmasında tarikatlar, veliler ve onların türbeleri etkili olmuştur. Diğer yandan bu türbelere mum yakmak, ağaçlara bez bağlamak ve dilek tutmak gibi adetlere, Orta Asya ülkelerinde sıkça rastlanmaktadır.[191]

2.1.1. Soğuk Savaş Dönemi (1945-1985)

İkinci Dünya Savaşı'nda Müslümanların SSCB'ye katkı sağlaması için Stalin, İslam üzerinde kurmuş olduğu baskıyı bir nebze de olsa azaltmıştır. Ardından SSCB'nin iki süper güçten biri olması nedeniyle, Üçüncü Dünya Ülkeleri[192] üzerindeki siyasal etkisini arttırmaya yönelmiştir. Bu bağlamda Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika'daki Müslümanların sempatisini kazanmak amacıyla Stalin tarafından olumlu politikalar izlenmiştir. İslam üzerindeki baskılar kaldırılmış ve bir serbestlik ortamı sağlanmıştır. 1945'te Özbekistan ve Tacikistan'da yüzlerce cami açılmıştır.[193] Orta Asya'dan Orta Doğu'ya hac ibadeti için Müslümanlar gönderilmeye başlanmıştır. Bu durum, Stalin'in 1953'te ölümünün ardından Nikita Kruşçev'in göreve gelmesiyle değişmiştir. Kruşçev, 1954 yılının Temmuz ve Ekim aylarında iki parti genelgesi çıkarmıştır. Buna göre Kruşçev tarafından, basın yayın organları ve okullardaki zorunlu dersler kullanılarak din karşıtı propagandaya hız verilmiştir.[194] 1955-1958 yılları arasında Kruşçev, dine karşı

---

[190]Dickens'e göre paralel İslam, tarikat üyeleri tarafından SSCB'yi yıkmaya yönelik gizlice yürütülen hareketlerdir. Ayrıca Müslüman Kardeşler ve Afgan mücahitlerine katılan kişilerden dolayı paralel İslam, radikal İslam ile ilintilendirilmiştir (bkz. Dickens, a.g.e., s.15-16).

[191]Tek, a.g.e., s.282-285; Güler, a.g.e., s.253.

[192]Üçüncü Dünya Ülkesi kavramı ilk defa, Fransız antropolog ve tarihçi Alfred Sauvy tarafından 1952 yılında ortaya atıldı. Bu kavram, Fransa'da ruhban sınıfı, asiller, köylüler sınıflandırılmasının üçüncü yapısı olan köylülerin, şimdiki gelişmemiş ülkelere karşı bir benzeşme olması amacıyla kullanılmıştır. Soğuk Savaş sürecinde, ABD ve kapitalizm temsilcisi ülkeler birinci sırayı, SSCB ve komünizm temsilcisi ülkeler ikinci sırayı, gelişmemiş bağlantısız ülkeler üçüncü sırayı temsil etmekteydi. Bu düşüncelerden hareketle bu kavram, dünya üzerindeki gelişmemiş ülkeleri anlatmak için kullanılır. Genellikle bu ülkelerde sivil özgürlükler ve siyasal haklar kısıtlıdır. Bağımsız örgütler ve siyasal muhalefet yasaklanmıştır. Düşünce kuruluşu, ''Özgürlük Evi'' (Freedom House) tarafından 2011 BM raporuna göre, insan gelişimi, yoksulluk, kişi başı milli gelir, basın özgürlüğü açısından ülkeler sıralandırılmıştır. Dünya üzerinde en az gelişmiş ülkeler arasında ilk sırada Afrika ülkeleri, (Angola, Benin vd.), ikinci sırada Asya ülkeleri (Afganistan, Burma vd.) yer almıştır (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.nationsonline.org/oneworld/third_world.htm, 27.10.2012).

[193]Rashid, Jihad, s.40.

[194]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.135.

sert politikalar[195] uygulamaya devam etmiştir.[196] 1961'de bu politikaları yeniden başlatan Kruşçev dinin, Sovyet ideolojisinin tamamen uygulanması karşısındaki en önemli engel olduğunu söyledi.[197] Daha sonra, Kruşçev tarafından yeni din adamları göreve getirilmiş ve SADUM'a bir düzenleme yapılmıştır. Böylece, faaliyet alanı genişletilen bu kurumun aracılığıyla Orta Doğu ülkeleriyle yeniden iletişime geçilmiştir.[198] Kruşçev'in amacı, Orta Asyalı Müslümanların milli kimliklerine zarar verebilecek politikalar uygulamaktı. Bu amaçla Kruşçev, Arap ülkeleriyle olan dostane ilişkileri geliştirip, onların milli duygularını yıpratmak istemiştir.[199] Diğer yandan 1962'de başlayan Küba Krizi'nden sonra, SSCB ve ABD arasındaki bir dizi anlaşmayla birlikte uluslararası sistem yumuşama (detant) dönemine girmiştir. Bu dönemde ÇHC, Romanya ve Arnavutluk ise SSCB'ye başkaldırmaya başlamıştır. Bu nedenlerden dolayı Kruşçev, İslam üzerinde kurduğu baskıyı azaltmıştır.[200] Kruşçev'in ardından göreve gelen Leonid Brejnev (1964-1982) bu baskıyı hafifletmeye devam etmiştir. SADUM, Brejnev döneminde büyük ilerleme sağlamıştır. Sovyet Müslümanlarını temsilen müftü Ziyaeddin Babahanov, birçok uluslararası konferanslar düzenlemiştir. Bu faaliyetlere katılması için diğer Müslüman ülkelerden çeşitli delegeler ve din adamları Orta Asya'ya çağrılmıştır. Babahanov, Orta Asya'nın dini liderlerini yanına alarak Orta Doğu ülkelerine ziyaretlerde bulunmuştur. Bu sayede Brejnev, SSCB'yi İslam dostu bir ülke gibi göstermeye çalışmıştır.[201] Ayrıca, İslam'ın bilimsel yöntemler kullanılarak

---

[195]Bazı kaynaklarda, Kruşçev'in sert Sovyet politikalarını az dahi olsa azalttığı, Müslüman halkın sempatisini kazanmaya çalıştığı ve dini yönden rahatlama dönemine girildiği bahsedilmektedir. Söz gelimi, 1955-1958 döneminde Müslümanlara kendi topraklarında tolerans tanınmış ve Buhara ile Taşkent'te İslami okullar açılmıştır. İşte bu dönemde yapılan vaazlarda İslam ve sosyalizm sentezi uygulanmaya çalışılmış ve Müslüman din adamlarının sayısı arttırılmıştır. Pakistan, Mısır, Suudi Arabistan ve Fas'tan Orta Asya'ya din adamları getirtilmiş ve onlar tarafından İslam ile sosyalizmin bağdaştırılabilirliğine onay verilmiştir (bkz. Mehwish H. Sara, ''Resurgence of Islam in Central Asia-A Case Study of Uzbekistan'' Research Fellow at the Institute of Strategic Studies, Islamabad, (ty.), s.1-14).
[196]Rashid, Jihad, s.39.
[197]Tazmini, a.g.e., s.65.
[198]Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia, s.10.
[199]Tazmini, a.g.e., s.65.
[200]http://osamortadogu.sitemynet.com/ulus.htm, 28.08.2012.
[201]1979-1980 yılları arasında komünist yönetimin özünde İslam'la çatışmadığı aksine, uyumlu olduğu tartışması meydana gelmiş ve her ikisi arasında ortak taraflar aranmıştır. Bu konuda SSCB yönetimini övücü sözlerle anlatan ve din serbestliğinin sosyalizmin bir gereği olarak yaşatıldığına inanan, Abdullah Vakhabov'un eseri ilgi çekicidir. Sosyalizm ve İslam'ın aynı şeyleri istediğini ifade eden Vakhabov, SSCB döneminde din üzerinde hiçbir kısıtlamanın yaşanmadığını belirtmiştir. Vakhabov'a göre, SSCB insanların sömürülmesine karşı mücadele etmiştir (bkz. Abdullah Vakhabov, Sovyetler Birliği'nde İslam, (çev.) Sibel Özbudun, Havass, İstanbul, 1979, s.85-99).

incelenmesi gerektiğini tavsiye etmiştir.[202] Bu amaçla Müslüman öğrenciler ve din adamlarına, Orta Doğu ülkelerinde eğitim görmeleri için izin vermiş ve Vahabiliğin Orta Asya'ya yerleşmesine yol açmıştır. 1970 sonrasında Brejnev, öğrencilerin diplomasi ve ticaret alanlarında resmi kurumlara daha iyi hizmet verebilmeleri amacıyla, devlet okullarında Arapça dersi başlatmıştır. Ancak Orta Doğu'dan gelen Arapça okutmanları, Kutup ve Mevdudi'nin kitaplarını da beraberinde getirmişlerdir.[203] Bu kapsamda 1979 yılında meydana gelen iki önemli olay; SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran Devrimi bu fikirlere olan bağlılığı arttırmıştır. Brejnev'den sonra, Andropov (1982-1984) ve Çernenko (1984-1985) dönemlerinde bu süreç devam etmiştir. Her iki lider tarafından bu yıllarda liberal politikalar izlenmiştir.[204]

2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1985-1991)

1980'li yıllarda, uluslararası konjonktürdeki yumuşama dönemi devam etmiştir. 1986'da göreve gelen Mihail Gorbaçov, birlik cumhuriyetlerinde ve Orta Asya'da değişim siyaseti izlemiştir. Bunlar, yeniden yapılanma (perestroyka) ve açıklık (glasnost) politikalarıdır. Gorbaçov, yönetimde liberal bir tarz belirlemiş ve serbest piyasa sistemleri uygulamaya başlamıştır.[205] Böylece, SSCB her yönden dış dünyaya açılmıştır. Lakin Gorbaçov'un İslam'a bakış açısı, önceki liderlerden pek farklı olmamıştır. Gorbaçov, Orta Asya'nın geri kalmışlığını İslam'a bağlamıştır. Üstelik İslam'ı gelişmemiş, ilkel ve şiddete dayalı bir din olarak tanımlamıştır.[206] Bu yüzden, İslam üzerindeki bazı kısıtlamaları devam ettirmiştir. Bundan dolayı evler, ibadethane olarak kullanılmış ve kendisini özel olarak yetiştirmiş imamlar buralarda görev yapmışlardır.[207] 1988'den itibaren Gorbaçov, SSCB'nin dağılmasını önlemek amacıyla bütün dinlere karşı tutumunu değiştirmiş, İslam'a karşı hoşgörü havasında yaklaşmaya başlamıştır. Bu dönemde Müslüman olduğunu söyleyenlerin ve namaz kılanların sayısı artmıştır. İslam, kamusal alanda var olmuş ve giderek yaygınlaşmıştır. Orta Asya'da yeni camiler inşa

---

[202]Wimbush, Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları, s.318; Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.136.
[203]Gümüş, a.g.e., s.3; Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia, s.16-20.
[204]Kalanov Komil ve Antonio Alonso, ''Sacred Places and Folk Islam in Central Asia'', UNISCI Discussion Papers, May 2008, No:17, s.177.
[205]Erler, a.g.e., s.135.
[206]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.136.
[207]Jean Paul Roux, Orta Asya Tarihi ve Uygarlık, (çev.) Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, Şubat 2001, s.430.

edilmiş, yaklaşık olarak her köyde ve şehir merkezinde bir cami açılmıştır. Gizlice açılmış olan camiler daha uygun yerlere taşınmıştır. Yüksek İslami bilgilerin öğretilmesi için yeni medreseler yapılmıştır.[208] Gorbaçov, 1 Aralık 1989'da Vatikan'a yaptığı resmi ziyarette, bütün Sovyet vatandaşların dini yaşantısını sürdürme hakkını garanti ettiğini açıklamıştır. Daha önce belirtildiği gibi, 1979-1989 dönemi, SSCB'nin Afganistan'ı işgal ettiği yıllar idi. Bu süreçte Afganistan'a gönderilen Orta Asyalı Müslümanlar, buradaki Afganların etkisinde kalmışlardı. SSCB, 1988'de Afganistan'da etkinliğini kaybetmeye başlamış ve 1989'da ABD bu ülkeye egemen olmuştur. Dolayısıyla Gorbaçov, birliği kurtarmak için dine karşı hoşgörülü davranmıştır. Söz gelimi Kırgız Müslümanlar, ilk defa İslami okullarda eğitim görmeye bu yılda başlamışlardır.[209] Resmi İslam'ın faaliyet alanı genişletilmiş ve 1989'da SADUM'a yeni bir müftü atanmıştır.[210] Bu kişi; ''Muhammet Sadık Yusuf''tur.[211] Onun döneminde Abdülvali Kari, diğer adıyla Rahmetullah gibi Vahabi mollalar, Orta Asya halkını bir hayli etkilemişlerdi.[212] Benzer şekilde Suudi Arabistan ve Pakistan'dan gelen seyyah din

---

[208]Khalid, a.g.e., s.132-134.

[209]Muhammet Savaş Kafkasyalı (ed.) vd., ''Orta Asya'da İslam: Temsilden Fobiye'', Ahmet Yesevi Üniversitesi, Cilt:3, No:12, Ankara-Türkistan 2012, s.1788-1795.

[210]1982-1989 yılları arasında göreve ''Şeyh Abdülmecid Babahan'' getirilmişti. Lakin 1989'da Taşkent'te bir skandal yaşanmıştır. Taşkent müftüsü Babahan hakkında, saygınlığıyla ünlü bir Özbek tarafından şu nitelendirilmeler yapılmıştır: ''Bizim müftümüz korkunç bir adam, sigara ve içki içmektedir. Ayrıca onun Soçi'de çekilmiş uygunsuz fotoğrafları vardır.'' Bir süre sonra yoğun halk baskısıyla Babahan istifa etmiştir (bkz. Dickens, a.g.e., s.18).

[211]Birçok Müslüman, onun bu göreve getirilmesinden memnuniyet duymuştur. Yusuf, daha önce Kazakistan'ın kuzey kesimlerinde ve Özbekistan'da halkın desteğini kazanmış olan ruhani bir liderdi. Orta Asya'da tüm dini liderler arasında etkileyici vasıflarıyla söz sahibi olmuş ve yayınladığı kitaplar ile etkisi, Orta Asya sınırları dışına çıkmıştır. Yusuf, Özbekistan'da bağımsızlıktan sonra görevine devam etmiştir. 1994-2000 yılları arasında 60 adet kitap yazmış ve bunların bazıları Rusça'ya çevrilmiştir. 1997'de Dünya Müslüman Âlimler Birliği'nde Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin temsilcisi olmuştur (bkz. Martha Brill Olcott, ''A Face of Islam: Muhammad Sodiq- Muhammad Yousuf, Carnegie Papers, No: 82, March 2007, Washington, s.1-36; Abazov, a.g.e., s.13).

[212]1970'de Muhammet Rüstem Hindustani ve 1978'de Abdülhekim Kari diğer adıyla Hekimcan Margilani Andican'da eğitim vermekteydi. Bu liderler, Rahmetullah'ın yetiştirilmesinde ve radikal İslami örgütlerin Orta Asya'da yapılanmasında önemli rol oynamışlardır. Hacı Domla lakabıyla anılan Hindustani, 1892-1989 yılları arasında yaşamış, ilk olarak Hokant'ta eğitim görmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında Afganistan'a geçen Hindustani, dini eğitimine burada devam etmiştir. Akabinde Hindistan medreselerinde öğrenim gören din adamı, 1927'de Orta Asya'ya dönmüş ve düşüncelerini burada yaymaya başlamıştır. Orta Asya'da Ehl-i Hadis hareketini başlatan ve bu doğrultuda birçok din adamının yetiştirilmesini sağlayan Hindustani olmuştur. Bunlardan önde gelen ilk isim Margilan'da yaşayan Abdülhekim'dir. Abdülhekim, Hindustani ile aynı yaşta olduğu için bazıları Hindustani'nin onun öğrencisi olduğunu iddia etmişlerdir. Abdülhekim, 1954'te Margilan'da ve 1978-1979 yılları arasında Andican'da halkın Vahabiliği benimsenmesine yol açmış ve bu öğretileri ileri noktalara taşımıştır. Abülhekim'den bir yıl eğitim alan Rahmetullah, 1979'da Abdülhekim'le yollarını ayırmış ve 1981'de Andican'da bir araba kazası sonucunda ölmüştür. Bazı dini liderler tarafından Abdülhekim'in bu kazaya neden olduğu ve olaya kaza görüntüsü verildiği öne sürülmüştür (bkz. Olcott, The Roots of Radical Islam

adamları, propaganda yapmışlardır.[213] Vahabiler, güç kullanarak bazı camilerin denetimini ele geçirmişler ve Orta Asya Müslümanlarını çeşitli yardımlarla etkisi altına almışlardı. Bundan dolayı, Vahabi ve Hanefi imamlar arasında tartışmalar yaşanmaktaydı. Yusuf, bu duruma engel olmaya uğraşmıştır. Örneğin Yusuf, ÖİH lideri Yoldaş'ı birçok defa bu faaliyetleri bırakması için uyarmıştır. Yoldaş ise, Rahmetullah'ın fikirlerine inandığını ve ondan ilham aldığını dile getirmiştir.[214] Gorbaçov'un Yusuf'la SADUM'a yaptığı düzenlemeler yeterli olmamış ve rejimi kurtarmak için uyguladığı politikalarda başarı sağlanamamıştır. 8 Aralık 1991'de SSCB'nin dağıldığı resmen açıklanmış ve Gorbaçov istifa etmiştir.[215]

2.2. Bağımsızlık Dönemi

SSCB sonrası Özbekistan ve Tacikistan'ın kırsal bölgelerinde yaşayan halk, İslam geleneklerine sıkıca sarılmaya devam etmiştir.[216] Bu noktada, her iki ülkenin bağımsızlık döneminde kırsal nüfusu ve şehirli nüfusu arasındaki ölçüsüz dağılım dikkat çekmiştir. Bu ülkelerde kırsal kesim halkı, toplam nüfusun yarısından fazlasını kapsamıştır.[217] Bunu fırsat bilen casuslar, burada faaliyete geçmişler ve halkın dini duygularını sömürmek için onlara maddi ve manevi destek vermişlerdir.[218] Diğer yandan şehirli nüfus, Sovyet etkisini dini yaşantısındaki eksikliklerle hissettirmiştir. Bu halk, Müslüman olmayı sadece dini bir kimlik olarak görmüş ve Müslüman olmanın gerektirdiği inanç, ahlâk ve ibadetler bakımından yetersiz kalmıştır. Khalid tarafından aktarılan bir olay, bu durumu biraz olsun özetlemektedir. Orta Asya gezisi esnasında rastladığı bir topluluk ellerini havaya kaldırarak; ''kadehlerimizi dünyadaki bütün

---

in Central Asia, s.24-25; Michael Fredholm, ''Islamic Extremism as a Political Force'', Asian Cultures and Modernity Research Report, No:12, Stockholm, 2006, s.5-11).

[213]Rashid, Jihad, s.43.

[214]Kafkasyalı, a.g.e., s.1299-1515.

[215]http://www.islamawareness.net/CentralAsia/ca_hist3.html, 10.08.2012.

[216]Özbekler ve Taciklerin İslami değerlere olan bağlılıkları diğer Orta Asyalı milletlere kıyasla daha fazladır. Bağımsızlıktan sonra, Özbekistan ve Tacikistan'da Sovyet yanlısı olmak yerini İslam yanlısı olmaya bırakmıştır. Orta Asya Müslümanları, İslam'ı milli bir olgu olarak kabul etmişler ve eski isyanlara yönelik şiirler yazmışlardır. SSCB'ye karşı direnişlerde rolü olan ünlü liderlerin birçoğunu milli kahraman olarak ilan etmişlerdir. Bu yüzden bağımsızlığın ilk yıllarında İslam, Orta Asya ülkelerinin devlet oluşturma sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Liderler, İslam'a dair yeni yaklaşımlar geliştirerek muhalifleri karşısında mücadele edebilmişler ve İslami muhalefetin gücü karşısında tedbirli olmuşlardır. Gelecek yıllar için onlar ile işbirliği yapan ve onları denetim altında tutmaya çalışan ikili bir strateji belirlemişlerdir (bkz. Kafkasyalı, a.g.e., s.1378; Khalid, a.g.e., s.133-297).

[217]Kafkasyalı, a.g.e., s.1378.

[218]Roux, a.g.e., s.430-431.

Müslüman kardeşlerimize kaldırıyoruz'' diyerek onu selamlamıştır.[219] Yönetici seçkinler ise, İslam'a sadece ahlâki ve kültürel bir miras olarak inanmışlar, İslam'ı geri kalmışlığın nedeni olarak görmüşler ve toplumu Müslümanlıktan uzaklaştırmak istemişlerdir.[220] Örneğin; Tacik hükümeti, bağımsızlığın ilanından sonra dini yaşantıyı teşvik edecek herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Akabinde, Tacikler bu duruma tepki göstermişlerdir. Bundan dolayı, Tacikistan'da milletvekilleri İslam'a önem veren bir görüntü çizmişlerdir. Söz gelimi, bazı milletvekilleri kabine toplantılarından ve halka sesleniş konuşmalarından önce Kur'an okumuşlardır.[221] Buna karşın, halkın olağan dini söylemleri radikal İslam ile bağdaştırılmıştır. Oysa, radikal İslami örgütler açık bir şekilde faaliyetlerini yürütmekteydiler.[222] Bağımsızlık döneminde değişim sürecinden faydalanan örgütler, Fergana Vadisi'nde güç kazanmayı sürdürmüşlerdir.[223]

3.Orta Asya'da Radikal İslam

Orta Asya'da radikal İslam, büyük oranda otoriter rejimlere yanıtın bir parçası olmuştur.[224] Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da halkın siyasal ve sosyal yönden kısıtlanmış olması, radikal İslam'ın yayılmasına müsait bir konjonktür meydana getirmiştir.[225] Bunun dışında, Kazakistan'da böyle bir ortam oluşmasına karşın radikal İslami hareketlere nadir rastlanmaktadır. Yalnızca, ülkenin kuzeyinde Özbeklerin yoğun yaşadığı kırsal kesimlerde bu örgütlere destek verilmektedir. Büyük bir petrol ve doğal gaz ülkesi olan Kazakistan'da devlet başkanı Nursultan Nazarbayev[226] bağımsızlığın

---

[219]Khalid, a.g.e., s.1-3.
[220]Şefaettin Severcan, ''Günümüz Orta Asya Türk Dünyası ve İslam (Kazakistan-Kırgızistan ve Özbekistan)'', (ed). İsmail Hakkı Göksoy, S.D.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, No:20, Seri:8, Isparta 2007, s.3; Kafkasyalı, a.g.e., s.1378).
[221]Rashid, Jihad, s.55.
[222]Severcan, a.g.e., s.4.
[223]Roux, a.g.e., s.430-431.
[224]Eric McGlinchey, ''Autocrats, Islamist and the Rise of Radicalism in Central Asia'', Center for Strategic and International Studies Current History, Monterey USA June 2005, s.337.
[225]http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1424&fuseaction=topics.event_summary&event_id=30558, 27.06.2011.
[226]6 Temmuz 1940 tarihinde Almatı Vilayeti'nde dünyaya gelen Nazarbayev, 1960-1967 yılları arasında Ukrayna ve Kazakistan'ın teknik okullarında eğitim görmüştür. Bu okullarda, metalbilimsel alanında eğitim alan Nazarbayev, 1962'de SSCB Komünist Partisi'ne katılmıştır. 1976'da Moskova'da siyaset okulunu bitirdikten sonra, Kazak Komünist Partisi'nde yönetim kurulunun üyesi olmuştur. 1984-1989 döneminde Bakanlar Kurulu başkanı seçilen Nazarbayev, 1989-1991 yılları arasında Kazak Komünist Partisi'nin birinci sekreterlik görevini üstlenmiş ve aynı dönemde parti yönetim kuruluna daimi üye olmuştur. Nazarbayev, 1991'de Kazakistan devlet başkanı seçilmiş ve 2010'da parlamento tarafından kendisine ''Milletin Lideri'' ünvanı verilmiştir. Kazakistan'da petrol ve sanayi alanlarında yenilikler

ardından Rusya, ABD ve NATO ile başarılı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin; Nazarbayev, Mayıs 1992'de ABD'nin Chevron şirketiyle bir işbirliği antlaşması imzaladıktan sonra, Kazakistan'da ilk uluslararası petrol kurumunu oluşturmuştur. Sovyet etkisini en çok hisseden ülkelerden biri olan Kazakistan'da Hıristiyanlık baskındır. Etnik ve kültürel olarak radikal İslam'a pek rağbet etmeyen Kazaklar arasında, mevcut sosyal eşitsizliklerden dolayı radikal hareketlere katılım oranı artmaktadır.[227] Kazakistanlı bir gazeteci olan Abdulcelil Abdulresulov, Kazakistan'da radikal İslam etkisinin giderek yükseldiğini belirtmiştir. Bunun başlıca nedeni olarak yöneticilerin despotça tavırlarını göstermiştir. Abdulresulov, dönüşüm sürecinde ortaya çıkan ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkabilmek için halkın yeni bir arayış içerisinde olduğuna vurgu yapmıştır.[228] Diğer yandan, halkının neredeyse tamamı Müslüman olan Türkmenistan'da radikal İslami örgütlerin etkinliğine rastlanmamaktadır. Saparmurat Atayeviç Niyazov (Türkmenbaşı)[229]'nın otoriter yönetimi karşısında radikal örgütler, Türkmenistan'da varlık gösterememiştir. Türkmenler, eğitim, çevre ve kültür alanlarında birçok sorun yaşamaktadırlar. Lakin bütün bunlara rağmen, halkın yönetime verdiği destek hiçbir zaman değişmemiştir.[230] Bunun en büyük nedeni, halkın radikal İslam'a karşı bilinçli olması ve bizzat bu düşüncelere karşı mücadele etmesidir.[231]

3.1. Dinsel Akımlar

İlk olarak Abbasiler döneminde insanlar arasında aşırılık ruhu egemen olmaya

---

yaparak halktan aldığı desteği arttıran lider, 2013 itibarıyla görevine devam etmektedir (bu konuda bkz. http://www.themoscowtimes.com/mt_profile/nursultan_nazarbayev/433930.html, 24.11.2013).

[227]Kazakistan'da bu gibi gelişmeler halk arasında eşitsizliği giderek yaygınlaştırmıştır. Söz gelimi, ülkede bir otobüs bileti bile alamayacak kişiler varken, petrol zenginleri gösterişli marka otomobillerle sokaklarda dolaşmaktadırlar (bkz. Rashid, Jihad, s.58-66).

[228]http://iwpr.net/report-news/radical-islam-central-asia, 16.06.2011.

[229]1991'den 2006 yılına dek Türkmenistan devlet başkanı olan Saparmurat Niyazov, Türkmenistan'da bütün Türkmenlerin lideri veya babası anlamına gelen Türkmenbaşı unvanıyla şahsına ait bir saltanat kurmuştur. Şehirlere, yeraltı treni duraklarına, bir havaalanına kendi ismini vermiştir. Niyazov, şahsi kurallarıyla meşhurdur. Halk arasında sigara içmeyi, gençlere sakal bırakmayı ve arabada radyo dinlemeyi yasaklamıştır. Enerji ve doğalgaz zengini ülkede onun döneminde yoksulluk geçmişte kaldı. Uzun bir süre kalp hastalığından muzdarip olan Niyazov, geçirdiği kalp krizi sonucu 2006'da öldü. 2013 itibarıyla, 14 Şubat 2007'de seçimleri kazanan Gurbanguli Berdimuhammetov bu görevi devam ettirmektedir (bkz. http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6198983.stm, 02.11.2012).

[230]Peter Linke ve Vitaly Naumkin, ''The Years That Changed Central Asia'', The Center for Strategic & Political Studies, Moscow Russia, s.1.

[231]Bu satırların yazarının İstanbul'da görüşmüş olduğu bir Türkmen turistin ifadeleri şöyledir; ''HT üyelerine karşı yıllarca şahsi olarak mücadele verdim. Türkmenler, bu hareketlerin Türkmenistan'da gelişmesine fırsat vermezler. Bu yüzden, radikal İslam'ın etkisi Türkmenistan'da azdır.''

başlamıştır. Rayendiye, Zeydiye gibi çeşitli isimler altında bâtıni[232] mezhepler meydana gelmiş ve bunlar İslam için büyük tehlike olmuştur. Bazı radikal sufiler din, akıl ve hissin dışında bir yol aramışlardır. Böylece Kur'an'da bulunmayan yerler çıkarıp, Kur'an'ın ve hadislerin yeniden yorumlanmasına yol açmışlardır.[233] Bazı sufiler, öncelikle ayetler için işaretlere dayalı yorumlarıyla yeni bir tefsir yöntemi ortaya çıkarmışlardır. Daha sonra, bu durum hadisler içinde söz konusu olmuştur. Sufiler, hadis yorumlarında çoğunlukla hadisin anlamı yerine, olasılık dâhilinde gördükleri işaretleri tespit etmeye çalışmışlardır. Radikal hadis yorumlarının en belirgin örneklerini, sufilerde ve tasavvufi yorumlarda görmek mümkündür. Çünkü bazı sufilere göre, ''Hiçbir veli yeni bir şeriat getirmez. Ancak Kur'an ve sünnet hakkında yeni bir anlayış getirir.'' Bu ifade, sufilerin ayetler ve hadislere farklı yorumlar yapmalarına ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Ayetlere ve hadislere bâtın anlamlar yükledikleri için bu sufilere ''bâtiniyye'' denilmektedir. Bunun yakın dönem örneği, Vahabiliktir. Vahabiler, diğer mezheplerden birçok konuda ayrılmış ve genellikle mezhepsiz olarak tanınmışlardır. Radikal İslami örgüt üyelerinin bu görüşü benimsemiş olmasından dolayı Vahabilik, siyaset biliminde bir ideoloji olarak kabul görmektedir. Bu akım, İslam'ın hoşgörüsünden uzak bir tutum içermektedir. Buna karşın sufilik veya tasavvuf akımlar ise, barışçıl tavırlarıyla yüzyıllar boyunca birçok mezhep tarafından kabul edilmiştir. Tasavvuf, bir takva hareketi olarak tarih sahnesine çıkmış ve sufiliğin ikinci aşaması olarak değerlendirilmiştir. Akabinde kendi içinde gruplara ayrılmış ve bunlara tarikat adı verilmiştir.[234] Tasavvufun güçlü temeller üzerine kurulduğu Orta Asya ülkelerinde sufilik, hoşgörülü yönüne rağmen bazı üyelerin elinde aşırılık ve şiddete bulaşmıştır.[235]

---

[232]Bâtın iç, gizli ve görünmeyen demektir. Allah'ın 99 adından biridir. Bâtınilik; Kur'an ve hadislerin açık olan anlamlarının dışında mânalar içerdiğini öne süren anlayıştır. Bir fırka olarak 2. yüzyılda Meymun b. Deysan ve oğlu Abdullah tarafından ortaya çıkmıştır. Amaçları İslam'ı yıkmak olan Bâtiniler bir süre sonra İsmailiye, Haşşaşiye ve Sabbahiye gibi çeşitli kollara ayrılmışlardır. Bâtınilerin birçoğu ''Dehri'' anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayışın mensupları, dünyanın Allah tarafından yaratılmadığına ve ezelden beri zaten var olduğuna inanmaktadırlar. Bu materyalist görüşe göre, ruh beden ile beraber yok olacaktır (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Agâh Çubukçu, ''İbâhilik ve Bâtınilik'', http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1708/18253.pdf, 24.11.2013; Çelik, a.g.e., s.229-233).
[233]Çelik, a.g.e., s.229-233.
[234]Ferhat Gökçe, İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Hadis) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2010, s.1-571.
[235]Fredholm, Islamic Extremism as a Political Force, s.5-6.

3.1.1. Sufilik

Sufizm, sufilik veya tasavvuf nedir? Bu akım, Batılılar tarafından ‘‘Mistik İslam’’ olarak tanımlanmaktadır.[236] Sufi sözcüğü, Arapçada temizlik, saflık ve yün anlamına gelen ‘‘suf’’tan türemiştir.[237] Suf kelimesi; Avrupa Hıristiyanlığında rahiplerin kendilerini rahat ettirmemek için giydikleri yünden elbiseye verilen isimdir. Bu kelime, Arapçaya sonradan geçmiştir.[238] Tasavvuf ise, suf kelimesinin biçim değiştirmesinden türeyen bir isimdir.[239] Tasavvuf; dini, felsefi akım ve İslam gizemciliğidir. Kur’an’da önerilen ve sünnete uygun olan hayat tarzını yaşama gayretidir. Bu anlayışı benimseyerek kendini Allah’a adamış kimseye ‘‘sufi’’ denir.[240] İbn Haldun, 14. yüzyılda sufiliği şöyle tanımlamıştır; yalnız ibadet etmek için diğer şeylerden çekinmek, birçok erkeğin aradığı itibar, zenginlik ve eğlencelerden uzak durmaktır. Sufilik, dünyanın gösterişine aldırış etmemek ve yüksek derecede Allah’a bağlılıktır.[241]

Müslüman olmayanlar hatalı bir şekilde sufiliği, İslam’ın bir mezhebi gibi algılarlar. Oysa sufilik, kesin olarak İslam’ın bir bakış açısı veya bir boyutu olarak tanımlanmıştır. Bu durum 12. yüzyıldan başlayarak tarikatlar aracılığıyla sağlanmaya başlamıştır. Zaman içerisinde kurucularının adlarıyla anılacak olan tarikatlar; şeyh, hoca, pir, baba, ata gibi sanları olan liderler ve onların izleyicileri (müritleri) arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumlar olarak öne çıkmışlardır.[242] Bir dönem kâinatta Allah’ın gölgesi (Sultan zul Allah) olarak nitelendirilen Emir Timur (1336-1405), SSCB dönemine kadar devam eden şeyhülislam kurumunu ilk defa ortaya çıkarmış ve din adamlarıyla kadılara büyük önem vermiştir. Orta Asya’da önemli birçok İslam bilgini onun döneminde yetişmiştir. Ayrıca Emir Timur, sufi tarikatların medreseler ve camilerde hüküm sürmelerine izin vermiştir. Orta Asya’da sufiliğin temellerini atmış, bütün bu kurumları yönetmiştir.[243] Mükemmel bir hiyerarşik düzene sahip olan bu sistem, belirli bir disiplin

---

[236]Martin Lings, What is Sufism?, University of California Press, USA 1975, s.12- 15.
[237]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.137.
[238]Pelin Çift, Öteki Gündem, Haber Türk Kanalı, 26.04.2013.
[239]http://www.tasavvufnedir.com/component/content/article/25-tasavvuf-nedir/269-tasavvuf-nasil-dogdu.html, 16.07.2013.
[240]http://tdkterim.gov.tr/bts/, 02.09.2012.
[241]http://www.bbc.co.uk/religion/religions/islam/subdivisions/sufism_1.shtml, 31.08.2012.
[242]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.137.
[243]Martha Brill Olcott, ‘‘Sufism in Central Asia: A Force For Moderation or a Cause of Politicization’’, Russian and Eurasian Program, No:84, Carnegie Papers, Washington DC USA May 2007, s.6.

içerisinde hareket etmiştir.[244] Bu bağlamda Sufilik; Kadiri, Kübrevi, Yesevi ve Nakşibendî tarikatları aracılığıyla Orta Asya'da sosyal ve kültürel yaşamı güçlü bir biçimde etkilemiş ve giderek yaygınlık kazanmıştır. Kurucusu Abdülkadir Geylani (1076-1166) olan Kadirilik tarikatı, ilk olarak Bağdat'ta ortaya çıkmıştır.[245] Geylani'ye atfedilen pek çok eseri bulunan bu tarikatın tasavvuf anlayışında, Kur'an ve sünnet temel alınmıştır. Bunun dışında, Kadirilik özünde beş kurala dayanmaktadır. Bunlar; niyeti ve düşünceyi yüceltmek, haramlardan kaçınmak, hizmeti güzelleştirmek, azmi arttırmak ve nimete saygı göstermektir.[246] Kadirilik, 12. yüzyılda etkisini arttırmış ve saygınlık bakımından Nakşibendîlikten sonra ikinci önemli tarikat olmuştur. Bu tarikat, özellikle Türkistan şehirleriyle Fergana Vadisi'nde tüccarlık yapan kişiler tarafından Orta Asya'ya yayılmıştır. Kadiriler, 18-19. yüzyılda Çeçenlerin Ruslara karşı yürütmüş olduğu direniş hareketlerine katılmışlardır. Bu nedenle, 19. yüzyılda Sovyet güçleri birçok Kadiri öldürmüştür. Bu anlayış bir süre gizlice devam ettirilmiş olsa da, Kadiriliğin üyeleri oldukça azalmıştır.[247]

Kübrevilik tarikatını; Necmeddin El Kübra (ö.1221) kurmuştur.[248] El Kübra, katı inanışa sahip olmakla birlikte, din ile tasavvufun uzlaştırılması gerektiğini öne sürmüştür.[249] Bir efsaneye göre; El Kübra, doğduğu yer olan Özbekistan'ın Harezm şehrinin Urgenç ilçesindeki evini, Moğol saldırılarına karşı korurken öldürülmüştür. Ardından yeni Kübrevi lideri Şeyh Seyfettin Baharzi (ö.1263) yıkıcı istilalara rağmen tarikat disiplinini sürdürmeyi başarmıştır. Baharzi, din dışındaki faaliyetleri ile Orta Asya'nın ekonomi ve siyasi tarihinde iz bırakan isim olmuştur. Baharzi, Buhara'nın tekrar yapılanması için yardım bularak medreseler inşa ettirmiş ve bu şehrin yeniden doğuşunda anahtar rol oynamıştır.[250] Baharzi'den sonra Kübrevilik, sadece 17. yüzyıla kadar Batı Özbekistan ve Doğu Türkistan'da önem kazanırken, yapısal olarak zayıflamıştır. 19. yüzyıldan sonra diğer sufi tarikatların ortaya çıkmasıyla özelliğini

---

[244]Omar Hayyam ve E.Fitzgerald, ''Sufism'', The Sufi Publishing Society Ltd., London 1915, s.5; Tek, a.g.e., s.282-285.
[245]Olcott, Sufism in Central Asia, s.2-20.
[246]http://www.diyanet.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaryazdir.asp?id=958, 28.10.2012.
[247]Farhat Alvi, ''The Significant Role of Sufism in Central Asia'', Oriental College Magazine, Vol:84, No:3, (yy). 2009, s.6-7.
[248]Olcott, Sufism in Central Asia, s.2-3.
[249]İsmet Zeki Eyüboğlu, Bütün Yönleriyle Tasavvuf-Tarikatlar-Mezhepler Tarihi, Der Yayınları, İstanbul 1993, s.213.
[250]Olcott, Sufism in Central Asia, s.2-3.

tamamen yitirmiş olan bu tarikat, özellikle göçebe toplulukları İslam ile tanıştırmak suretiyle hizmet etmiştir.[251] Göçebelik ile ilgili diğer bir tarikat, Şeyh Hoca Ahmed Yesevi (ö.1116) tarafından kurulan Yeseviliktir. Bu tarikat, eski adıyla Yesi olan ve Kazakistan'ın güneyinde yer alan Türkistan şehrinde ortaya çıkmıştır. Kurucusu Ahmed Yesevi hakkında pek bilgi yoktur. Yesevilik kökleri, Şamanlık[252] ile ilgili bazı uygulamalara dayanmaktadır.[253] Bu uygulamaların, göçebe Orta Asya halklarının dini gelenekleriyle olan harmanlanması Yeseviliği oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu tarikat genelde göçebe yaşayan Türk kavimler tarafından benimsenmiştir.[254]

Nakşibendîlik, Orta Asya'da hem politik hem sosyal ve ekonomik yönden en çok etkili olan tarikattır. Nakşibendîliği Buhara doğumlu aslen Tacik olan Bahaeddin Nakşibend, 13. yüzyılda kurmuştur. Nakşibend, ilk olarak Yesevi eğitimi almış, daha sonra kendi tarikatını meydana getirmiştir. Nakşibend'in kabri, Buhara'da önemli bir ziyaretgâhtır.[255] Nakşibend'e göre, insan görünüşte halk arasında gerçekte ise Allah ile olmalıdır. İsmet Zeki Eyüboğlu'na göre, Nakşibendîliğin koyu şeriatçı bir niteliği vardır. Nakşibendîlikte insan çağın gereklerine değil, şeyhin izine uymalıdır. Nakşibendîlerin şeyhin şahsına atfetmiş olduğu yüceliğin ve ululuğun İslam'da yeri bulunmamaktadır. Eyüboğlu'na göre, bu daha çok Bâtıni mezheplerdeki imam tarifine uymaktadır. Bu mezheplerde imamın dediği kayıtsız şartsız kabul edilir ve uygulanır. Ayrıca, Nakşibendîliğin Yeseviliğe benzeyen tarafları olsa da, özünde İran ve Zerdüşt inançlarının İslam'la karıştırılmış kalıntıları vardır. Çünkü, Nakşibendî törenlerinde Zerdüşt rahiplerinin davranış biçimi sezilmektedir.[256] Nakşibendîliğe bağlı birçok kol

---

[251]Alvi, a.g.e., s.9.

[252]Şamanizm, insanlığın sihir ve büyü temelindeki en eski dinlerindendir. Neolitik dönemde ortaya çıkmış olduğu tahmin edilmektedir. Şamanizm, adetler üzerine oluşturulmuş bir inanış şeklidir. Özel giysileri, dans figürleri ve müzik aletleriyle ayinler yapılarak ibadet gerçekleştirilir. Kıtalara göre ayrılan ve herhangi bir kutsal kitabı veya kurucusu bulunmayan Şamanizm'in çeşitli dalları bulunmaktadır (Ayrıca bkz. http://www.crystalinks.com/shamanism.html, 20.09.2012).

[253]Fuat Köprülazade'ye göre, Zerdüştlüğün yaygın olduğu bir dönemde ortaya çıkan Yeseviliğin üzerinde Moğol Şamanizm'inin etkileri vardır. Lakin, büyük sufilerin tasavvuf anlayışlarında Şamanizm'in bir rolü yoktur ki dış ülkelerde güvenlikten yoksun kalmış ve beynelmilel olarak yayılmış olabilir (bkz. M. Fuad Köprülüzade, ''Türk Moğol Şamanizm'inin Tasavvufi İslam Tarikatları Üzerindeki Tesiri'', (çev.) Ferhat Tamir, Bilig Dergisi, Sayı:1, Bahar 1996, s.1-10).

[254]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.138.

[255]Olcott, Sufism in Central Asia, s.2.

[256]Zerdüşt ayinlerinde ateş yakılarak etrafında dönülmektedir. Eyüboğlu'na göre, Nakşibendîlerde mum yakarak etrafında dönüp Allah'ı zikretmektedirler. Ayrıca sayılara ve Allah'ın adlarına dayanan anışların benzeri Zerdüşt ayinlerinde görülmüştür (bkz. Eyüboğlu, a.g.e., 231-232).

bulunmaktadır. Ancak, bunlardan en önemlisi Müritçilik'dir.[257] Bu anlayış, zamanla bir halk hareketi olmuştur. Müritçilik, kendine özgü yerel özelliklere sahip bir Avar Türkü olan Şeyh Şamil'de anlamını bulmuştur.[258] Böylece, siyasi bir hareket niteliği kazanan Nakşibendîlik, halk arasında popülerlik elde etmiş ve giderek yaygınlaşmıştır.[259] Nakşibendîler; Ceditlere bayraktarlık yapmış, Basmacı lideri olmuş ve Rus İmparatorluğu'na karşı gelmişlerdir.[260] Diğer yandan Nakşibendîler, değişen sosyal ve politik şartlara uyum sağlamak için kendilerinde eşsiz bir yetenek olduğunu görürler. Bu bakış açısına göre, onların müridi olmak dünya hayatından elini eteğini çekmek anlamında değildir. Sufiler, dünyevi olaylarla daha çok ilgilenmelidirler. Böylelikle sufiler, bulundukları toplumun sosyal ve siyasal yaşamında daha çok etkili olabilirler. Bu fikre yakın olan sufi pirleri, 19. yüzyılda Rus İmparatorluğu sınırlarındaki modernleşme hareketlerine sıcak bakmışlardır.[261] Bu bağlamda sufiler arasında Nakşibendîler, toplumun zihinsel yenilenmesinde öncü rol üstlenmişlerdir.[262] Buna ek olarak, birçok Nakşibendî şeyhi tarafından politikacılara siyasi danışmanlık yapılmıştır. Fakat bu dönemde Nakşibendîlik, babadan oğula geçen bir saltanat sistemine dönüşmeye başlamıştır. Üstelik Nakşibendîler, Orta Asya'nın hanlıklara bölünmüş bölgelerinde, kabile liderlerinin çıkarlarına hizmet eden kişiler olmuşlardır. Bazı Nakşibendî aileler, kendilerine özgü hükümdarlıklar kurmuşlar ve yozlaşarak maddi zenginliğe ulaşmışlardır.[263] 19. yüzyılda sufilik (veya yeni-sufilik) hareketi, ilk başlardaki gizemci ve barışçı görüşlerinden ayrılmış; dine ilişkin toplumsal, paylaşımcı ve halkçı bir anlayışı benimsemiştir.[264] Örneğin, Mısır'daki bazı sufi tarikatların 1970-1980 yılları arasında canlanışa geçmesi, sufiliğin siyaset dışındaki halkçı bir

---

[257]Müritçilik, İmam Şamil'in mücahitleri ve benimsedikleri anlayışın adıdır. 16. yüzyılda Kafkaslar'da Rus sömürgeciliğine karşı İmam Şamil önderliğinde sürdürülen direnişi besleyen dini harekettir. Yaklaşık yetmiş yıl süren bu hareket, Rus İmparatorluğu'na 1864'e dek büyük zorluk yaşatmıştır. Müritçilik, Ruslar tarafından yarı politik, yarı dini bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Burada öncelikli amaç, kendini İslam hukukuna ve şeriata adamaktır. Müritlerin bazıları Nakşibendî tarikatının Halidi koluna aittir. Bu noktada Müritçilik, şeyhine hayatını feda edecek şekilde davranmaktır (Ayrıca bkz. Abdullah Temizkan, ''Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat'', Karadeniz Araştırmaları, Sayı:25, Bahar 2010, s.77-92; http://cecenistan.ihh.org.tr/varolus/muridizm/index.html, 28.10.2012).
[258]Karpat, a.g.e., s.55-56.
[259]Rashid, Jihad, s.28.
[260]Alvi, a.g.e., s.5.
[261]Rashid, Jihad, s.28.
[262]Alvi, a.g.e., s.5.
[263]Rashid, Jihad, s.28.
[264]Karpat, a.g.e., s.55-56.

hareketinin örneğidir. Lakin 1979'da, Humeyni tarafından İran'ı yenilemek ve ümmeti genişletmek amacıyla yeni bir İslami sistem oluşturulmuştur. Bu yapılanma içinde sufi ruhunun bulunması ise, sufiliğin siyasi açıdan en çarpıcı örneğini meydana getirmiştir.[265] Bu kapsamda gelişen Nakşîbendi faaliyetleri, 20. yüzyılda Afganistan, Çeçenistan ve Fergana Vadisi'ndeki radikal İslami hareketler üzerinde etkili olmuştur.[266]

3.1.2. Vahabilik

Vahabilik, 18. yüzyılda Arap Yarımadası'nın Necit bölgesinde ortaya çıkmış ve Kuzey Irak'a kadar yayılmıştır.[267] Vahabiler, kendilerini tevhidin insanları olarak çağırmaktadırlar. Buna karşın muhaliflerince ''Vehhabicilik veya Vahabilik'' diye adlandırılmışlardır.[268] Muhammet bin Abdülvahab[269] Vahabiler tarafından ''İslam'ın atasının takipçisi'' veya ''Selefi'' olarak anılmaktadır.[270] Selefiler, kıyas ve oy birliği yöntemini reddetmiş ve Ebu Hanefi'den farklılaşmışlardır. Bu akımın mensupları bidat ehli bir topluluktur. Bunlar, yanlış düşüncelerini ilim adamlarının isimleri altında, Ehl-i Sünnet kitaplarının içinde yaymaya çalışmışlardır. 8. yüzyılda Ahmet bin Hanbel döneminde tasavvufa karşı çıkılmıştır. Bu bağlamda Sufiler ve Sünnileri sert bir şekilde eleştiren Vahabilerin amelleri, Hanbelî mezhebinin temelinde gerçekleşmiştir. Buna karşın onlar, Hanbelî âlimler tarafından reddedilmişlerdir. Fakat, Vahabiler kendilerini Hanbelî olarak görmüş ve Vahabilik diye bir şeyin olmadığını öne sürmüşlerdir. Vahabiler'e göre, Hz. Muhammet'den sonra İslam'a birçok bidat bulaşmıştır.[271] İslam bunlardan temizlenmeli ve yakın dönem Müslüman toplumunda ilk dört halife

---

[265]Hilal Görgün, ''Kitabiyat'', İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:5, İSAM, 2001, s.191-194.
[266]Rashid, Jihad, s.28.
[267]Y. Ziya Yörükan, ''Vahhabilik'', Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I, Ankara 1953, s.55.
[268]Naumkin, a.g.e., s.4; Karpat, a.g.e., s.39-40.
[269]Necit'in Beni Tamim kabilesinden olan Abdülvahab oğlu Muhammet, 1703'te Uyeyne'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından alan Muhammet bin Abdülvahab, ardından Medine, Mekke ve Şam'a giderek Hanbelî âlimlerinden eğitim görmüştür. Necit'e döndükten sonra, şehrin kuzeyindeki dini hayatını tamamen gelenekler üzerine kurmuş olan bölgelere seyahatler yapmış ve fikirlerini burada kolayca yaymıştır. 18. yüzyılda Muhammet bin Abdülvahab, Arap toplumunun ahlaki yapısını yadırgamış ve Hz. Muhammet dönemindeki geleneklerin sürdürülmediği iddiasında bulunmuştur (bkz. Yörükan, a.g.e., s.55; Christopherd M. Blanchard, ''The Islamic Traditions of Wahhabism and Salafiyya'', CRS Report for Congress, No: Rs21695, 24 January 2008, s.2).
[270]Sookhedeo Patrick, Selefi teriminin Vahabiliğin bir alternatifi olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Selefiliği, Vahabilik'ten ayrı olarak işlemiştir. Patrick'e göre, Selefilik radikalliği Vahabilikten daha saftır. Naumkin ve Olcott ise bunu iki adıyla da kullanmıştır. Örneğin; Olcoot'a göre, Vahabilik, Selefiliğin aşırılık ve yozlaşmışlık ile yenilenmesidir (bkz. Sookhdeo Patrick, What is Islam?, Barnabasfund, USA 2010, s.9; Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia, s.7).
[271]Yörükan, a.g.e., s.51-61.

zamanındaki İslami öğretiler uygulanmalıdır.[272] Vahabiler bu yaklaşım tarzıyla birlikte cahiliye döneminin bütün alışkanlıklarını reddetmiş ve İslam dininin kutsal bir zemine oturan önemli bir yönünü kullanmışlardır.[273] Vahabiler, eskiye dönüşü arzu ederken bazı gelenekleri de reddetmişlerdir. İslam'da var olan kabir ziyaretlerinin dine aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Hz. Muhammet'in ve evliyaların kabirlerini ziyaret etmek, Vahabiler tarafından yasaklanmıştır.[274] Vahabiler, birçok mezar taşları ve kabirleri yok etmişler, bu yerlere yapılan ziyaretleri ise şirk ve putlara tapınmayla[275] eşdeğer saymışlardır. Yeni bir takım esaslar kabul eden Vahabiler, fikir ve vicdan hürriyeti tanımamışlardır. Üstelik, görüşlerine aykırı düşen kişilerin öldürülmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Şirke düştüklerine inandıkları kimselerin malı canı onlara helâldir. Vahabiler müşriklere saldırmayı ve onların mallarını yağmalamayı doğru kabul etmektedirler. Ayrıca Vahabiler'e göre, İslam'da camilerin süslenmesine gerek yoktur ve herkes bütün vakit namazlarını camide gelip kılmaya mecburdur.[276] Bu yüzden, Vahabilik, Hanefi, Hanbelî, Şafi ve Maliki mezheplerinin hepsinden sıyrılan bir topluluk olmuş ve özellikle Hanefi toplum tarafından yadırganmıştır.[277] Bu hareket, Suudi Arabistan ile bir anlamda devlet hüviyetine bürünmüştür. 1912'de Vahabi savaşçılar tarafından ''İhvan'' adlı örgüt oluşturulmuştur. Bu örgütün 1920 yılındaki siyasal hareketinden itibaren Suudi Arabistan'da El Suud ailesi egemenliği başlamıştır. Böylelikle Suudi Arabistan, Vahabiliği benimseyen bir kraliyet anlayışına sahip olmuş ve bu düşünce kuralları Suudi yargısının ve eğitim politikalarının temel bir parçası

---

[272]Karpat, a.g.e., s.37-38.

[273]H.Ezber Bodur, ''Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör'', K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Kahramanmaraş, 2003, s.20.

[274]Blanchard, a.g.e., s.2.

[275]''Dikkat et, halis din yalnız Allah'ındır. Onu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler…'' (Zümer (39/3). Vahabiler, Müslümanlar'ın kabir ziyaretlerini, kâfirlerin putlara tapmasıyla ilgili olan Zümer suresinin 39. ayetiyle bir tutmaktaydılar. Vahabiler'e göre, herhangi bir veli veya evliyayı duasında vesile kılan kimse müşrikler gibidir. Oysa Müslümanlar, velilerin yoktan var etme, yarar veya zarar eriştirme gücüne yönelik bir tesiri olduğuna inanmazlar. Evliyalardan beklenen yalnızca manevi berekettir. Müminler onların hareketi nedeniyle Allah kullarını esirger diyerek, Allah'tan başkasına ibadet etmezler. Onlara yaklaşarak, ziyarette bulunarak ve onlar için dua ederek, onların da kendileri için dua etmelerini ümit ederler. Çünkü onlar, Allah'ın sevgilileridirler. Ancak bu ziyaretler, bazı adap kurallarına uyularak yapılmalıdır. Çömelerek ve emekleyerek türbelere girmek, onların etrafında dönmek, mum yakmak, türbelere adakta bulunmak, bez bağlamak ve türbe duvarlarına yazı yazmak ziyaret adaplarına aykırıdır (bu konuda daha geniş bilgi için bkz.Yusuf Nebhani, Şevâhidü'l-Hak'dan Vehhabilere Cevaplar, Fazilet Neşriyat, İstanbul (ty.), s.150-151; http://www.eyup.gov.tr/default_b0.aspx?content=1007, 13.09.2012).

[276]http://www.dunyadinleri.com/vehhabilik.html, 15.11.2012; Yörükan, a.g.e., s.60-61.

[277]Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia,s.7; Nebhani, a.g.e., s.32-34.

yapılmıştır.[278] Bu sayede, Suud Krallığı tarafından Vahabiliğe meşruluk sağlanmıştır. Diğer yandan, bu akımın katı bir dini yapıyı geliştirmesine izin verilmiştir.[279] Bunun başlıca esin kaynağı olan Muhammet bin Abdülvahab'ın Tevhit isimli kitabı, Mekke ve Medine medreselerinde okutulmaya başlanmıştır.[280] Bu akım, Orta Asya ülkelerine ilk olarak 1912'de ulaşmıştır. Medine'li Seyyit Sari Muhammet, Fergana'da Vahabi hücrelerini meydana getiren ilk kişidir.[281] Bu fikirlere yakın olan bir diğer din adamı, Sami Domullah el Trablusi'dir. Trablusi, Libya'nın Trablusgarp şehrinde doğduğu için bu adı almıştır. Vahabiliği İslam'ı kâfirlerin tuzaklarından koruyan bir anlayış olarak kabul etmiş olan Trablusi, öğrendiği hadislerden şiddetle etkilenmiş ve yerel kuralların yerini bunların almasını amaçlamıştır. Trablusi, 1919'da Taşkent'te çabucak dini otoritesini kurmayı başarmış ve Orta Asya'da Ehl-i Hadis hareketini İkinci Dünya Savaşı sonrasında yazdığı hadis kitaplarıyla başlatmıştır. Harezm şehrinde 1932'de tutuklandıktan bir süre sonra ölen Trablusi'nin öğretileri Cemal Hoca İşan'la devam etmiştir. 1920-1930 yılları arasında Ehl-i Hadis üyeleri başka bir dini grup ortaya çıkarmıştır; Ehl-i Kur'an. Bu hareketin üyeleri, Kur'an'ı zayıf Arapçalarıyla Özbek diline çevirip halka dağıtmaya başlamışlardır.[282] Orta Asya'da dağıtılan radikal İslami kitaplar, 1970 sonrasında Andican'da gizli olarak okutulmaktaydı. Devlet Güvenlik Komitesi (KGB)[283]'nin 1977-1978 yılları arasındaki yasaklamalarına karşın Rahmetullah, hücre okullarında Mısır ile öğrenci değiştirmiş ve Andican'da dersler vermiştir.[284] Rahmetullah'ın bir öğrencisinin Muhammet bin Abdülvahab hakkındaki görüşleri; ''Allah ona yardım etsin! O, Müslümanların üzerindeki kâfir egemenliğini ortadan kaldırmak ve asla kabul edemeyeceğimiz yenilikleri İslam'dan temizlemek için görevlendirilmiştir.''[285] Diğer yandan Rahmetullah'ın hocası Muhammet Rüstem Hindustani, Duşanbe'de Tacik Bilimler Akademisinde görev almaya başlamış ve Orta Asya'nın ilk resmi imamı olmuştur. Hindustani, 1955'ten itibaren Ehli Hadis hareketine destek vermiştir. 1970 sonrasında Andican'da medreseler açmış ve Fergana Vadisi'nde

---

[278]Blanchard, a.g.e., s.1-2.
[279]Bodur, a.g.e., s.20.
[280]Blanchard, a.g.e., s.1-2.
[281]Rashid, Jihad, s.40-45.
[282]Bu dönemde namazın günde iki vakit kılınması gerektiği dahi anlatılmıştır (bkz. Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia, s.7-16).
[283]Rusça olarak ''Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti'' anlamındadır.
[284]Naumkin, a.g.e., s.4.
[285]Olcott, The Roots of Radical Islam in Central Asia, s.24-25.

hücre okullarına yaygınlık kazandırmıştır. Bu okullarda, üyelere Hindustani'nin düşünceleri öğretilmiştir. Bu üyeler arasından 22 kayıt dışı imam, 1983'te Tacikistan'ın Kulyap bölgesinde görev yapmaktaydı.[286] Vahabilik, 1979-1989 yılları arasındaki Afgan Savaşı'nda büyük ölçüde etkinlik kazanmıştır. Bu savaştan Afgan mücahitlerinin galip ayrılması, Vahabiliğe yönelik sempatinin artmasına neden olmuştur.[287] Raşit'e göre, Orta Asya'nın gelenekleri bu akımın etkisini kırmış ve popüler olmasını engellemiştir. Bu yüzden Vahabilik en çok Hindistan, Pakistan ve Afganistan'da rağbet görmüştür.[288] Bu akım, Orta Asya'ya 19. yüzyılda Hindistan yoluyla gelmiştir. Burada öğrenim gören Orta Asyalılar, Vahabiliğin etkisinde kalarak ülkelerine dönmüşlerdir.[289] 1991'den beri Vahabiler, Suudi destekli Ehl-i Sünnet'in sağladığı para kaynaklarıyla Orta Asya'nın kent merkezlerindeki değerli arsaları ele geçirmeye başlamışlardır. Ehl-i Sünnet, bu arsalara birçok cami ve medrese inşa ettirmiştir. Bu hareket, 1994'ün sonunda Orta Asya'da 15.000 öğrenci kapasiteli medreseler yaptırmıştır. Eğitimi öncelikli araç olarak kullanan Vahabiler, köylerdeki halk üzerinde yoğun bir kampanya yürütmüşlerdir.[290] Vahabiler, Andican, Namangan ve Fergana Vadisi'nde aradığı kitleyi bulmuşlardır. Bu bölgelerdeki işsiz gençlere para, giyecek ve yiyecek yardımında bulunarak fikirlerini benimsetmişlerdir.[291] Böylelikle bu akım, radikal İslami örgütlerin beslendiği temel kaynaklardan biri olmuştur.[292]

3.2. Orta Asya'da Radikal İslami Örgütler

Radikal İslami örgütler, Taliban, El Kaide ve Hizbullah[293] ile dünya gündemine

---

[286]Fredholm, Islamic Extremism as a Political Force, s.9.
[287]http://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/wahhabi.htm, 10.11.2012.
[288]Rashid, Jihad, s.45.
[289]H. Ezber Bodur, ''Orta Asya'da Militan İslamcı Hareketler ve Vahabilik'', Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, (yy.) (ty.), s.202.
[290]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.121.
[291]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.142.
[292]Bodur, Vahhabi Hareketi, s.11.
[293]1982'de Lübnan'da örgütlenmeye başlayan Hizbullah, resmi olarak 16 Şubat 1985'te bir bildiri yayınlayarak kurulmuştur. Örgüt bu bildiride, İran benzeri bir İslam devletini Lübnan'da oluşturmak istediğini belirtmiştir. Ülkeyi İsrail işgalinden kurtarıp, Batı sömürgeciliğinden uzaklaştırmak Hizbullah'ın temel amaçlarıdır. Humeyni tarafından önemli destek alan örgütün hem askeri hem de siyasi kanadı bulunmaktadır. Aynı zamanda ruhani bir lideri olan Hizbullah'ın İran ve Suriye ile güçlü bağları vardır. Hizbullah, ABD'nin en tehlikeli terör örgütleri sıralamasında birinci konumda yer almaktadır (bkz. Çağlar Söker, ''Hizbullah Terör Örgütü Analizi'', Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, No: 214, Ankara 2013, s.1-8; Ali es-Sâdık, ''Hizbullah Hakkındaki Gerçeği Biliyor Musunuz?, (çev.) Mehmet Yılmaz, Sadakat Kitabevi, Seri: 2, İstanbul 2011, s.1-184).

yerleşmiştir. Bu örgütlerin bağlantıları, Orta Asya'da çeşitli isimler altında 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. İslam Leşkerleri,[294] Bereket, Adalet ve Tövbe adlı örgütler, burada ilk olarak Gorbaçov döneminde ortaya çıkmıştır. Bunlar daha sonra İYDP çatısı altında birleşmişlerdir. Fakat daha sonra bölünerek ÖİH, Doğu Türkistan İslam Hareketi, Orta Asya İslam Hareketi, İslam Cihadı, Leşkeri-Tabya gibi farklı adlandırmalarla faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.[295] Benzer şekilde HT, Orta Asya'da Hizb-ul Nusret (HN) ve Ekremiler olarak kollara ayrılmıştır. Radikal İslami örgütler, bu bölgede bağımsızlıkların ardından ekonomik ve sosyal yönden kendilerine uygun bir konjonktür bulmuşlardı. Orta Asya halkının geneli genç, fakir ve işsiz kişilerden oluşmaktaydı. Nüfusun büyük kısmı ise, kırsal yerlerde yaşamaktaydı. Dolayısıyla, Orta Asya'da toplumsal eşitsizlik giderek artmış ve işsizlik onları ya dış ülkelerde çalışmaya zorlamış ya da radikal örgütlerin kucağına sürüklemiştir.[296]

3.2.1. İslami Yeniden Doğuş Partisi

İYDP, Haziran 1990'da Rusya'nın Astrahan bölgesinde bir grup genç radikal tarafından kurulmuştur. İYDP'nin Tacikistan kolunu Seyit Abdullah Nuri,[297] Devlet Osman ve Muhammet Şerif Himmetzade,[298] Özbekistan kolunu ise Abdullah Utayev,

---

[294]Farsça bir kelime olan Leşker asker veya ordu demektir (bkz.http://tdkterim.gov.tr/bts/, 31.03.2013).
[295]Baran ve Starr, a.g.e., s.17; Kalanov ve Alonso, a.g.e., s.178-179.
[296]International Crisis Group, ''Is Radical Islam Inevitable In Central Asia? Prioriteries for Engagement'', ICG Asia Report, No:72, Osh 22 Aralık 2003, s.i.
[297]15 Mart 1947 tarihinde Tavildere'nin Aştiyan köyünde dünyaya gelen Nuri, ortaokulu 1964 yılında bitirmiştir. Akabinde Nuri, babasının yanında dini eğitim almaya başlamıştır. 1953'te ailesi zorla Vahş Vadisi'nden göç ettirilmiştir. 1964 yılında Deobandi lideri Muhammet Hindustani'nin öğrencisi olan Nuri, 1983'te radikal İslami hareketlere katılmıştır. Nuri bu dönemde güvenlik güçleri tarafından ilk uyarısını almıştır. 1974'te Orta Asya'da İslami bir eğitim organizasyonu olan Nahzar-i İslam'a yardım etmeye başlamış ve kısa bir süre komünist rejim aleyhtarı broşürler dağıtmıştır. Daha sonra Nuri tarafından 1982'de İslam Gerçeği (İslamskaya Pravda) isimli bir gizli gazete çıkarılmıştır. Nuri, 1986 yılında Nahzar-i İslam'ın diğer 40 üyeleri ile üzerinde uyuşturucu bulundurmak suçundan tutuklanmıştır. Bu dönemde radikal İslami hareketlere olan desteğini Afgan mücahitlerine yardım ederek göstermiştir. Hikmetyar'ın Hizb-i İslami Örgütü, Panj'dan Afganistan üzerine 1987'de bir roket saldırısı düzenlemiştir. Akabinde bu olayın sorumlusu olarak Nuri 18 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Nuri, 1988'de serbest kaldıktan sonra, siyasal faaliyetlerine devam etmiştir. Minber-i İslam gazetesine baş editör olan Nuri, iç savaş dönemini Afganistan ve İran'da geçirmiştir (bu konuda bkz. Fahri Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, Yayınlanmamış Kitap Metni, Edirne 2013, s.1-97; Rashid, Jihad, s.97-98; Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.153; Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.204).
[298]Çiftçi bir ailenin çocuğu olarak 1953'de dünyaya gelmiş olan Himmetzade, gençlik yıllarında Nuri ile dostluk yapmıştır. Himmetzade, 1980'li yıllarda yer altında faaliyet gösteren radikal İslami hareketlerin kilit isimlerinden biri olmuştur. 4 Aralık 1991 tarihinde İYDP'ye başkan olarak seçilen Himmetzade, Haziran 1992'de Nabiyev karşıtı olan 8.000 kişilik bir gücü yönetmekteydi. Ancak bu dönemde sürgüne gönderilmiş ve günlerini İran, Pakistan ve Suudi Arabistan arasında günlerini geçirmiştir. 1993'te

Namangani ve Yoldaş temsil etmişlerdir. Özbekistan'da ''İslami Uyanış Partisi'' olarak faaliyete geçen İYDP, Abdullah Utayev başkanlığında hareket etmiştir. Fergana kökenli bir din adamı olan Utayev, Aralık 1992'de ortadan kaybolmuştur. Bu konuda yaygın görüş, Utayev'in Özbek polisi tarafından kaçırıldığı yönündedir. Bu süreçte kötü çocuklar olarak adlandırılan, Yoldaş ve Namangani öne çıkan isimler olmuşlardır.[299]

İYDP, ilk kongresini 6 Ekim 1990'da Duşanbe'de gerçekleştirmiştir.[300] İYDP Tacikistan'da örgütlenmiş olmasına rağmen, öncelikle kendisine merkez olarak Moskova'yı belirlemiştir.[301] İlk bildirisinde, Rusların Orta Asya Müslümanlarını görmezden geldiğini belirtmiştir. Buna paralel olarak, SSCB'yi tamamen kuşatan ve Kur'an prensipleri doğrultusunda bir İslam devleti meydana getirmeyi amaçlamıştır. Bu hedefle yola çıkan İYDP, üye yetiştirmek amacıyla yer altında dini eğitim okulları faaliyete geçirmiştir. Bu okullarda eğitilen üyelerin sayısı, 4 Aralık 1991 tarihinde 20.000 civarındaydı. Bu sayının 1992'de 30.000 ila 70.000 arasında olduğu açıklanmıştır. Bu üyeler, düşük eğitimli ve kırsal kesimlerdeki işsizlerden oluşmuştur.[302] İYDP'nin Orta Asya'daki ilk eylemi, 12 Şubat 1990 tarihinde yaşanmıştır. Bu olay, Dağlık Karabağ'daki savaştan kaçan Ermenilere Duşanbe'de konut tahsis edileceğinin duyulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı halk isyanları başlamış ve şehirde olağanüstü hâl ilan edilmiştir. ''Tacikistan Komünist Partisi'' (TKP)'nin de desteğini alan protestocular, çatışmalara neden olmuşlardır. Beş kişinin ölümü ve yetmiş kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan bu çatışmalar, daha sonra giderek yayılmıştır. Bu süreçte İYDP liderleri, hükümetten; çevreyi kirleten tesislerden Tacikistan'ın arındırılması, ülkede domuz eti satılan kasapların kapatılması, daha fazla cami yapılması ve halkın iskân koşullarının iyileştirilmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır.[303] Bu durum, Tacik iç savaşının adımlarını meydana getirmiştir. Bu savaşta, Birleşik Tacik Muhalefeti

---

Tacikistan'a geri dönen Himmetzade, başkan yardımcısı olarak İYDP'de görevine devam etmiştir. Akabinde 1999'a dek İYDP başkanı olan Himmetzade, 1999'da bu görevi Nuri'ye devretmiştir (bkz. Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97).

[299]Haluk Alkan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, USAK Yayınları, Ankara Temmuz 2011, s.139-140.

[300]Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97.

[301]Alkan, a.g.e., s.139.

[302]İhsan Yılmaz, ''An Islamist Party: The Tajik Case'', Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:5, Sayı:18, 2009, s.137-138; Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.153.

[303]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.204.

(BTM)'nin[304] merkezi olan İYDP, 1993'ten sonra ''Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi'' (TİYDP)[305] adını kullanmıştır.[306] Bu dönemde İYDP'nin bazı üyeleri 1993'te Afganistan'da kurulan Taliban'ın çekirdek kadrosunda yer almıştır.[307] Burada kuvvet kazanan İYDP üyeleri, daha sonra Tacikistan'ın Garm ve Karategin bölgelerinde konuşlanmışlardır.[308] Orta Asya'da yerel otoriteler, İYDP'ye asla onay vermemişler ve engel olmak istemişlerdir.[309] Buna rağmen 1997'den sonra İYDP, sosyal ve siyasal bir fenomen olarak Tacikistan'da yerini almıştır. İYDP, Orta Asya ülkelerinde yasal olarak seçimlere katılabilmiş tek İslami partidir.[310] Son 2010 seçimlerinde beklentinin altında oy almış olan İYDP, bugüne dek mecliste yalnızca iki sandalye elde edebilmiş ve parlamentoda tam anlamıyla söz sahibi olamamıştır. 2015 parlamento seçimlerine yeni sosyal projeler eşliğinde hazırlanan İYDP, değişen politikalarından dolayı radikal kesimin desteğini kaybetmiştir.[311]

3.2.2. Özbekistan İslami Hareketi

İslam Leşkerleri, bölünmüş hâlde büyük bir grup olarak Orta Asya'da etkili olmakta idi. Bu grubun Yoldaş ve Namangani isimli üyeleri, ÖİH'yi kurmuşlardır. Yoldaş, bir süre yasadışı imamlık yaptıktan sonra, Namangan'da ''Adalet'' isimli örgütü kurmuştur. Diğer yandan eski bir Sovyet askeri olan Namangani, aynı dönemde kendisine sadakât yemini eden taraftarlarıyla ''Tövbe'' adlı bir örgüt kurmuştur. Akabinde Namangani ve Yoldaş, ilk olarak Namangan'da radikal İslami bir devlet için ümitlenmişlerdir. Bu amaçla başlattıkları hareketi, bütün Özbek Müslümanlara benimsetmeye çalışmışlardır. Bu yüzden, Özbekistan'ın çeşitli yerlerinde medreseler ve camiler inşa ettirmişlerdir. Söz gelimi, Namangan'daki Otovalikhon Camisinin yapımını

---

[304]İYDP'nin Tacik iç savaşında milliyetçi partiler ile beraber kurmuş olduğu birliktir. Bu konu, iç savaş başlığı altında incelenecektir (bkz. Rashid, Jihad, s.267).
[305]Günümüzde TİYDP, radikal kimliğinden uzaklaşmış bir hâldedir. TİYDP, demokratik yollarla İslami bir devlet kurmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, radikal İslami faaliyetlere odaklanılmıştır. Bundan dolayı TİYDP, İYDP olarak anılacaktır.
[306]Saodat Olimova ve Farkhod Toliphov, ''Islamic Revival in Central Asia-The Cases of Tajikistan and Uzbekistan'', (ed.) Carmen Claudin, Barcelona Centre for International Affairs, Spain 2011, s.4.
[307]www.c-r.org/accord-article/islamic-renaissance-party, 03.11.2012.
[308]Yılmaz, a.g.e., s.137-138.
[309]www.c-r.org/accord-article/islamic-renaissance-party, 03.11.2012.
[310]Saodat Olimova ve Muzaffer Olimov, ''The Islamic Renaissance Party-Perspectives On The War And Peace Process'', Accord 10 Consiliation Resources, 2001, s.1.
[311]http://www.rferl.org/content/will_tajikistans_islamic_party_see_a_renaissance/24310333.html, 29.08.2011.

Yoldaş üstlenmiştir. Bu kapsamda ÖİH, toplumun huzurunu sağlamaya çalışan dini bir polis gücü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum örgüt üyelerinin halk tarafından sokaklarda adalet sağlayan fatihler olarak bilinmesini sağlamıştır. Bu sayede her üye camilerden aylık ücret almış ve 1990 kışından 1992 baharına dek ÖİH, işsiz gençleri örgüte kazandırmaya çalışmıştır.[312] Bu dönemde Kurgan Tepe bölgesine yerleşmiş olan ÖİH, 30 Özbek ve birkaç Arap ile faaliyet göstermekteydi. Ardından, Tacikler ve Özbeklerin önemli bir desteğini alan ÖİH'nin üye sayısı 200 iken 1993'te 5.000'e ulaşmış ve Namangani, Tavildere Vadisi'nde askeri bir üs oluşturmuştur.[313] Daha sonra, ÖİH'nin kurulduğu 1999 yılında Kandahar'da Namangani ve Yoldaş tarafından duyurulmuştur. Küçük korumalı bölgelerde konuşlanan ÖİH, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da faaliyet göstermiştir.[314] Kurulduğu ilk yıllarda Özbekistan'ın İslam Kerimov rejimini devirmeye odaklanan ÖİH'nin yeni hedefi; Orta Asya ülkeleriyle birlikte ÇHC'nin Sincan bölgesini kapsayan bir İslam devleti meydana getirmektir.[315] İslam birliği siyaseti güden ve militan bir ideolojiye sahip olan ÖİH'nin stratejilerinden birincisi; bu bölgelerdeki coğrafi ve sosyal durumdan faydalanmak ve ikincisi ise; İslami değerler ile insanları etkilemeye çalışmaktır.[316] ÖİH, küçük çaplı gerilla saldırıları, araç bombalama ve rehine elde etme gibi yöntemler kullanmaktadır.[317] Örneğin; ÖİH tarafından 16 Şubat 1999'da Kerimov'a bombalı bir suikast düzenlenmiştir. Bu olayın sonucunda 16 kişi ölmüş ve 130'dan fazla insan yaralanmıştır. Her ne kadar bu saldırıyı ÖİH üstlenmişse de olayda Ladin'in parmağı olduğu[318] iddia edilmiştir. Ardından ÖİH, Batken bölgesinde aralarında dört Japon jeoloğun bulunduğu yirmi kişiyi rehin almıştır. Bu eylem, örgütün güvenlik güçleriyle girdiği çatışmadan sonra geri çekilmesiyle sona ermiştir. Yine aynı bölgede, dört Amerikan vatandaşının da aralarında yer aldığı toplam

---

[312]Michael Fredholm, ''From The Ferghana Valley To Waziristan and Beyond'', Montrep Islam, Islamism and Politics in Eurasia Report, No:22, 25 August 2010, s.2-5.
[313]Abdujabar Abduvakhitov, ''Uzbekistan: Center of Confrontation Between Traditional and Extremist Islam in Central Asia'', The Nixon Center, USA, 16 July 2003, s.5-13.
[314]Turgut Demirtepe, ''Orta Asya'da Radikal…'', http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=105, 10.08.2012.
[315]http://cns.miis.edu/archive/wtc01/imu.htm, 01.09.2012.
[316]Abduvakhitov, a.g.e., s.11.
[317]http://cns.miis.edu/archive/wtc01/imu.htm, 01.09.2012.
[318]El Kaide'ye benzeyen özelliklerinden dolayı, ÖİH'yi Ladin'in kurduğu ve yönettiği öne sürülmüştür. İddialara göre, Namangani ve Yoldaş, Vahabilik ile Ladin sayesinde tanışmışlardır. Bu noktada, ÖİH içerisinde 100-500 arasında Arap vardı ki bunlar doğrudan Ladin'e hizmet etmekteydiler (bkz. Fredholm, From The Ferghana Valley, s.13-26; Abduvakhitov, a.g.e., s.13-15).

on altı turist dağcı örgüt militanları tarafından kaçırılmıştır.[319] Bu sayede adını duyuran ÖİH, 25 Ağustos 1999'da Kırgızistan ve Özbekistan hükümetlerine karşı cihat başlattığını ilan etmiştir. Örgüt liderleri tarafından, bu topraklardaki yabancı turistlere yönelik saldırı yapacaklarına dair bir belge hükümet yetkililerine gönderilmiştir.[320] Akabinde ABD, Ağustos 2000'de ÖİH'yi yeryüzünde en fazla aranan örgütler listesine almıştır. ABD başkanı George W. Bush, bir konuşmasında açıkça ÖİH'nin El Kaide ve Ladin ile bağlantılı olduğunu ifade etmiştir.[321] Örgüt, El Kaide gibi geçim kaynağının büyük bir kısmını uyuşturucu ticaretinden elde etmektedir. Kırgızistan istihbaratı, Afganistan'dan Orta Asya'ya geçen uyuşturucu akışını ÖİH'nin idare ettiğini belirtmiştir. Bu noktada Namangani, bu ticaret için rehberlik görevi üstlenmiş ve birliklerine parasal yardım sağlamıştır.[322] Namangani liderliğinde ÖİH, Özbekistan ve Kırgızistan'da geniş çaplı eylemlerine 2000'e dek devam etmiştir.[323] 2001'de Namangani'nin öldürüldüğü, açıklanmıştır.[324] ABD'nin Mezar-ı Şerif'e yaptığı saldırı sonucunda gerçekleşen bu olay, ÖİH'nin faaliyetlerini bir süre sarsıntıya uğratmıştır.[325] 20 Mayıs 2001'den sonra ÖİH, adını ''Türkistan İslam Partisi''[326] olarak değiştirmiştir. Örgüt üyeleri, bu süreçte Pakistan'a kaçtıktan sonra Tacikistan'da yeniden toplanmışlardır. 20 Haziran 2001'de Batken bölgesinde hükümet güçlerine yönelik bir saldırı düzenlemişlerdir. Akabinde, 2002-2003 yılları arasında Kırgızistan'daki Amerikan vatandaşlarını hedef alan saldırılar yapmışlardır. ÖİH, 2004 yılında bombalı eylemler düzenlemeye ve üyelerini arttırarak etkisini genişletmeye devam etmiştir.[327] Lakin, 2001-2004 yılları arasında örgüt içinde ayrılıklar yaşanmaya başlamıştır. Söz gelimi, 2004'te faaliyetlerini Özbekistan'da yoğunlaştıran ''İslami Cihat Birliği''

---

[319]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.150.
[320]Baskı ve şiddet kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer küfürden vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir. (Enfal suresi 8/39) ayeti ile başlayan mesaj, altı maddelik bir duyuru idi. Bunlardan birkaçı şunlardır; hükümetin ulemayı ve ÖİH'nin liderliğini kabul etmesi, Özbekistan ve Kırgızistan'da şeriatla yönetilen bir İslam devleti kurulması için şartların oluşturulmasıdır (bkz. Abduvakhitov, a.g.e., s.11).
[321]Seçkin Köstem, ''Orta Asya ve Kafkaslarda Militan İslam: El Kaide'', Orta Doğu Etütleri, Cilt:2 Sayı:3, Ankara Temmuz 2010, s.188.
[322]http://cns.miis.edu/archive/wtc01/imu.htm, 01.09.2012.
[323]www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc, 17.11.2012.
[324]Henüz bedenine ulaşılamamıştır (bkz. http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/1377.asp, 07.02.2012).
[325]Turgut Demirtepe, ''Orta Asya'da Radikal…'', http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=105, 10.08.2012.
[326]Örgüt genelde ÖİH adıyla bilindiği için bu ismi ile anılacaktır.
[327]Abduvakhitov, a.g.e., s.13-15.

ÖİH'den ayrılan üyeler tarafından kurulmuştur.[328] Daha sonra 27 Ağustos 2009'da, ABD tarafından Kaniguram bölgesine hava saldırısı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı sonucunda, Yoldaş'ın öldürüldüğü bildirilmiştir. Bu olay, ÖİH'nin sonunun geldiğinin bir anlamda habercisiydi. Ancak Taliban lideri Hüseyin Mesut bunu yalanlamıştır.[329]

3.2.3. Hizb-ut Tahrir

HT, diğer adıyla Hizb[330]-ut Tahrir el İslami (İslami Kurtuluş Partisi) Orta Asya'nın politik, sosyal ve dinsel fenomenlerinden birisidir.[331] Bu örgüt, Filistinli eğitimci ve siyasetçi Takiyuddin el Nahbani[332] tarafından Doğu Kudüs'te Ürdün denetimindeki topraklarda, 1952-1953 yılları arasında kurulmuştur. Nahbani, Müslüman Kardeşler'in bir üyesi olduğunu açıkça belirtmemiş olsa da onlardan ayrılan birçok üyenin kendilerine katıldığını söylemiştir. Örgüt lideri, 1960 yılına dek yazdığı kitaplar aracılığıyla halifelik devleti kurma amacını anlatmıştır. Bu doğrultuda HT, Hülafa-i Raşid'in dönemindeki yönetim sistemini geri getirmeyi amaçlamıştır. Örgüt, şeriat dışındaki Modern Çağ'ın bütün yönetim şekillerini reddetmektedir. HT'ye göre; İslam dışındaki milliyetçilik, demokrasi, kapitalizm ve sosyalizm kavramları başka bir gezegenden gelmiş gibidir.[333] Bu yüzden, İslam'a uygun olan bir halifelik devleti kurulmalıdır. Bunun sağlanması için Müslümanlar, birlik içinde ümmet bilincine ulaşmalıdırlar.[334] HT, Orta Asya'da 15.000-20.000 üye sayısıyla İYDP'den sonra en fazla kişiyi bünyesinde barındırma özelliğine sahiptir. Üyelerin genel yapısı zengin,

---

[328]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.29.
[329]http://www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_1.php, 27.10.2012.
[330]Hizb sözlükteki anlamı ile başına bir musibet gelmek, kaba, haşin olmak, çatmak, parti kurmak, oluşturmak anlamlarına gelen hazebe fiilinin mastarıdır. Grup, birlik, takım, parti anlamlarındadır. Hizb'in çoğulu azhabtır. Ayrıca hizb, bütünden ayrılmış bölüm, kısım, cüz, bölük anlamına gelir. Bir topluluk ya da örgüt içinde inanç ve düşünce bakımından ayrılık gösteren yan tutmaya yönelik küçük gruptur. Hizb kavramı, Kur'an'da on üç surede ve on yedi ayette yirmi kez geçmektedir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Cansever, a.g.e., s.38-39).
[331]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.143; International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.1.
[332]Nahbani; Kahire Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Filistin İslami mahkemelerinde yargıç olarak çalışmıştır. Arap sosyalizmi ve Baas Hareketi'nin bir parçası olan Nahbani, Filistinlilerin Doğu Kudüs'te siyasal yönden faaliyet kazanmaları için uğraşmıştır. Nahbani, Arap milliyetçiliği fikirlerinden etkilenmiş olsa da siyasi görüşlerinde İslam'ı merkez almıştır (bkz. International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.2).
[333]American Foreign Policy, a.g.e., s.2; International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.1-3.
[334]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.144; Jason D. Söderblom, ''Central Asia: Terror and Militan Islam', World International Community Expert, Australia (ty.), s.3.

esnaf, işsiz ve eğitimli kişilerden meydana gelmiştir.[335] HT'nin en belirgin örgütlenme biçimi, sayıları beş ilâ yedi kişi arasında değişebilen gizli hücrelerdir. Hücrenin başında bulunan kişi dışında diğer hücre üyeleri bir üst basamakta kimin yer aldığını bilmemektedirler.[336] Bu sayede örgüt güvenliği sağlanmaktadır. HT, Müslüman olmayanlara ve özellikle ABD'ye karşı kitlesel bir savaş açmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda daha önce belirtildiği gibi örgüt üyeleri, Kırgız güvenlik güçleriyle bir çatışma yaşamışlardır. Lakin, şu ana dek HT'nin sivillere yönelik şiddet içerikli herhangi bir eylemi olmamıştır.[337] Yine de çok tehlikeli görülen HT, dünya üzerinde birçok ülkede yasaklanmıştır. Bunlardan başlıcaları; Bangladeş, Danimarka, Almanya, Ürdün, Rusya, Pakistan, Suriye, Türkiye ve Orta Asya ülkeleridir.[338] HT, Orta Asya'nın yerel aydınları tarafından temel bir tehdit olarak kabul edilmiş ve siyasal yönden liberalleşmesine asla izin verilmemiştir.[339]

HT, faaliyet teknikleri olarak propaganda, gösteriler, hapishane çalışmaları, şiddete karşı duruş, şehitlik anlayışının üyelere benimsetilmesini kullanmaktadır.[340] Örgütün protesto yöntemleri; video kayıtları, bilgisayar disketleri ve elektronik mektuplar aracılığıyla propaganda yapmaktır. Ayrıca örgüt broşürleri ve kitapları halka dağıtılıp, çeşitli yerlerde bir araya gelinerek üyelere vaazlar verilmektedir. Arapça, Özbekçe, Farsça ve Kırgızca yazılan ''Şebname'' adlı gece mektupları, kapı aralıklarından gizlice atılarak topluma ulaştırılmaktadır. Duvarlara yapıştırılan posterler ise HT'nin kullandığı diğer bir yöntemdir.[341] HT'nin faaliyetleri, örgüt lideri Nahbani'nin 1977'de ölmesinin ardından 1980'e kadar duraklama dönemine girmiştir. Bu dönemden itibaren Filistinli Şeyh Yusuf Abdül Kadîm Zellûm yönetimi ele almıştır. HT, 1990'lardan sonra giderek güç kazanmış ve dünya üzerinde yayılmaya başlamıştır. İsveç, İngiltere gibi Batı Avrupa ülkelerinde etkisini arttıran HT, özellikle Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan'da etkindir. Örneğin; örgüt Özbekistan'da HN ve Ekremiler olarak iki kol halinde faaliyetlerini arttırmıştır. HN, kurucusu Şerifzan Mirzazanov

---

[335]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.17-19.
[336]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.146.
[337]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.9.
[338]HT, siyasi olarak yasaklı olmasına karşın Orta Asya'da seçimlere müdahale etmeyi başarmıştır. Örneğin; 2005 Kırgızistan seçimlerinde muhalif adaylardan birkaç isim HT tarafından desteklenmiştir. Ancak başarı sağlanamamıştır (bkz. www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc, 17.11.2012).
[339]American Foreign Policy, a.g.e., s.2-10.
[340]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.22-27.
[341]Akçalı ve Efegil, a.g.e., s.145.

tarafından Taşkent'te 1999'da ortaya çıkmıştır. HT'nin rehberliğinde kurulan örgüt, HT gibi gizli bir yapılanma içindedir. HN'ye üye olabilmek için her kişi altı aylık bir eğitim kampından geçmek zorundadır. Burada onlara, HT'nin rehber kitabı ''İslam Sistemi'' detaylı bir şekilde öğretilmektedir. HN'ye üye olmadan önce, adayların geçmişi sorgulanmaktadır. Çünkü örgüt üyeleri, genellikle radikal İslami hareketlerle bağlantısı bulunduğuna dair devlet tarafından ithamlara uğrayıp hapis yatmış olan kişilerdir. Bu bağlamda HN üyelerinin birçoğunu diğer radikal İslami örgütlerden ayrılan şahıslar oluşturmaktadır. Diğer yandan üyelerin, örgütün toplumsal fonuna para yardımı yapmaları gerekmektedir. Bu yüzden, örgüte ''Yardım Partisi'' de denilmektedir.[342] Özbekistan'da HT'nin bir alt kolu olarak faaliyet gösteren diğer bir örgüt Ekremiler'dir. Özbekleştirme siyasetini benimseyen Ekremiler, HT'nin bir değişik şeklidir. Diğer adıyla Ekremiye; Ekrem Yoldaşev tarafından HT'nin Özbek kolu olarak ortaya çıkartılmıştır. 1963 Andican doğumlu olan Ekrem, bir matematik öğretmenidir. Bunun yanı sıra, ahlak öğretisi üzerine yazmış olduğu ''İman Yolu'' kitabıyla esnaflar arasında ilgi çekmiştir.[343] Andican'da esnafların arasında ünlenmiş olan örgüt, ''kardeşlik'' adlı fonlar kurarak hastalara, öğrencilere ve askerlere yardım etmişlerdir. Lakin Ekremiler, hükümet gözünde radikal bir örgüttür. 1988'de örgüt lideri Ekrem'in cebine uyuşturucu konularak hapse atılması sağlanmıştır. 1993'te tekrar tutuklanan Ekrem, aynı yıl genel aftan yararlanıp serbest bırakılmış ve 1999 yılında Taşkent'te meydana gelen bombalı saldırıyla bağlantısı olduğu gerekçesiyle 17 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu gelişme, onun radikal bir örgüt lideri olduğunu işaret etmiştir.[344] Esasında Ekrem, Nahbani'nin kitaplarının büyük ölçüde etkisinde kalmış ve bu amaçla örgütü kurmuştur. Ekrem, Özbekçe yazdığı kitabında felsefi barışı destekleyip, İslami liderliğe giden yolları beş aşamaya ayırmıştır. Ekremiler'in amacı; zengin esnaflardan aldığı maddi destekler ile daha fakir olan üyelere yardım edip onların kapasitelerini arttırmak idi. Örgüt, bu sayede dini otorite ve hükümet üzerinde etkili olmaya çabalamıştır.[345] Halk gücünü arkasına alarak bunu sağlamaya çalışan Ekremiler, adını Andican'da yaşanan olaylarla duyurmuştur. Özbek polisi, 23 Andicanlı işadamını radikal İslami örgütlere destek verdiği iddiasıyla Haziran 2004'te tutuklamıştır. İddialara göre işadamları, Şubat

[342]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.3; Baran ve Starr, a.g.e., s.25.
[343]Abbas, a.g.e., s.98; Baran ve Starr, a.g.e., s.25.
[344]http://www.haberler.com/haberf.asp?haber=154475, 04.02.2013.
[345]Baran ve Starr, a.g.e., s.24.

2005'te Ekremiler'in yardımıyla firar etmişlerdir. Akabinde bu işadamları, halk tarafından başlatılan hükümet protestolarını yönlendirmişlerdir. Mayıs 2005'te kitlesel bir harekete dönüşen isyan, kente yayılmıştır. İsyancılar, hükümet binasını kuşattıktan sonra güvenlik güçleri tarafından kısa sürede çevrelenmişlerdir. Bu kişilerin birçoğu cadde boylarında ve depolarda katledilmişlerdir. Andican isyanında 300 ilâ 500 arasında sivilin öldürüldüğü bildirilmiştir.[346] Bağımsız haber kaynakları, aralarında kadınların ve çocukların bulunduğu bu kişileri masum siviller olarak tanımlamıştır. Buna karşın Kerimov, öldürülen insanları radikal örgüt militanı sıfatıyla duyurmuştur.[347] Rus birlikleri tarafından gerçekleştirilen saldırılarda, ölenlerin bedenleri ortadan kaldırıldığı için bu sayının 3.000'den daha fazla olduğu iddia edilmektedir.[348] Ekremiler'in merkezleri, Andican, Oş ve Namangan'daydı. Fakat, bu olaydan sonra örgüt dağılmış ve mensupları HT'ye üye olmuşlardır. Böylece Ekremiler ismi gündemden kalkmıştır.[349]

3.3.Bölüm Özeti

Orta Asya'da İslam, halklar arasındaki kabileleri, dinsel ve etnik dayanışmayı besleyici anahtar bir role sahiptir. Ancak SSCB, bunu bir kazanım olarak değerlendirememiştir. Sovyet yetkilileri, Müslümanlar ve diğerleri veya Ruslar ve Rus olmayanlar arasında bir köprü kurmayı asla başaramamışlardır.[350] SSCB döneminde İslam'ı hedefleyen baskı politikaları, Orta Asya'da milli ve dini duyguların aşırılığa kaymasını tetiklemiştir. Lenin'in İslam'ı yok etme politikaları, Basmacılar ve Ceditler'in karşı duruşlarıyla önlenmiştir. Bu bağlamda, İsmail Bey ve Enver Paşa, Orta Asya Türk halklarının dini, milli ve kültürel değerlerinin korunmasında öncü bir role sahip olmuşlardır. Lakin daha sonra, SSCB'nin Sovyetleştirme politikaları bu değerleri zarara uğratmıştır. Stalin tarafından uygulanan resmi İslam kavramı aracılığıyla İslam değiştirilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve Kruşçev ile bu durum devam ettirilmiştir. Brejnev döneminde İslam'a modern bir tutum havasıyla yaklaşılmış, bilimsel yöntemler denenmiştir. Fakat, bununla birlikte radikal fikirler Orta Asya Müslümanlarının dimağlarına yerleşmeye başlamıştır. 1979'da meydana gelen iki

[346]Mcglinchey, a.g.e., s.338-339.
[347]www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc, 17.11.2012.
[348]http://www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=8606, 04.02.2013.
[349]Abbas, a.g.e., s.98; Baran ve Starr, a.g.e., s.25.
[350]Rashid, Jihad, s.42-45.

önemli olay, radikal akımların önem kazanmasına neden olmuştur. İran Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Orta Asyalı Müslümanların radikal İslam'a yönelmesinde etkili olmuştur. Afgan mücahitlerinin 1989'da SSCB'ye karşı galip gelmesinin ve bu yıla dek uygulanan politikaların sonucunda radikal İslam Orta Asya'ya tamamen ulaşmış oldu. Bütün eski SSCB liderleri, İslam üzerindeki kurduğu baskıyı, dış politika kaygıları ve dini yok etme amacı uğruna azaltmıştır. 1990'da başlayan Körfez Savaşı'ndan sonra radikal İslami hareketler kuvvet kazanmayı sürdürmüştür. Bu dönemde Orta Asya hükümetlerinin İslam karşıtı yaklaşımları, halkın bu hareketlere yönelmesine yol açmıştır. Müslümanların dini bilgi bakımından zayıflıkları ve içinde bulunduğu sıkıntılar onları dinsel akımlara sevk etmiştir. Sufilik, Orta Asya halkının İslami geleneklerinin korunmasında büyük bir önem arz etmiştir. İslam'ın yaşatılması uğruna bu bölgede yapılan direniş hareketlerinin birçoğunda sufiler yer almışlardır. Sufilik, her mezhebe hitap ettiğinden dolayı İslam'ın birlik duygusunun merkezinde yer almıştır. Bütün bunlara rağmen, Bâtıni düşüncelerin etkisiyle bazı sufiler tarafından Kur'an'ın ve hadislerin yorumlanma yolu açılmış ve radikal İslam'a katkı yapılmıştır. Bazı Nakşibendîler'in yozlaşarak siyasi hareketlere yönelmeleri ve Vahabilik'in Orta Asya'ya ulaşmasıyla beraber İslam zarara uğratılmıştır. Bu noktada, Vahabiliğin yayılması için Suudi Arabistan'ın oynadığı rol önemlidir. Bağımsızlığın ardından İYDP, iç çatışmaların kucağında muhalif bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. İYDP'nin çeşitli kollara ayrılması ve yasal bir parti olması onu güçlü gösteren unsurlar idi. Ancak Astrahan'da başlayan bu hareket, bir süre sonra Tacikistan'la sınırlı kalmıştır. ÖİH liderlerinin, İYDP'den kopan kişiler olması örgütler arasındaki bölünmüşlüğün ilk belirtileri olmuştur. HT, teknolojik yöntemler aracılığıyla özellikle gençler arasında etkili olmaktadır. Militan eylemlerden uzak durması, gizli yapılanması ve örgüt üyelerinin eğitimli zengin kişilerden oluşması HT'nin tehdit unsurunu kuvvetlendiren nedenlerdir. Diğer yandan, İYDP'nin Tacik iç savaşında güç kazanmasında Taliban büyük rol oynamıştır. Ayrıca ÖİH liderlerinin, Taliban ve El Kaide ile olan bağlantıları, ÖİH'nin önemini ortaya koymuştur. Örgüt liderlerinin ispat edilmemiş ölümleri, bu örgütün geleceğine dair soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. Orta Asya'da iç savaş ve devrimlerin etkisini üzerinden atamamış olan ülkeler, halen radikal İslami örgütlerin tehditleriyle karşı karşıyadır. Burada halk, demokrasiden uzak yönetimlerle idare

edilmektedir. Bu rejimlerin halkın özgürlüklerini kısıtlamasından dolayı, radikal İslam daha fazla destek bulmaktadır. Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın coğrafi şartlar bakımından militan eylemlere uygun olan yapıları bu ülkeleri hedef bölge haline getirmektedir. Tacikistan'ın Afganistan'ın yanı başında yer alması ise, radikal İslam'dan daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır.

4.Tacikistan Analizi

4.1.Tacikistan'ın Kısa Tarihçesi

Tacikistan'ın yerleşim tarihi eski çağlara kadar iner. Ülkede taş devrine ait olan kaya resimleri dahi bulunmuştur. İlk olarak Tacikistan'a ''Aryan'' kavimleri göç etmiştir.[351] Bu kavimlerin ardından 1. ve 6. yüzyıl arasında ülke, Büyük İskender'in egemenliği altında kalmıştır. Bu dönemde Tacikistan, İskender'in uzaktaki ülkesi anlamına gelen ''Aleksandria the Far'' olarak tanınmıştır. Burada yaşayan halkın kökleri İran'ın ''Soğd ve Baktriya''[352] topluluklarına dayanmaktadır. Pers İmparatorluğu hâkimiyetinin sona ermesiyle ortaya çıkan Kuşhan ve Heftalitler gibi kabilelerin istilaları sonucu bu topluluklar dağılmıştır.[353] Akabinde bu kabileler arasında yaşanan kan davaları, İslam'ın Orta Asya'da yayılmasını bir süre engellemiştir.[354] Tacikistan topraklarına yapılan ilk İslam fetihleri, Emevi dönemi halifesi Muaviye bin Ebu Süfyan devrinde (661-680) gerçekleşmiştir. Bu dönemde Araplar, Orta Asya'nın Herat ve Belh bölgelerine egemen olmuşlardır. İslam fetihleri, Horasan Valisi Kuteybe bin Müslim

---

[351]İsmail Türkoğlu, ''Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'', Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 39, İstanbul 2010, s.347.

[352]Soğd; Transoksiana veya diğer adıyla Maveraünnehir topraklarında yaşayan bölge halkına verilen adlandırmadır. Bu topraklar, 8. yüzyıla dek Soğd ülkesi (Sogdiana) olarak isimlendirilmişti. Soğd halkı, 5. ve 8. yüzyıllarda Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında yaşamış, İpek Yolu'nun en önemli kavşak noktasında yer alan bir topluluktur. 6. yüzyılda Persler'in hâkimiyeti altında yaşayan Budist Soğdlar, daha sonra Selçuklular ve Gaznelilerin hâkimiyetine girmişlerdir. Böylece Türk kültürünü benimseyen Soğdlar, İslam ile 8. yüzyılda tanışmışlardır. Soğd bölgesinin Afganistan'ın kuzeyindeki toprakları, Baktriya olarak adlandırılmaktaydı. Büyük İskender'in ölümünün ardından (M.Ö.323) generali tarafından kurulan Seleikos Devleti (M.Ö. 323-M.S. 60) bu bölgeyi denetimine almıştır. M.Ö. 250'de Seleikosların Partlara yenilmesinden sonra Yunanlı bir sülale tarafından Baktriya Devleti (M.Ö.250-125) meydana gelmiştir. Bu devletin merkezi Belh idi. Bu devlet, Hunların baskısıyla Kansu bölgesinden gelen Yüe-çiler tarafından yıkılmıştır. Bunlar daha sonra, Kuşhanlıları oluşturmuşlardır. Kuşhanlılar, 1-5. yüzyıl arasında Sogdiana dâhil olmak üzere Aral Gölü'nden Hint Okyanusu'na kadar uzanan topraklara hâkim olmuşlardır. Böylelikle bu bölgede bir nebzede olsa Greko-Budist kültürü yayılmıştır (bkz. İbrahim Çeşmeli, ''Sogdlularda Sosyo-Kültürel Yapı ve Sanat (5.8. Yüzyıllar)'', Mimarlık ve Dekorasyon, No:161, İstanbul 2007, s.130-141).

[353]http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan/214553/History, 22.11.2012.

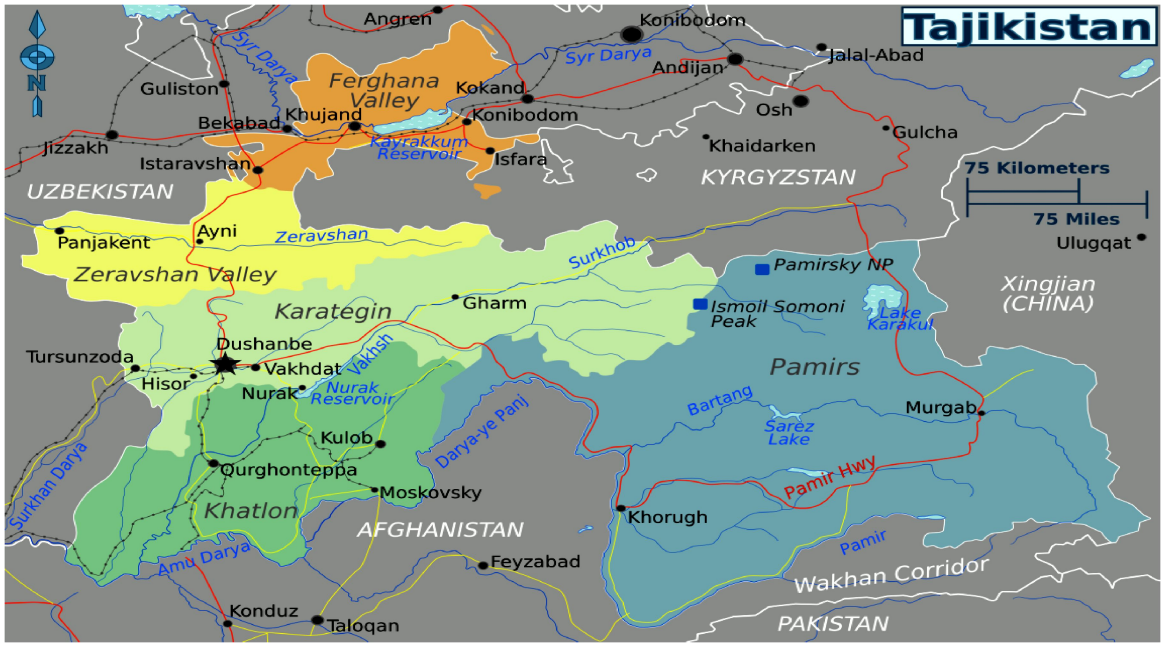
[354]http://www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/HISTORY.html, 22.11.2012.

devrinde (705-715) hızla devam etmiştir. Bu yüzyılda, bölgenin sınırları Ceyhun Nehri'ne kadar genişletilmiştir. Lakin Kuteybe'nin öldürülmesinden sonra, Fergana ve Seyhun'un denetimi elden çıkmıştır. Yine de Emeviler, Türgişler ile yapılan Haristan Savaşı'nı (738) kazanmışlardır. Bu savaşın ardından Müslümanlar, ÇHC sınırlarına kadar uzanmışlardır. İslam fetihleri, Emevilerden sonra Abbasiler ile devam etmiştir. 7. yüzyılda Abbasiler döneminde Tacikistan, İslam'la kaynaşmıştır. Fakat Abbasiler, Maveraünnehir'in idaresini İranlı yöneticilere bırakmışlar ve Farisi kültürün Tacikistan'a yerleşmesine izin vermişlerdir.[355] Tacikistan, Farisi dilini ve kültürünü benimseyen kişilerin denetimine geçmiştir.[356] 8. yüzyıla gelindiğinde Samaniler, Tacikistan'ın güneyine ve batısına hâkim olmuşlardır. 10. yüzyıldan sonra, bu devlet dağılmış ve Tacikistan'da Türk egemenliği başlamıştır. Türk devletleri, Orta Asya'da bir daha Farisi devletlerin ortaya çıkmasına fırsat vermemiştir. Karahanlılar, Selçuklular, Moğol İmparatorluğu ve Timur Devleti ile Tacikistan, tamamen Türklerin yönetiminde olmuştur. Emir Timur, 13. yüzyılda Tacikistan'ı Buhara'ya bağlamıştır.[357] Timur tarafından uygulanmış olan merkeziyetçi yapı sayesinde Tacikistan, diğer İslam şehirleriyle bütünleşmiştir. Timur Devleti'nin sona ermesinden itibaren Tacikistan toprakları, Özbek Hanlığı'nın bir parçası olmuştur. 16. yüzyılda başlayan bu egemenliğin sonucunda, Tacikistan'a Özbek kültürü yerleşmiştir. Daha sonra Özbek Hanlığı kabilelere ayrılmış ve Tacikistan, 18. yüzyıldan sonra Rus İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Böylelikle Rus etkisiyle tanışan Tacikler, 19. yüzyıla kadar Rusların denetiminde kalmışlardır.[358] Ruslar, Hindistan'a egemen olan İngilizlerin Orta Asya ülkelerine olası müdahalesini önleyebilmek amacıyla tüm Pamirler'i istila etmişlerdir. ''Büyük Oyun''[359] olarak bilinen bu mücadele, Tacikistan'ı derinden etkilemiştir. Hindistan'a ulaşan kara yollarının denetimi uğruna, Britanya ve Rus İmparatorluğu arasında büyük rekabet yaşanmıştır. Bu süreçte Pamirler, uluslararası ilgi odağı haline gelmiştir. Bu rekabetin sonucu olarak, Rus ve İngiliz ortak komisyonu

---

[355]Türkoğlu, a.g.e., s.347.
[356]http://www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/HISTORY.html, 22.11.2012.
[357]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.191.
[358]http://www.answers.com/topic/tajikistan,12.02.2012.
[359]Büyük Oyun, 1803-1907 yılları arasında Rus İmparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki üstünlük sağlama mücadelesinin adıdır. Bu tabir, ilk olarak Rudyard Kipling tarafından kullanılmış ve daha sonra yaygınlaşmıştır (bkz. Nogayeva, a.g.e., s.95).

tarafından Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Tacikistan sınırı 1884'te çizilmiştir.[360]

Harita 3: Tacikistan Siyasi Haritası (Kaynak: http://www.worldofmaps.net/, 20.04.2013).

Tacikistan, tarih boyunca coğrafi koşullarından dolayı çeşitli mücadelelerin merkezinde yer almıştır. 20.000'den fazla insanın Sovyetlere karşı savaştığı Basmacılık Hareketi'nin toplanma merkezi, Tacikistan üzerindeki Fergana Vadisi idi.[361] SSCB döneminde bağımsızlık hareketleri, ilk olarak ''Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'' ile amacına ulaşmıştır. 1925'te Dağlık Bedehşan (Gorno Bedehşan)[362] bölgesinde kurulan bu cumhuriyet, 1929'da tamamen SSCB'ye bağlanmıştır.[363] Buna paralel olarak 1925-1930 yılları arasında SSCB'nin aydın kesimi tarafından Tacikler üzerinde Özbekleştirme siyaseti yürütülmüştür.[364] SSCB, bu dönemde Tacikistan topraklarına yatırımlarda bulunmaya başlamış ve bu sayede pamuk üretiminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Tacikistan, Stalin tarafından yapılan sulama kanalları[365] ile bir pamuk

[360]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.197.
[361]http://www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/HISTORY.html, 22.11.2012.
[362]Rusça bir kelime olan Gorno, dağlık anlamındadır. Bu bölge, Tacikçe Kuhistani (Dağlık) Bedehşan olarak anılmaktadır. Bedehşan, Afganistan'ın kuzeyi ve Tacikistan'ın güneyini kapsayan toprakların ortak adıdır (bkz. http://www.answers.com/topic/gorno-badakhshan-autonomous-province, 20.12.2012).
[363]http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan/214553/History, 22.11.2012.
[364]http://www.strategicoutlook.org/, 11.12.2012.
[365]Tacikistan'daki hammaddelerin SSCB'ye akışı bu sayede gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu sulama kanalları günümüze kadar ulaşamamış çoğu kurumuş ve iç savaş esnasında tahrip edilmiştir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Rashid, Jihad, s.161-241).

cumhuriyeti haline gelmiştir.[366] 1939-1940 yılları arasında kısa sürede Büyük Fergana Kanalı'nın birinci ve ikinci bölümleriyle, Kuzey Fergana Kanalı[367] yapıldı. Böylelikle, ekilebilir alanları çoğaltılan Tacikistan'ın ekonomisi bir hayli güçlenmiştir.[368] Bu toprakların idaresi, 1991'e dek TKP liderleri tarafından sağlanmıştır. TKP lideri Bobocan Gafuroviç Gafurov (1946-1956)[369] döneminde Vahş Nehri'nde barajlar ve hidroelektrik santralleri inşa edilmiştir. Gafurov tarafından Taciklere milliyetçilik duyguları ilk kez bu dönemde aşılanmaya başlanmıştır.[370] Gafurov'a duyulan sempatiden dolayı birçok Tacik, TKP üyesi olmuştur. Akabinde Dursunbey Uljabayev (1956-1961) başarılı ekonomi politikaları uygulamış olmasına rağmen, pamuk üretiminde yolsuzluk yaptığı iddialarıyla suçlanmış ve görevden alınmıştır. Bu durumun tekrar yaşanmaması için tarım bürokrasisi alanında çok tecrübeli bir kişi olan Cabbar Resulov (1961-1982) göreve gelmiştir. Resulov, Brejnev'in istikrarlı kadro politikasından yararlanmıştır. Bu sayede Resulov, Brejnev'in 1982'de ölümüne kadar görevde kalmayı başarmıştır.[371] Resulov'dan sonra onun varisi olarak Rahman Nabiyev (1982-1985), TKP liderliğine seçilmiştir. Nabiyev, Brejnev'in siyasal okulundan mezun olmuş ve kendisini tarım bürokrasisi alanında yetiştirmiş bir kişiydi. Buna karşın Gorbaçov, 1985-1991 döneminde cumhuriyeti gözetim altında tutabilmek amacıyla eski parti liderlerini görevden uzaklaştırmıştır. Böylece, 1985'te Nabiyev yönetimi sona ermiştir. 1985-1991 yılları arasında TKP lideri olan Kahar Mahkamov, SSCB dağılma sürecine girdikten sonra Ağustos 1991'de, Tacikistan devlet başkanı seçilmiştir. Lakin, halk ve muhalefet bu seçimlere tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine Mahkamov, 7 Eylül 1991'de istifa etmek zorunda kalmış ve başkanlığa vekâleten Kadruddin Aslanov atanmıştır. Aslanov, ilk iş olarak TKP'yi dağıtmış ve Tacikistan'ın bağımsızlığını resmen ilan etmiştir.[372] Bunun üzerine Aslanov hükümeti, Yüksek Sovyet[373] tarafından

---

[366]Library of Congress,''Country Profile: Tajikistan'', Federal Research Division, January 2007, s.1-2.
[367]Özbekistan topraklarından başlayan kanal, Duşanbe'ye kadar uzanıyordu. Bu kanal sayesinde Tacikistan, 1960'lı yıllarda SSCB'deki en büyük üçüncü pamuk üreten ülke konumuna yükselmiştir (bkz. http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201087, 23.12.2012).
[368]Türkoğlu, a.g.e., s.349.
[369]Gafurov dönemine kadar dokuz adet TKP lideri göreve gelmiştir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://enrin.grida.no/htmls/tadjik/soe2/eng/htm/presid.htm, 22.04.2013).
[370]http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan/214553/History, 22.11.2012.
[371]http://www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/HISTORY.html, 22.11.2012.
[372]Aslı Akyol, Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler/1991-2010, (ed.) Necati İyikan, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2012, s.347.
[373]Komünistlerin denetimindeki Moskova merkezli parlamentonun adıdır.

tanınmamış ve Aslanov istifa etmiştir. Onun yerine, 23 Eylül 1991'de muhafazakâr kesimin desteğini alarak tekrar Nabiyev gelmiştir.[374] Nabiyev, göreve başladığı gibi sıkıyönetim ilan etmiş ve protestoların artış göstermesinden sonra, ülkede seçime gidileceğini açıklamıştır. 27 Kasım 1991'de başkan seçilen Nabiyev, 1992 yılında iç savaşın başlamasından dolayı devrilmiştir.[375] 1994 yılında bir diğer komünist ve yarı askeri yöntemler benimseyen Rahman göreve başlamıştır. Rahman, son yapılan 2013 başkanlık seçimlerinden sonra görevine 2020'ye dek devam edecektir. Tacikistan, Orta Asya ülkeleri arasında kendine yetemeyen tek devlettir. Burada ekonomik yetersizlikler ve istikrarlı olmasına rağmen demokratik olmayan yönetim tarzı, ülkenin geleceğinde en büyük engeller olarak yer almaktadır.[376]

4.2. Jeopolitik Yapı

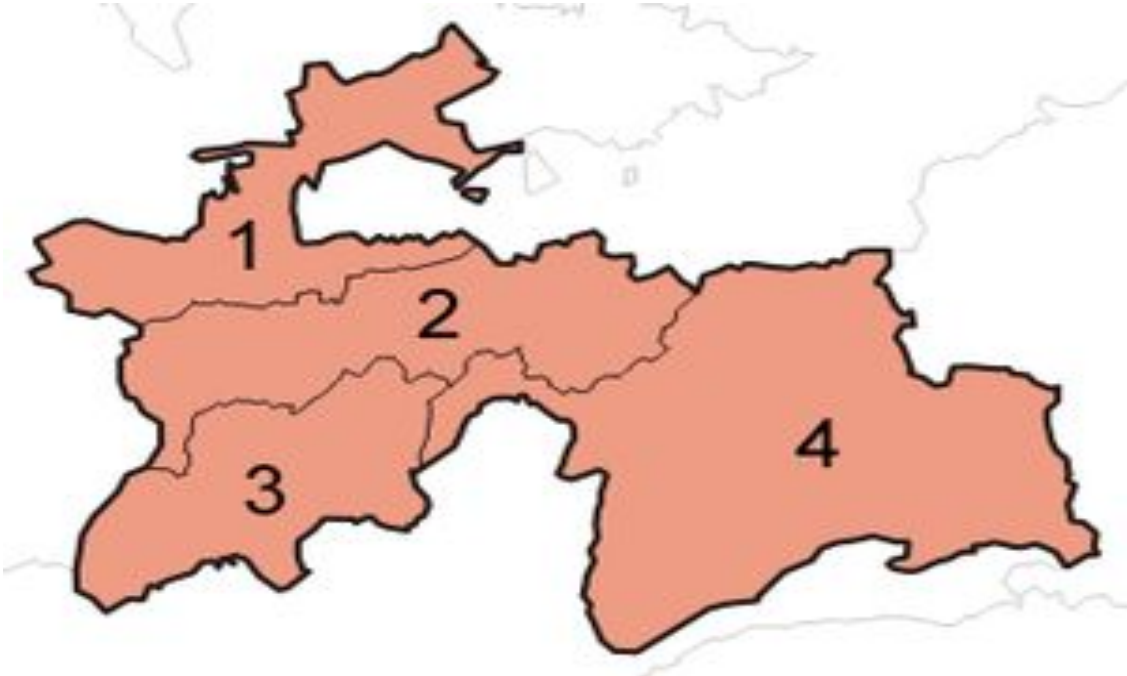
Tacikistan, 39 derece kuzey enlemleri 71 derece doğu boylamlarında yer almaktadır.[377] Tacikistan'ın doğusunda ÇHC, kuzeyinde Kırgızistan, batısında Özbekistan ve güneyinde Afganistan yer almaktadır.[378] Tacikistan, İpek Yolu'nun kavşak noktasında bulunmasından dolayı tarih boyunca imparatorlukların ilgi odağı olmuştur.[379] Orta Asya'nın yüz ölçüm olarak en küçük ülkesi olan Tacikistan, tamamen karayla çevrilidir. Ülke topraklarının toplamı 143.100 kilometrekaredir.[380]

Harita 4: Fiziki Harita (Kaynak:http://geography.about.com/library/cia/blctajikistan.htm, 26.11.2012).

[374]Akyol, a.g.e., s.347.
[375]http://www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/HISTORY.html, 22.11.2012.
[376]Nogayeva, a.g.e., s.139-141.
[377]http://www.indexmundi.com/tajikistan/geographic_coordinates.html, 22.11.2012.
[378]Tacikistan ile Afganistan arasında 1.206 kilometre, ÇHC ile 414 kilometre, Özbekistan ile 1.161 kilometre ve Kırgızistan ile 870 kilometre sınır uzunluğu vardır (bkz. Library of Congress, a.g.e., s.3).
[379]http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296639.stm, 22.10.2012.
[380]http://geography.about.com/library/cia/blctajikistan.htm, 26.11.2012.

Genel fiziki yapısı engebeli ve dağlıktır. Britanya İmparatorluğu'nun ''dünyanın çatısı'' (the roof of the world)[381] olarak adlandırdığı, 3.000 metre yüksekliğindeki Pamirler'in sıralandığı topraklar, Tacikistan'ın güney doğusunda ülkenin yarısından fazlasını kaplamaktadır. Ülkenin kuzeyinde Fan, Alay ve Tin Şan dağları yer almaktadır.[382] Bu dağlar, Fergana, Garm ve Duşanbe'nin etrafını çevrelemektedir.[383] Dağlarla çevrili olmasına karşın ülkenin gelir kaynağı tarımdır. Tacikistan, sahip olduğu sıcak iklim ve bol su kaynaklarından dolayı, klasik bir pamuk üreticisi ülke olarak tanımlanabilir.[384] Tacikistan, genel olarak Avrupa kıtasına özgü bir iklime sahiptir. Ülkede yarı kurak, astropikal bir iklim vardır. İklimin şiddeti yükseltiye göre değişim göstermektedir.[385] Tacikistan, idari açıdan bir özerk ve üç vilayet olmak üzere toplam dört bölgeye ayrılmaktadır. Ülkenin parçalanmasını önlemek amacıyla Bedehşan bölgesine neredeyse tam özerklik verilmiştir.[386]

Harita 5: Tacikistan'ın Bölgeleri (Kaynak: http://www.answers.com/topic/tajikistan, 01.12.2013).

---

[381]Diğer sıfatları ile ''Güneşin Ayakları ve Ellerin Gökyüzüne Değebildiği Yer'' denilen Pamirler, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmaktadır. 3.500 metreden başlayarak 6.000 metreye yükselen dağlarda, Marko Polo koyunları ve kar leoparları gibi ilginç hayvanlar yaşam sürmektedir (bkz. Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.192;http://www.pamirs.org/index.htm, 26.11.2012).
[382]Aynı yerde; http://www.freeworldmaps.net/asia/tajikistan/map.html, 26.11.2012.
[383]http://tajikistan.orexca.com/fann_mountains.shtml, 06.01.2013.
[384]Zvi Lerman ve David Sedik, ''The Economic Effects of Land Reform in Tajikistan'', Food And Agriculture Organization Of The United Nations, No:1, October 2008 Rome, s.1.
[385]http://countrystudies.us/tajikistan/15.htm, 06.01.2013.
[386]http://www.tajikistan.orexca.com/gorno_badakhshan_region.shtml, 20.12.2012.

1) Soğd Bölgesi (Başkent: Hoçent), 2) Karategin Bölgesi (Başkent: Kafirnihan), 3) Hatlan Bölgesi (Başkenti: Kurgan Tepe), 4) Bedahşan Bölgesi (Başkenti: Horog) (bkz. Harita 5). Bunlar arasından Soğd Bölgesi, genel olarak ele alındığında Fergana, Raşt[387] ve Zerafşan vadilerinden meydana gelmektedir. Ayni, Hoçent ve Panjikent bu bölgenin önemli ve gelişmiş şehirleridir. Tacikistan'ın en kuzeyinde yer alan Fergana Vadisi, doğuda Kırgızistan, batıda ise Özbekistan ile paylaşılmaktadır. Fergana; Seyhun Nehri ve Karakum'dan gelen büyük su kaynaklarını içerisinde barındırmaktadır.[388] Bir su zengini olan bu bölge, oldukça bereketli topraklarla kaplıdır. Bundan dolayı nüfusun yoğun olduğu Fergana, Tacikistan'ın binlerce yıldır tarım merkezi konumundadır.[389] Fergana dışında Tacikistan, kuzeyde ve güneyde bol su kaynaklarından oluşan vadilere sahiptir. Zerefşan[390] içerisinde 318 kilometre uzunluğunda olan ve oldukça hızlı akan bir nehir yer almaktadır.[391] Ülkenin diğer temel su kaynakları; Ceyhun, Seyhun, Vahş ve Panj nehirleridir. Ayrıca, Tacikistan'da çok sayıda göl bulunmaktadır. Ülkenin en önemli gölleri; Karakum, Sarez ve Yaşikul'dur. Bu kaynaklar sayesinde, Tacikistan büyük bir hidroelektrik potansiyeli barındırmaktadır.[392] ''Kuhistan'' (Dağların Ülkesi) olarak adlandırılan Zerefşan, 2.000-5.000 metre arasında değişen yükseklikteki Alay Dağları ile çevrilidir. Zerefşan'da nüfusun çoğunluğu 254 köyden oluşan Panjikent'te yaşamaktadır. Panjikent, İpek Yolu'nun faaliyette olduğu yıllarda Tacikistan'ı Buhara ve Semerkant'a bağlamaktaydı. Bu bölge, Orta Asya'nın en eski yerleşim yeri olan Sarezm'e çok yakındır.[393] Bu bağlamda, tarihsel önemi olan bir diğer şehir Duşanbe'dir. 1929'dan 1961'e dek Stalinabad olarak anılan Duşanbe, Tacikistan'ın başkentidir.[394] Tacikistan'da ülke güvenliğini sağlamak için her bölgenin bir başkenti vardır. Örneğin;

---

[387]Daha önce Raşt Vadisi, Garm bölgesiyle birlikte anılmaktaydı. 2001'den sonra bu adı almıştır (bkz. http://depts.washington.edu/jsishelp/ellison/2009/fall-winter/rasht-valley, 23.06.2011).
[388]www.encyclopedia.com/topic/Ferghana Valley.aspx, 31.03.2013.
[389]Lerman ve Sedik, a.g.e., s.1.
[390]Farsça bir kelime olan Zerefşan; dolu, pürtüklü ve hızlı akan nehir anlamına gelmektedir.
[391]http://www.visittajikistan.tj/en/regions/zeravshan.php, 06.01.2013.
[392]United Nations Development Programme Project, Tajikistan: Investment Opportunities, Dushanbe 2010, s.5.
[393]İnsanlığın kökeninin buradan geldiği öne sürülmektedir. Bu doğrultuda, Taciklerin de kökeninin bu topraklara ait olduğu iddia edilmiştir. Sarezm, kelime anlamı olarak ''Kâinatın En Üstü'' demektir. Bu şehir, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından ''Dünya Kültür Mirası'' listesine seçilmiştir (bkz. http://www.visittajikistan.tj/en/regions/zeravshan.php, 06.01.2013).
[394]Duşanbe, Varzob Nehri'nin geçtiği Hisar Vadisi'nde yer almaktadır. Dağlarla çevrili olan bu şehrin parklarını ve ağaçlarını eriyen buzullardan akan dereler sulamaktadır. Farsça'da ''Pazartesi'' anlamına gelen Duşanbe, 1917'den önce Pazartesi günleri halk için kurulan bir halk pazarından ibaretti (bkz. Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.193).

Karategin bölgesinin başkenti, ülkenin merkezi olan Duşanbe yakınlarındaki Kafirnihan'dır.[395] Karategin bölgesinin Duşanbe dışındaki önemli şehirleri; Garm, Vahdet ve Tursunzade'dir. Duşanbe'nin güneydoğusunda, eski adıyla Leninisky olarak bilinen Rudaki bölgesi bulunmaktadır. Rudaki'nin önemli şehri Somoniyan'dır. Bu bölge, Hatlan bölgesinin kuzeydoğusunda kalmaktadır. Hatlan Bölgesi, 2001 yılında başkent Duşanbe'ye bağlanmıştır.[396] Buradaki önemli şehirler; Kulyap, Kurgan Tepe, Moskovski ve Nurek'dir.[397] Tacikistan'ın en önemli hidroelektrik enerji santrali olan Nurek Rezervi, bu bölgede yer almaktadır. Tacikistan'ın kuzey kesimleri, diğer bölgelerine göre ekonomik ve sosyal yönden gelişmiştir. Fakat, aynı durum ülkenin güneyi için geçerli değildir. Burası, daha çok kırsal ve engebeli kesimlerden meydana gelmektedir.[398] 6.431.000 hektar toprak parçasından oluşan Bedehşan bölgesi, ülke topraklarının yüzde 45'ini kapsamaktadır.[399] Pamirler'den dolayı ''Kuhistan'' olarak adlandırılan bölge, halk arasında ''Afgan Pazarı''[400] adıyla da bilinmektedir. Afganistan'ın kuzeyinden başlayan bölgenin toprakları güneyde Panj Nehri ile Afganistan'dan ayrılmaktadır. Bedehşan bölgesinin doğusunda ÇHC ve Kırgızistan, kuzey batısında ise Özbekistan bulunmaktadır. Bedehşan bölgesinden diğer ülkelere ve bölgelere olan ulaşım şartları çok kötüdür. Bu bölge, genel olarak patika ve asfalt olmayan yollardan oluşmaktadır. Tacikistan'daki kara yollarının geneli, SSCB döneminde yapılmıştır. Ülkede toplam 30.000 kilometre karayolu vardır. İç savaş ve yetersiz gözetimden dolayı durumu kötüleşen bu yolların dışında, demiryolları ve havaalanlarının da alt yapısı yeterli değildir.[401] Dolayısıyla, Tacikistan'da kuzey ve güney bölgeleri arasında yolculuk yapmak bir hayli zordur. Bu gibi meseleleri, kendisi çözmek zorunda kalan Bedehşan bölgesi, güvenlik ve vergi sisteminde ise Tacik

---

[395]http://www.visittajikistan.tj/en/regions/dushanbe.php, 06.01.2013.
[396]http://www.answers.com/topic/rudaki-district,01.12.2013;http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa, 20.12.2012.
[397]http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/epr/experts/tajikistan/aarhus_convention_workshop/content/rep-tajik/soe2/eng/htm/regions.htm, 22.12.2012.
[398]United Nations Development Programme Project, a.g.e., s.5.
[399]http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/epr/experts/tajikistan/aarhus_convention_workshop/content/rep-tajik/soe2/eng/htm/regions.htm, 22.12.2012.
[400]Vakhan Vadisi'nin İşkasem alanı, ÇHC, Pakistan ve Afganistan arasında önemli bir pazar yeridir. Avrupa Birliği tarafından bu alana Afgan Pazarı adı verilmiştir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://tajikistan.orexca.com/wakhan_valley.shtml, 06.01.2013).
[401]http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Transport_in_Tajikistan.html, 09.08.2013.

hükümetine bağlıdır. Başkenti Horog olan bu bölgenin diğer önemli şehri Murgab'dır.[402] Tacikistan sahip olduğu su kaynakları nedeniyle, özellikle Özbekistan için değerlidir. Orta Asya ülkeleri arasında dağlarla çevrili küçük bir kara parçası gibi görünen Tacikistan, jeopolitik açıdan önemlidir.[403] Hindistan, Afganistan ve Pakistan için Tacikistan, bir anlamda köprüdür. Ülkedeki güvenlik boşluğu, burayı diğer komşu ülkelere ve Avrupa'ya bağlayan kolay bir geçiş noktası yapmıştır. Uyuşturucu trafiğinin akışında önemli yeri olan Tacikistan, dağlık ve düzensiz ulaşım yapısı ile dış güçler ve radikal İslami örgütler için çok kritik bir jeopolitik konuma sahiptir.[404]

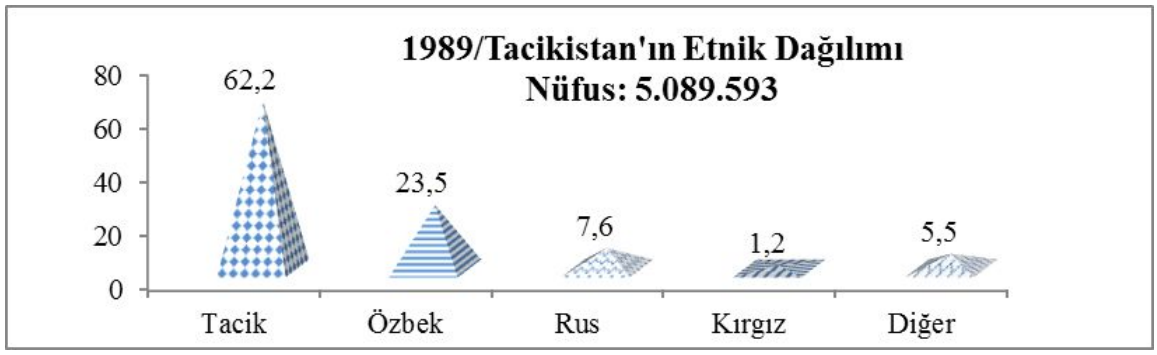
4.3.Nüfus ve Etnik Yapısı

Tacikler, Orta Asya'da İran kökenli tek millet olma özelliğine sahiptirler. Rus akademisyen Wilhelm Vasili Bartold'un ifade ettiği üzere; Tacik kelimesi köken olarak İranlı kişiler tanımlanırken kullanılan ‘‘Tat’’ kelimesinden gelmektedir. Diğer bir bakış açısına göre, ‘‘Tacik’’ eski Arap istilacılardan yalnızca Farsça konuşanları tabir eden ‘‘Tac’’ ya da ‘‘Taz’’ sözcüğünden ortaya çıkmıştır. Kırgızlar ve Özbekler ise, Tacikleri tanımlamak için ‘‘Sart’’ ifadesini kullanmaya başlamışlardır. Esasında Sart tabiri, etnik bir tanımlama olmanın dışında sosyal, iktisadi ve kültürel bir adlandırmadır.[405] Bu kelime, ilk defa Timur döneminde Taciklere yakıştırılmış ve onlardan Türkçe konuşanlara ‘‘Sartlar’’ denilmiştir. Oysaki Tacikler çoğu zaman zanaat işleri ile uğraştıkları için, bu onlara yakıştırılan bir tabirdi. Bir süre sonra tüm kentli zanaatkâr sınıfına Sartlar denilmiştir.[406] Sart, SSCB döneminden önce Türkistan halkını ifade etmiş olsa da, yinede 19. yüzyılda küçültücü olarak söylenildiği için, daha sonra kullanımdan kaldırılmıştır.[407] SSCB, Taciklerin yerleşik kültüre alışık olmalarından dolayı, Kazaklar ve Kırgızlara nazaran Avrupa medeniyetini daha kolay benimseyeceklerine inanmıştır. Fakat, Tacikler bağnazlık derecesinde İran geleneklerine

---

[402]http://www.tajikistan.orexca.com/gorno_badakhshan_region.shtml, 20.12.2012.
[403]http://www.globalsecurity.org/military/world/war/tajikistan.htm, 23.12.2012.
[404]Anna Matveeva, ‘‘Tajikistan Stability First’’, Taiwan Journal of Democracy, Vol: 5, No: 1, July 2009, London, s.166.
[405]Paul Bergne, The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic, (ed.) Carrol & Grafa, I. B Tauris, London, 2007, s.3-8.
[406]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.195.
[407]Kanlıdere, a.g.e.,182.

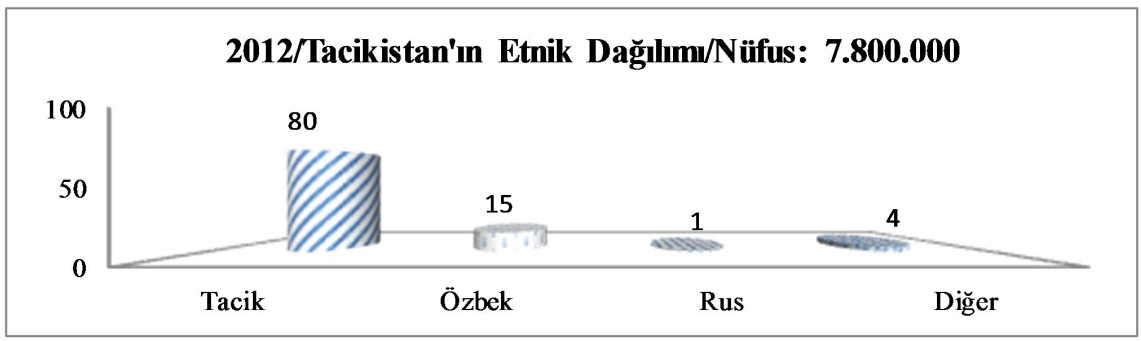
bağlı kalmış ve SSCB'yi bu konuda hayal kırıklığına uğratmıştır.[408] Tacikler, uzun yıllar Özbekler ile beraber yaşamışlardır. Bundan dolayı, kültür ve gelenek açısından Özbeklere yakındırlar. SSCB tarafından Tacikler üzerinde Özbekleştirme siyaseti uygulandığı için, onların milli özelliklerini kaybettikleri öne sürülmüştür. Örneğin, 19. yüzyılın sonunda Barthold tarafından şehirli Tacikler, Özbekleşmiş olarak kabul edilmiştir.[409] Benzer şekilde Raşit; Tacikleri milliyetçi duyguları az olan bir millet olarak tanımlamıştır.[410] Lakin, Tacikler karakteristik niteliklerini tarif ederken, milli onuru ve gururu yüksek, emsalsiz, hür ve özgür bir millet olduklarını ifade etmektedirler.[411] Bu bağlamda onlar, Türklere benzetilebilir. Söz gelimi, Araplar tarafından Tacikler Farsça konuşan Türkler diye adlandırılmışlardır. Tacikler, fiziki yapı bakımından klasik bir melezleşme örneğidir. Afgan Tacikleri, Kafkas özelliklerine sahiplerdir. Ancak kuzey kesimlere gidildikçe, Moğol vasıfları ağır basmaktadır. Büyük İskender'in istilalarından kalan etkilerin sonucu olarak hâlâ sarışın, mavi gözlü ve kıvrık Grek burunlu Tacikler de ülkede varlığını sürdürmektedirler. Diğer yandan, SSCB onları Farisi mirasından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Taciklerin kökenlerine bağlılık ihtiyacı artmıştır.[412] Tacikler, SSCB dağıldıktan sonra etnik bölünmeler ve sınır anlaşmazlıklarıyla karşılaşmışlardır. Birçok Tacik, kendini yaşadıkları bu topraklara ait hissetmiyordu. Böylece 1990'lı yıllarda Tacikistan, yoğun göç dalgalarına maruz kalmış ve dağınık bir etnik yapıya bürünmüştür.[413]

Grafik 1: 1989 Yılında Tacikistan'da Yer Alan Başlıca Etnik Grupların Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: http://maps.nationmaster.com/country/ti/, 26.11.2012).

[408]Bu konuda daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi, Enderun, (ty.), İstanbul, s.272-275).
[409]Bergne, a.g.e., s.8.
[410]Rashid, Jihad, s.89.
[411]http://www.tajikembassytr.org/www/tr/Icerik.ASP?ID=1005, 13.12.2012.
[412]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.95-203.
[413]Roux, a.g.e.,s.426-427; Kanlıdere, a.g.e., s.200.

Özbekler ve Ruslar, ülkede büyük bir nüfus meydana getirmişlerdir. Söz gelimi, 1989 yılında Duşanbe'de nüfusun önemli bir kısmını Ruslar oluşturuyordu. Tacikler, kırsal kesimlerde yaşamaya mecbur kalmışlardı.[414] Bağımsızlıktan sonra, ülkedeki Özbek ve Rus nüfus giderek azalmıştır. 1989'da 1.197.091 olan Özbek nüfus 2000'de 936.703'e, 386.630 olan Rus nüfus ise aynı dönemde 68.171'e düşmüştür. Tacik nüfus ise, sürekli artmıştır. 3.172.420 olan miktar, 2000'de 4.898.382'ye yükselmiştir.[415] Tacikistan'da halkın geneli kırsal bölgelerde yaşamaktadır. 2010 yılında, Tacikistan'da nüfusun yüzde 26,5'i şehir merkezlerinde yaşarken, yüzde 73,5'lik bölümü ise kırsal kesimlerde hayat sürmüştür.[416] Tacikistan'da nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yer Karategin bölgesidir. Örneğin; 2009 sayımında, Duşanbe'nin nüfusu 704.000[417] olarak belirlenmiştir.[418] 2007'de 7.200.000 olan Tacikistan nüfusu, 2012 yılında 7.800.000'e ulaşmıştır. 2012 itibarıyla Tacikistan'da Rusların varlığı yok denilecek kadardır. Fakat ülkedeki işsizlikten dolayı, genç Taciklerin geneli yurtdışına çalışmaya gitmektedir. Bu durum, Tacikistan'da etnik dağılımı etkilemektedir.[419]

Grafik 2: 2012 Yılında Tacikistan Nüfusunun Etnik Gruplara Göre Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: http://www.indexmundi.com/tajikistan/demographics_profile.html, 25.07.2013).

Ülke genelinde nüfus yoğunluğu oldukça azdır. Şöyle ki, kilometrekareye 48 kişi düşmektedir. Bu sayı, Bedehşan bölgesinde daha da azalmaktadır. Burada 2,5

---

[414]1989 yılı nüfus sayımına göre, Duşanbe'nin nüfusu 602.000 idi. Bunu Tacikler (yüzde 39,1), Ruslar (yüzde 32,4), Özbekler (yüzde 10), Tatarlar (yüzde 4,1) ve Ukraynalılar (yüzde 3,5) meydana getiriyordu (bkz. http://maps.nationmaster.com/country/ti/, 26.11.2012; Program for Cultural and Conflict Studies, ''Tajikistan Country Profile'', Department of National Security Affairs, No:3, Monterey, July 2009).

[415]Aynı yerde.

[416]http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan, 06.01.2013.

[417]http://www.indexmundi.com/tajikistan/demographics_profile.html, 06.01.2013.

[418]2007 sayımına göre, bu bölgede 2.286.300 kişi yaşamaktaydı. Ayrıca Soğd bölgesinde 2.132.100, Hatlan bölgesinde 2.579.300 nüfus hesaplanmıştır. Bu dönemde Tacikistan'ın toplam nüfusu 7.215.700 olarak açıklanmıştır (bkz. Program for Cultural and Conflict Studies, a.g.e., s.4).

[419]Aynı yerde.

kilometrekarede bir kişi yaşamaktadır. Kışların oldukça soğuk geçtiği Bedehşan bölgesinin dağlarında yaşam koşulları çok zordur. İç savaş döneminde Kırgızlar göç etmiş ve bölgede Pamiriler hâkim olmuştur.[420] Bu halk, İsmaili mezhebini benimsemiştir. Tacikistan'ın genel dini yapısı ise, Sünni İslam'dır. Nüfusun yüzde 80'i Sünni Müslüman, yüzde 10'u Ortodoks ve Yahudiler, yüzde 5'i ise İsmaililerdir.[421] Tacikistan'ı Orta Asya ülkeleri arasında farklı kılan en önemli özellik dildir. Farsça'nın bir diyalekti olan Tacikçe, diğer Orta Asya dillerinden tamamen ayrılmaktadır.[422] Ülkede Tacikçe dışında kullanılan diller; Rusça ve Özbekçedir. Tacikistan'ın eğitim ve resmi kurumlarında Rusça yaygındır. Halk arasında genel olarak Tacikçe tercih edilmektedir. Tacikçe, İran ve Afganistan'da konuşulan Darice'ye çok yakındır. Bunun dışında, Soğd bölgesinde yaşayan Yağnobilerin dili ve Hint-Avrupa dil ailesine bağlı olan Sughnice ile İran'ın güneydoğusunda kullanılan Vakhice, Tacikçe içinde kaybolmuştur. Son yıllarda hükümet tarafından Tacikçeye büyük önem verilmektedir. Tacikler arasında 15 yaş üzerinde olan hemen herkes okuma yazma bilmektedir. Nüfusun yüzde 99'u okuryazardır.[423] Fakat, Tacikistan'ın eğitim sisteminde önemli altyapı eksiklikleri vardır. Ülkenin bu alandaki öncelikli problemlerinden birisi okullarda öğretmenlerin az olmasıdır. Tacikistan'da giderek artan nüfus karşısında öğretmen sayısı yetersiz kalmaktadır. Diğer yandan Tacikistan, Orta Asya ülkeleri arasında anne ve bebek ölüm oranlarının en yüksek olduğu ülkedir.[424] BM raporuna göre 2011 yılında Tacikistan'da ortalama insan ömrü tahmini olarak erkeklerde 65, kadınlarda 71'dir.[425]

4.4. Siyasal Rejim

Tacikistan, 9 Eylül 1991 tarihinde bağımsız olmuştur. Tacikistan, bağımsızlıktan

---

[420]Bölgede 2007 yılı sayımına göre, 218.000 kişinin yaşam sürdüğü belirlenmiştir 2012 yılında bu sayı 220.000'e ulaşmış ve Tacikistan nüfusunun yüzde 3'ünü kapsamıştır (bkz. Program for Cultural and ConflictStudies,a.g.e.,s.4;http://www.rferl.org/content/explainer-violence-in-tajikistan-badakhshan-province-a-legacy-of-the-civil-war/24657769.html, 06.01.2013).

[421]https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html, 25.07.2013.

[422]İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz vd., ''XXI.Yüzyıl'da İslam Dünyası ve Türkiye'', Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Sayı: 41, İstanbul, Mart 2003, s.292.

[423]2007 yılına göre, ülkedeki okuryazar ortalaması yüzde 99,8 erkek ve yüzde 99,5 kadın olarak verilmiştir (bkz. http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan, 06.01.2013).

[424]Library of Congress, a.g.e., s.6-7.

[425]http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201033, 06.01.2013.

dokuz ay sonra bir iç savaşa sürüklenmiş ve bölünme tehlikesiyle baş başa kalmıştır. Bu savaşın ardından demokrasi tekrar tesis edilmiştir. Lakin, Tacik hükümeti yarı demokratik rejimler sınıfındadır.[426] Tacikistan'ın yönetim şekli, başkanlıktır. Ülkenin cumhurbaşkanı İmamali Rahman (1994-2013), başbakanı Akil Akilov (1999-2013)'dur. Devlet gücü; yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında paylaştırılmıştır. ''Meclisi Ali'' (parlamento), devletin en üst yasama ve temsil organıdır. Yasama, iki kanatlıdır ve beş yılda bir seçim yapılmaktadır. Alt kanat, 63 sandalyeli ''Meclis-i Namayandogan'' (Temsilciler Meclisi) ve üst kanat, 34 sandalyeli ''Meclis-i Milli''dir. Bu iki meclisin birleşimi ile parlamento oluşmaktadır.[427] Tacikistan'da yargı; Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, Yüksek Ekonomi Mahkemesi, Askeri Mahkeme ve Bölge Mahkemeleri aracılığıyla yürütülmektedir.[428] Ülkenin anayasası, 6 Kasım 1994 tarihinde parlamento tarafından hazırlanmıştır. Parlamento, kanun koyma ve değiştirme yetkisine sahiptir. Ancak, cumhurbaşkanının oldukça önemli yetkileri vardır. Anayasaya göre cumhurbaşkanı; başbakanı, parlamento vekillerini, anayasa mahkemesi üyelerini ve onların vekillerini atayabilmektedir. Yüksek Mahkeme yargıçlarını ve diğer bütün bölge ve askeri mahkemelerdeki yargıçları, görevden uzaklaştırabilir veya tekrar göreve çağırabilir.[429] Hükümet, yürütme gücünü elinde bulundurmakta ve toplam olarak 14 bakan ve üç komiteden oluşmaktadır. Hükümetin başında, yedi yılda bir seçilen cumhurbaşkanı yer almaktadır. Seçim sistemi, nispi temsil ve basit çoğunluğa dayalıdır. Seçme yaşı 18, seçilme yaşı 25 ve seçim barajı yüzde 5'tir.[430] Değişim sürecinde Tacikistan'da birçok siyasal parti ortaya çıkmıştır.[431] Burada ülkedeki partilerin önemli olanlarına değinilecektir. Tacikistan, 2013 itibarıyla ''Tacikistan Demokratik Halk Partisi'' (TDHP) tarafından idare edilmektedir. Bu parti, Aralık 1994'te Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Abdülmecid Dostiyev tarafından kurulmuştur.[432] Parti lideri Rahman, Mart 1998'de TKP'den ayrılarak TDHP'ye katılmıştır.[433] TDHP'nin amaçları;

---

[426]http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201032, 22.11.2012; Hassan Aliev, ''Forming of Political System of Tajikistan'', Democratic Institutions NATO Fellowship Program, 1997, s.8-10.
[427]Fahri Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, Yayınlanmamış Kitap Metni, 2013, s.1-97.
[428]Fahri Türk, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Arasındaki İlişkiler Ders Notları, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Edirne 2011, s.1-9.
[429]Aliev, a.g.e., s.8-10.
[430]Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.23.
[431]Rashid, Jihad, s.55.
[432]Türk, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, s.1-9.
[433]http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.

Tacikistan vatandaşlarının bütünlüğününün sağlanması, Tacikçenin yaygınlaştırılması ve demokratik ve laik bir devlet meydana getirmektir.

Ülkenin en önemli muhalif partisi, İYDP'dir. Parti lideri, Muhittin Kabiri'dir. İYDP'nin Tacikistan şubesi Himmetzade tarafından 26 Ekim 1991'de kurulmuştur. Bu partinin amaçları; eğitim aracılığıyla halkın aydınlatılması ve bağımsız bir ekonomik-siyasal sistemin kurulmasıdır. İYDP'ye göre, İslam'ın toplumdaki rolü çok kuvvetli olmalıdır. Diğer önemli parti TKP, bugünkü lideri Şadi Şabdalov tarafından Ocak 1992'de kurulmuştur. TKP'nin amaçları; sivil toplumun, bağımsızlığın, sosyal adalet ve demokrasinin geliştirilmesidir. TKP'ye göre, İslam'ın toplumdaki rolü zayıf bırakılmalıdır. ''Tacikistan Demokratik Partisi'' (TDP), Şadman Yusuf tarafından 10 Ağustos 1990'da kurulmuştur. Partinin şu anki lideri; Mesut Sabirov'dur. TDP'nin amaçları; hukukun üstünlüğünün, ekonomik, siyasal ve kültürel muhtariyetin sağlanmasıdır. Parti politikalarında İslam'a önemli bir rol biçilmektedir. ''Rastohez (Yeniden Doğuş) Halk Cephesi'', Tahir Abdülcabbar tarafından 14 Eylül 1989 tarihinde kurulmuştur. Bu parti, şehirli seçkinlerden meydana gelmiştir. Rastohez'in amaçları; bağımsızlık, Farsça alfabe ve demokrasi gibi konuların öneminin arttırılmasıdır. Yerel bir siyasi örgüt olan ''Lal-i Bedehşan'', matematikçi Emirbek Atabek tarafından Mayıs 1992'de kurulmuştur. Lal-i Bedehşan'ın amacı; Bedehşan bölgesine muhtariyet verilmesini sağlayarak demokratik bir Tacikistan kurmaktır. Ayrıca, İslam'ın toplumdaki rolünün çok zayıf tutulması gerektiğine inanan parti; bu bölgede yaşayan halkın eğitim, ekonomi ve kültür seviyelerinin yükseltilmesini amaçlamaktadır.[434] Tacikistan'ın üniter bir devlet olduğu dikkate alınarak, bölgesel partilerin kuruluşuna izin verilmemiştir. Bundan dolayı, hiçbir zaman resmiyet kazanamamış olan Lal-i Bedehşan, bir örgüt olarak faaliyetlerini Duşanbe'de yoğunlaştırmıştır.[435] Büyük İran (Aryana-ı Buzory) partisi, Ardamehr tarafından Eylül 1991'de kurulmuştur. Büyük İran'ın amaçları; Farsça konuşan ülkelerin birleştirilerek büyük bir Fars devletinin kurulması, Farsça ile Tacikçenin korunması ve İslam kültürünün geliştirilmesidir.[436]

---

[434]Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97; Türk, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, s.1-9.
[435]Abdughani Mamadazimov ve Alla Kuvatura, ''Political Party Regulations and Women's Participation in Political Life in Tajikistan'', National Association Of Political Scientist Of Tajikistan OSCE, Dushanbe November 2011, s.17.
[436]Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97; Türk, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, s.1-9.

4.5. Ekonomik Yapısı

Tacikistan, Orta Asya'nın en fakir ülkesidir.[437] Tacik hükümeti, iç savaşın ardından ülkedeki ekonomik çöküntüyü iyileştirememiştir. 2007 yılında yapılan bir araştırmaya göre, halkın çoğunluğunun gelir seviyesinde önemli bir derecede artış gözlenmiş olsa da, 2008-2009 yıllarındaki istatistiklere göre, nüfusun yüzde 53'ü fakir ve yüzde 17'si aşırı derecede fakir olarak belirlenmiştir.[438] Devletin toplam milli geliri; 2010 yılına göre, 5.000.000.000 dolar, 2011'de ise yaklaşık 4.000.000.000 dolar idi.[439] 2012 yılında bu gelir, 4.112.000.000 dolar olarak belirtilmiştir.[440] Ülkede kişi başına düşen milli gelir; 870 dolardır.[441] Asgari gelir ise, 100 dolardan azdır. Tacikistan'ın para birimi somonidir.[442] 2013 itibarıyla 5 somoni, yaklaşık olarak 1 dolara eşdeğerdir.[443] Tacikistan'da başlıca doğal kaynaklar; altın, kömür, hidroelektrik enerji, gümüş ve antimondur.[444] Bedehşan bölgesinde altın ve mücevher yapımında kullanılan çeşitli madenler bulunmaktadır.[445] Tacikistan kömür üretiminde Orta Asya'nın lideri konumundadır. Burada yaklaşık olarak toplam 4.000.000.000 ton kömür rezervi vardır.[446] Ülkede maden kaynaklarının önemli bir kısmı Pamirler'de yer almaktadır. Dolayısıyla Pamiriler, madencilikten geçim sağlamaktadırlar. Ayrıca, burada çobanlık mesleği yaygındır. Ülkenin önemli hayvancılık ürünleri, keçiler ve koyunlardır.[447] Ancak, Tacikistan'da genel olarak başvurulan faaliyet, çiftçiliktir. Ülkenin temel tarım ürünleri; pamuk, tahıl-buğday, çeşitli meyveler (en önemlisi üzüm) ve çeşitli sebzelerdir.[448] Tacikistan'da işlenebilir toprağın yüzde 85'i üzüm ve pamuk yetiştirmek

---

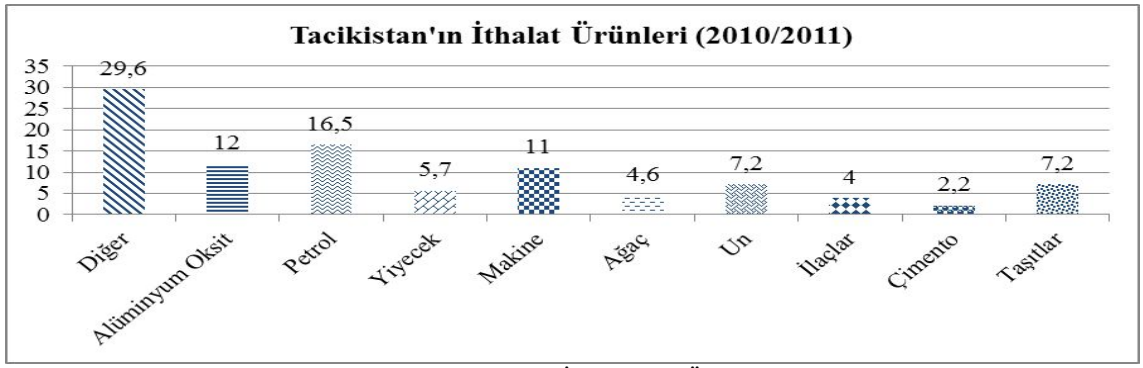
[437]Fakirlik sınırının altında yaşayan nüfus oranı Kazakistan'da yüzde 12, Özbekistan'da yüzde 26, Türkmenistan'da yüzde 30, Kırgızistan'da yüzde 40 ve Tacikistan'da yüzde 60'dır (bkz. Tayyar Arı ve Ertan Efegil vd., Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s.22).
[438]Linke ve Naumkin, a.g.e., s.31-34.
[439]Arı ve Efegil, a.g.e., s.22; http://www.indexmundi.com/tajikistan/economy_profile.html, 17.03.2013.
[440]https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html, 17.03.2013.
[441]Dünya Bankası raporuna göre; bu sayı 2010'da 700 dolar olarak açıklanmıştır. 2011 yılı itibarıyla 170 dolar artmış oldu (bkz. http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201033, 22.11.2012).
[442]Somoni ismi İsmail Samani'den alınmıştır. Taciklerin geneli, köklerinin Samani İmparatorluğuna dayandığına inanmaktadır. Bu yüzden Tacikler, Samani İmparatoru İsmail Samani'yi kendi kurucuları olarak görmektedirler (bkz. Akyol, a.g.e., s.345).
[443]http://fx-rate.net/TJS/USD/, 20.06.2013.
[444]Aynı yerde, s.4.
[445]Rashid, Jihad, s.87.
[446]United Nations Development Programme Project, a.g.e., s.4.
[447]Rashid, Jihad, s.87.
[448]https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html, 17.03.2013.

için kullanılmaktadır.[449] Tacikistan pamuğu, Türkmenistan'la birlikte dünyanın en kaliteli pamuğu olarak nitelendirilmektedir.[450] Tacikistan nüfusunun yüzde 67'si tarımdan geçimini sağlamaktadır. Halk, elindeki tahıl ile ekmek üretip Duşanbe pazarlarında satmaktadır. Bunun dışında, Duşanbe'den 180 kilometre uzakta yer alan Raşt Vadisi'nin tarım kaynakları az miktardadır. Bu bölgede özel olarak arıcılık faaliyetiyle uğraşılmaktadır. Bu halkın geneli, Duşanbe pazarlarında bal ticareti yapmaktadır.[451] Geriye kalan yüzde 25'lik kesim ise sanayi alanlarında çalışmaktadır.[452] Bu alanda Tacikistan'ın önemli ürünleri; alüminyum, çimento ve sebze yağıdır.[453] Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre, özel sektörde çalışanların ortalama maaşı 60 dolardır. Halkın alım gücü oldukça düşüktür.[454] Tacikistan'da 1999 yılının enflasyon oranı yüzde 22 olarak açıklanmıştır. Bu sayı, giderek azalmaktadır.[455] 2011 yılında ülke genelinde enflasyon seviyesi hükümet tarafından yüzde 7 olarak hedeflenmiş olmasına rağmen yıl sonunda bu seviye yüzde 11 olarak açıklanmıştır. Tacik hükümeti, 2012'de enflasyonu yüzde 10,5'lerde tutmaya çalışmıştır. Tacikistan Milli Bankası (TMB) Genel Müdür Yardımcısı; Melahat Halikzade yurtdışından ithal edilen ürünlerdeki fiyat artışının enflasyon artışını etkilediğini belirtmiştir. Yakıt malzemeleri, buğday, bitkisel yağlar gibi ürünlerdeki fiyat artışı, enflasyonu çok etkilemektedir.[456] TMB'nin raporuna göre, Mart 2013'te ülkedeki enflasyon yüzde 6,5 olarak belirlenmiştir.[457] Tacikistan, yurt dışından gelen para hacmine göre, dünyanın ilk sırasında yer almaktadır. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'nın yarısı yurt dışından sağlanmaktadır. Bu durum, ülkedeki işsizlikten kaynaklanmaktadır.[458] Tacik hükümeti, ülkede işsizliği azaltmak ve ekonomiyi geliştirmek amacıyla 2005'ten 2015 yılına dek sürdürülmesi planlanan bir ''Milli Gelişim Stratejisi'' uygulamaya koymuştur. Bu plana göre, en büyük yatırımlar 2007-2009 arasında enerji, banka sektörü, sivil yapılanma ve iletişim alanlarında yapılmıştır. Bu yıllarda Tacikistan ekonomisine 419.000.000 dolar (enerji), 201.400.000

---

[449]Library of Congress, a.g.e., s.4.
[450]DEİK, Tacikistan Ülke Bülteni, www.deik.org.tr/Contents/FileAction/2913, 21.04.2013.
[451]http://depts.washington.edu/jsishelp/ellison/2009/fall-winter/rasht-valley, 23.06.2011.
[452]http://www.finca.org/site/c.6fIGIXMFJnJ0H/b.6088577/k.2146/Tajikistan, 18.03.2013.
[453]https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html, 17.03.2013.
[454]Akyol, a.g.e., s.351.
[455]http://motherearthtravel.com/tajikistan/economy.htm, 12.02.2012.
[456]http://www.stargundem.com/ekonomi/eko-gundem/1260607-tacikistanda-2012de-beklenen-enflasyon-105.html, 06.01.2013.
[457]http://www.tradingeconomics.com/tajikistan/inflation-cpi, 19.04.2013.
[458]http://turkish.ruvr.ru/2012_11_21/tajikistan-gsyhnin-yarisi-yurt-disindan/, 22.11.2012.

dolar (inşaat), 194.400.000 dolar (banka), 188.900.000 dolar (iletişim) değerinde yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Rusya, Kazakistan, Kıbrıs, ÇHC, Kanada, ABD ve İngiltere tarafından bu ülkeye bir yatırım ağı kurulması öngörülmüştür. Petrol ve doğalgaz arayıp çıkarmak için Gazprom ile Tethys Petrol, enerji üretiminde Rusya Birleşik Enerji Sistemleri, altın ve gümüş çıkarmak için Zijin Mining, tekstil endüstrisinde Adjind International ve turizm alanında otel zincirleri Hyatt tarafından Tacikistan'a yatırım planları yapılmıştır.[459]

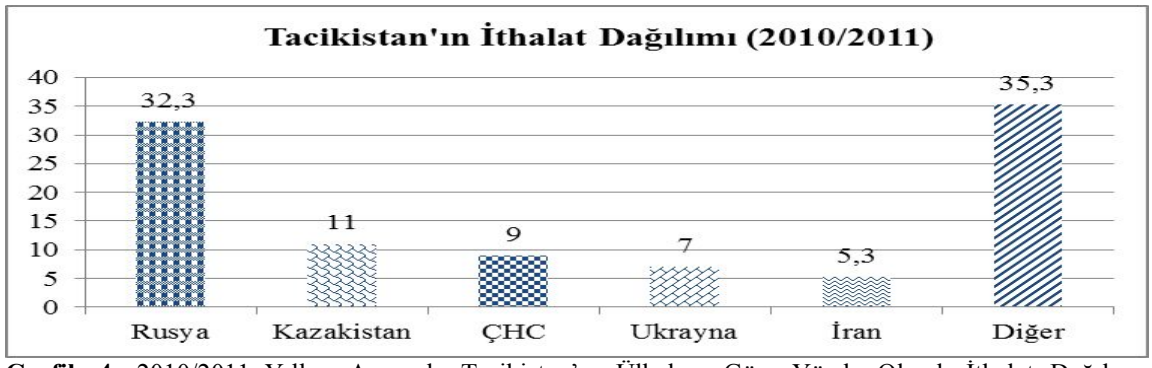
Grafik 3: Tacikistan'ın 2010/2011 Yılları Arasında İthal Ettiği Ürünlerin Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: Shokhboz Asadov, ''Tajikistan's Transit Corridors'', University of Central Asia Working Paper, No: 6, 2012, s.9).

Grafik 3'te görüldüğü gibi, Tacikistan'da ithal edilen başlıca ürünler; petrol, doğalgaz, alüminyum oksit, makine araç-gereçleri, taşıtlar, buğday, un, gıda maddeleri, ağaç ürünleri, ilaçlar, çimento ve diğer çeşitli maddelerdir. Tacikistan'ın dış ticaret hacmi giderek artmaktadır. Ülkenin toplam ithalatı 2011 itibarıyla 3.000.000.000 dolardır. Fakat, aynı dönemde ülkenin toplam dış borcu 2.500.000.000 dolar olarak hesaplanmıştır. Tacikistan, doğalgaz ve petrol ithalatının önemli kısmını Rusya ve Özbekistan üzerinden karşılamaktadır. Tacikistan ile Özbekistan arasında 549 kilometrelik doğalgaz, 38 kilometrelik de petrol boru hattı vardır. Akaryakıt ithalatının yüzde 90'lık kısmı Rusya'dan yapılmaktadır.[460] Rusya, 2009-2011 yılları arasında kısıtlı üretimi nedeniyle Tacikistan'a yapacağı akaryakıt ithalatını azaltarak yüzde 30 oranında fiyat artışına gideceğini açıklamıştır. Bu durum, yansımalarını yiyecek

[459]United Nations Development Programme Project, a.g.e., s.11.

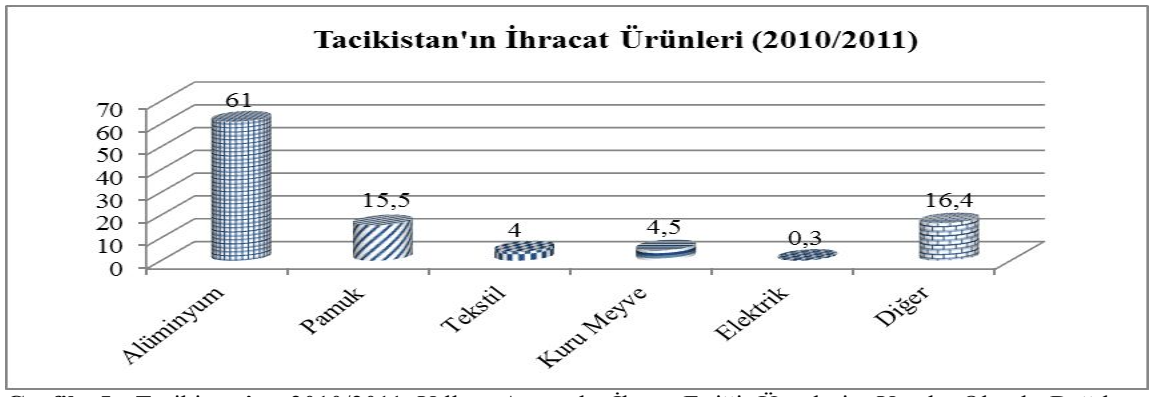
[460]Kırgızistan ve Türkmenistan'dan bu yönde ithalat gerçekleştirilmesine rağmen, Rusya ve Özbekistan'a olan bağımlılık yüzünden ülkede halk, fiyat artışları ve akaryakıt kesintileriyle karşılaşmaktadır. Özbekistan, Eylül 2009'da Tacikistan'ın ödenmemiş borçlarından dolayı üç günlük doğalgaz kesintisi yapmıştır (bkz. http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1297913.stm, 01.08.2011).

fiyatlarındaki artışlarda göstermiştir.[461]

Grafik 4: 2010/2011 Yılları Arasında Tacikistan'ın Ülkelere Göre Yüzde Olarak İthalat Dağılımı (Kaynak: Asadov, a.g.e., s.10).

Tacikistan'ın ithalat yaptığı başlıca ülkeler; Rusya, Kazakistan, Özbekistan, ÇHC, Ukrayna ve İran'dır. 2011'de ülkenin gerçekleştirdiği toplam ihracat 1739.000.000.000 dolardı. 2012 yılında bu sayı, 1746.000.000.000 dolar olarak tahmin edilmiştir.[462] Tacikistan'da genel olarak ihraç edilen ürünler; ham alüminyum, pamuk, meyve, tekstil, hidroelektrik gücü ve diğer maddelerdir.[463]

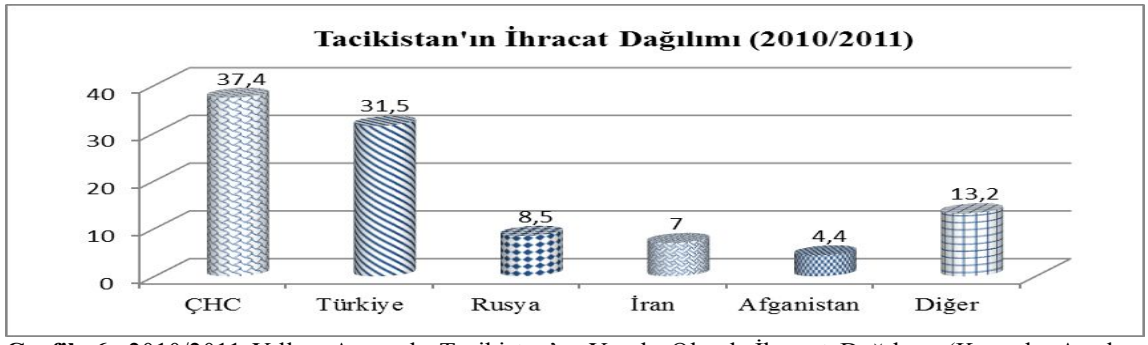

Grafik 5: Tacikistan'ın 2010/2011 Yılları Arasında İhraç Ettiği Ürünlerin Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: Asadov, a.g.e., s.9).

Grafik 5'te yansıtıldığı gibi alüminyum, ihracat alanında en büyük paya sahiptir. Alüminyum ihracatının büyük bölümü İran'a yapılmaktadır. ÇHC, Tacikistan, Pakistan ve Afganistan arasında stratejik değeri olan bir ticaret ağı kurulmuştur. ÇHC, Rusya ve Türkiye'ye Tacikistan'dan alüminyum ve pamuk ihraç edilmektedir. Ülkede liman olmayışı, dış ticaretin önünde önemli bir engeldir. Bu durum, ihracat konusunda uyuşmazlıklara yol açmaktadır. Ayrıca, sınır bölgelerinde kaçakçılığın önlenemeyişi

[461]http://www.eurasianet.org/node/63364, 06.01.2013.
[462]http://www.indexmundi.com/tajikistan/economy_profile.html, 17.03.2013.
[463]United Nations Development Programme Project, a.g.e., s.6.

ihracat artışını yavaşlatmaktadır.[464]

Grafik 6: 2010/2011 Yılları Arasında Tacikistan'ın Yüzde Olarak İhracat Dağılımı (Kaynak: Asadov, a.g.e., s.10).

Tacikistan'ın ihracat ürünleri Grafik 6'da görüldüğü üzere, ÇHC, Türkiye, Rusya, İran, Afganistan ve diğer ülkelere gönderilmektedir. Tacikistan'da ihracat ve ithalatı etkileyen en önemli unsur düşük standartlara sahip olan ulaşım koşullarıdır. Bu altyapı eksikliğinden dolayı, pazar turizminin gelişimi oldukça zorlaşmıştır.[465]

5.Tacikistan Örneği

5.1.İç Savaş

Orta Asya ülkeleri arasında düzensizliğin ve istikrarsızlığın en yoğun yaşandığı yer Tacikistan olmuştur. Tacikistan, bağımsız bir cumhuriyet olduktan sonra ülke yönetimi için seküler ve İslami hukuktan hangisinin benimsenmesi gerektiği yolunda tartışmalar yaşanmıştır. 9 Eylül 1991'de, Nabiyev dönemi (1991-1992) başlamıştır. Nabiyev'e karşı Bedehşan bölgesinde ortaya çıkan isyanlar, 1992-1997 yılları arasında ülkeyi kanlı bir savaşın içine çekmiştir. Bu kadar uzun süren ve ülkenin geleceğini derinden etkileyen iç savaşın nasıl başladığına yönelik birçok iddia ortaya atılmıştır. İç savaşın ortaya çıkışında radikal İslami hareketlerin önemli etkileri olmuştur. Ancak, hükümete karşı Garm ve Bedehşan bölgelerinde yetersiz düzeyde temsil edildiklerine inanan kuvvetli bir muhalefetin meydana çıkması, iç savaşı tetiklemiştir. Tacik kabileler arasında başlayan çatışmalar, bir süre sonra radikal İslami örgütlerin buluşma noktası oldu. Bu nedenle, ilk olarak Tacikistan'da kabileler incelenmelidir. Tacikistan'da 1990'da kabilelerin tümü, bir tarafta komünist hükümet yanlısı, diğer tarafta radikal İslam yanlısı olarak ikiye bölünmüş idi. Tacikistan'ın eski siyasi seçkinleri, Duşanbe'de toplanmışlar

[464]Asadov, a.g.e., s.1-10.
[465]Program for Cultural and Conflict Studies, a.g.e., s.6-18.

ve daha sonra Hoçent bölgesindeki siyasiler ile birleşmişlerdir. SSCB döneminde Tacik halkını temsil etme görevini üstlenmiş olan bu kişiler, bağımsızlıktan sonra eski güçleri kaybolunca, hükümete karşı silahlı mücadeleye girişmişlerdir. Diğer yandan Pamiriler, önemli bir aykırılık unsuru haline gelmişlerdir. Bu etnik grup, ülkedeki ilk ayrılıkçı hareketi başlatmıştır. Pamirilerin yaşadıkları bölge, iç savaş süresince BTM'nin kalesi idi.[466] Bu noktada, iç savaşın ortaya çıkmasında iki faktör etkili olmuştur. Birinci faktör; topoğrafik yapıdır. Tacikistan, adeta ikiye ayrılmış gibidir. Ülke genelinin kırsal ve dağlık yerlerden oluşması, dağlı ve şehirli Tacikler ayrımına yol açtı. İkinci faktör ise; bölgeciliktir.[467]

Bölgeler	**Yüz ölçüm km²***	**Nüfus****	**Bölgeler**	**Cemaatler/ Kabileler**
Soğd	25.400	1.636.000	14 bölge ve 7 yerel yönetim şehri.	113/20
Karategin	28.600	Duşanbe:592.000 Karategin/Garm: 1.182.000	13 doğrudan yönetim bölgesi ile 3 doğrudan yönetim şehri.	91/3
Hatlan	24.800	1.113.000	3 doğrudan olmak üzere 24 bölge, 1 yerel yönetim şehri.	130/6
Bedehşan	64.200	167.000	7 yerel yönetim bölgesi ve 1 yerel yönetim şehri	43/3

Tablo 1: Tacikistan Bölgeleri (Kaynak: Tomislav Novovic, ''Tajikistan-Local Governance and Decentralization'', United Nations Development Programme, Bratislava May 2011, s.13).

* Program for Cultural and Conflict Studies, a.g.e., s.10.

** 1991 yılında Tacikistan nüfusunun bölgelere göre dağılımını göstermektedir (bkz. Anna Matveeva, ''The Perils of Emerging Statehood: Civil War and State Reconstruction in Tajikistan'', Crisis States Research Centre, Vol:2, No:46, London March 2009, s.5).

Yukarıda görüldüğü gibi, bölgeler ve kabileler arası ayrışmanın hangi boyutlarda olduğu göze çarpmaktadır. Buhara ve Semerkant'ı kaybettikten sonra, Tacikler'in ellerinde yalnızca Duşanbe kalmıştır. Duşanbe, bu iki şehire nazaran çok küçük ve gelişmemiştir. Burası daha çok tarımla uğraşan halkın pazarlarda satış yapabileceği bir yer olmuştur. Bu iki önemli şehrin kaybedilmesi, halk arasında eskiye duyulan bir özlem meydana getirmiştir. Lakin bölgeciliğin esas nedeni, ülkedeki kuzey-güney mücadelesidir. Tacikistan'ın kuzey kesimleri, güneyine kıyasla daha fazla gelişmiş bir durumdadır. Devlet bütçesinin yüzde 70'i kuzeydeki bölgelerden karşılanmaktadır.

---

[466]Kamoludin Abdullaev ve Catherine Barnes, ''Politics of Compromise-The Tajikistan Peace Process'', Conciliation Resources Accord, London 2001, s.11-112; Rashid, Jihad, s.26-104.
[467]Alborz Monjazeb, ''The Causes of the Tajikistan Civil War: Regionalism and the Soviet Legacy'', Hist 498, USA 11 June 2004, s.7-11.

Tacikistan'daki bu sosyal ve ekonomik farklılıklar, ülkede büyük bir çatışma potansiyeli yaratmıştır.[468] Tacikistan'ın birçok bölgesinde ''Tacik Mafyası'' büyük bir güce sahip olmuştur. Çünkü 1990 yılının başında Tacik Mafyası, diğer büyük uluslararası mafya örgütleriyle irtibat halindeydi. Buradan aldığı destek sayesinde, siyasi güç elde etme uğruna askeri güçlere karşı meydan okumuştur. Daha sonra, ülkedeki ulaşım ve iletişim sistemleri ile ticaret ve restoranların yönetimi onların denetimine geçmiştir. Bunun dışında Tacikler, düşük milli gelirin getirisi olarak kötü yaşam standartları ile eğitim, kültür ve sağlık alanlarındaki yetersizliklerle başa çıkmak zorundaydı. Bu ortamda radikal İslami hareketler güçlerini arttırmışlardır. Diğer yandan kırsal kesimde nüfusun artması, en büyük tehlike olarak ortaya çıkmıştır. Bu faktörler, Tacikistan'da hükümete yönelik bir muhalefetin oluşmasını tetiklemiştir.[469] Lakin, Tacikleri kanlı savaşa çeken faktörler sadece bunlar değildi. Tacikistan üzerinden silah ve uyuşturucu ticareti de yapılmaktaydı. Dolayısıyla, dış ülkelerin yaşanan çatışmalarda önemli etkileri vardı.[470] Afganistan'ın eroin üretiminde, Sovyet-Afgan savaşı süresince büyük bir artış gözlenmiştir ki Ruslar bu pazarın en önemli oyuncularındandır. Afganistan ve Tacikistan'la ilgili güvenlik problemleri, radikal İslami hareketler, ekonomik çıkarlar ve Rus azınlığı gibi faktörlerden dolayı Rusya, Tacik iç savaşıyla yakından ilgilenmiştir.[471] 1992'de Tacikistan'da büyük miktarda Rus ve Özbek nüfus vardı. Bu durum, Rusya ile Özbekistan'ın Tacikistan'a yapmış olduğu müdahaleye meşruiyet kazandırmıştır.[472] Özbekistan, Fergana Vadisi'nde gelişen radikal İslami hareketlerden dolayı Tacikistan'a ilgi duymuştur. Bu hareketler üzerinde büyük bir saygınlığı olan İran ise, iç savaşta İYDP'nin lider kadrosuna destek vermiştir. Burada bir İslami devlet kurulması ihtimali, İran'ın Tacikistan'a olan ilgisini sürekli canlı tutmuştur. Diğer yandan Afganistan, bu savaşın yönetimi konusunda doğrudan söz sahibi olmak istemiştir. Afganistan'ı Tacik iç savaşına çeken başlıca nedenler; 1992-1996 döneminde Afganistan devlet başkanı olan Burhanettin Rabbani'nin büyük bir Tacikistan kurma arzusu ve uyuşturucu ticaret

---

[468]Monjazeb, a.g.e., s.7-11.
[469]Mehrali Toshmuhammadov, ''Civil War in Tajikistan and Post-Conflict Rehabilitation'', Center of Slavic Researchers, Hokkaido University, Sapporo 2004, s.9-12.
[470]http://www.globalsecurity.org/military/world/war/tajikistan.htm, 01.08.2011.
[471]Sayfiddin Shapaotov, The Tajik Civil War: 1992-1997, (Master Thesis for the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Department of Eurasian Studies), Ankara June 2004, s.82-84.
[472]http://www.globalsecurity.org/military/world/war/tajikistan.htm, 01.08.2011.

yollarının güvenliğini sağlama ihtiyacıydı. Bu nedenlerden dolayı, Rabbani hükümeti tarafından Tacikistan'daki muhalif partilere destek verilmiştir.[473] Ayrıca, Pakistan kamplarında eğitim gören radikal İslami örgüt üyeleri, Afganistan'da büyük bir güç elde etmişlerdir. Bu yüzden, başta ABD olmak üzere ÇHC, Hindistan ve Pakistan bu bölgedeki etkinliğini kaybetmemeliydi.[474] Buna karşın ÇHC, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri bu savaşta faal bir rol üstlenmemişlerdir. Bunun en önemli nedeni, bu ülkelerin savaşı Rusya'nın sorumluluğuna bırakmak istemeleriydi. Çünkü bu yıllarda Tacikistan, Rusya'nın ''arka bahçesi'' olarak nitelendirilmekteydi ki dönemin devlet başkanı Boris Yeltsin; ''Tacikistan-Afganistan arasındaki sınır aslında Rusya'nındır'' diyerek bu düşünceyi yansıtmıştır.[475] Yukarıdaki faktörlerin ışığında iç savaş nasıl başlamış ve neler yaşanmıştır? Tacik iç savaşı genel olarak ele alındığında, üç döneme ayrılarak incelenebilir.[476] Bunlar; Mayıs 1992-Şubat 1993, Mart 1993-1996 ve 1996-1997 dönemleridir. Halkın yönetime katılmasının engellenmesiyle, toplum kitlesel olarak radikal İslami hareketlere veya sosyal aşırılığa kaymaya başlamıştır. Söz gelimi, 11-14 Şubat 1990 tarihleri arasında ilk defa ''Tacikistan Taciklerindir!'' sloganı atılmıştır.[477] Bunların yol açtığı çatışmaların sonucunda, 14 Şubat 1990'da 37 kişi ölmüştür.[478] Bu yaşananlara ''Şubat Olayları'' denilmiştir. Demokrasi yanlısı küçük bir grup olan Rastohez Halk Hareketi'nin neden olduğu olaylar, Tacikistan'ı iç savaşın eşiğine getirmiştir.[479] Daha önce belirtildiği gibi, bu dönemde Bakü'den kaçan Ermenilerin, Ermenistan yerine Duşanbe'ye gönderilmesi ve evvelden sahipleri belli olan konutların Ermenilere teslim edilmesi, halkın tepkilerine yol açmıştır. Sokağa dökülen Taciklerin gösterileri, bir süre sonra Rus karşıtı karaktere bürünmüştür. Öyle ki, Duşanbe'nin en önemli meydanları Şehitler ve Azadi aylarca göstericilere ev sahipliği yapmıştır.[480] Bu gelişmeler, Mahkamov hükümetinin istifasına neden olmuştur. Akabinde hatırlanacağı üzere Aslanov, Tacikistan'ın bağımsızlığını 9 Eylül 1991'de ilan etmiştir. Bu dönemde çok partili sisteme geçilmiş ve birçok siyasi partiyle muhalif hareketler ortaya çıkmıştır.

---

[473]Shapaotov, a.g.e., s.99.
[474]Toshmuhammadov, a.g.e., s.7-8.
[475]Shapaotov, a.g.e., s.82-101.
[476]Isabella Jean ve Parviz Mullojanov, ''Conflict and Peacebuilding in Tajikistan'', Collaborative Learning Projects, USA December 2008, s.9-30.
[477]Toshmuhammadov, a.g.e., s.9-12.
[478]Rashid, Orta Asya'nın Dirilişi, s.204.
[479]Jean ve Mullojanov, a.g.e., s.9.
[480]Şerif Paşa, ''Tacikistan'', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 39, İstanbul 2010, s.349.

Bunlar arasından dönemin önemli partileri TDP ve İYDP idi. Bu partiler, diğer muhalif hareketlerle birlikte protestolara başlamıştır. Bundan dolayı, ülkede yeniden seçime gidilmiş ve Kasım 1991'de Nabiyev başkan seçilmiştir.[481] Nisan 1992'de Pamiriler, Bedehşan bölgesinde özerk bir cumhuriyet olmak istediklerini duyurmuşlardır. Akabinde Bedehşan ve Garm bölgelerindeki halk, Nabiyev'in başkanlığını asla kabul etmemiştir.[482] Çünkü Nabiyev, Moskova bağlantılı komünist yöneticilerin desteğini arkasına almış ve Aslanov'un yerine geçmiştir.[483] Hoçent ve Kulyap'daki komünist liderler, İYDP'yi yasaklaması için tehditlerle Nabiyev'in üzerinde baskı kurmuşlardır.[484]

Eylül 1992'de halk ayaklanmaları hızla büyümekteydi. Bunun üzerine Duşanbe belediye başkanı Mesut İkramov, bazı belediye meclis ve TKP üyelerini tutuklatmıştır. Bu olayın ardından isyanlar daha fazla yayılmış ve on binlerce Nabiyev karşıtı, Şehitler Meydanı'nda oturma eylemi gerçekleştirmişlerdir. Nabiyev, kendi destekçilerine 1.700 adet silah dağıtmış ve 1990'ın sonlarında adeta bütün halkı silahlı mücadeleye teşvik etmiştir. Komünistlerin yaptıkları gösterilerde ''İslam'a Ölüm'' diyerek haykırmaları onları kâfir durumuna getirmiştir. Böylece, komünistlere karşı cihat etmek farz olmuştur. Göstericilerin sayısı her geçen gün artmış, 6 Mart 1992'de karşıt gruplar arasında ilk çatışmalar yaşanmıştır.[485] Başlangıçta, 3 kişi ölmüş ve 11 kişi yaralanmıştır. Nabiyev, sokağa çıkma yasağı getirmesine rağmen çatışmaları önleyememiştir. Ayrıca, Mayıs 1992'de Nabiyev, İYDP ve TDP ile koalisyon hükümeti kurabilmek için girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu durum, Tacikistan'daki Özbek ve Rus nüfus tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dolayısıyla, hükümetin İslami bir devlet yapısına dönüşeceği ve bu koalisyonun süreklilik arz etmeyeceği öne sürülmüştür.[486] Ardından muhalefet tarafından yapılan baskıların da etkisiyle Nabiyev, 7 Eylül 1992'de istifa etmek zorunda kalmıştır.[487] Böylece, 1990-1992 yılları arasında Tacikistan üç kez yönetim değiştirmiş oldu. Bu sürecin sonunda, kargaşa ve anarşi ortamı ülke yönetiminde hüküm sürmeye başladı. 1992, Tacikistan için dehşet verici bir yıl olmuştur. Sokaklarda haftalar boyunca

---

[481]Gabriele Liebig, ''Tajikistan Civil War Shows Folly of Geopolitics'', EIR Strategic Studies, 8 October 1993, s.53.
[482]Shapaotov, a.g.e., s.16-17.
[483]Paşa, a.g.e., s.349.
[484]Shapaotov, a.g.e., s.16-17.
[485]Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97.
[486]Liebig, a.g.e., s.53.
[487]Akyol, a.g.e., s.348-349.

devam eden kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde yüzlerce protestocu öldürülmüş, 200.000 Rus ülkeyi terk etmiştir. Nabiyev, Rusya tarafından korunamamış ve öldürülmüştür.[488] Aralık 1992'de Hoçent'de toplanan parlamento, halkın pek tanımadığı Rahman'ı hükümetin başına getirmiştir. Rahman ve BM'nin çabaları ile Özbekistan ve Rus birliklerinin doğrudan müdahaleleri, Duşanbe'deki çatışmaları azaltmış ve Şubat 1993'te savaş ortamından biraz olsun çıkılmıştır.[489] Bu noktada BM denetiminde ilk müzakereler, Nisan 1994'te Moskova'da yapılmıştır. Bu görüşmelerde, Tacikistan'ın siyasi geleceği, silahsızlanma ve mülteci sorunları ele alınmıştır. Diğer yandan, bunlar yaşanırken İYDP önderliğinde ve Afganistan İslam Cemaati Partisi'nin[490] desteğiyle BTM kurulmuştur.[491] İYDP başkanı Nuri öncülüğünde bütün muhalif partiler; Rastohez Halk Hareketi, TDP ve Lal-i Bedehşan Partisi, Afganistan'da bir araya gelerek BTM'yi meydana getirmişlerdir. BTM, ilk olarak hükümeti tanımayıp kendi isteği doğrultusunda bir anayasa yapmıştır. Partinin temel talebi, çok partili demokratik bir sisteme geçilmesiydi.[492] Buna paralel olarak hükümet ve BTM arasında 17 Eylül 1994 tarihinde bir ateşkes antlaşması imzalanmış, Şubat 1995'te yeniden seçime gidilmiştir. Lakin, seçimlerin ardından beklentileri gerçekleşmeyen BTM, hükümet karşıtı eylemlerini arttırmış ve Afganistan sınırında tekrar çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum karşısında, Mayıs 1995'te Rahman ve Nuri ikili bir görüşme yapmışlar ve üç aylık ateşkesi öngören yeni bir barış antlaşması imzalamışlardır.[493] Başlangıçta görüşmelere isteksiz yaklaşan her iki taraf, Rahman'ın girişimleri sayesinde anlaşabilmişlerdir. Kısa süreli bir denetim sağlanmasına rağmen, 1995'in sonlarında anlaşmazlıklar yeniden başlamıştır. Savaşın ikinci döneminde, 1996 yılına dek BTM ve güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalar devam etmiştir.[494] BTM, 1993-1996 yılları arasında Afganistan'ın kuzey kesimlerinden büyük destek almıştır. Taliban'ın da müdahil olduğu savaşta BTM, düzenli bir orduya sahip değildi. Küçük birliklerle vur

---

[488]Rashid, Jihad, s.89-103.
[489]Mustafa Aydın ve Saule Baycaun, Küresel Politikada Orta Asya, (der.) Mustafa Aydın, Avrasya Üçlemesi I, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara 2002, s.384; Akyol, a.g.e., s.349.
[490]Bu parti, aslen Tacik olan Rabbani ve Özbek asıllı savunma bakanı Raşit Dostum'un liderliğinde kurulmuş ve Afganistan'daki Tacik azınlığı temsil etmiştir (bkz. Jean ve Mullojanov, a.g.e., s.13).
[491]Aynı yerde.
[492]Shapaotov, a.g.e., s.23-27.
[493]Aydın ve Baycaun, a.g.e., s.384.
[494]http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1297913.stm, 01.08.2011.

kaç yöntemleri ve gerilla taktikleri uygulamaktaydı.[495] 1996 ve 1997 yıllarına gelindiğinde BTM, artık tamamen savunmaya geçmek zorunda bırakıldı. Bu sürecin işlemesinde Rus ve Özbek askeri birliklerinin yanı sıra İran'ın da önemli desteği olmuştur. Başlangıçta radikal hareketleri destekleyen İran, uluslararası arenada yalnız kaldığından dolayı bu tavrını değiştirmiş ve arabulucu olma yoluna gitmiştir. Bu üç dönemin sonunda, her iki taraf arasında kesin bir uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştır. BM'nin gözetiminde yapılan müzakerelerin sonucunda, BTM ve Tacik hükümeti karşılıklı taleplerde uzlaşmışlardır. Bunların birincisi; Tacikistan'ın toprak bütünlüğü ile vatandaşlarının birliğinin korunmasıdır. İkincisi, demokratik siyasi bir düzen ve temsil özgürlüğü sağlanmasıdır. Üçüncüsü, siyasi, ekonomik ve kültürel yönden gerçek bir güvenlik oluşturulmasıdır. Böylelikle, 27 Haziran 1997 tarihinde BTM ile Tacik hükümeti arasında nihai bir barış antlaşması imzalanmıştır.[496] Taraflar, savaş boyunca ülkede oluşan silahlı güçlerin ortadan kaldırılması ve ulusal bir ordu kurulması için anlaşmışlardır. BTM kuvvetlerine yönetim kademelerinde yüzde 30 pay verilmiştir.[497] Barışın korunmasında garantör devletler olarak Rusya, İran, Pakistan, Afganistan ve diğer Orta Asya ülkeleri sorumluluk almışlardır. Uluslararası örgütler; İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ise barışın sağlanmasında önemli rol oynamışlardır.[498] İç savaş sonunda resmi kaynaklara göre, 100.000 insan ölmüş (bazı kaynaklarda 300.000) ve 1.000.000 kişi ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. 250.000 kişi Afganistan'a kaçmış ve 1.500.000 insan evsiz kalmıştır. Ayrıca 80.000 kişinin Rusya'ya yerleştiği belirtilmiştir.[499] Tacikistan ise, yapılan anlaşmaların ardından ekonomi ve güvenlik alanlarında Rusya'nın denetimine girmiştir. Savaşın ekonomiye zararı, yaklaşık olarak 7.000.000.000 dolardır.[500] Nihayetinde, mevcut durumu değiştirmeyi amaçlayan bölgeler ve kabileler temelinde ilerleyen hareketler, radikal İslam'dan beslenerek bir iç savaşa yol açmıştır. Bu durum, ülkede çok büyük bir ekonomik yıkım meydana getirmiştir. Rusya'ya bağımlılığı devam eden Tacikistan'da demokrasi bir türlü kurulamamıştır.[501]

---

[495]Matveeva, Tajikistan Stability First, s.169.
[496]Jean ve Mullajonov, a.g.e., s.27.
[497]Aydın ve Baycaun, a.g.e., s.385
[498]Jean ve Mullajonov, a.g.e., s.27.
[499]Rashid, Jihad, s.90; Shapaotov, a.g.e., s.1-2.
[500]Aydın ve Baycaun, a.g.e., s.385; Nogayeva, a.g.e., s.139-141.
[501]Rashid, Jihad, s.112.

5.2.Seçimler

1991'den bugüne kadar yapılan Tacikistan seçimlerinin genel olarak tümünde hile yapıldığına dair iddialar ortaya atılmıştır. Bu durum, daha sonra AGİT tarafından birçok defa ispatlanmıştır.[502] Nabiyev ile başlayan bu süreç, Rahman ile devam etmiştir. Tacikistan'da ilk seçim, Ağustos 1991'de yapılmıştır. 1985-1991 dönemi TKP genel sekreteri olan Mahkamov, bu tarihte Gorbaçov'a karşı darbe girişimlerini desteklemiş ve kendisini devlet başkanı seçtirmiştir. Ancak, halkın tepkilerinden dolayı Mahkamov, 27 Eylül 1991'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Parlamento tarafından Nabiyev'e vekâleten başkanlık görevi verildikten sonra 27 Kasım 1991'de yeniden seçime gidilmiştir. 1991 seçimleri iki eski komünist partili arasında geçmiştir. Bedehşan bölgesinden aday olan Devlet Hüdanazarov, oyların yüzde 34'ünü, Hoçentli Nabiyev yüzde 58'sini almıştır. Hüdanazarov, seçimlere hile karıştırıldığını iddia etmiştir. Hüdanazarov'a göre, sonuçlar değiştirilmiş ve Nabiyev'in kazanması sağlanmıştır.[503] Fakat bu iddialar, Nabiyev tarafından reddedilmiştir. Hüdanazarov eski bir TKP üyesi olmasına karşın, İsmaili mezhebine mensup idi. Bu, onun seçimi kazanmasını zorlaştırmıştır. Hüdanazarov, ülkede tanınan bir sinema yönetmeni olduğundan dolayı seçimleri kazanacağını düşünmüştür.[504] Nabiyev ise, Rusya'nın desteğiyle seçimleri kazanmıştır. Buna rağmen, ülkedeki savaş ortamı onu muhalefete karşı bazı tavizler vermeye zorlamıştır. Bu noktada, 24 bakanlığın sekizi hükümet tarafından muhalefete verilmiştir. 1992'de Rahman Cumhuriyet Savunma Komitesi Başkanlığı, İYDP başkan yardımcısı Devlet Osman ise başbakan yardımcılığı görevine getirilmiştir.[505] Nabiyev hükümeti sona erdikten sonra Tacikistan, BM gözetiminde olmak şartıyla Rusya ve Özbekistan'ın denetimine bırakılmıştır. Başkanlık görevi, birleştirici rol oynayacağı düşünülerek Kasım 1992'de Rahman'a verilmiştir. 6 Kasım 1994'te muhalif partilerin katılmadığı seçimler yapılmış ve Rahman, Tacikistan devlet başkanı seçilmiştir.[506] Hatırlanacağı üzere, aynı tarihte yeni anayasa kabul edilmişti. Buna göre, milli yasama kurulunun küçültülmesi ve başkanlık sisteminin kabulü halkın onayına sunulmuştur.

---

[502]http://www.rferl.org/content/Early_Fraud_Allegations_Emerge_In_Tajik_Vote/1970460.html, 01.02.2013.
[503]Akyol, a.g.e., s.347.
[504]Aydın ve Baycaun, a.g.e., s.383.
[505]Akyol, a.g.e., s.349.
[506]Aydın ve Baycaun, a.g.e., s.383.

Referandumdan sonra, parlamento tarafından bu kurallar uygulanmaya başlamıştır. 26 Şubat 1995'te yeni meclis seçimlerine gidilmiştir. Bu seçimlerde, 2.684.000 seçmenin yüzde 84'ü oy kullanmıştır.[507] Seçimlere İslami muhalefet tarafından itiraz edilmiş ve sonuçların komünist güçlerin denetiminde, hükümetin kendi çıkarlarına göre ayarlandığı iddia edilmiştir. Seçim yarışı; TKP ile Tacikistan Halk Partisi (THP), Tacikistan Siyasi ve Ekonomik Yenilenme Partisi (TSEYP) ve Halk Birlik ve Anlaşma (şimdiki adıyla Adalet) Partisi (HBAP) arasında geçmiştir. Uluslararası örgütler tarafından endişelerle karşılanan bu seçim, yasama yönünden de kusurlu bulunmuştur. Çünkü seçimden önce İYDP ve TDP ihraç edilmiştir.[508]

Partiler	Oy Oranları (%)
Tacikistan Komünist Partisi	60
Tacikistan Halk Partisi	5
Halk Birlik ve Adalet Partisi	2
Tacikistan Siyasi ve Ekonomik Yenilenme Partisi	1

Tablo 2: 1995 Resmi Seçim Sonuçları (Kaynak: www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2309_95.htm, 04.05.2013).

Yukarıda görüldüğü gibi, yalnızca iki parti parlamentoya girebilmiştir. HBAP lideri Abdülmelik Abdullahcan, oy kullanma sürecindeki tutumu nedeniyle İslami muhalefet tarafından eleştirilmiştir.[509] Hoçentli güçlü bir siyasi lider olan Abdullahcan, daha önce Tacikistan'ın Rusya büyükelçisi ve Tacikistan başbakanı olarak görev yapmıştır.[510] Akabinde Abdullahcan, meclis dışında kalınca seçimlerde tarafsız olunmadığını ifade ederek Rahman'ı protesto etmiştir. TKP, seçimlerden 161 sandalye[511] kazanmıştır. Ancak bu milletvekillerinden 60 kişinin açık bir şekilde TKP ile ilgisi bulunmuyordu.[512] Üstelik AGİT, bu seçimlerde gözlemci olmayı reddetmiştir. Seçmen listesindeki adayların dörtte biri iç savaş sırasında suç işlemişlerdi ve bundan dolayı, hükümet AGİT

[507]http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2309_95.htm, 04.05.2013.
[508]Shapaotov, a.g.e., s.26-27.
[509]http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2309_95.htm, 04.05.2013.
[510]Randa Slim ve Faredun Hodizoda, ''Tajikistan: From Civil War To Peacebulding'', Survey, 2002, s.4.
[511]Seçimlerde bu sandalyelerin sadece yüzde 40'ı resmi olarak kabul edilmiştir. Ardından, diğer muhalefet adaylarıyla yapılan görüşmelerde parlamentoyu oluşturacak çoğunluk sağlanamamıştır. Dolayısıyla, 12 Mart 1995'te ikinci bir seçime ihtiyaç duyulduğu öngörülmüştür. Bu meclis içi seçim, 9 Nisan 1995'te parlamento açılışından sonra gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak BTM, hükümeti tanımamış ve çatışmalar devam etmiştir (bkz. http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2309_95.htm, 04.05.2013).
[512]Aynı yerde.

tarafından tanınmamıştır.[513] 1995'te Tacikistan-Afganistan sınırında çatışmalar şiddetini arttırmış ve 1996 sonunda, ülkenin kuzey kesimleri BTM kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. Akabinde 1997 yılında, BTM liderlerine parlamentoda görevler verilmiştir. Daha sonra 26 Eylül 1999'da, anayasa değişiklikleri için referandum yapılmıştır.[514] Bunun devamında başkanlık seçimleri, 6 Kasım 1999'da gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde birçok muhalefet partisi baskıya maruz kalmıştır. Söz gelimi, Eylül 1999-Nisan 1999 tarihleri arasında Tarım Partisi (TP) yasaklanmış ve aynı dönemde AP'nin kaydı silinmiş, TSEYP'in faaliyetleri askıya alınmıştır. Ağustos 1999'da bölünmeye başlayan BTM, bu yılın sonunda dağılmış ve resmi olarak ortadan kalkmıştır. Bu birlikten geriye yalnızca İYDP ve TDP kalmıştır.[515] Böylece, 1999 seçimlerine girerken Rahman, BTM kuvvetlerinin etkisini sınırlandırmıştır. Diğer yandan, kendisine başkan olma yolunda destek çıkan fakat güçlü olan savaş ağalarını etkisiz görevlere kaydırmıştır. Geriye kalanların kimi suikaste kurban gitmiş, kimi de değişik suçlamalarla hapsedilmiştir. Rahman dışındaki üç adayın seçimlere katılması, yeterli imza toplayamadıkları gerekçesiyle engellenmiştir. Bu seçimlere başlangıçta İYDP lideri Devlet Osman'ın adaylığı kabul edilmiştir. Ancak Osman, bunu uluslararası kamuoyunun sempatisini kazanma amaçlı bir yaklaşım olarak gördüğünü ve adaylıktan çekileceğini belirtmiştir. Esasında Osman, kendi parti tabanından destek alamayacağını düşünerek ve seçim sürecindeki yolsuzlukları da hesaba katarak bu ifadeleri dile getirmiştir.[516] Nihayetinde, seçmenler tarafından yüzde 98'lik bir katılımın sağlanmış olduğu bu seçimlerde, oyların yüzde 97'sini Rahman ve yüzde 2'sini Osman almıştır.[517] 1999 seçimlerinden de galip çıkan Rahman, 27 Şubat 2000'de parlamento seçimlerine gitmiştir. Bu defa oy sayımı, demokratik standartlara sadık kalınarak uygulanmak istenmiş ve oylar hesaplanırken gözlemcilerin yüzde 68,29'u denetimde bulunabilmiştir. Oy sonuçlarının yüzde 78,6'sı tertipli bir şekilde alınmış ve hesaplanması gereken

---

[513]Matveeva, ''Tajikistan'', Free Universitat Berlin, External Democracy Promotion in Post Conflict Zones: Evidence From Case Studies, Ottowa and Berlin, s.40.

[514]Kanuna göre, başkan adayı hiçbir cinsiyet, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin aday olabilecek ve başkanlık süresi beş yıldan yedi yıla çıkartılacaktır (bkz. Matveeva, Tajikistan, s.40).

[515]Organization For Security Co-Operation In Europe, ''The Republic Of Tajikistan Elections Of Parliament 2000'', OSCE, Warsaw 17 May 2000, s.3.

[516]Turgut Demirtepe, ''6 Kasım 2006 Tacikistan Başkanlık Seçimleri'', USAK-OAKA, Cilt:1, Sayı:2, 2006, s.166.

[517]Bu sonuçlar, Aydın ve Baycaun tarafından imkânsız olarak değerlendirilmiştir (bkz.Aydın ve Baycaun, a.g.e.,s.385; Akyol, a.g.e.,s.360).

bölgeye ulaştırılmıştır.

Partiler	Alınan Oy	Oy Oranları (%)	Sandalye Sayıları
TDHP	1.741.540	64,91	15
TKP	547.076	20,39	5
İYDP	196.105	7,31	2
TDP	94.963	3,54	0
SP	37.728	1,22	0
AP	35.414	1,32	0
Diğer	22.322	0,83	0

Tablo 3: 27 Şubat 2000 Resmi Seçim Sonuçları (Kaynak: Organization For Security Co-Operation In Europe, Elections of Parliament 2000, s.23).

Seçimlerde altı siyasi parti yarışmış ve sonuçlar 12 Mart 2000'de açıklanmıştır. 2.683.010 seçmenin yüzde 93,30'u seçimlere katılmıştır. Yukarıda görüldüğü gibi, yalnızca üç parti yüzde 5 barajını geçebilmiştir. TDHP, TKP ve İYDP bu seçimlerden sonra parlamentoya girmeye hak kazanmıştır.[518] Parlamentoda bulunan 63 sandalyenin 41'i seçilmiştir. Ancak bunlar arasından Meclis-i Milli'ye alınan 34 vekil, seçmenler tarafından doğrudan oylanarak seçilmemiştir.[519] Rahman'ı destekleyen bu vekiller sayesinde parlamentoda partinin rolü artmış ve Meclis-i Namayandogan toplam 22 vekil ile kurulmuştur. Seçimlerden sonra TDP, Sosyalist Parti (SP) ve Adalet Partisi (AP) parlamentoya girememiştir.[520] Bu seçimlerde yapılan incelemeler sonucunda, oyların kullanıldığı yerlerin yüzde 46'sı dışarıdan müdahalelere maruz kalmıştır. Bunlar hükümet yetkilileri, yerel tarım kooperatifleri çalışanları ve cemaat liderleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, tutanakların yüzde 22'sinin keyfi olarak düzenlendiği, gözlemcilerin yüzde 12'sinin tutanaklardan birer kopya edinmediği, hükümet ve polis gücünün yüzde 9,8'inin oy sayımına müdahale ettiği ve oyların hesaplanma işleminde yer alacak gözlemcilerin yüzde 7,3'ünün katılımına engel olunduğu ortaya çıkmıştır.[521] Seçimlerden bir ay önce, Duşanbe'de meydana gelen olayların bunda etkileri vardı. İlk olarak 2 Şubat 2000'de seçim kampanyaları devam ederken Duşanbe'nin kuzeyinde bir otobüs bombalanmıştır. Bu olayda, yedi kişi hayatını kaybetmiş ve 22 kişi yaralanmıştır.

[518]Organization For Security Co-Operation In Europe, Elections of Parliament 2000, s.17-19.
[519]Bowyer, a.g.e., s.10-11.
[520]I.K. Asadullaev, ''Tajikistan Parlimentary Elections 2000 Part II'', Cimera, Dushanbe 2004, s.1-2.
[521]Organization For Security Co-Operation In Europe, Elections of Parliament 2000, s.4-23.

Radikal İslami örgütlerle bağlantılandırılan saldırının sorumluları belirlenememiş ve patlamanın bir doğalgaz tenekesi veya ev yapımı bombadan kaynaklandığı açıklanmıştır.[522] Kısa bir süre sonra 7 Şubat'ta aynı şehrin merkezinde üç ayrı bomba patlatılmış, birçok insan yaralanmıştır. Ardından, 16-21 Şubat 2000 tarihleri arasında buna benzer bir dizi olay gerçekleşmiştir. Resmi kurumlar tarafından seçimlerle ilgisi bulunmadığı açıklanan bu olayların sonucunda, belediye başkanı yaralanmıştır. Ayrıca, 21 Şubat'ta başbakanın kız kardeşi fidye amaçlı kaçırılmış ve seçim ortamı iyice gerilmiştir.[523] Bundan dolayı ülkede güvenlik önlemleri arttırılmış, seçim bölgelerinin sayısı sınırlandırılmıştır. 2000 seçimleri, gözlemci denetiminden uzak yapılmıştır.[524] Üç yıl sonra, 22 Haziran 2003 tarihinde anayasa değişikliği amacıyla referanduma gidilmiştir. Referandumun ardından 16 Haziran 2004 tarihinde yeni kanunlar çıkarılmıştır. Böylelikle, 63 milletvekilinin 22'si nispi temsil sistemine göre Tacikistan genelindeki parti listelerinden seçilmektedir. Geriye kalan 41 milletvekili ise, tek adaylı seçim bölgesinden çoğunluk esasına göre belirlenmektedir.[525] Bu sayede Rahman, ülkedeki liderliğini güçlendirmiş ve 2005 meclis seçimlerine iddialı bir şekilde girmiştir.

Partiler	Oy Oranları (%)	Sandalye Sayıları
TDHP	74,9	52
Bağımsız Adaylar	-	5
İYDP	8,9	2
TKP	3	0
Diğer	0	0

Tablo 4: 27 Şubat/13 Mart 2005 Resmi Seçim Sonuçları (Kaynak: European Forum, ''Tajikistan'', http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013).

2005 seçimleri, iki evreli olarak düzenlenmiştir. 27 Şubat 2005'te Meclis-i Namayandogan'ın vekilleri, daha sonra 13 Mart 2005'te Meclis-i Milli vekilleri seçilmiştir. Seçimler altı parti; TDHP, İYDP, TKP, SP, TDP, Sosyal Demokratik Parti (SDP) arasında geçmiştir. 14 Mart 2005'te açıklanan resmi sonuçlara göre, TDHP seçimlerden bir anlamda zaferle ayrılmıştır. SP, TDP, TKP ve SDP yüzde 5 barajını geçemeyerek parlamento dışında kalmıştır. Bu seçimlerde kampanya ve oy kullanma

[522]http://timelinesdb.com/listevents.php?subjid=117&title=Tajikistan, 20.05.2013.
[523]Organization For Security Co-Operation In Europe, ''Joint Election Observation Mission To Tajikistan'', OSCE, Warsaw 27 February 2000, s.3.
[524]http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.
[525]Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97.

süreci barışçıl bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Fakat, TDHP tarafından diğer partilerin yaptığı toplantılar ve kampanyalar üzerinde baskı kurulmuştur. Etkinliklerin gerçekleştirileceği alanlar taraflı bir şekilde düzenlenmiş, yerel otoritelerden muhalefet partilerine zorluklar çıkartılmıştır. Oy kullanma sürecinde İYDP ve TDP liderlerine karşı suçlamalarda bulunulmuş ve davalar açılmıştır. Buna karşın muhalif adaylara en azından medya serbestliği tanınmıştır.[526]

AGİT gözlemcileri, 2005 seçimlerinde oyların denetim seviyesini düşük olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü, oylar hesaplanırken gözlemcilerin yüzde 54'ü teftîş yapabilmişlerdir. Ayrıca, Tacikistan'da merkezi oy kayıt sistemi yoktur. Bu yüzden, Kazakistan, Rusya ve diğer komşu ülkelerdeki 600.000 Tacik göçmen işçinin oy kaydı bulunmamaktadır. Yani bu seçmenlerin, Tacikistan seçimlerinde oy kullanıp kullanmadıkları belirsizdir. Coğrafi şartlar bakımından zor koşullarda bulunan Bedehşan bölgesi, 2005 seçimlerini sorunsuz geçirmiştir. Fakat, Soğd ve Hatlan bölgelerindeki kırsal kesimler için aynı durum söz konusu değildir. Seçmenlerin çok az bir kısmı imza atarak oy kullanmış ve birçoğu yanlış sandıklara oy atmıştır. Üstelik burada sandıklar, resmi yetkililer tarafından açılmamıştır.[527] Resmi gözlemcilerin raporlarına göre, 2005 seçimleri sırasında bir kişi 500 kezden fazla oy kullanmıştır. TDHP yetkilileri tarafından seçim bölgeleri rahatsız edilmiş ve seçmenlere müdahale edilmiştir. Birçok gözlemcinin seçim kurullarına erişimleri engellenmiş ve gözlemcilerin bazıları tehditlerle sindirilmiştir. TDHP yetkilileri gözlemcilere yalnızca oy sayımı sırasında serbestlik sağlamışlardır. Bu seçimler, AGİT tarafından uluslararası standartlara uygun bulunmayıp başarısız olarak değerlendirilmiştir.[528] 5 Kasım 2006'da yeni yedi yıllık başkanlık dönemi için seçimlere gidilmiştir. 2005 seçimlerinden sonra, parlementodaki kadın milletvekili sayısı artmıştır. 2006'da Meclis-i Namayandogan'da 63 milletvekilinin 10 tanesi, Meclis-i Milli'de 33 milletvekilinin 4'ü kadınlardan oluşmaktaydı. Bundan dolayı, başkan adayları arasında hiç değilse bir kadın adayın bulunması beklenmiş olmasına rağmen, bu gerçekleşmemiştir.[529] Ayrıca, oy kayıt

---

[526]http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.
[527]Organization For Security Co-Operation In Europe, ''Republic Of Tajikistan Parliamentary Elections 2005'', OSCE, 31 May 2005, Warsaw, s.3-20.
[528]http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.
[529]Bu sayı, ilerleyen seçimlerde artmış ve 2010 yılında temsilciler meclisinde bulunan 63 vekilin 12'si kadınlardan meydana gelmiştir (bkz. Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97).

listelerini seçim öncesinde takip edebilmek ve incelemek mümkün değildi. Lakin, 2006 seçimlerinde bir ilk yaşanmış ve azınlıklar düşünülerek oy pusulaları dört farklı dilde dağıtılmıştır. Toplam 3.200.000 oy pusulasının 400.000'i Özbekçe, 40.000'i Rusça ve 11.000'i Kırgızca basılmıştır. Seçimler öncesinde ve sonrasında önemli bir şiddet olayı yaşanmamış, seçim kampanyaları sessiz bir şekilde yürütülmüş ve oy kullanma barışçıl bir ortamda gerçekleşmiştir. Bu dönemde başkan adayları arasında herhangi bir rekabet havası gözlenmemiştir.[530] Oysaki, 2006 seçimlerinde muhalefetin ortak bir rakip çıkarması beklenmiştir. Ancak, bu beklenti yerine getirilememiştir. Böylece 1999 seçimlerine göre daha kabul edilebilir bir oy oranı; yüzde 79,3 ile başkan olan Rahman, yine Batılı gözlemciler tarafından sonuçlar üzerinde oynama yapmakla suçlanmıştır. Gözlemcilere göre Rahman, bunu ülkede demokratik bir seçim olduğu imajını göstermek için yapmıştır. Çünkü, bu seçimlerde Rahman'ın öngörülen oy oranı daha yüksek bir seviyedeydi.[531] 15 Kasım 2006 tarihinde, seçim yarışı altı aday arasında gerçekleşmiştir. Bu adaylar arasında Ekonomik Reform Partisi (ERP) lideri Alimcan Babay, ikinci en fazla oyu almasına karşın Rahman'ı zorlayamamıştır. 2003 anayasa değişikliklerinin adaletsiz olduğunu öne süren muhalefet liderleri, Rahman'ın seçimlere katılmasını meşru görmeyip 2006 seçimlerini boykot etmişlerdir. Bu seçimlerde seçmen listelerinin yüzde 91'i oy kullanmıştır.[532]

Adaylar	Alınan Oy*	Oy Oranları (%)	Partileri
İmamali Rahman	2.422.276	79,3	TDHP
Alimcan Babay	189.383	6,2	ERP
Emir Karakul	161.892	5,3	TP
İsmail Talbak	155.783	5,1	TKP
Abdülalim Gaffar	85.528	2,8	SP
Geçersiz Oylar	39.529	1,3	-

Tablo 5: 5 Kasım 2006 Başkanlık Seçimi Resmi Sonuçları (Kaynak: European Forum, ''Tajikistan'', http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013).

***** Bu sonuçlar, 15 Kasım 2006'da seçim kurulu tarafından Rahman'ın ve Gaffar'ın oyları bir nebze azaltılıp, rakiplerinden Talbak'ın biraz daha arttırılarak açıklanmıştır (bkz. Office For Democratic Institutions and Human Rights, Presidential Elections 6 November 2006, s.24-25).

---

[530]Organization For Security Co-Operation In Europe, ''Presidential Elections 6 November 2006'', OSCE, 18 April 2007, Warsaw, s.15-16.
[531]Demirtepe, 6 Kasım 2006 Tacikistan, s.162-170.
[532]http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.

2006 seçimlerinin şeffaflığına gölge düşüren bu gelişmelere ek olarak, Rahman'a verilen yaklaşık 10.000 oy diğer üç rakibi arasında dağıtılmıştır. Gözlemciler tarafından seçim bölgelerinin yüzde 80'i ziyaret edilebilmiştir. Fakat, gözlemciler yine fazlasıyla olumsuzluklarla karşılaşmışlardır. AGİT'in üç seçim bölgesi için oluşturduğu komisyonlardan sadece bir tanesi işlevini yerine getirebilmiştir. Gözlemciler, oylar sayılırken sandıkların yüzde 50'sini denetleyebilmişlerdir. 2006 seçimlerinde oy hesaplamalarının birçoğu eksik yapılmıştır.[533] Daha sonra Rahman, 15 Nisan 2009 tarihinde bir kongre düzenlemiştir. Bu toplantıda, 2010 seçimlerinin adaletli ve şeffaf bir şekilde gerçekleşmesi için uluslararası örgütlere çağrıda bulunmuştur. Bu seçimlerde, uluslararası örgütler tarafından toplam 524 gözlemci görevlendirmiştir. ŞİÖ'den 17, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'den 167, AGİT'den 254 ve Duşanbe'den 86 temsilci bu seçimleri izlemiştir. 25.000 kişinin görev aldığı 2010 seçimlerinde, kuralların AGİT standartlarına uygun bir şekilde yerine getirilmediği sonucuna varılmış ve gözlemcilerin birçoğu yine engellenmiştir. Oy sayım sürecinde sandıkların yarısından daha az bir kısmı izlenebilmiş ve her üç seçim kurulundan yalnızca bir tanesine gözlemci alınmıştır. 2010 seçimleri, barışçıl ortamda gerçekleşmiş olsa da beklentileri karşılayamamıştır.[534] AGİT gözlemcisi Artis Pabriks'in ifadesine göre, bu seçimlerde demokratik standartlar sağlanamamıştır. Seçimlerde birçok kişi vekâleten ve yakın çevresinin baskısı altında oy kullanmıştır.[535]

Partiler	Alınan Oy	Oy Oranı (%)	Sandalye Sayısı
TDHP	2.321.436	70,6	55
İYDP	268.596	8,2	2
TKP	229.080	7,0	2
TP	166.935	5,1	2
ERP	165.324	5,03	2
Diğer	116.289	3,4	0

Tablo 6: 28 Şubat 2010 Resmi Seçim Sonuçları (Kaynak: Office For Democratic Institutions and Human Rights, Parliamentary Elections 2010, s.33).

Toplamda sekiz partinin yarıştığı seçimlerde beş parti parlamentoya girebilmiştir.

[533]Organization For Security Co-Operation In Europe, Elections 6 November 2006, s.16-25.
[534]Organization For Security Co-Operation In Europe, ''Republic Of Tajikistan Parliamentary Elections 2010'', OSCE, 6 July 2010, Warsaw, s.5-26.
[535]http://www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.

Daha önce olduğu gibi, seçmen pusulaları farklı dillerde düzenlenmiş olsa da, ülkede azınlıklara 2010 yılına dek aday olma şansı pek verilmemiştir. 2010 seçimlerinde sadece tek bir Özbek aday olabilmiş ve o da parlamentoya girememiştir.[536] 2013 yılına kadar yapılan tüm seçimlerde özellikle Bedehşan bölgesindeki Pamiriler, yetersiz temsil edildiklerini ve hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir. Bunun dışındaki bölgelerde seçimler, rejimin istikrarının sağlanması uğruna toplum üzerinde bir memnuniyetsizlik oluşturmamıştır.[537] Buna rağmen Rahman, bugüne kadar karşısına kendisini zorlayacak bir rakip çıkmasına izin vermemiştir. Ayrıca, seçim öncesi kampanyaları ve sonuçları kendi çıkarına göre ayarlamıştır. Hatta bunu yaparken AGİT yetkililerini dahi zor durumda bırakmaktan çekinmemiştir. Duşanbeli bir yazar olan Daler Rahim, bu hak ihlalinin ortadan kaldırılması için uluslararası toplumu yardıma çağırmıştır.[538] Ülkede şiddet olaylarının yoğun olarak yaşandığı dönemlerde güvenlik önlemleri nedeniyle seçim gözlemcilerinin sayısı kısıtlanmıştır. Fakat, bu durum daha sonraki seçimlerde yine sürdürülmüştür. 2015 parlamento seçimlerinde gerekli para kaynağı ve hükümet izni sağlanabilirse oyların daha hızlı kullanılması ve güvenli hesaplanabilmesi için elektronik sisteme geçilecektir.[539]

Tacikistan, 2013 yılı başkanlık seçimlerine hazırlandı ve bu seçimlerde yine Rahman'la göstermelik adaylar yarıştı. Çünkü en önemli iki aday olarak isimleri geçen, Mahmutsait Ubeydullah ve Hasan Asadullozade, Rahman'a yakınlığıyla bilinen isimlerdi. Akabinde bu kişiler yerine Ahmedbek Buhariyev (ERP), Alimcan Babayev (TP), Abdülhalim Gaffarov (SP), Saidgaffar Osmanov (TDP), Ismail Talbak (TKP) Rahman'ın karşısında yarışmışlardır.[540] Adayların birçoğu, halk tarafından tanınmayan kişilerdi. Bu noktada Gazi Turayanzade[541] ve Kabiri, seçimlere katılmayacaklarını

---

[536]Organization For Security Co-Operation In Europe, Parliamentary Elections 2010, s.20-27.
[537]Jonson, a.g.e., s.5.
[538]Daler Rahimov,''Analysis:Tajik Elections Need Support'', Thinking-East.Net, February 2005, s.1-3.
[539]Central Commission for Elections and Referanda (CCER) tarafından uygulanacak olan sisteme göre, seçmenler çevrimiçi sayfalar aracılığıyla oy sandıklarına erişebilecektir. Duşanbe, Horog, Hoçent, Kurgan Tepe ve Tursunzade'de düzenlenecek olan sistem sayesinde, seçmenler de belirli hale getirilebilecek ve kullanılan oylar tek bir merkezde toplanabilecektir. Eğer elektronik seçim sistemine geçilirse Rusya, Kazakistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan sonra Tacikistan, bu sistemin uygulandığı beşinci BDT ülkesi olacaktır (bkz. http://www.universalnewswires.com/centralasia/viewstory.aspx?id=3154, 03.02.2013).
[540]International Foundation For Electoral Systems, ''Elections In Tajikistan 6 November 2013'' www.IFES.org, 07.11.2013.
[541]Turayanzade, 1970'li yıllarda Buhara ve Ürdün'de eğitim görmüştür. 1988'de Tacikistan'ın büyük müftüsü olmuştur. 1990'da Rusların güvenini kazanmış ve Yüksek Sovyet'e seçilmiştir. Akabinde taraf

bildirmişti.[542] Muhalefet, seçimleri boykot etmiş ve oy kullanmamıştır.[543] 6 Kasım 2013'te seçmenlerin yüzde 86'sı sandıklara gitti ve 7 Kasım 2013'te sonuçlar açıklandı. Rahman dışında diğer beş adayın hiçbirisi yüzde 5'in üzerine çıkamadı. Talbak yüzde 4,93, Buhariyev, yüzde 4,49, Babayev yüzde 3,82, Gaffarov yüzde 1,48, Osmanov yüzde 1,05 oy almıştır.[544] AGİT raporuna göre, 2013 seçimlerinde gözlemcilerin yüzde 14'ü olumsuzluklarla karşılaşmışlardır. Oy sandıklarının ise, yüzde 24'ünün mühürlü olmadığı tespit edilmiştir.[545] Oyların yüzde 83,1'ini kazanan Rahman, dördüncü kez başkan seçildi ve yedi yıl daha Tacikistan'ın devlet başkanı olacaktır.[546]

5.3.Tacikistan'da Radikal İslam

Tacik hükümetine göre, radikal İslam'ın Tacikistan'daki en büyük destekçileri cemaatlerdir. Bunlar genel olarak ''Tebliğ Cemaati'' adıyla bilinmektedir.[547] Bu cemaat, Şeyh Muhammet İlyas[548] tarafından 1920 yılında Hindistan'ın Mevat kasabasında kurulmuştur. İslam'dan bir hayli uzaklaşmış olan Mevat halkı, Şeyh İlyas'ın çabalarıyla hızlı bir şekilde yeniden bilinçlenmiştir. Bu yüzden burası tebliğin merkezi olmuştur. Daha sonra Tebliğ Cemaati, üyeleri aracılığıyla Afrika, Avrupa, ABD ve Orta Asya ülkelerine ulaşmıştır. Uluslararası bağlantıları bulunan cemaatin üyeleri arasında farklı akımlardan etkilenmiş kimselerde vardır. Onları bir araya getiren tek amaç, İslam'ın tebliğ edilmesidir. Lakin, Tebliğ Cemaati'nin İslam'a davet yöntemi eleştirilmiş ve

---

değiştiren Turayanzade, Nuri, Himmetzade ve Osman'la beraber İYDP'nin lider kadrosu içinde yer almıştır (bkz. Rashid, Jihad, s.101).

[542]http://www.rferl.org/content/tajik-election-feature-/25159204.html, 18.11.2013; Daler Ghufranov, ''10 Influential Personality of Tajikistan's Elections 2013'', (çev.) eTajikistan, Elita, July 2012, s.1-5.

[543]http://www.aljazeera.com/news/asia/2013/11/tajikistan-rakhmon-re-elected-president-20131175383909186.html, 08.12.2013.

[544]http://www.1news.com.tr/dunya/20131114094737078.html, 08.12.2013.

[545]Organization For Security Co-Operation In Europe, ''Republic Of Tajikistan-Presidential Election 6 November 2013'', OSCE, Dushanbe 2013, s.1-13.

[546]http://www.aljazeera.com/news/asia/2013/11/tajikistan-rakhmon-re-elected-president-20131175383909186.html, 08.12.2013.

[547]http://www.strategic-culture.org/news/2010/08/31/islamization-of-tajikistan.html, 23.12.2012.

[548]Şeyh İlyas, 1904-1908 yılları arasında Mevlana Mahmut Hasan'ın Diyobent'deki medresesinde hadis eğitimi almıştır. Bu dönemde, Müslümanlar ile Hindular arasında düşmanlık vardı. Bu durum, İngilizlerin kışkırtmasından dolayı daha da körüklenmiştir. Ayrıca İngilizler, bir Müslümanın Hıristiyanlığa geçmesi durumunda sonsuz miras edinme hakkına sahip olacağını duyurmuştur. Böylelikle, Müslümanların birçoğunda bu yönde bir eğilim gerçekleşmiştir. Bunun üzerine Şeyh İlyas, İngilizleri ve politikalarını boykot etmeye başlamıştır. Buna rağmen Şeyh İlyas'ın Deobandi medresesinde eğitim görmesi nedeniyle Tebliğ Cemaati, bu hareketin bir uzantısı olarak düşünülmüştür (bkz. Fikret Efe, ''Cemaati Tebliğ Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler'', İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı:8, 2002, s.101-104).

üyelerin gittikleri yerlere İslam'ın özünün yerine Hint kültür ve felsefesini taşıdıkları iddia edilmiştir. Üyelerine ilmi açıdan çok şey katmayan Tebliğ Cemaati, herkesin kendi görüşüne uygun âlimlerden faydalanmasını tavsiye etmektedir. Cemaat içinde üzerinde uzlaşılmayan konuların konuşulması yasaklanmıştır. Böylece, ayrılıkların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Cemaat üyeleri arasında esnaf, doktor ve öğrenciler bulunmaktadır. En önemli nitelikleri az yemek yiyip, mütevazı bir hayat sürmeleri ve tanıştıkları her insana İslam'a dair bir şeyler anlatma gayreti içinde olmalarıdır.[549] Bu kişiler, camilerde ve pazarlarda sohbetler ile İslam'ı anlatmaktadırlar. Bundan dolayı, Batı medyası tarafından İslam misyonerleri olarak nitelendirilen cemaat üyeleri uzun sakallı olup, cüppe ve deri ayakkabılar giymektedirler. Tebliğ Cemaati, genel bir siyasi görüşü olmadığı için radikal İslami örgütler tarafından eleştirilmektedir.[550] Buna karşın, son yıllarda cemaatin birçok üyesi aşırılığa kaymıştır. Tebliğ Cemaati'nin üyeleri, ÖİH'nin silah, para ve uyuşturucu kaynaklarını Orta Asya ülkeleri arasında rahatlıkla dolaştırabilmektedirler. Kolaylıkla seyahat edebilen cemaat üyeleri, en çok Fergana Vadisi'nde faaliyet göstermektedirler.[551] Bundan dolayı, Tebliğ Cemaati'nin birçok üyesi radikal örgütlerle bağlantısı olduğu gerekçesiyle yargılanmıştır. Söz gelimi, Mart 2010'da 23 üye 6,5 yıla mahkum edilmiştir. Bunun dışında, 33 cemaat üyesine büyük miktarda para cezası verilmiştir. Ardından, Mayıs 2010 tarihinde 36 üye Hatlan'da yargılanmış ve 6,5 yıl hapis ile cezalandırılmıştır.[552] Üyelere verilen bu uzun süreli cezalar cemaat faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Saadet Alimova'ya göre, Tebliğ Cemaati üyelerinin hükümet tarafından cezalandırılmasının asıl nedeni, HT'ye acı çektirmektir ki cemaatin HT'ye birçok yönden güç kattığı düşünülmektedir.[553] Oysaki amaçları ve eylemleri bakımından Tebliğ Cemaati, HT ile hiçbir yönden örtüşmemektedir. Hükümetle çatışmaktan kaçındığı ve halifelik devleti kurmayı hedeflemediği için Tebliğ Cemaati, HT'den ayrı tutulmalıdır.[554] Çünkü, halk arasında saygınlığı olan bazı cemaat üyelerinin tutuklanmaları, tepkilere yol açmaktadır. Tacikistan'da kadınlar ve çocukların camilere alınmayışı, resmi kurumlarda başörtüsünün yasaklanması ve bazı camilerin

---

[549]A.Yusuf Aydın, ''Tebliğ Cemaati'ni Biliyormusunuz?'', İstisna Dergisi, Sayı: 2, Yıl: 1, Kış 2011, s.9.
[550]Efe, a.g.e., s.117-121.
[551]Baran ve Starr, a.g.e., s.28-29.
[552]http://www.strategic-culture.org/news/2010/08/31/islamization-of-tajikistan.html, 23.12.2012.
[553]Olimava ve Toliphov, a.g.e., s.6-7.
[554]http://www.universalnewswires.com/centralasia/tajikistan/viewstory.aspx?id=13528, 03.02.2013.

kapatılması ise radikal İslami örgütlere olan katılımı artırmaktadır.[555] Tacikistan'da bu örgütlerin neden oldukları olaylar, son yıllarda giderek yaygınlaşmaktadır. Ağustos 2010'da 25 radikal İslami örgüt militanı, hapishaneden kaçmış ve beş gardiyanı öldürmüştür. Hükümeti devirme planları yaptıkları için hüküm giyen militanlar arasında eski İYDP lideri Mirza Ziyoyev'in[556] iki oğlu Said Ahmet ve Muhammet Rıza yer almıştır.[557] Diğer yandan, radikal İslam gençler arasında rağbet görmektedir. Bu durum, gençlerin İslami bilgilerinin yetersizliklerini yansıtmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için Tacik gençleri eğitilmelidir.[558] Fakat, ülkede eğitim görmek ve üniversiteye gitmek çok zordur. Bundan dolayı, yüzlerce genç yabancı ülkelerde eğitimlerine devam etmektedirler. Söz gelimi, 134 Tacik öğrenci birçok radikal İslamcının eğitildiği El Ezher Üniversitesinde kaçak yollarla okuyorlardı. Bu öğrenciler, 2010'da Mısır'dan sınır dışı edilerek Tacikistan'a gönderilmiştir. Çünkü Rahman, Tacikistan'da 18 yaşından küçük her çocuğun yabancı okullarda eğitim görmesini yasaklamıştır. Üstelik, bunların camiye gitmeleri engellenmektedir. Rahman tarafından, camiler ve medreseler sıkı denetim altında tutulmaktadır. Tacik gençlerin radikal İslam'a yönelmeleri engellenmeye çalışılmaktadır.[559] Bu gençlerin ileride militan olmalarını önlemek için, çocuklarını yurtdışında İslami okullara gönderen ailelere cinayet davası açılmaktadır. Örneğin, 2010'da Tacikistan'ın kuzeyinde 22 öğrenci gözaltına alınmıştır.[560] Bununla sınırla kalmayan yasaklar, basın özgürlüğüne de sıçramıştır. Haziran 2011'de British Broadcasting Corporation (BBC)'nin Orta Asya Servisi'nde çalışan gazeteci Urinboy Osman, HT üyesi olduğu iddiasıyla gözaltına alınmıştır. Urinboy, HT ile ilgili haber

---

[555]Kazakistan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın araştırmasına göre, Orta Asya ülkeleri arasında en çok cami Tacikistan'da vardır. 3.938 adet caminin bulunduğu ülkede hükümet, cami ve medreselerin sayısını azaltmaya uğraşmaktadır. Listeye göre, Kazakistan 2.228, Özbekistan 2.050, Kırgızistan 400 camiye sahiptir(bkz.http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/orta-asya-ulkelerinde-en-cok-cami-olan-ulke-tacikistan.html, 20.04.2013; Olimova ve Toliphov, a.g.e., s.6-7).

[556]Ziyoyev, 1960 yılında Hatlan bölgesinin Panj vilayetinde dünyaya gelmiştir. 1980'de Duşanbe'nin ikinci öğretim okulunun teknik jeoloji bölümünden mezun olmuştur. Akabinde 1992'de doğduğu bölgede sulayıcı olarak tarım alanlarında çalışmıştır. İç savaş döneminde BTM'nin askeri kanadının üst komutanı olarak görev yapmıştır. 1997'den sonra, Tacik hükümeti tarafından kendisine Acil Durum Bakanlığında görev verilmiştir. Lakin, 2006'da bu bakanlık feshedilmiştir. Temmuz 2009'da uyuşturucu kaçakçılığı ve teröre destek vermek suçundan Tavildere Vadisi'nde tutuklanan Ziyoyev, serbest bırakıldıktan kısa süre sonra 11 Temmuz 2009'da, güvenlik güçleri tarafından bu bölgeye düzenlenen operasyonun sonucunda öldürülmüştür (bkz. http://news.tj/en/news/mirzo-ziyoev-killed-tavildara-one-year-ago, 18.08.2013).

[557]http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/08/100823_tajikistan_jailbreak.shtml, 23.07.2011.

[558]Olimova ve Toliphov, a.g.e., s.7.

[559]http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/tajikistan/8120123/Tajikistan-calls-students-home-from-Egypt-in-bid-to-prevent-radicalisation.html, 03.09.2011.

[560]www.rferl.org/content/tajiks_who_studied_abroad_face_criminal_charges/24301913.html 29.08.2011.

yaptığı ve kaynak bulundurduğu için tutuklanmıştır. Tutuklama esnasında polislerin kötü davranışlarına maruz kalmış olan Urinboy, seküler bir düşünceye sahip olduğunu ve yalnızca işinin gereğini yaptığını açıklamıştır. Gazetecinin avukat edinme hakkı dahi engellenmiştir. Dönemin Tacikistan ABD büyükelçisi Ken Gross, hükümet yetkililerine soruşturmanın daha iyi yapılması için çağrıda bulunmuştur.[561] Bunun dışında, 21 Temmuz 2012'de Tacikistan Milli Güvenlik Komitesi (TMGK) başkanı ve eski BTM komutanı olan Abdullah Nazar Horog'da öldürülmüştür. Bu olay, Tacikistan haber kaynaklarında bir kaza olarak gösterilmiştir. Oysa şahsi arabasıyla seyahat eden General Nazar, aracından alıkonularak vurulmuştur.[562] Bu olaydan eski iç işleri bakanı ve Nazar gibi muhalif bir komutan olan Talip Ayombek sorumlu tutulmuştur.[563] BBC raporuna göre, Afganistan üzerinden aynı gün içinde 200 militan Horog'a giriş yapmış ve Ayombek Afganistan'a kaçmıştır. Bu gelişmenin ardından, Bedehşan bölgesinde güvenlik önlemleri arttırılmış ve bölge devlet denetimi altına alınmıştır. 24 Temmuz'da güvenlik güçleri Horog'a bir operasyon gerçekleştirmiştir. Horog, bütün gün militanların ve askerlerin yaylım ateşine tutulmuştur. Bu çatışmalarda 200 sivil vatandaş ve 100 asker öldürülmüştür.[564] ABD'de yaşayan Tacikler tarafından 26 Temmuz 2012 tarihinde Tacikistan Başkonsolosluğu önünde bu olaylara karşı eylem düzenlenmiştir.[565]

5.4.Tacikistan'da Radikal İslam'ı Etkileyen İç ve Dış Faktörler

5.4.1.İç Faktörler

Tacikistan bağımsızlıktan sonra, iç savaşa düşmüş ve bu dönemde ülkeyi kurtarıcı bir lider olarak Rahman göreve gelmiştir. Ülkede 2013 itibarıyla akrabalığa dayalı bir yönetim grubu oluşturan Rahman'ın adı birçok defa yolsuzluklarla anılmıştır. Bu noktada Tacikistan, rüşvet ve iltimasla kuşatılmış durumdadır. Hatırlanacağı üzere, ülkenin en önemli gelirleri tarım, sanayi ve hidroelektriktir. Pamuktan elde edilen

---

[561]http://www.eurasianet.org/node/63695, 23.06.2011.
[562]http://www.strategic-culture.org/news/2012/07/27/fight-in-mountainous-badakhshan.html, 23.12.2012.
[563]http://www.rferl.org/content/explainer-violence-in-tajikistan-badakhshan-province-a-legacy-of-the-civil-war/24657769.html, 06.01.2013.
[564]Buna karşın TMGK'dan yapılan açıklamaya göre, 23 asker yaralanmış, 12 asker ölmüş, 30 militan öldürülmüş ve hiçbir sivil vatandaşa zarar verilmemiştir (bu konuda daha geniş bilgi için bkz. http://www.strategic-culture.org/news/2012/07/27/fight-in-mountainous-badakhshan.html, 23.12.2012).
[565]http://www.rferl.org/content/explainer-violence-in-tajikistan-badakhshan-province-a-legacy-of-the-civil-war/24657769.html, 06.01.2013.

gelirler sayesinde, bazı Tacik bankalarının borçları kapatılmıştır. Taciklerin kurtuluşu olarak görülen Rogun projesi, yolsuzluk iddialarıyla gündeme gelmektedir. Üstelik ülkeyi yönetenlerin birçoğu uyuşturucu kaçakçılığına bulaşmış, diğer taraftan güvenlik güçleri, sınır bölgelerinde uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığına göz yummuşlardır. Bunun dışında, Tacikistan'da toplumun en önemli sorunu yoksulluk olmuştur. Ülkede yaşanan sert kış iklimi, fakir olan halkın hayat koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Yoksulluktan dolayı eğitimini sürdüremeyen halk, pamuk fabrikalarında kötü koşullarda çalışmaya mecbur kalmıştır. Bu toplum, pamuk üreticilerine borçlandırılarak tutsak yapılmıştır. Tacikistan'da hızlı artan genç nüfusa rağmen, halkın yarısı ülkenin bu faktörleri nedeniyle gurbette işçi olarak yaşamaktadır. Kadınların tek başına hayat mücadelesi verdiği ülkede, çocukların önemli bir kısmı babasız büyümektedir. Fergana Vadisi'nde sınır güvenliği zaafiyetlerinden dolayı, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan yüksek miktarda göçmeni bu topraklarda barındırmaktadır. Radikal İslami örgüt üyeleri, bu bölgede rahatlıkla hareket edebilmektedirler. Bu örgütlerin olayları yüzünden Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında sürtüşmeler meydana gelmektedir.

5.4.1.1.İmamali Rahman

Rahman,[566] Ekim 1952'de Kulyap'ın küçük bir kasabası olan Dangara'da dünyaya gelmiştir. 1971-1974 yılları arasında Sovyet Ordusu'nda askerlik yapmıştır. 1982'de Tacik Devlet Üniversitesi Ekonomi Bölümünden mezun olmuştur. 1976-1988 yılları arasında Dangara Çiftlik Birliği'nin başkanı olarak çalışmıştır. Bu dönem içinde, hükümetin çeşitli kurullarında görev yapmıştır.[567] Daha sonra elektrik tesisatçısı olarak ticaret yapan Rahman, 1988'de Lenin Devlet Fabrikasına yönetici olmuştur. Rahman, Gorbaçov döneminde uygulanan politikalarda hiçbir rolü bulunmamışken, çabucak Sovyet yetkilileri ile bağ kurabilmiştir. Rahman, 1992'de Rusya tarafından Cumhuriyet

[566]Rahman, Mart 2007'de soyadındaki Rusça ''ov'' takısını kaldırtmıştır. Ardından 2009 yılında yaptığı kanun değişikliği ile halkın soyadlarındaki bu takıların kullanılmamasına imkân tanımıştır. Bu konuda Orta Asya ülkeleri arasında Tacikistan öncü olmuştur. Fakat, bunu yapabilmek bazı masraflar içermektedir. Kimlik değişimi ve başvuru ücreti olduğu için henüz bu değişim halk arasında pek yaygınlaşmamıştır. En azından yeni doğan bebeklerde bu uygulama gerçekleştirilmektedir (bkz. Akyol, a.g.e., s.344).

[567]http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/dv/201/201106/20110606_emomalii_rahmon_v_en.pdf, 08.06.2013.

Savunma Komitesi başkanı yapılmıştır.[568] Aynı yıl içinde Rahman, parlamento başkanı seçilmiştir. Mafya lideri ve içki taciri olan Sancak Seferov, bunun gerçekleşmesi için Rahman'ı desteklemiştir.[569] Seferov, bu dönemde resmi olmayan yollarla Kulyap güvenlik güçlerine komutan yapılmıştır. BTM liderleri Yakup Salimov ve Feyzali Saitov'a göre, ''Kulyap Bölgesi Yüksek Komisyon Başkanı'' Djakhonkhon Rizoyev ve hukuk uygulama şefleri Seferov tarafından öldürülmüştür.[570] Böylece Rahman'ın karşısında durabilecek bir başkan adayı bırakılmamış ve Rahman meşru olmayan yollarla başkanlığa getirilmiştir. Rahman, başkan olduğu ilk yıllarda Rusya'nın hazırladığı anayasayı hiç düşünmeden onaylamıştır. Sovyet dönemindeki liderlik anlayışını yumuşak bir şekilde Tacikistan'da uygulamaya çalışmıştır. Bazı yazarlar, onu Tacikistan'ın Brejnev'i olarak adlandırmışlardır.[571] Rahman, Rusya ile olan iyi ilişkileri sayesinde Kulyap'daki güvenlik güçlerini ve hükümeti denetimi altına alabilmiştir. Ayrıca Rahman, barışçıl bir yaklaşım izleyerek BTM ile olan uzlaşma umutsuzluğunu ortadan kaldırmıştır.[572] Rahman, genellikle barış yanlısı ve akıllı bir şahsiyet olarak karakterize edilmektedir. Rahman, iç savaşta en sıcak bölgelere bizzat gitmiş ve çatışmaların sonlandırılması için çağrıda bulunmuştur. Bu, onu Tacikistan'da barışın sembolü yapmış ve halkın gözünde ona büyük itibar kazandırmıştır. TDHP içinde tepkilerle karşılaşmasına rağmen Rahman, 1997'de parlamentonun yüzde 30'unda muhalefete yer vermiştir. Bu yüzden Rahman, halk tarafından demokratik bir başkan olarak kabul edilmiştir.[573] Sünni Müslüman olan Rahman, Mart 1997'de hacca gitmiştir. Hac dönüşü, Nisan 1997'de Rahman'a Hoçent'de suikast girişiminde bulunulmuştur. Barış görüşmelerinin yapıldığı dönemde, el bombası ile gerçekleştirilen saldırıda Rahman yaralanmıştır.[574] Ardından Rahman, barış antlaşması imzalandıktan sonra

---

[568]International Crisis Group, ''Tajikistan: On The Road Failure'', ICG Asia Report, No:162, 12 February 2009, Osh/Brussels, s.2.
[569]International Crisis Group, ''Tajikistan: An Uncertain Peace '', ICG Asia Report, No:30, 24 December 2001, Osh/Brussels, s.2-3.
[570]1993'te Seferov öldürülmüştür. Tacik hükümeti, Seferov'un ismini bir okula vermiştir. Lakin, daha sonra bu isim kaldırılmıştır (bkz. International Crisis Group, Tajikistan: On The Road Failure, s.2-3).
[571]Aynı yerde.
[572]Rashid, Jihad, s.103.
[573]Tacikistan Milli Bilimler Akademisi Siyasi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Aslanşah Rahmetolov, Tacikistan Merkezi Konsey Hareketi İlgili Üyesi Prof. Dr. Nadir Fazıloviç ve Tacikistan Bilimler Akademisi Yakın Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Abdullah Gafurov ile Aslı Akyol'un 29-30.07.2010 tarihlerinde gerçekleştirdiği röportajlarda belirtilmiştir (bkz. Akyol, a.g.e., s.344-389).
[574]http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201087, 06.01.2013.

Ağustos 1997'de ve 1998'in Kasım ayında darbe girişimlerine maruz kalmıştır.[575] Ağustos ayında hükümete karşı silahlı eylemler gerçekleştirilmiş ve Vahş Nehri üzerindeki köprüde yakalanan isyancılardan 50 kişi öldürülmüştür. Daha sonra Kasım'da, Tacikistan'ın kuzeyinde yer alan Ayni şehrinde meydana gelen çatışmalar ise, beş gün sürmüş ve yaklaşık olarak 200'ün üzerinde güvenlik gücü ve isyancı ölmüştür.[576] Bu olayların akabinde, Rahman'ın siyasi yaklaşımı değişmeye başlamıştır. Rahman, 1999'dan itibaren farklı bir lider olmuştur. Milli birliği bir kenara bırakıp, kişisel arzularına önem vermeye başlamıştır. Rahman, Kulyap ve Dangara'dan getirerek bir arada topladığı siyasetçilerle hükümet içinde kendine bağlı bir grup oluşturmuştur.[577] Seçim dönemlerinde Rahman'a rakip olabilecek kişiler hapsedilmiş, ya da sürgüne gönderilmiştir. BTM'den geriye kalan liderler ise, yavaş yavaş ortadan kaldırılmıştır. Bazıları çatışmalarda öldürülmüş, birçoğu yurtdışına kaçmış veya mahkûm edilmiştir. Tacikistan'da muhalif partiler bir kenara itilmiş ve birçoğu siyaseti bırakmaya zorlanmıştır.[578] TKP milletvekili Şadi Devletoviç'e göre, Tacikistan'da demokrasi, barış, sosyal eşitlik, eğitim ve sağlık hakkındaki gelişmeler yeterli değildir. Tacikler, ülkenin bütün gelirlerini paylaşamamaktadırlar. Çünkü Rahman, ekonomide kapitalist bir sistem uygulamaktadır. Devletoviç'e göre, Tacikler arasında ekonomik denge sağlanamamış ve eşitsizlik meydana gelmiştir. Rahman'ın tarım alanında ve tüm kurumlarda özelleştirme uygulaması, buna yol açmaktadır. Buna karşın Rahman'a göre, sosyal eşitlik ve barış ülkenin her yerini sarmıştır.[579] Diğer yandan Tacik bir akademisyen olan Abdullah Gafurov, bugüne kadar Tacikistan devlet başkanlarının Moskova tarafından atandığını ifade etmiştir. Dolayısıyla, bağımsızlık sonrasında bu problemler devam etmiştir. Komünist kültürle yetişen liderlerin demokratik yönetim konularındaki tecrübesizlikleri, bu duruma neden olmuştur. Bununla beraber, farklı bölgelerdeki siyasilerin başa geçme

---

[575]http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/dv/201/201106/20110606_emomalii_rahmon_v_en.pdf, 08.06.2013.

[576]http://timelinesdb.com/listevents.php?subjid=117&title=Tajikistan, 20.05.2013.

[577]Rahman, partisi içerisinde Kulyap ağırlıklı bir cephe meydana getirmiştir. Bu durum bölgeselciliğe neden olarak komünist kesim arasında Hoçentli ile Kulyaplı ayrımını ortaya çıkartmıştır (bkz. Muhammet Savaş Kafkasyalı ve Raşit Tacibayev, ''Tacikistan: Kurgusal Kuruluştan Kurgusal Politikalara'', Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: XII, No: 1, İzmir Yaz 2012, s.248).

[578]International Crisis Group, Tajikistan: On The Road Failure, s.1-4.

[579]Devletoviç'e göre, Rahman sürekli konuşup icraat üretmemektedir. SSCB döneminde her yıl 523.000 kilometrekare ev yapılıp halka bedava dağıtılmaktaydı. 1950 yılında Pamirler'de ücretsiz eğitim vardı. Ancak şimdi bütün iyi okullar ücretlidir (bkz. Akyol, a.g.e., s.384).

mücadeleleri ve deneyimsizlikleri yeni sorunlara yol açmıştır.[580] Tacikistan'da Rahman'ı eleştirebilen gazetelerin var olması ona farklılık katmaktadır. Rahman, bu konu hakkında şu açıklamayı yapmıştır; ''Bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede sadece dört özel gazete vardı. Şimdi ise, 500 civarında dergi ve gazete basılıyor. Bunların yüzde 60'ı özel sektöre aittir.''[581] Tacikistan'da iç savaş yıllarında basın özgürlüğü bulunmuyordu. 1993-1994 yıllarında dört gazeteci kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürülmüştür. Bu dönemde birçok gazeteci, güvenlik güçlerinin tehditlerinden dolayı yurtdışına kaçmıştır.[582] Rahman idaresi, diğer Orta Asya ülkeleri ile kıyaslandığında daha yumuşak özelliktedir. Çünkü iç savaş yıllarında Tacikistan rejiminin kırılgan yapısı belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Turuncu, lale ve gül devrimlerinin[583] karşısında Taciklerin radikal örgütlere katılmasından dolayı, hükümet içinde endişeler hâkim olmuştur. Bu yüzden Rahman, insan haklarını ve demokratik ortamı geliştirmeye çalışmaktadır.[584] Lakin Rahman'a göre, ''70-80 yıl aynı ideolojiyi benimsemiş olan bir devlet, 10-20 yıl içinde demokratik ülke haline gelemez. Halkın bakış açısının değişmesi için uzun zaman gereklidir.''[585] Bu bağlamda Rahman, İYDP'nin modernleştirilmesinde etkili olmuş ve İYDP liderleri silahı bırakmıştır. İYDP, iç savaşın ardından halkı radikal İslami örgütlere katılmaktan sakındırmaya başlamıştır. İYDP liderleri silahlı eylemlerin yerine, İslami eğitimler ve vaazlara yönelmişlerdir. Ayrıca İYDP'nin Orta Asya ülkelerinde tek yasal İslami parti olması, Rahman açısından olumlu bir gelişmedir. Buna karşın Rahman, aynı etkiyi ÖİH üzerinde kuramamıştır. Rahman, Özbek hükümeti tarafından Namangani'yi uzun bir süre Tacikistan'da barındırmakla suçlanmıştır.[586] İsmi açıklanmayan bir İYDP'li siyasetçinin Rahman hakkındaki düşünceleri dikkat çekicidir; ''Tacikistan'da iç savaş ortamında yaşadım. Ülkede Rahman'ın gitmesi demek, aynı zamanda şiddete geri dönülmesi demektir. Yıllarca ona tahammül etmiş olmama rağmen, kendimi ölünceye dek bu duruma

---

[580]Aynı yerde, s.346-347.
[581]http://tr.euronews.com/, 17.03.2013.
[582]Human Rights Watch, ''Human Rights in Tajikistan On The Eve of Presidential Elections'', Human Rights Watch, Vol: 3, No: 6, Helsinki October 1994, s.6; Akyol, a.g.e., s.344-389.
[583]Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kerem Akşar, ''Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya'da Nüfuz Kazanma Mücadeleleri-Kırgızistan Lale Devrimi'', (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009, s.1-163.
[584]Jonson, a.g.e., s.6-7.
[585]http://tr.euronews.com/, 17.03.2013.
[586]Rashid, Jihad, s.131-152.

alıştırdım.''[587] Tacikistan'da halk tarafından dönüşümün simgesi ve bir kahraman[588] olarak değerlendirilen Rahman dışında bir seçenek yoktur. Halk, Rahman'ı devlet birliğinin sürdürülmesi için önemli görmektedir.[589] Yine de Rahman, iç savaş yıllarında kazandığı itibarı zamanla kaybetmeye başlamıştır. Tacikistan nüfusunun çoğunluğu 14-22 yaş aralığındadır.[590] Bu kişiler, iç savaşın hatıralarını unutmuşlar[591] ve çalışmak için yurtdışına gitmek zorunda kalmışlardır. Diğer yandan Rahman, başkanlığı döneminde verdiği vaatlerin hiçbirini yerine getirmemiştir. Tarımda traktör yardımı yapacağını ve okullar açacağını söylemiş, ancak uygulamamıştır. Ülkede akrabalık bağlarına[592] ve yolsuzluğa dayalı bir sistem meydana getirmiş, sofralarda ekmeğin olmadığı bir yemek kültürü geliştirmiştir.[593] Elektrik kesintileri yaşanması ve aniden yükseltilen yiyecek fiyatları Rahman'ın gücünü zayıflatmaktadır.[594]

5.4.1.2. Yoksulluk

Yoksulluk, Tacikistan'da yeni meydana gelen bir fenomen değildir. SSCB döneminde ülkeye yatırımlar yapılmasına rağmen, Orta Asya'da fakirliğin en yüksek olduğu yer yine Tacikistan idi. Tacikistan'da fakirliğin dindirilemeyişinin en önemli

---

[587]Matveeva, Tajikistan, s.18.

[588]1999 seçimlerinden sonra BTM kuvvetleri Tacik ordusuyla birleştirilmiş ve Rahman, Tacikistan'da kahraman olarak ilan edilmiştir (bkz. http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201087, 06.01.2013).

[589]Matveeva, Tajikistan, s.4.

[590]2011 yılına göre, ortalama yaş 22,6'dır. Bu sayı erkeklerde 22,1, kadınlarda 23,1'dir (bkz. http://www.indexmundi.com/tajikistan/demographics_profile.html, 06.01.2013).

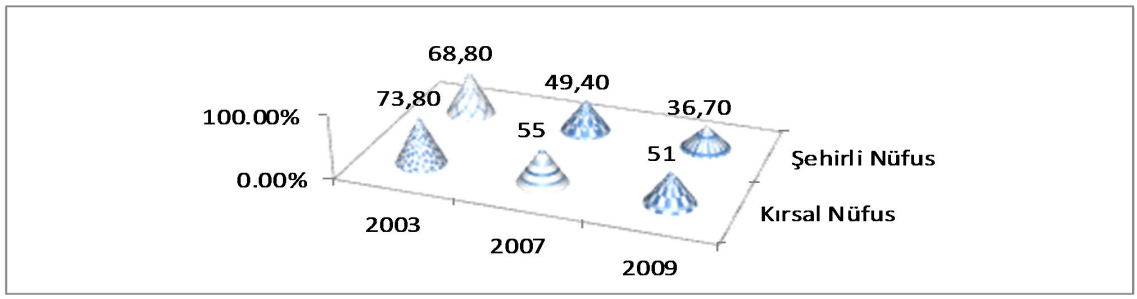
[591]Tacik gençlere iç savaşta yaşananlar unutturulmuştur. Örneğin; Duşanbe'de yaşayan ve Avustralyalı bir akademisyen olan Christian Bleuer, Tacikistan'da gençlerden oluşan bir toplulukla sohbet ederken iç savaşın ünlü komutanlarından Seforov'dan bahsetmiştir. Orada bulunanlar onun adını daha önce hiç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bleur'un edindiği izlenime göre, halk savaş yıllarından bahsetmekten kaçınmaktadır. Yaşlı nüfus, genç nüfusun eski rejime karşı düşmanlık beslemesini istememektedir. Duşanbe pazarında halkın tarihi bilgilerini ölçmeye yönelik bir araştırma yapan Bleuer, Taciklerin tarih bilgisinin çok eksik olduğunu belirlemiştir (bkz. http://cesmi.info/wp/?p=435, 19.04.2013).

[592]Rahman'ın ikisi erkek dokuz çocuğu bulunmaktadır. Rahman'ın büyük oğlu İmamali Rüstem kariyerine Tacikistan Yatırımlar ve Mülkiyet Yönetimi Devlet Komitesinde başlamıştır. Daha sonra Tacikistan Futbol Federasyonu Başkanlığı görevini yürütmüştür. Bu görevine devam ederken Gümrük Hizmetlerinin kaçakçılıkla mücadele birimlerinde çalışmaya başlamıştır. Burada Rüstem, 25 yaşında bölüm başkan yardımcılığına kadar yükselmiştir. Rahman'ın akrabalarından birçok kişi, üst düzey yönetimlerde görev almaktadır. Benzer şekilde, Kırgızistan'da eski devlet başkanları Askar Askayev ve Kurmanbak Bakıyev aile bireylerini üst düzey görevlere getirmişlerdir. Fakat, halk devriminin ardından akrabaları ile başka ülkeye sığınmak durumunda kalmışlardır (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=243308, 19.04.2013).

[593]Tacikistan'ın lokantaları ve kafelerinde ekmek servisi çok az yapılmaktadır. Çünkü Rahman tarafından böyle bir istekte bulunulmuştur. Böylece Rahman, halk ekonomisinde tasarruf elde etmeyi amaçlamıştır. Bu durum SSCB döneminde uygulanan kuralları hatırlatmaktadır (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. International Crisis Group, Tajikistan: On The Road Failure, s.1-4).

[594]Bowyer, a.g.e., s.3.

nedeni olarak iç savaş gösterilmektedir. Bu savaşta, köyler yakılmış ve yağmalanmıştır. İç savaşın ülke ekonomisine verdiği zarar, 11 yıllık devlet bütçesine eşdeğerdir. Üstelik bu dönemde, Tacik hükümeti topluma para yardımı yapmamıştır. Böylelikle, radikal İslami örgütler bu yardımı sağlayarak halk üzerinde etkili olmuşlardır. Ayrıca, Tacik hükümeti tarafından ülkenin doğal kaynakları bir türlü değerlendirilememiştir. Taciklerin, geçim kaynağı olarak SSCB döneminden miras kalan pamuk tarımı dışında başka bir seçeneği olmamıştır.[595] Pamuk üreticisi olan çiftçiler; üretim kaynakları, teknoloji, pazarlama ve devlet desteği gibi konularda yetersizliklerden şikâyetçidirler.[596] Bunu fırsat bilen yatırımcı şirketler, pamuk üreticilerini borçlandırarak kendilerine bağlamaktadırlar. 2000 yılında 100.000.000 dolar olan üretici toplam borç tutarı, 2007'de 400.000.000 dolara ulaşmıştır.[597] Böylece, bu şirketlerin denetiminde kalan üreticiler, pamuk fiyatlarını dünya piyasasının altındaki oranlarda belirlemek zorundadırlar. Kırsal kesimde yaşayan bu halkın geneli borçlanmış ve yoksulluğa mahkûm olmuştur. 2005'de Rahman tarafından bu duruma yönelik bir çözüm arayışında bulunulmuştur. Daha sonra 2007 yılına dek iki yeni plân tatbik edilmeye çalışılmıştır. Fakat, bir çözüm alınamamıştır.[598]

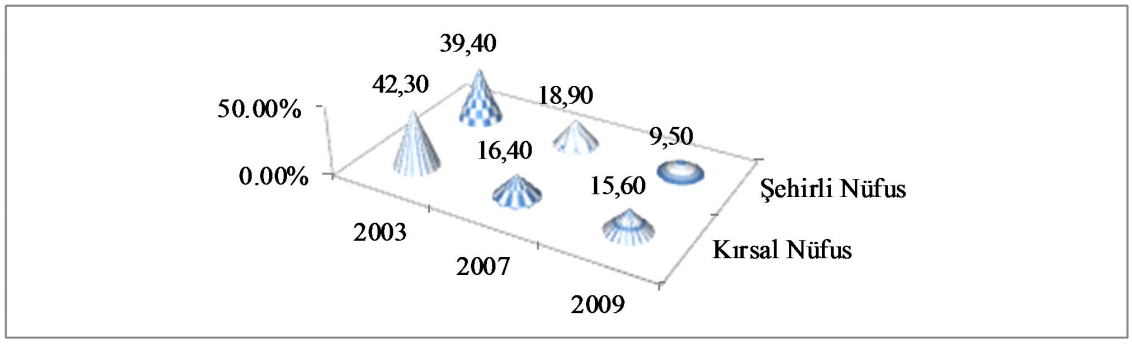

Grafik 7: Tacikistan'da 2003/2009 Yılları Arasında Yoksulluğun Kırsal ve Şehirli Nüfusa Göre Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: International Monetary Fund, ''Republic of Tajikistan: Poverty Reduction Strategy Paper-Progress Report'', IMF Country Report, No: 12/33, Washigton February 2012, s.5-6).

Grafik 7'de görüldüğü gibi yoksulluk, şehirli nüfus içinde daha fazla gerilemektedir. Tacikistan'da kırsal nüfusun yüzde 51'i fakir olmakla birlikte, bu oran giderek azalmaktadır. Buna karşın, kırsal nüfus yiyecek bulmakta zorlanmaktadır. Dağlar arasında yaşayan halk, günde bir öğün ile beslenmektedir. İnsani yardım örgütlerine

[595]http://www.tajik-gateway.org/index.phtml?lang=en&id=3869,17.03.2013;Rashid, Jihad, s.55-92; Aydın ve Baycaun, a.g.e., s.385.
[596]http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/tajikistan, 17.03.2013.
[597]Lerman ve Sedik, a.g.e., s.48.
[598]International Crisis Group, ''The Curse of Cotton Central Asia's Destructive Monoculture'', Crisis Group Asia Report, No: 93, Belgium 8 February 2005, s.6-10; Lerman ve Sedik, a.g.e., s.49.

göre, ülke yiyecek konusunda felakete doğru sürüklenmektedir.[599] Kırsal nüfusun yarısı yokluk içindedir. Bu nüfus, genel olarak altı ve yedi çocuklu ailelerden meydana gelmektedir. Tacikistan'ın kuzeyinde kalan bölgelerde yaşayan çocuklar, giyecek elbisesi ve ayakkabısı olmadığı için okuldan ayrılmaktadırlar. Burada aileler, insani olmayan koşullarda yaşamaktadırlar. Öyle ki Tacikler, yeri geldiğinde kapılarını ve pencerelerini satarak yiyecek temin etmişlerdir.[600] Daha önce belirtildiği gibi, 7.800.000 nüfusun yüzde 73'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu dikkate alındığında, nüfusun önemli bölümünün açlık sınırında hayat sürdüğü görülmektedir. Yetersiz beslenmeden dolayı, kolayca hastalıklara yakalanan bu halkın birçoğu genç yaşta hayatını kaybetmektedir. Kışın zor geçtiği kırsal bölgelerde açlık sınırında yaşayan halk, yoksulluktan dolayı ilaç dahi alamamaktadır. 2008 Dünya Sağlık Örgütü raporuna göre, Tacik hükümeti kişi başına yalnızca 100 dolar sağlık harcaması yapmaktadır. Örneğin, tüberküloz hastalığına yakalanan Mirza Nazirov benzer hastalıklardan 13 akrabasını yitirmiştir. Duşanbe'nin 200 kilometre kuzeyinde yer alan Karakoç Vadisi'nde yaşanan olay, sağlık alanındaki eksiklikleri de meydana çıkartmıştır. Çok küçük olan bölge hastanelerinde, ısıtma, su ve elektrik sistemleri devamlı kesintiye uğramaktadır.[601]

Grafik 8: Tacikistan'da 2003/2009 Yılları Arasında Açlık Sınırında Yaşayan Kırsal ve Şehirli Nüfus Dağılımı (Kaynak: International Monetary Fund, a.g.e., s.5-6).

Yukarıda görüldüğü gibi, şehirli nüfusun geneli çok zor durumda değildir. Fakat, 2007-2008 yılları arasında Tacikistan'da son 44 yılın en sert kış mevsimi yaşanmıştır. Dağlık bölgelerde elektrik sistemleri çökmüştür. 10 gün boyunca şehir merkezlerinde günde en fazla bir saat, şehir dışında kalan bölgelerde ise 20 dakika süreyle elektrik

---

[599]http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7231528.stm, 01.08.2011.
[600]Rashid, Jihad, s.242; Angela Baschieri ve Jane Falkingham, ''Child Poverty in Tajikistan'', United Nations Children Fund/University of Southampton, Dushanbe January 2007, s.17-113.
[601]http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7773139.stm, 01.08.2011.

dağıtılmıştır. Bölgeler arası yollar kapanmış, yiyecek fiyatları tavan yapmıştır. Bu durum şehir merkezlerinde küçük çaplı protestolara neden olmuştur.[602]

BÖLGELER	YOKSULLUK (%)	AÇLIK SINIRI (%)
Bedehşan Bölgesi	34,5	6
Karategin Bölgesi	44,2	10,8
Hatlan Bölgesi	50,2	15,8
Soğd Bölgesi	52,5	17,1
Duşanbe	19,1	2,6
Genel	46,7	13,8

Tablo 7: Tacikistan'ın 2009 Yılı Yoksulluk ve Açlık Sınırı Dağılımı (Kaynak: International Monetary Fund, a.g.e., s.8).

Tablo 7'ye bakıldığında, yoksulluğun en yüksek olarak ülkenin kuzeyinde yer alan bölgelerde yaşandığı görülmektedir. Oysaki Soğd, Hatlan ve Karategin enerji kaynaklarına ve tarım alanlarına sahip olan bölgelerdir. Böylece ülke kaynaklarının yeterince değerlendirilmediği ortaya çıkmaktadır. Çünkü Tacik hükümeti, hiçbir dönem bütün bölgeler üzerinde tam söz sahibi olamamıştır. Bundan dolayı devlet desteğinden mahrum kalan kırsal bölge halkı, kendi imkânlarıyla hayatta kalmaya çalışmaktadır. Yüksek dağlar ve vadiler arasına saplanan kırsal nüfusun, merkezi bölgeler ile olan bağlantısı çok düşüktür.[603] Diğer yandan daha önce bahsedildiği gibi, Tacikistan'da enflasyon her geçen yıl azalmaktadır. Buna karşın, halk aniden ortaya çıkan fiyat artışlarıyla sarsılmaktadır. Tacikistan'a ithalatı yapılan maddelerin yüksek ulaşım bedelleri doğrudan yiyecek fiyatlarını etkilemektedir. Söz gelimi, Mayıs 2011'de akaryakıtta fiyat artışı yüzde 9 olmuştur. Bu durumun etkileri pazar fiyatlarına yansımıştır. Geçen yıla göre, tahıl fiyatları yüzde 63, un fiyatları yüzde 74, et fiyatları ise yüzde 11 artmıştır.[604] Diğer yandan Ekim 2012'de akaryakıt fiyatları sabit kalmıştır. Ancak, tahıl ve un fiyatları yüzde 5 yükselmiştir. Et fiyatları ülke genelinde yüzde 4, şehir merkezlerinde yüzde 7 artmıştır.[605] Bu durumu özetlemek gerekirse, Tacikistan'da enflasyon sürekli düşmüş olsa da ürünlerin artan maliyetleri, etiket fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Tacikistan'da birçok önemli ürün ithal edilmektedir. Buna

[602]International Crisis Group, Tajikistan: On The Road Failure, s.5-6.
[603]Rashid, Jihad, s.96.
[604]World Food Programme, ''Tajikistan Market Price Report 2011'', http://www.untj.org, 04.07.2013.
[605]World Food Programme, ''Tajikistan Market Price Report 2012'', http://www.untj.org, 04.07.2013.

bağlı olarak dış ülkeler tarafından arttırılan pazar fiyatları, ülkedeki ürünlerin fiyatlarını da etkilemektedir. Bununla beraber, doğalgaz ve petrol rezervinin ülke topraklarından elde edilemeyişi ekonominin gelişmesini engellemektedir. Tacikistan, bu yöndeki ihtiyacını karşılayabilmek için dış ülkelere bağımlı kalmak zorundadır.[606] 2008'de Tacikistan topraklarında keşfedilen petrol ve gaz hacminin ortalama toplamı, 1.000.000 ton olarak açıklanmıştır. Lakin, uzmanların tahminlerine göre burada 113.000.000 ton üzeri petrol ve 863.000.000.000 metreküp gaz vardır. Görüldüğü gibi çıkartılan miktar, bu sayının yüzde 1'ine dahi ulaşamamaktadır. Ülkenin petrol ve gaz rezervlerinin yüzde 80'inden fazlası güneybatısında, geriye kalanı ise kuzeyinde yoğunlaşmıştır.[607] 2010'da Gazprom, Tacikistan'ın Sarıkamış sahasında doğalgaz arama çalışmaları başlatmıştır. Rahman, söz konusu bölgenin 40 yıl boyunca ülkenin doğalgaz ihtiyacını karşılayacağını belirtmiştir.[608] Diğer yandan Tacikistan'da önemli sanayi kaynağı alüminyum olmasına rağmen, ülke ham alüminyuma sahip değildir. Yine de, Tacikistan Alüminyum Şirketi (TALCO)'da alüminyum ihracatı yapılmaktadır. Tursunzade'de yer alan bu fabrika ilk olarak 1975'te faaliyete geçmiştir. TALCO, bir taraftan Tacikler için önemli bir gelir kaynağı olmaktayken, diğer taraftan ülke elektriğinin yüzde 40'ını tüketmektedir.[609] Tacikistan, Orta Asya ülkeleri arasında en yüksek hidroelektrik enerjisi potansiyeli olan ülkedir.[610] Bu doğrultuda yapılması planlanan Rogun Projesi,[611] Tacikistan'ın kurtuluş yolu olarak görülmektedir.[612] Bu proje, ilk defa Sovyet mühendisler tarafından 1965-1972 yılları arasında tasarlanmış idi. Baraj inşaatına 1980 yılında başlanmış olmasına karşın, izlenen yanlış politikalar ve ülkedeki

---

[606]http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201032, 22.11.2012.
[607]Nogayeva, a.g.e., s.106-108.
[608]http://www.internethaber.com/tacikistan-imamali-rahman-419486h.htm, 21.04.2013.
[609]http://www.answers.com/topic/tadaz, 13.02.2012.
[610]Eurasian Development Bank, ''Water and Energy Resources in Central Asia: Utilization and Development Issues'', Industry Report, Almatı/Kazakistan, 24 April 2008, s.10.
[611]Tacikistan'ın geleceğinde çok önemli bir yeri olan Rogun Projesi, yanlış bir şekilde uygulanmaktadır. Vahş Nehri üzerinde yaklaşık olarak 30 yıl önce planlanmış olan projenin inşaatına 2012'de yeniden başlanmıştır. 2004'te projeyi tamamlayabilmek için Rus alüminyum şirketi RUSAL ile 2.000.000.000 dolar değerinde bir anlaşma yapılmıştır. Lakin, 2007'de teknik anlaşmazlıklar nedeniyle bu anlaşma rafa kaldırılmıştır. Aralık 2012'de Rahman televizyondan halka seslenerek projenin kalan kısımlarının tamamlanabilmesi için satışa çıkaracakları hisselerin alınmasını istemiştir. Tacikistan'da 1.300.000 aile olduğunu ve bunun 1.000.000'dan her birinin bir defada 5.000 somoni (1.150 dolar) ödeyerek hisse satın alabileceğini duyurmuştur. 6 Ocak 2012'de başlayan satışların ilk haftasında toplanan para 153.000.000 doları geçmiştir. Ancak uzmanlar, projenin tamamlanabilmesi için 3.000.000.000 doların gerekli olduğunu bildirmiştir (bkz. Güner Özkan, ''Tacikistan'ın Rogun Projesi Rejimin Yeni Bir Soygunumu?'', USAK, 13 Şubat 2012, http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1425, 13.03.2012).
[612]Akyol, a.g.e., s.385.

yetersizliklerden dolayı Rogun Projesi halen tamamlanamamıştır.[613]

5.4.1.3.Yolsuzluk

Tacikistan'da sıradan vatandaşa hisse satılarak veya para toplanarak uygulanması amaçlanan Rogun Projesi, yoksullukla boğuşan halkın üzerine yeni bir yük olmuştur. Çünkü, devlet memurları Tacik hükümetinin yaptırımlarından çekinerek Rogun Projesi'nden hisse sahibi olmaktadırlar. Ayrıca, devlet idarecileri çalışanlarının isteklerine bakmadan maaşlarından kestikleri para ile hisse satın almaktadırlar.[614] Bunun üzerine halkın bu kesimi, kaybettiği parayı yine halktan rüşvet alarak karşılamaktadır. Örneğin; öğretmenler derslerinden geçebilmeleri için öğrencilerden para alarak, trafik polisleri taşıt sahiplerine daha fazla ceza yazarak bu açığı kapatmaktadırlar.[615] Benzer şekilde Sangtuta 1[616] barajı inşa edilirken Rahman yönetimi tarafından böyle bir program uygulanmıştır. Bu proje sonunda hisse sahipleri hiçbir gelir elde edememişler ve Rahman'da dâhil olmak üzere yetkililerden bir haber alamamışlardır. Böylelikle, bu projeler aracılığıyla halkın parasının dolaylı yönden elinden alındığı söylenebilir.[617] Tacikistan'ın pamuk, alüminyum sanayisi ile havayolu, demiryolu ve elektrik işletmesi gibi kurumları, siyasi seçkinlerin çıkar sağladıkları kuruluşlardır. Bu bağlamda ekonomiyi destekleyen önemli kuruluşlar; TMB ve TALCO'dur. IMF bildirgeli oluşturulan TMB, dış borçlarını ülkenin önemli kaynağı olan pamuktan gizlice karşılayarak ödemiştir.[618] 2001-2009 yılları arasında

---

[613]335 metre yüksekliğinde inşa edilecek olan baraj, faaliyete geçtiği takdirde yıllık 3.600 megavat enerji üretecek ve yaklaşık olarak 2.200.000 dolar ülke ekonomisine kazanç sağlayacaktır. Fakat, yolsuzluk olaylarına sahne olan Rogun Projesi'nin bu haliyle tamamlanması zor gözükmektedir (bu konuda daha geniş bilgi için bkz. http://en.trend.az/regions/casia/tajikistan/2134921.html, 26.10.2013).

[614]Tacikistan'da bir polis 100 dolar, öğretmen 100-150 dolar ve öğretim üyesi 150 dolar maaş almaktadır (bkz. http://www.ihh.org.tr/orta-asya-nin-yalniz-ulkesi-tacikistan/, 23.12.2012).

[615]Güner Özkan, ''Tacikistan'ın Rogun Projesi: Rejimin Yeni Bir Soygunu mu?'', USAK, 13 Şubat 2012, http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1425, 13.03.2012.

[616]SSCB tarafından 1980 yılında Sangtuta 1 ve Sangtuta 2 olarak Hatlan bölgesinde yer alan Vahş Nehri üzerinde dört birim halinde yapılması planlanmış olan baraj projesidir. Sangtuta 1, Rusya ile Tacikistan'ın 2008-2009 yılları arasında yapmış olduğu işbirliği sonucunda 2009'da faaliyete geçmiştir. Bu baraj, her yıl ülke elektriğinin yüzde 12'sini karşılamaktadır. Diğer yandan, Sangtuta 2'nin inşasına Tacikistan ile İran'ın 2005'te yaptığı anlaşmadan sonra 2006 yılında başlanmıştır. Bu barajın açılışı, İran'ın 6. Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ve Rahman tarafından 2011'de yapılmıştır (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.answers.com/topic/sangtuda-1-hydroelectric-power-plant, 01.12.2013).

[617]Güner Özkan, ''Tacikistan'ın Rogun Projesi Rejimin Yeni Bir Soygunumu?'', USAK, 13 Şubat 2012, http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1425, 13.03.2012.

[618]Tacikistan'ın toplam dış borcu 2004 yılında 1.000.000.000 dolar olarak açıklanmıştır. Bu sayı, 2011'de 2.500.000.000 dolardı. 2012 yılında ise, ülkenin toplam dış borcu 2.700.000.000 dolar olarak tahmin

310.000.000 dolarlık gelirin 240.000.000 doları, TMB tarafından Kazakistan ve Almanya'daki bankalara aktarılmıştır.[619] Bu skandal, TALCO'da çalışanların yolsuzluk olaylarının açığa çıkmasına yol açmıştır. Üstelik alüminyum ve pamuktan elde edilen gelirlerden Rahman ve devlet çalışanlarının da yararlandığı iddia edilmektedir.[620] ABD'de 2010 yılında gündemi oluşturan gizli belge skandalı ''Wikileaks'' raporlarına göre, Rahman ve ailesinin adı kitlesel olarak yolsuzluğa karışmıştır. 16 Şubat 2010'da ABD'nin Duşanbe büyükelçiliğinde elde edilen gizli telefon görüşme kayıtları, Rahman'ın ülke ekonomisinden kendisine gelir elde ettiğini açıklamaktadır. Rahman ve ailesi, ülkenin yaygın işletme kuruluşları ve büyük bankalarını kendi çıkarları için bir araç olarak kullanmıştır. TALCO ve hidroelektrik santrallerinin idaresini elinde tutan Rahman, devlet hazinesine gönderilen gelirlerin önemli kısmını belirsiz olarak kaybetmiştir. Bu sayede Rahman, Tacikistan'ın ekonomik olarak büyümesini önlemektedir.[621] Tacikistan'da kırsal kesimin yüzde 47'si ile şehirli kesimin yüzde 53'ünün adı yolsuzluğa karışmıştır. Aile geliri 200-1.000 somoni arasında olan halkın yüzde 70,5'i rüşvet alıp verirken, 1.000-3.000 somoni arasında gelire sahip kişilerin yüzde 29,5'i yolsuzluk yapmıştır. Tacikler arasında yüksek eğitimlilerin yüzde 41,2'si ile ilk ve orta eğitimlilerin ise yüzde 29,7'sinin yolsuzlukla ilgisi olmuştur.[622] Ülkede hukuka uyma geleneği düşüktür. Tacikistan'da hukuk egemenliğinin sağlanması oranı 2002'de yüzde 11,5 iken 2005'te yüzde 16,3 olmuş, 2011'de ise yüzde 11,3 olarak açıklanmıştır.[623] Ayrıca Tacikistan'ın 6 büyük şehrinde 1.000 kişi arasında yapılan araştırma sonuçlarına göre, savcıların yüzde 71,6'sının adı yolsuzluğa karışmıştır. Dolayısıyla, hukuka güveni kalmayan halk hakkını aramak için mahkemeye başvurmak

---

edilmiştir (bkz. Anna Matveeva, ''Tajikistan:'', United Nations Development Programme, Dushanbe 2004, s.3; http://www.indexmundi.com/tajikistan/economy_profile.html, 10.09.2013).

[619]Yapılan açıklamaya göre, bu para gizli olarak Tacikistan'da özel finansal bir kurum olan Kreditinvest'e gönderilmiştir. Bu kurumun kökenleri, Tacikistan'ın en eski bankası olan Agroinvest'e dayanmaktadır. Kreditinvest, yaşanan olaylardan sonra ''kötü banka'' sloganıyla anılır olmuştur. Bundan dolayı, daha sonra bu iki kurum yollarını ayırmak zorunda kalmıştır (bkz. International Crisis Group, Tajikistan On The Road Failure, s.13; http://www.untj.org/docs/files/principals/, 14.08.2013).

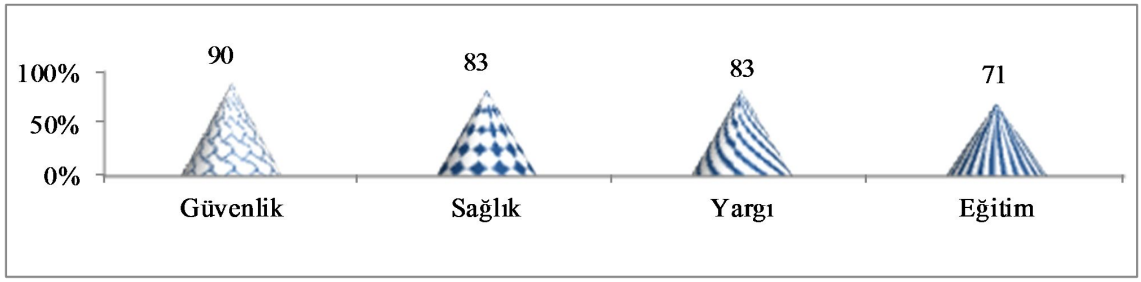
[620]International Crisis Group, Tajikistan On The Road Failure, s.13-15.

[621]http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/dv/201/201106/20110606_emomalii_rahmon_v_en.pdf, 08.06.2013.

[622]United Nations Development Programme, ''Corruption in Tajikistan'', United Nations Development Programme, Dushanbe/Tajikistan 2010, s.26.

[623]Sofa Wickberg ve Robin Hodess, ''Overview of Corruption and Anti-Corruption in Tajikistan'', Transparency International, No: 356, Berlin 4 January 2013, s.2.

istememektedir.[624] Dünya Ekonomik Forum (DEF) 2012-2013 dönemi raporuna göre, işletme yöneticilerinin yolsuzluğa karıştığı ülkeler sıralamasında Tacikistan dördüncü olmuştur.[625] Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (UŞÖ) 2013 yılında ülkeleri yolsuzluk düzeylerine göre derecelendirdiği listede, Tacikistan 177 ülke içerisinde 154. sırada yer almıştır. Bu sıralamada birinci olan ülke, yolsuzluğun en düşük yaşandığı yer olmaktadır.[626] Tacikistan tamamen yolsuzluk ile kuşatılmış ve ahlaki yönden iflas etmiştir. Ülkede yargı, güvenlik, eğitim ve sağlık alanlarında sürekli yolsuzluk yapılmaktadır. Öyle ki, Tacikistan'da rüşvet ödemek gayet doğal bir olay olmuştur.

Grafik 9: Tacikistan'da 2010 Yılı Rüşvetin İş Kollarına Göre Dağılımı (Kaynak: United Nations Development Programme, Corruption in Tajikistan., s.64; Wickberg ve Hodess, a.g.e., s.4).

Grafik 9'da BM'nin 2010 yılı araştırma sonuçlarına göre, rüşvetin ne denli yaygın olduğu görülmektedir. Tacikistan'da her üç kişinin ikisi sorununa çözüm aramak için yolsuzluğu seçmektedir. Bu bağlamda rüşvete başvurmayanlar nüfusun yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Ülkede tüm davalar içinde zimmetine para geçirme ve rüşvetten davalı olan kişi oranı 2010 yılı BM raporuna göre, yüzde 82'dir.[627] ABD'nin 2010 yılı ''Tacikistan İnsan Hakları'' raporuna göre, rüşvet eğitim alanında çok yaygındır. Bu alanda üniversiteler ise, yolsuzluğun sık yaşandığı yerler olmuştur. Üniversitelere ödenen rüşvet miktarı 100-15.000 dolar arasında değişmektedir. Ülkede yolsuzlukla mücadele etmek amacıyla 2008'de, Tacikistan Yolsuzlukla Mücadele Ajansı (TYMA) adıyla bir kurum oluşturulmuştur. Fakat, bu kurumun çalışan sayısı az olmakla birlikte faaliyetleri çok yavaş ilerlemektedir. Diğer yandan BM'nin araştırmalarına göre, TYMA

[624]http://www.universalnewswires.com/centralasia/tajikistan/viewstory.aspx?id=10911, 17.08.2013.
[625]Wickberg ve Hodess, a.g.e., s.2.
[626]91 puan ile Danimarka ve Yeni Zelanda yolsuzluğun en az yaşandığı ilk iki ülke olmuştur. Kazakistan 26 puan ile 140., 24 puanlı Kırgızistan 150. sırayı alırken Tacikistan 22 puan alarak Kongo Cumhuriyeti ile birlikte 154. sırada yer almıştır. Özbekistan ve Türkmenistan ise 17 puan ile 168. sırayı paylaşmışlardır (bu konuda bkz. Transparency International, ''Transparency International Corruption Perceptions Index 2013'', Transparency International, Berlin/Germany 2013, s.1-6).
[627]United Nations Development Programme, Corruption in Tajikistan, s.16-26.

ülkede rüşvetin en fazla işlendiği kurumlardan birisidir. Burada üst seviyede bir konumda çalışabilmek için, siyasi bağlantıların sağlanması gerekmektedir.[628] Hatırlanacağı üzere, Tacikistan'da seçimlerin nasıl bir şekilde uygulandığına detaylı olarak değinilmiştir. Bu düzen içinde, hükümet görevlilerinin yetkilerini kötüye kullanması, ülkede yolsuzluk olaylarını gözetleyici bir sistemin bulunmayışı ve fakirliğin yüksek derecede yaşanması gibi nedenler, Tacikistan'da yolsuzluğu yaygınlaştırmaktadır. BM tarafından bu nedenleri ortadan kaldırmak için bir proje yürürlüğe konmuştur. Bu projeye göre, yolsuzluğun gözetim altında tutulması, halkın fakirliğinin azaltılması, güvenlik kurumları ve insan haklarının geliştirilmesi gibi faaliyetler ile yolsuzluğa karşı bir çözüm aranmaktadır. Buna paralel olarak, Tacikistan'ın sosyal eğitim ve hukuk kolları kadın başkanı olan Muatar Haydarova ile işbirliği yapılmaktadır. Haydarova, yolsuzluğu Tacikistan'da en alt seviyeye indirmek için 2008-2012 yılları arasında yoğun olarak mücadele ettiklerini bildirmiştir. Tacik hükümetinin yolsuzlukla mücadele kurumunda araştırmacı olan Abdülvahid Şamalov'a göre, Tacikler ahlaki yönden bozuk bir millet değillerdir.[629] Yolsuzluk, dünyanın her yerinde yaşanan bir olaydır. Şamalov'a göre, bunu sadece Tacikistan'a ait görmemek ve Tacikler arasında normalleşen bu sorunun kökenlerine inmek gereklidir. Yolsuzluk, SSCB döneminde de önemli bir sorundu.[630]

5.4.1.4. Kaçakçılık

Tacikistan'ın yolsuzluktan sonra, temel güvenlik meselelerinden bir diğeri kaçakçılıktır. Bu konu, ülke güvenliğini, sosyal yapıyı ve ekonomik gelişimi derinden sarsmaktadır. Meşru olmayan yollarla yapılan ticaret anlayışı, 1990'dan sonra Tacikistan'da hızla yayılmaya başlamıştır. Ülke üzerinden kaçakçılığı yapılan başlıca

---

[628]Wickberg ve Hodess, a.g.e., s.4-6.

[629]Manija Kurbanova, ''Cooperation'', United Nations Development Programme, No:17, New York 23 February 2011, s.7-10.

[630]BM raporuna göre, Tacikistan'da zimmetine para geçirme ve rüşvetten davalı olan kişilerin yüzdesi; SSCB döneminde yüzde 9,7 iken 2010 itibarıyla yüzde 82'ye yükselmiştir. Şamalov, bu konuyu çözme uğruna Avrupa ülkelerinde araştırma yaptıklarını dile getirmiştir. Burada edindiği tecrübelere göre, Avrupa'da bulunan yolsuzlukla mücadele şartlarının Tacikistan'da da sağlanabileceğini öne sürmüş ve Tacik hükümetinin de bu yönde harekete geçmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda, Rahman ve BM tarafından yolsuzlukla mücadele ile ilgili 5 adet proje yürürlüğe konulmuştur. Bu konuda yürütülen projelerden biri, su tedarik edilen bölgelerde yolsuzluğun önlenmesine yöneliktir (bkz. United Nations Development Programme, Corruption in Tajikistan, s.16; Kurbanova, a.g.e., s.7-10).

maddeler; uyuşturucu ve silahtır.[631] Tacikistan, uyuşturucu kaçakçıları için bir üretim[632] yeri değildir. Lakin, Afganistan'dan Avrupa'ya kolay geçiş sağlayan bir güzergâh olmaktadır. ABD ve İngiltere ile yapılan işbirliğinin sonucunda 1999'da Tacikistan Uyuşturucu Denetleme Kurulu (TUDK) oluşturulmuştur. Tacikistan'da uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı ile mücadele eden TUDK, uluslararası örgütlerin yardımıyla ülkedeki uyuşturucu üretimini bir nebze denetim altına almıştır.[633] Dünya üzerinde uyuşturucunun üretildiği ülkelerin başında Afganistan gelmektedir. Afganistan'da üretilen eroinin önemli kısmı Rusya ve Avrupa'ya gönderilmektedir.[634] Tacikistan'da uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele bir taraftan, ABD, Rusya ve Avrupa ülkeleri ile yürütülürken, diğer taraftan uyuşturucunun geneli buraya ulaştırılmaktadır.[635] Bu noktada, Tacikistan sınırlarını denetlemek çok zordur. Söz gelimi, Panj Nehri'nin Afganistan'da yer alan kısımları önemli eroin üretim alanıdır. Bu bölgede askeri devriye bulundurmak ve denetim sağlamak kolay değildir. 1991-1995 yılları arasında yakalanan uyuşturucunun yarısından fazlası burada yetiştirilmiştir.[636] Bu bağlamda Panj Nehri'nde uyuşturucu kaçakçılığı ile yapılan mücadelede en önemli başarı Ziyoyev tarafından elde edilmiştir. Ziyoyev döneminde Panj Nehri'nde yakalanan uyuşturucu oranı yüzde 40 artmıştır.[637] Örneğin, 1997'de yakalanan eroin miktarı 60 kilogram iken 1998'de 271 kilogram eroin ele geçirilmiştir. Oysaki Ziyoyev, bu bölgede uyuşturucu akışının yönetimini elinde bulundurmaktaydı. Ziyoyev'in özellikle bakan olduktan sonra sahip

---

[631]Mücevher, içki, tütün ve çeşitli eşyalar kaçakçılığı yapılan diğer maddelerdir (bkz. Svante E. Cornell, ''Narcotics, Radicalism and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan'', Routledge, Sweeden 2005, s.577-578).

[632]Tacikistan'da küçük çaplı haşhaş ekimi, Ayni ve Panjakent şehirlerinde gerçekleştirilmektedir (bkz. Bülent Erdoğan, ''Orta Asya'da Yasa Dışı Uyuşturucu Ticareti'', USAK, Cilt:1, No:1, 2006, s.116).

[633]Matveeva, Tajikistan: Evolution of The Security, s.7-8.

[634]SSCB'nin Afganistan'ı işgal ettiği 1979-1989 döneminde burada yılda 200 ton uyuşturucu üretilmekteydi. Bu dönemin bitimine doğru bu sayı 1.000 tona yükselmiştir. 1990 sonrasında uyuşturucu üretimi hızla artmaya başlamıştır. 1996'da Taliban rejiminin başlamasıyla ülkede yılda üretilen uyuşturucu miktarı 3.000 ton üzeri olarak açıklanmıştır. 2001'den sonra bu miktar 185 tona düşmüş, 2004 yılında Afganistan'ın Bedehşan bölgesinde ve civarında toplam olarak 1.590 ton afyon ile 72 ton eroin üretildiği hesaplanmıştır. Fakat bu yıldan itibaren Afganistan'ın Kunduz bölgesindeki eroin üretim laboratuarları yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca, 2002'de 131.000 hektar alanda 4.200 ton afyon üretildiği BM tarafından tespit edilmiştir. ABD güvenlik raporuna göre, bu sayının daha yüksek olduğu iddia edilmiştir. Bu raporda, 206.000 hektar arazide 4.950 ton afyon yetiştirildiği açıklanmıştır. Afganistan'da 2010 itibarıyla 3.600 ton olan uyuşturucu üretimi, 2011'de yüzde 61'lik bir artışla 5.800 tona yükselmiştir (bkz. Cornell, a.g.e., s.577-580).

[635]Matveeva, Tajikistan: Evolution of The Security, s.7-8.

[636]Letizia Paoli ve Irina Rabkov vd., ''Tajikistan: The Rise of A Narco State'', Journal of Drug Issues, Fall 2007, s.955-959.

[637]Matveeva, Tajikistan: Evolution of The Security, s.7-8.

olduğu imtiyaz sayesinde, bunu rahatlıkla başardığı ifade edilmiştir. Diğer yandan Ziyoyev, BTM liderleri tarafından yürütülen uyuşturucu ticaretinde önemli rol oynamıştır. Söz gelimi, Ziyoyev döneminde BTM liderleri Tacikistan'ın kuzeyinde rahatlıkla uyuşturucu-silah kaçakçılığı yapmışlardır.[638] Afganistan-Tacikistan-Fergana hattında gerçekleştirilen uyuşturucu ticaretinin yüzde 70'lik kısmını ÖİH'nin yönettiği belirlenmiştir. Namangani, örgüt içerisinde uyuşturucu baronu olarak tanınmaktadır.[639] Bunun dışında, Tacik Mafyası uyuşturucu kaçakçılığından büyük bir güç ederken, bu faaliyetleri hükümet yetkilileriyle ortak yürütmektedir.[640] Örneğin, Nisan 2001'de eski bir BTM lideri ve dönemin iç işleri bakanı olan Habib Sanginov, aracına düzenlenen silahlı saldırı sonucunda öldürülmüştür. İddialara göre, Sanginov aldığı 100.000 dolar değerinde eroinin bedelini ödemeyi reddetmiştir.[641] Mayıs 2000'de Kazakistan'ın Tacikistan büyükelçisi arabasında 63 kilogram eroin ile yakalanmıştır. Daha sonra 2011'de, Rahman'ın ailesine ait olarak kullanılan sarı plakalı araçta 110 kilogram uyuşturucu ele geçirilmiştir.[642] Bu olayın sorumluları başkaları olmasına karşın, Tacik emekli bir generalin oğlu ile Tacik bir diplomatın oğlu tutuklanmıştır.[643] Tacikistan'da birçok siyasetçi ve devlet adamı uyuşturucudan kazanç sağlamaktadır. Diğer yandan 2004'te 4.794 kilogram uyuşturucu yakalanmışken, 2009'da bu sayı 1.132 kilograma gerilemiştir. Bu nedenle, 2011'de Rahman futbol tutkunu olan oğlu Rüstem'i gümrük kaçakçılık biriminin başına getirmiştir.[644] Bu yıl içinde 4.237 kilogram uyuşturucu ele geçirilmiş ve bu sayı, 2012'de 5.978 kilograma ulaşmıştır.[645] Tacikistan'da kaçakçılık, bu maddelerin kamyonların gizli bölmelerine saklanması yoluyla yapılmaktadır. Ayrıca, atlı arabalar ve develer bu iş için kullanılmaktayken, kadın ve çocuklara taşıyıcılık yaptırılması da başvurulan bir diğer yöntemdir. Fakat, Afganistan-Tacikistan sınırında uyuşturucu denetimi yetersizdir. Afganistan'dan Duşanbe caddelerine açık bir şekilde

---

[638]Paoli ve Rabkov, a.g.e., s.956-970.
[639]Souleminov ve Horak, a.g.e.,s.283-284.
[640]Matveeva, Tajikistan: Evolution of The Security, s.7-8.
[641]http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1271330.stm, 20.08.2013.
[642]Cornell, a.g.e., s.581.
[643]http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=39002, 19.03.2013.
[644]http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/tajikistan/8354903/Tajikistans-president-appoints-football-playing-son-as-drugs-tsar.html, 26.12.2013; Sebastien Peyrouse, ''Drug Traffic in Central Asia'', Ponars Eurasia Policy, George Washington University, No:218, USA September 2012, s.1.
[645]http://haberciniz.biz/tacikistan-ulkede-2012-yilinda-yaklasik-6-ton-uyusturucu-ele-gecirildi-1826305h.htm, 18.08.2013.

uyuşturucu gönderilmektedir.[646] Tacikistan'da 2012 itibarıyla kaçakçılık suçundan tutuklu olan 104 kişi yasadışı yollarla serbest bırakıldı. TUDK Müdürü Fettah Saidov tarafından yapılan açıklamada, 104 mahkûmun sağlık gerekçeleriyle affedildiği bildirilmiştir. Bunlardan sadece 10 tanesi, daha sonra tekrar tutuklanıp cezaevine gönderilmiştir.[647] BM'nin 2009 yılı raporuna göre, Afgan kaçakçılar uyuşturucudan 2.200.000.000 dolar kâr elde etmişlerdir.[648] TUDK'a göre, Afgan uyuşturucusunun yüzde 15'i Tacikistan'dan Avrupa'ya iletilmektedir. Geriye kalan yüzde 85'lik bölüm, İran'dan Avrupa'ya kaçırılmaktadır. Buna karşın Kırgızistan Başkanlık İdaresi'ne göre, Afgan uyuşturucusunun yüzde 75'i Orta Asya ülkelerinden Avrupa'ya yollanmaktadır. Bu kapsamda, birinci güzergâh olarak Panj-Duşanbe-Fergana-Oş ve Andican, ikinci güzergâh olarak, Bedehşan-Fergana-Oş ve Andican kullanılmaktadır.[649] Afganistan'dan elde edilen bir kilogram eroinin Bedehşan bölgesinde fiyatı 600 dolar iken Duşanbe'de fiyatı 700 dolardır ve daha kuzey bölgelere gittikçe fiyatlar artmaktadır. BM raporuna göre, Orta Asya'da yakalanan eroinin yüzde 90'ı Afganistan-Tacikistan sınırında ele geçirilmektedir. Buna ek olarak, Tacikistan'da 2005'de 7.275 kayıtlı uyuşturucu bağımlısı bulunduğu açıklanmıştır. Ülkede uyuşturucu bağımlılarının yüzde 60'ından fazlasını 18-30 yaş grubu kişiler oluşturmaktadır. Söz gelimi, Hatlan bölgesinin Kulyap şehrinde HIV virüsü taşıyıcısı oranı 2007'de yüzde 18 iken, bu oran 2009'da yüzde 34,5'e yükselmiştir.[650] 2011 yılı itibarıyla bu sayının 25.000 olduğu tahmin edilmiştir.[651] Bunun dışında, Afganistan-Tacikistan hattında otomatik silah kaçakçılığı yapılmaktadır. İki ülkedeki savaş ortamı, bu ticaretin yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Fabrikalardan çalınan silahlar ve ev yapımı silahlar yasa dışı yollarla alınıp

---

[646]Erdoğan, a.g.e., s.117.

[647]http://www.haberler.com/tacikistan-da-100-den-fazla-tutuklu-yasadisi-3809502-haberi/, 04.11.2013.

[648]Afgan eroini, Avrupa'da yıllık 30.000.000.000 dolar kazanç getirmektedir. Tacikistan üzerinden Avrupa'ya gönderilen afyon ise, bir satıcı için haftada 20.000-30.000 dolar arasında gelir demektir. Lakin, aynı durumun Tacikistan'da gerçekleşmesi söz konusu değildir. Bir uyuşturucu satıcısının burada nakit para elde etmesi oldukça zordur. Uyuşturucu satışında en çok tercih edilen ürün afyondur. Çünkü, kolay bozulmayan afyon her zaman kendisine alıcı bulabilmektedir (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Maureen Orth, ''Afganistan's Deadly Habit'', Vanity Fair, USA 1 March 2002, s.3;Peyrouse, a.g.e., s.2).

[649]Jacob Townsend, ''The Logistics of Opiate Trafficking in Tajikistan, Krygzstan and Kazakhstan'', Central Asia Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Volume:4, No:1, USA 2006, s.69-91.

[650]Orta Asya'da 2003 yılında resmi rakamlara göre, 1.500.000 eroin bağımlısı tespit edilmiştir. Ancak, tahminler bu sayının yaklaşık olarak 4.000.000 olduğu yönündedir (bu konuda bkz. Erdoğan, a.g.e., s.90-122).

[651]Alisher Latypov, ''Drug Crimes and the Narcotics Market in Tajikistan'', Eurasian Harm Reduction Network, Lithuania 2011, s.7-8.

satılmaktadır. 1993-2005 yılları arasında Rus sınır kuvvetlerinin raporuna göre, Tacikistan-Afganistan sınırında 1.000 adet silah ele geçirilmiştir.[652] Buna rağmen Tacik yetkililer, özellikle Rus kaçakçıları denetlemekte çaresiz kalmaktadırlar. Örneğin, Rusya askeri savcısı; 25 Şubat 2012'de 18.000.000 dolar değerindeki çalıntı silahların Tacikistan'da saklandığını dile getirmiştir. Kaçak silahların ÇHC'ye gönderilmek amacıyla yola çıkarıldığı ifade edilmiş ve bu olayın sorumlusu olarak Rus Deniz Filosu askerleri gösterilmiştir. Üstelik, Tacik güçleri bu duruma müdahale etmemişlerdir. Çünkü, Tacikistan'da Rus askerlerinin dokunulmazlığı vardır. Böylelikle bu askerler kolayca silah ticareti yapmaktadırlar. Rusya'ya verilen bu gibi ayrıcalıklar, Rus kargo şirketlerini kaçakçılık konusunda teşvik etmektedir.[653] Diğer yandan, ülkede yoğun olarak insan kaçakçılığı da yapılmaktadır. Buna neden olan temel faktör ise işsizliktir.[654]

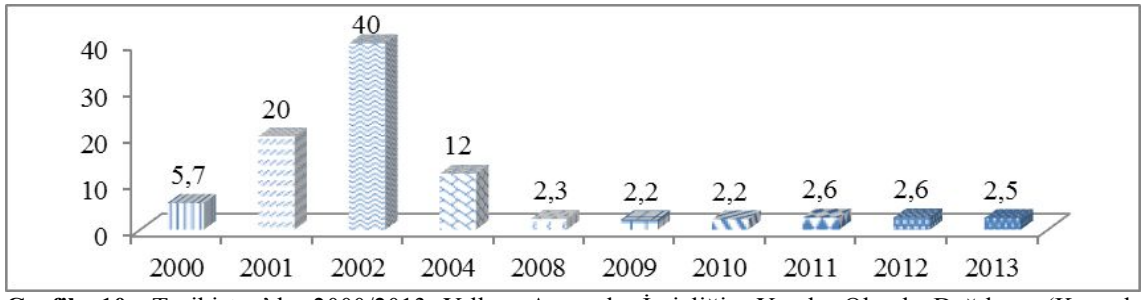
5.4.1.5.İşsizlik

Tacikistan'da üniversite eğitimini teknik bölümlerde tamamlayan öğrenciler iş bulabilmektedirler. Örneğin; Tacikistan Teknik Üniversitesinde veya Moskova'da öğrenim görenler çeşitli iş kollarında çalışabilmektedirler. Tacikistan'da işçi alan başlıca kuruluşlar; Telekom, Bilim ve Teknoloji Kurumları, TALCO, Barki Tacik (Tacik Enerji Şirketi), Sanayi Bakanlığı, Anzob Maden İşletmesidir.[655] Lakin, buralarda işe girebilmek için rüşvet vermek gereklidir.[656] Tacikistan'da iş imkânları sanayiden çok pazar ekonomisine dayalı olduğu için, genellikle küçük işletmelerde işçi ihtiyacı vardır. Diğer yandan, özel sektörde gündelikçi olarak çalışmak yaygın olan yöntemdir. BM'nin 2010 yılı raporuna göre, Tacikistan'da iş piyasası genişletilerek işçiye olan talep arttırılmıştır. Ülkede işsizlik düşük seviyelerdedir. Tacikistan'da iş imkânı olmasına rağmen, çalışma koşullarının kötü olması, hayat şartlarının zor olması ve işverenlerin

---

[652]Oxford Analytica Daily Brief, ''Tajikistan Drug Problems Set to Increase'', Oxford Analytica, United Kingdom 8 December 2005, s.1-4.
[653]http://www.rferl.org/content/Tajik_Officials_Unable_To_Check_Russian_Arms_Smuggling/1500426.html, 12.02.2012.
[654]Rustam Burnashev, ''Terrorist Routes in Central Asia: Trafficking Drugs, Humans and Weapons'', Connections, Volume VI, No: 1, (yy.) Spring 2007, s.69-70.
[655]United Nations, ''Tajikistan Country Report-Towards A Knowledge-Based Economy'', United Nations Economic Commission For Europe, New York and Geneva 2003, s.38-42.
[656]Söz gelimi, Behram isimli Tacik genç, rüşvet ödeyemediği için eğitimine devam edememiş ve 14 yaşında okuldan ayrılıp HT'ye katılmıştır. Behram, çalışmak zorunda idi. Ancak iş bulamadığı için bu yolu seçtiğini ifade etmiştir (bkz. http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-11398444, 13.02.2012).

düşük ücret ödemeleri, Tacikleri yurtdışında çalışmaya yöneltmektedir.[657] Tacikistan, Orta Asya'nın en büyük alüminyum üreten fabrikasına sahiptir. Ancak, burada çalışmak kolay değildir.[658] TALCO'da çalışan bir işçi 315 dolar maaş alabilirken, Rusya'da tamirat, inşaat, tarım ve kapıcılık gibi işlerde çalışan Tacikler, ayda 800-900 dolar arasında para kazanabilmektedirler.[659]

Grafik 10: Tacikistan'da 2000/2013 Yılları Arasında İşsizliğin Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=ti&v=74,18.03.2013;http://www.tradingeconomics.com/tajikistan/unemployment-rate, 18.03.2013).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ) araştırmalarına göre, ülkede kayıt dışı işsizler çoğunluktadır. Söz gelimi bu grafikteki 2004 yılı oranının, yüzde 20'den daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.[660] Tacikistan'ın önemli geçim kaynağı tarımdır. Lakin, tarımdan elde edilen gelirler istikrarsızlık içindedir. Üreticiler, işçilerine aylıklarını genellikle gecikmeli olarak ödemektedirler. 2003'te ortalama 8 dolar (24 somoni) olan pamuk işçisi[661] maaşı, Mayıs 2004'te 7 dolara (21 somoni) gerilemiştir.[662] Tacik hükümeti tarafından 1 Eylül 2012'den itibaren 17 dolar (80 somoni) olan en düşük maaş 2,5 kat arttırılmış ve 42 dolara (200 somoni) yükseltilmiştir.[663] Tacikistan'da pamuk işçilerinden kişi başına yüzde 10 gelir vergisi alınmaktadır.

---

[657]United Nations Development Programme, Employment, s.63-64.

[658]TALCO, 2006'da toplam olarak 416.000 ton alüminyum elde etmiştir. Bu miktar giderek azalmaktadır. 2011'de 277.584 ton alüminyum üreten şirket, bu yıl için 332.500 ton hedeflemiş idi. Beklenen hedef içinde yüzde 20 boşluk meydana gelmiştir. TALCO, hedef belirlediği bu sayıya 2012'de tekrar ulaşmak istemiştir. Fakat, üretim yine beklentinin altında gerçekleşmiş, çalışanların maaşlarında kesinti yapılmıştır (bkz.http://www.answers.com/topic/tadaz,13.02.2012;http://www.satrapia.com/news/article/tajik-aluminium-output-falls-116/, 22.04.2013).

[659]http://www.eurasianet.org/node/66602, 20.05.2013.

[660]United Nations Development Programme, ''Employment in the Context of Human Development'', UNDP National Human Development Report 2008-2009, Dushanbe 2010, s.63; International Labour Organization,''Migration and Development In Tajikistan Emigration Return And Diaspora'', International Labour Organization Report, Moscow 2010, s.4.

[661]Pamuk işçilerinin çalışma koşulları çok ağırdır. Yemekler kötü, kalacak yer yetersiz ve çalışma saatleri uzundur (bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. International Labour Rights Forum, ''Labour Conditions in the Tajikistan Cotton Industry'', ILRF Research Report, USA August 2007, s.1-32).

[662]International Crisis Group, The Curse of Cotton, s.6-9.

[663]http://www.internethaber.com/tacikistan-imamali-rahman-419486h.htm, 21.04.2013.

Bundan dolayı, Tacikler Rusya, Baltık ve diğer Orta Asya ülkelerine para kazanma umuduyla göç etmektedirler.[664] Tacikistan'ın yurt dışında çalışan vatandaş sayısı oldukça fazladır. Dünya Bankası 2012 yılı raporuna göre, Tacikistan bu konuda dünya ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Öyle ki bu işçilerin ailelerine yolladıkları havaleler, ülke GSMH'nın yüzde 47'sini oluşturmaktadır.[665] Göçmen işçilerin geneli, Tacikistan'da kırsal kesimlerde yaşayan genç erkeklerdir. Bunların yüzde 22,3'ü üniversite mezunu, yüzde 76,2'si ise orta eğitimlidir. Taciklerin çalışmak için tercih ettikleri ülkelerin başında yüzde 95 ile Rusya gelmektedir. Rusya'da 500.000'inin üzerinde Tacik işçi yaşamaktadır.[666] Bunun bazı kaynaklarda 1.000.000 olduğu söylenmektedir. Resmi olmayan rakamlarda ise, bu miktar 2.000.000 olarak tahmin edilmektedir. Tacikistan'da yetişkin her üç erkekten biri Rusya'da çalışmaktadır.[667] Ayrıca Kazakistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Özbekistan, Kırgızistan, İran, ÇHC, Afganistan ve ABD'de az sayıda Tacik işçi vardır. Bunlar, ekonomik, sosyal ve dini yaşam üzerinde anahtar bir rol oynamaktadırlar.[668] Diğer yandan, Tacikistan'da nüfus her geçen yıl artmaktadır. Bu durum her yıl 120.000 kişi için yeni iş ihtiyacı ortaya çıkartmaktadır. Bu kapsamda Tacik hükümeti, 2012-2013 yılları arasında 250.000 yeni iş kapısı olacak bir projeyi yürürlüğe koyacağını açıklamıştır. Tacikistan'da ekonomi yazarı olan Rüstem Samiyev'e göre, kısa vadede bu projenin başarılı olması mümkün gözükmemektedir.[669]

5.4.1.6.Sosyal ve Kültürel Yapı

Tacikistan'da sosyal yaşamın en önemli unsuru kadınlardır. Çünkü yetişkin her üç erkekten biri yurtdışında çalışmaktadır. Bir süre ailesine para gönderen göçmen Tacikler,

---

[664]International Crisis Group, Tajikistan On The Road Failure, s.9-14; International Crisis Group, The Curse of Cotton, s.6-9.
[665]http://turkish.ruvr.ru/2012_11_21/tajikistan-gsyhnin-yarisi-yurt-disindan/, 22.11.2012.
[666]International Labour Organization, a.g.e., s.4-11.
[667]http://www.ihh.org.tr/orta-asya-nin-yalniz-ulkesi-tacikistan/,23.12.2012;http://www.bbc.co.uk/turkce/multimedya/2012/10/121018_tajik.shtml, 01.09.2013.
[668]International Labour Organization, a.g.e., s.4-11; Olimova ve Toliphov, a.g.e., s.8.
[669]Bu projeye göre, hükümet halkına dilediği işi yapması için borç para ve eğitim verecektir. Her kişi için 1.000-1.500 dolar arasında ücreti kapsayan projenin toplam maliyeti 5.200.000 doları içermektedir. Halk, aldığı parayı 18 ay içerisinde geri ödeyecektir. Bu projenin bir ayda bitirilmesi amaçlanmaktadır. Samiyev'e göre, Tacikler mesleki olarak kendilerini yetiştirmemişlerdir. Rusya'da çalışanların dahi sadece yüzde 30'u profesyonel olarak bir işte bilgi sahibidir. Hükümetin vereceği eğitim yeterli değildir. Üstelik, bu projenin başarıya ulaşması ödemelerin yapılmasına bağlıdır (bu konuda daha geniş bilgi için bkz. http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2012/01/09/feature-01, 18.03.2013).

daha sonra eşlerinden boşanmaya yönelmektedirler. Resmi araştırma sonuçlarına göre, Tacikistan'da boşanma oranı 2012'de yüzde 14,3 olarak açıklanmıştır. Genellikle çok çocuklu bu ailelerde kadınlar çalışmak zorundadırlar.[670] Karen Zarendast'ın BBC raporuna göre, Tacikistan'da tarım alanında çalışanların yüzde 95'i kadınlardan oluşmaktadır. Lakin sosyal yapı baba soylu akrabalık mirası üzerine kuruludur. Bu topluluklar, kendi içlerinde birbirine sıkıca bağlanarak kabileleri meydana getirmektedirler. Devlet tarafından denetim altına alınması çok zor olan bu kabileler,[671] ''dehot'' adı verilen köylerde yaşamaktadırlar. Burada halkın iyi vakit geçirebileceği alışveriş ve eğlence merkezleri vardır.[672] Diğer yandan Pamiriler, sosyal ve kültürel yönden Taciklere çok benzetilmektedirler. Pamiriler, özellikle mutfak kültüründe Tacikler ile aynıdırlar. Ancak Pamirilerin katı dini kuralları ve ilginç evleri, onları Taciklerden farklılaştırmaktadır. İri kare odalardan oluşan bu evlerde, yemek ve eğlence için küçük bir alan ayrılmıştır. Ayrıca, uyumak amacıyla oda duvarlarının çevresinde yatacak yerler vardır. Bunun dışında siyaset bilimi araştırmacıları tarafından Tacikler, sosyal kimlik bakımından; Pan-İslamcı, Orta Asyalı, İranlı, Makedon-Yunanlı, Avrupalı-Batılı ve Rusyalı olmak üzere gruplara ayrılmıştır.[673] Bunlar arasından Pers İmparatorluğu ve SSCB dönemlerinin, Taciklerin sosyal ve kültürel yapısı üzerindeki etkileri inkâr edilemez. Tacik dil ve kültürü, Pers geçmişine dayalıdır. SSCB, bunlara büyük zarar vermiştir. Söz gelimi Farsça, Tacikler tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazılmaktadır. Yani Tacikler, yazı olarak sadece kendilerinin anlayabileceği bir Farsça kullanmaktadırlar. 2008 yılında Tacikistan Kültür Bakanı Ferhat Rahim, okullarda Arap alfabesiyle yazılan Tacikçenin uygulamaya konulacağını belirtmiştir. Böylece büyük bir Farsça edebi birikimi bulunan Taciklerin bundan faydalanabilmesi amaçlanmıştır.[674] Çünkü Ruslar, Taciklerin milli tarihini ortadan kaldırıp yeniden yazmışlardır. Bu yüzden,

---

[670]Tacikistan'da her bir hanede yurtdışında çalışan bir yetişkin erkeğe rastlamak mümkündür. Bu işçilerin birçoğu kısa mesaj yoluyla eşlerini terk edip, çocukların bakımını eşlerinin sırtına yıkmaktadır. Babasız büyüyen çocuklar okullarını yarıda bırakıp anneleri ile çalışmaktadırlar. Bir kadın işçi, günde 150 kilogram pamuğu ancak çocuklarının yardımıyla taşıyıp 10 dolar (kilogram başına 10 sent) kazanabilmektedir(bkz.http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-18244025,19.03.2013;http://www.bbc.co.uk/turkce/multimedya/2012/10/121018_tajik.shtml,01.09.2013;http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-19920528, 19.03.2013).

[671]Olimova ve Toliphov, a.g.e., s.8.

[672]Sabir Khamidov, ''Tacikistan'da Sivil Toplum Örgütleri'nin Teşekkülü ve Gelişimi'', Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.47.

[673]http://tajikistan.orexca.com/, 25.08.2013; Jonson, a.g.e., s.18.

[674]http://edition.presstv.ir/detail/53991.html, 30.08.2013.

Rahman tarafından Taciklere öz tarihini anlatmak amacıyla tarih ve şiir kitapları yazılmıştır.[675] Taciklere Rusça verilen İslami eğitim ise, halkın dinini yüzeysel öğrenmesine olanak sağlamıştır.[676] Yine de İmam-ı Azam adıyla bir İslam üniversitesi Duşanbe'de 1997'de açılmıştır.[677] Bununla beraber, Tacikistan'da 110.000 öğrencinin eğitim gördüğü 38 yükseköğretim kurumu yer almaktadır. Ayrıca, mesleki eğitim veren çok sayıda orta öğretim kurumu da topluma hizmet etmektedir. 1951'de kurulmuş olan Tacik Devlet Üniversitesi Duşanbe'de 18 enstitüye sahiptir.[678] Tacikistan'ın toplam 1.463 kütüphanesi, 25 tiyatrosu ve 27 müzesi vardır. Ülkede 126 dergi ve gazete ile 14 televizyon kanalı yayın yapmaktadır.[679] Tacikistan'ın sosyal ve kültürel yaşam merkezi Duşanbe'dir. Duşanbe'de Tacikler için Cuma günleri çok önemlidir. Söz konusu günlerde camiler dolup taşmaktadır. Ancak ilginç olan, ezanın sadece cami içlerinde okunmasıdır. Tacik hükümeti, ezan seslerinin dışarı verilmesini 2006 yılında yasaklamıştır. Bu noktada, ''Tacikistan İslam Şurası ve Komite-i Din'' camileri denetim altına alırken din görevlilerini Rahman atamaktadır. Bu sayede Rahman, Taciklerin radikal İslami örgütlere katılmasını önlemek istemektedir. Tacikistan İslami Eğitim Merkezi Başkanı Şerzod Abdullayev, radikal İslami hareketleri engellemek için ülkede eğitim programları düzenlenmesi gerekliliğinden söz etmiştir. Abdullayev'e göre, Tacikler İslami hoşgörü ve vatanseverlik duygusu konularında eğitilmelidirler.[680]

5.4.1.7.Etnik Çatışmalar

Tacikistan'da etnik bağlılık milli olmaktan çok akrabalık ve kabilecilik düzeyindedir. Ülkede çatışmalar, kabile kültürü bünyesinde gelişmiştir. Raşit'e göre, bölünmüş kabileleri birbirine bağlayacak bir milliyetçilik anlayışı yerel aydınlar tarafından geliştirilememiştir.[681] Bu kabileler arasında meydana gelen iç çekişmeler, Tacikleri Afganistan'dan gelecek etkilere karşı duyarlı hale getirmiştir. Üstelik, iç savaş yılları göstermiştir ki Müslüman Tacikler birbirlerine karşı savaşmışlardır. Bu durum,

---

[675]Akyol, a.g.e., s.366.
[676]Souleimonov ve Horok, a.g.e., s.279-282.
[677]http://www.ihh.org.tr/orta-asya-nin-yalniz-ulkesi-tacikistan/, 23.12.2012.
[678]http://www.visittajikistan.tj/en/regions/dushanbe.php, 06.01.2013.
[679]Khamidov, a.g.e., s.47.
[680]http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2013/03/15/feature-01,24.08.2013;http://www.ihh.org.tr/orta-asya-nin-yalniz-ulkesi-tacikistan/, 23.12.2012.
[681]Rashid, Taliban, s.242.

Tacik iç savaşında bölgeciliğin önemli bir rol oynadığını ortaya çıkarmıştır.[682] Tacikistan'da etnik çatışmaların merkezi Fergana Vadisi'dir. Burada ÖİH ile Özbekistan güçleri arasında 1999 ve 2000 yıllarında çatışmalar gerçekleşmiştir. Ayrıca, bu yıllarda Batken bölgesinde Kırgız güçleri ve ÖİH üyeleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum, Kırgız ve Tacik yönetimi arasında gerginliklere yol açmıştır. Bu bölgeye 3000 asker gönderen Kırgız hükümeti, Tacikistan'ı burada yeterli güvenlik önlemi almamakla suçlamıştır.[683] Fergana Vadisi'nde nüfusun yüzde 62'si Özbek, yüzde 20'si Kırgız ve yüzde 13'ü Taciktir. Özbekler, iç savaş yıllarında Soğd bölgesini Özbekistan ile birleştirmek istemişlerdir.[684] 1991 sonrasında bu bölgede 1.200.000 Özbek nüfus yer almıştır. Daha sonra, bu nüfusun birçoğu Özbekistan'a kaçmıştır. Ancak, Özbek hükümeti bu halkı ÖİH üyesi olarak yaftalamış ve onların toplum desteğinden yoksun bırakılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, bu halkın yüzde 70'i tekrar Tacikistan'a geri dönmüştür.[685] Diğer yandan, 1999-2000 yılları arasında Özbekistan'ın Surhan Derya bölgesindeki 2.000 Tacik ÖİH'ye yardım ettikleri iddiasıyla buradan kovulmuştur. Ayrıca Rahman, Özbek hükümeti tarafından ÖİH'yi Tacikistan'da barındırmakla suçlanmıştır.[686] Oysa Rahman'a göre, Özbek hükümeti radikal İslami örgüt üyelerini ve iç savaş suçlularını Özbekistan'da saklamıştır.[687] Bu noktada, Özbek hükümeti iç savaş döneminde Hoçentlileri desteklemiş idi.[688] Fakat, BTM'nin onlar üzerinde daha fazla etkili olması, Özbekistan'ın bu hedefini sekteye uğratmıştır.[689] Bunun dışında, Özbekistan ve Tacikistan arasında azınlık politikaları hususunda bir anlaşmazlık vardır.

---

[682]Lee Walker ve Leokadia Drobizheva vd., Ethnic Conflict In The Post-Soviet World, M.E.Sharpe Case Studies and Analysis, New York 1996, s.10.

[683]International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes, s.18-19.

[684]Gökhan Telatar, Orta Asya'da Güvenlik Sorunları 11 Eylül Sonrası Rusya ABD Rekabeti ve Bunun Orta Asya Güvenliğine Etkileri, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2005, s.57-58).

[685]International Crisis Group, ''Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential'', ICG Asia Report, No:33, Osh/Brussels 4 April 2002, s.12.

[686]International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes, s.11-12.

[687]Özbekistan Dış İşleri Bakanlığı tarafından bu siyasi bir saptırma olarak nitelendirilmiştir. Bakanlığın yaptığı açıklamaya göre, Tacik hükümeti tarafından bu gibi durumlarda her zaman Özbekistan adres gösterilmektedir. Oysa iç savaş suçlularının yakalanması için yapılan tüm yardımlara rağmen onları serbest bırakan yine Tacik hükümetidir (bkz. http://eurasia-research.com/1117taj.htm, 19.04.2013).

[688]Hoçent'in yüzde 30'u Özbektir. Burada halkın Özbekistan'a bağlanmak için talepleri olmuştur. Hoçentlilerin yönetimi, Kulyaplılara kaybetmesi buna yol açmıştır. Çünkü, Hoçentliler kendilerini Özbekistan'a ait hissetmektedirler. Dolayısıyla, Özbekler ile Hoçentliler arasında güçlü ekonomik ve kültürel ilişkiler sağlanmıştır. Benzer şekilde Pamiriler, kendilerini Kırgızlara yakın hissetmişlerdir. Bu durum ülkede bir kimlik farklılaşmasına neden olmuştur (bkz. Telatar, a.g.e., s.57-58).

[689]Ryan Eddings, ''Coping with Indipendence: Expanding Factors of Conflict in the Ferghana Valley'', Indiana University, No:673, USA Spring 2003, s.2-18.

Tacikistan'da 2013 itibarıyla yaklaşık olarak 1.172.000 Özbek yaşamaktadır. Bunların durumu fakir olan Taciklerden daha kötüdür. Tacikistan'da yaşayan Özbekler, ötekileştirilerek ekonomik ve siyasal yönden dezavantajlı konuma getirilmişlerdir. Ayrıca, okullardaki Tacikçe eğitimi yetersiz olduğu için Özbeklerin eğitim hayatı sona ermektedir. Çünkü, Tacik üniversitelerinde eğitim görmek için Tacikçe'nin akıcı bir şekilde konuşulması gerekmektedir.[690] Diğer yandan Özbekistan Milli Güvenlik Teşkilatı, 2012'de Tacik hükümetini Özbeklere karşı keyfi davranmakla suçlamıştır. Teşkilatın iddiasına göre, iki ülke arasında sınır geçiş kolaylığı sağlanması için daha önce anlaşma yapılmıştır. Buna rağmen, Tacik yetkililer tarafından anlaşma şartlarına uyulmamaktadır.[691] Özbekistan'da önemli bir Tacik azınlık vardır. SSCB döneminde Buhara ve Semerkant'ta 7.000.000 civarında Tacik yaşamaktaydı. 2002 yılında bu sayı 1.000.000'a gerilemiştir.[692] Bu şehirlerin önemi Taciklere göre çok büyüktür. Buhara, Semerkant, Hive ve Hokant Orta Asya'da İslami yaşayışın güçlü olduğu yerlerdir. Duşanbe, Tacikler için bu şehirlerin yerini tutmamaktadır.[693] Buraların Taciklerden alınması, Özbekler ve Tacikler arasında önemli anlaşmazlık konularından birisidir.[694] 2013 itibarıyla Özbekistan nüfusunun yaklaşık olarak 1.500.000'unu Tacikler oluşturmaktadır. Özbek hükümeti, Taciklerin bulundukları toprakları ilhak etmesinden endişelenmektedir. Dolayısıyla, sınır geçişlerinde Özbek polisi tarafından Taciklere zorluklar yaşatılmaktadır. Ayrıca Özbek hükümeti, Taciklerin Özbekistan'da Tacikçe kullanmalarından huzursuz olmaktadır. Bu yüzden ülkede Tacikçe kitapların satılmasını yasaklamıştır.[695] Bunun dışında, Özbekler ve Tacikler arasında gerilime yol açan önemli diğer bir konu doğalgazdır. Daha önce belirtildiği gibi, Tacikistan doğalgaz ithalatında Özbekistan'a bağımlıdır. Aralık 2012'de Tacikistan Enerji ve Sanayi Bakanı Şerali Gül, Özbekistan'ın Tacikistan'a yaptığı doğalgaz sevkiyatını durduracağını belirtmiştir.[696] Akabinde, Tacikistan'da 15 günlük gaz kesintisi yaşanmıştır. Böylece,

---

[690]http://www.eurasianet.org/node/62952, 16.03.2013.
[691]http://www.showhaber.com/ozbekistandan-tacikistana-suclama-559553h.htm, 16.03.2013.
[692]International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes, s.11.
[693]Rashid, Taliban, s.242.
[694]Souleimonov ve Horak, a.g.e., s.280.
[695]International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes, s.11.
[696]Gül, Özbek Uztransgaz şirketi ile yapılan sözleşmenin 2012'de sona ermesinden dolayı kendilerine uyarı geldiğini bildirmiştir. Bu nedenle, Tacikistan'da 15 gün doğalgaz kesilmiştir. Başbakan Akilov, mevkidaşı Şevket Mirziyayev'den söz konusu sorunun çözülmesi için yardım talep etmiştir. Ülkede tüketilen doğalgazın yüzde 90'ını Özbekistan'dan ithal eden Tacikistan, her bir metreküp için 300 dolar

TALCO'da üretim düşmüş ve bu durum şirketin ilk dört ay için hedeflediği sayısının yüzde 12'sinde boşluk oluşmasına neden olmuştur.[697] Tacikistan, kuzey bölgelerinde Seyhun Nehri'ni Özbekistan ve Kırgızistan ile paylaşmaktadır. Güney bölgelerinde ise Panj, Vahş ve Ceyhun nehirlerini Afganistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile pay etmektedir. Özbekler; Ceyhun, Seyhun ve Zerefşan'dan pamuk tarımı için faydalanmaktadırlar. Buradaki büyük problem, Tacikistan'da sulama sistemlerinin arızalı ve yetersiz olmasıdır. Bu durum, suyun paylaşımına dair sıkıntılar meydana getirmiş ve Rogun Projesi tamamlandığı takdirde, iki ülke arasında bir su paylaşım savaşının yaşanması beklenmektedir. Özbek hükümeti Vahş Nehri üzerinde inşa edilen Rogun Projesi'nin çevresel tehlikelere yol açacağını ve bölgede kuraklık yaşanacağını öne sürmüştür. Rahman, bütün engellemelere rağmen bu projeyi tamamlayacaklarını açıklamıştır.[698] Bundan dolayı, huzursuz olan Özbek hükümeti 2010'da inşaatın yapım sürecini aksatmak amacıyla Tacikistan'dan gelen tren geçişlerinde vergileri arttırmıştır. Böylelikle, Tacik hükümeti tarafından konu BM gündemine taşınmış ve bu sorun çözüme kavuşmuştur.[699] Tacikistan Dış İşleri Bakanı Hamrokhan Zarifi, Özbekistan ile sadece bu konuya yönelik bir anlaşmazlık yaşadıklarını ve her iki hükümet tarafından en iyi çözüm yolunun üretileceğini belirtmiştir. Zarifi, Tacikistan'da Özbekler ile barış içinde yaşadıklarını ve onları kendilerinden ayrı görmediklerini dile getirmiştir.[700] Özbeklere göre, Tacikler ile Özbekler kardeşlerdir ve asıl anlaşmazlık liderler arasındadır. Ayrıca, Tacikler sınır bölgelerinde Kırgızlar ile sorunlar yaşamaktadırlar. Çünkü, Kırgızların Özbekler ile meydana getirdiği etnik çatışmalar, Tacikistan'ın sınır güvenliğini tehdit etmektedir. Söz gelimi, 1989'da gerçekleşen çatışmaların ardından 300 kişi ölmüş ve 1.000 kişi yaralanmıştır.[701] Daha sonra 2010 yılında, Fergana Vadisi yakınlarında yer alan Oş ve Celalabat bölgelerinde olaylar yaşanmıştır. Bunun

---

ödemektedir. Yapılan yeni sözleşme ile sevkiyat devam ettirilmiştir (bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/12/26/ozbekistan.tacikistana.gaz.satisini.durduracak/690200.0/index.html, 16.03.2013).

[697]http://www.satrapia.com/news/article/tajik-aluminium-output-falls-116/, 22.04.2013.

[698]Matthew Stein, ''Conflict Over Water Related Resources in Uzbekistan and Tajikistan and Its Impact On Local Security'', FMSO-JRIC Analyst, USA May 2011, s.2-14.

[699]http://www.strategic-culture.org/news/2011/01/18/central-asia-top-10-developments-in-2010.html, 16.06.2011.

[700]http://news.tj/en/news/no-grounds-ethnic-conflict-between-tajiks-and-uzbeks-tajikistan-says-foreign-minister, 12.02.2012.

[701]International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes, s.11; Eddings, a.g.e., s.2-18.

sonucunda, 2.000 kişi ölmüş ve 100.000 Özbek ülkesine kaçmak zorunda kalmıştır.[702]

5.4.2.Dış Faktörler

Tacikistan'ın sorunlarını çözebilmesi için, Lena Jonson tarafından iki öneri getirilmiştir. Birincisi; Tacik hükümeti, güç çatışmalarından kendisini soyutlamalıdır. İkincisi; belli bir güce bağlı kalmayıp, başka güçlere de yönelmelidir. Böylece hükümet, ülke güvenliği için farklı ittifak arayışlarını göz ardı etmeyerek yeni alternatifler elde etmelidir. Tacik hükümetiyse, 1991'den beri dış politikasında iki temel unsura önem vermiştir. Birincisi; milleti ayakta tutabilmek ve ikincisi; milli güvenliğin sürdürülebilir olabilmesi için uluslararası yardım alabilmektir. Bu kapsamda, iç savaşın ardından savunma gücü çok azalan ülkeyi Rusya güvence altına almıştır. Böylelikle Rusya'ya bağımlı kalan Tacikistan'ın ekonomik gelişimi de, Rusya'nın istekleriyle orantılı devam etmiş, ülke yatırım ve yardım kısıtlama politikalarıyla karşılaşmıştır. 1995'ten itibaren Rusya, ÇHC ve ABD arasında Orta Asya için hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Bu rekabet, araştırmacılar tarafından ''Yeni Büyük Oyun''[703] olarak anılmıştır. Tacikistan, bu süreçte Rusya dışında ülkelere yönelmeye başlamıştır. Ancak Tacikistan, bunu yaparken siyasi bağımsızlığını tehlikeye atacak politikalardan kaçınmıştır. Ayrıca, uluslararası hareket kabiliyetini geliştirip, çok taraflı ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Zaten son dönemlerde uluslararası sistem, tek kutuplu olmaktan uzaklaşmış ve çok kutuplu olmaya doğru epey bir yol almıştır. Bu sistemde istikrar kazanmak, tamamen denge politikasının düzenli olarak yürütülmesine bağlanmıştır. Yine de Tacikistan, komşu ülkeleriyle çekişmekten kendini uzak tutamamıştır. Orta Asya ülkeleriyle

---

[702]http://www.strategic-culture.org/news/2011/01/18/central-asia-top-10-developments-in-2010.html, 16.06.2011.

[703]SSCB dağıldıktan sonra ABD, Rusya ve ÇHC arasında Orta Asya'nın enerjisi ve güvenliği hakkında rekabet yaşanmaya başlanmıştır. Bu mücadele, Büyük Oyun'a benzetildiği için Yeni Büyük Oyun olarak anılmıştır. Bu isim, Orta Asya'nın jeopolitik ve ekonomik yapısından olabildiğince faydalanmak amacıyla ortaya çıkmıştır. ABD, küresel kuvvetine NATO yayılmacılığı ile istikrar kazandırmak isterken ÇHC, Orta Doğu petrolüne olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemiştir. Her iki ülke, Orta Asya enerjilerinin dünya piyasasına açılmasıyla Rusya'nın enerji alanındaki lider konumunu zayıflatmayı amaçlamıştır. Buna karşın bu bölgeyi arka bahçesi olarak gören Rusya ise, iç savaşa doğrudan müdahale ederek Orta Asya'nın büyük ağabeyi olduğunu kanıtlamıştır. Akabinde Rusya, Orta Asya'da eski gücüne ulaşmayı arzulamıştır. Dolayısıyla, ABD'ye karşı meydana getirilebilecek bütün işbirliği girişimlerine olumlu yaklaşmıştır. Lakin, bazı uzmanlara göre bu rekabet 19. yüzyıldaki Büyük Oyun'dan farklıdır. Çünkü, o dönemde Orta Asya sadece büyük güçlerin paylaşım alanıydı. 1990 sonrasında bu bölge artık bağımsız ülkelerin egemen olduğu topraklardır. Bu rekabetin farklı olmasının diğer bir nedeni, klasik imparatorluk devrinin geride kalması ve rekabetçi güçlerin farklı gizil kuvvetleri bünyesinde bulundurmasıdır (bkz. Jonson, a.g.e., s.3-7; Arı ve Efegil, a.g.e., s.44-49; Nogayeva, a.g.e., s.95-97).

akaryakıt ve doğalgaz dışında benzer ürünler ihraç eden Tacikistan, bu ülkeler ile birbirini tamamlayıcı politikalar izlemek yerine, rekabetçi politikalar ekseninde kalmaktadır. Özellikle Özbekistan, Tacikistan'a karşı çatışmacı ekonomi politikaları yürütmüştür. Bundan dolayı, her iki ülke gümrük tarifelerinde birbirlerini engelleyen faaliyetlerde bulunmaktadır. Diğer yandan, Tacikistan'da radikal İslami örgütleri denetim altına almak amacıyla Suudi Arabistan, İran, Hindistan ve Pakistan arasında bir mücadele yaşanmaktadır. 2013 itibarıyla iç savaşın devam ettiği Afganistan, Tacikistan'ı Orta Asya'da yeni bir çıkar durumuna yükseltmektedir.[704]

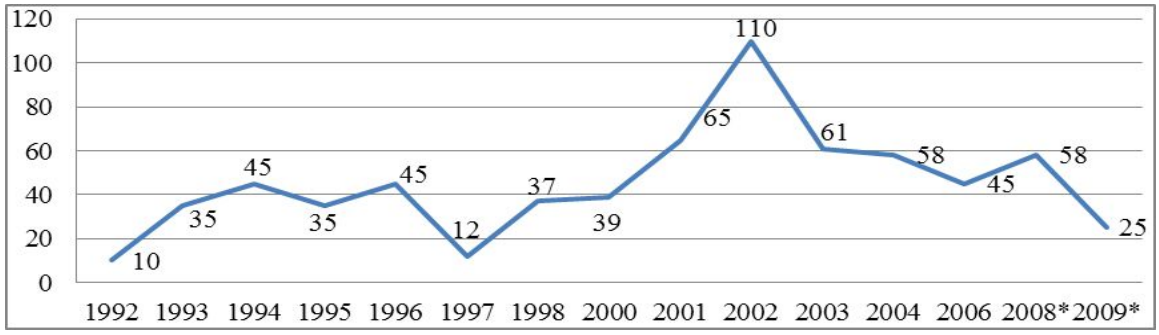
5.4.2.1.Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin Orta Asya politikaları enerji, güvenlik ve demokrasi unsurları dikkate alınarak belirlenmektedir. Buna paralel olarak Orta Asya'nın büyük petrol ve doğalgaz potansiyeli ABD'yi buraya yönlendirmiştir. Tacikistan, ABD'nin bu yöndeki yatırım hedeflerinin dışında kalmış olsa da, ülkenin Afganistan ile sınır olması önem arz etmiştir.[705] ABD, Tacikistan'ın istikrarını kaybedip ikinci bir Afganistan olmasını istememekteydi. Bu yüzden, Tacikistan'da gelişen Rusya bağlantısı[706] ABD'yi pek rahatsız etmemiştir. Fakat, 11 Eylül 2001'e kadar durağan seyreden ABD-Tacikistan ilişkileri, bu tarihin ardından bir hareketlilik kazandı.[707] Çünkü, El Kaide tarafından Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'ne George W. Bush (2001-2009) döneminde tüm dünyayı sarsan bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Akabinde ABD, küresel terörizme ve radikal İslami hareketlere savaş ilan etmiştir.[708] Bu noktada radikal İslam, ABD dış politikasında terörün kaynağı olarak kabul edilmiş ve ABD tarafından kızıl tehdidin yerini yeşil tehdidin aldığı duyurulmuştur. Radikal İslam'ı küresel bir dava olarak görmeye başlayan ABD, bu strateji doğrultusunda Afganistan'a savaş açmıştır.[709] 7

---

[704]Rashid, Jihad, s.205-227; Jonson, a.g.e., s.4; Arı ve Efegil, a.g.e., s.49-255. Nogayeva, a.g.e., s.93.
[705]Nogeyava, a.g.e., s. 175-237; Arı ve Efegil, a.g.e., s.304-312.
[706]ABD, Tacik iç savaşı sürecinde Tacikistan'a müdahil olmamış idi. Bunun nedeni olarak, Bill Clinton (1993-2001) döneminde ABD'nin Orta Asya'da ''İlk Rusya'' politikası izlemiş olması gösterilebilir. Diğer bilinen adıyla Russia First politikası; ABD'nin Orta Asya'da izlediği politikaları, Rusya'yı önceliğe alıp uygulamasıdır. İlk olarak Rusya'da nükleer silahların azaltılması, ekonomik ve demokratik reformların uygulanması, ikinci olarak bunların Orta Asya ülkelerinde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (bkz. Arı ve Efegil, a.g.e., s.41; Rashid, Jihad, s.189).
[707]Arı ve Efegil, a.g.e., s.304-312.
[708]http://www.foreignaffairs.com/articles/57806/graham-e-fuller/the-future-of-political-islam, 27.06.2011.
[709]Mehmet Şahin, Din-Dış Politika İlişkisi ABD Örneği, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2007, s.170); Erol Bulut, Din Temelli Terör,

Ekim 2001'de ABD kuvvetleri tarafından Kabil bombalanmış ve dünyanın gözü, Tacikistan'a çevrilmiştir. Söz konusu dönemde, Tacikistan-Rusya ilişkileri yoğunluğunu kaybetmişti. Tacikistan, diğer büyük devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışıyordu.[710]

Grafik 11: 1992/2009 Yılları Arasında ABD'nin Tacikistan'a Yaptığı Milyon Dolarlık Yardımlar (Kaynak: Save The Children, ''Insight From The Field: Tajikistan'', Save The Children Modernizing Foreign Assistance, US/UK, May 2009, s.5).

*2008 ve 2009'da yapılan yardımlar tahminidir.

Bu süreçte, ABD'nin Orta Asya politikası değişti ve Tacikistan'a yapılan yardımlarda bir büyüme sağlandı. 1992-2009 yılları arasında ABD, Tacikistan'a 680.000.000 dolar değerinde genel olarak, yiyecek ve diğer parasal içerikli yardımlar göndermiştir.[711] Afganistan'da gelişen durumun Tacikistan'a gönderilen yardım miktarını nasıl etkilediği, yukarıdaki grafikte ortaya çıkmaktadır. Tacik iç savaşında ABD tarafından düşük seviyede sağlanan yardımlar, Afganistan müdahalesinin sürdüğü dönemde tavan yapmıştır. Akabinde gitgide azalan bu yardımlar, 2007'de tekrar artmıştır.[712] ABD kuvvetleri, 2006-2007 yılları arasında Afganistan'da askeri harekâtların komutasını NATO'ya devretmeye başlamıştır. Bu süreçte, Afganistan sınırlarında en şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı. Taliban'ın intihar eylemlerinin sayısı artmış ve Afganistan'da uyuşturucu üretimi zirve yapmıştır.[713] Hatırlanacağı üzere, Taliban iktidarda iken afyon ve eroin üretimi yüksek seviyelerdeydi. Bu üretimde, 2001'den itibaren kısa süreli bir düşüş olmuştur. Fakat, 2002 sonrasında durum değişmemiş ve uyuşturucu üretim alanları genişlemeye devam etmiştir.[714] Diğer yandan, 2013 itibarıyla Ocak ayından Mayıs'a kadar Tacikistan'a 36 ülke tarafından 39.000.000 dolar yardım yapılmıştır. Bu

(Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Sivas Haziran 2008, s.81-82).

[710]Jonson, a.g.e., s.4.

[711]Save The Children, a.g.e., s.5.

[712]http://en.rian.ru/world/20070413/63593460.html, 11.09.2013.

[713]http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2009/08/090812_afghanistan_timeline.shtml, 07.09.2013.

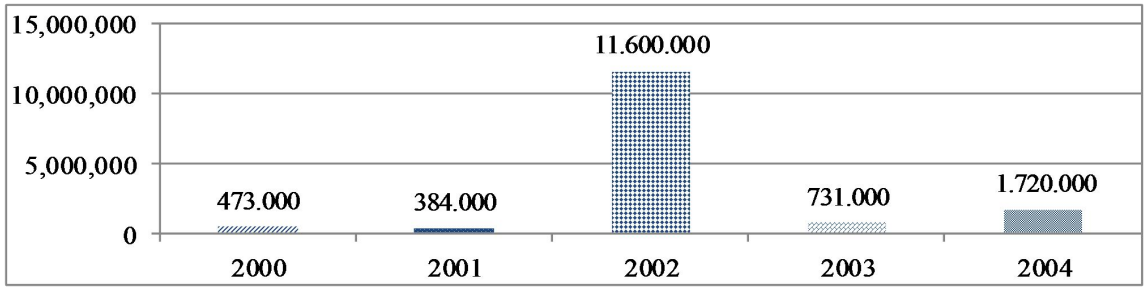
[714]Cornell, a.g.e., s.580.

miktarın yüzde 69,7'sı ABD tarafından verilmiştir. ABD'yi yüzde 7,8 Rusya ve yüzde 3,6 ile ÇHC takip etmiştir.[715] Bunun dışında, ABD ve Tacikistan ticaret ortağı değildir. İki ülke arasında dış ticaret hacmi çok düşük seviyededir.[716] Söz gelimi, 2012 itibarıyla ABD, Tacikistan'a 54.200.000 dolarlık ilaç ve yiyecek ihraç etmiştir. Buna karşın, Tacikistan'dan 26.800.000 dolarlık ürün ithal etmiştir.[717] Bu bağlamda ABD, sadece Kulyap'daki ithalat kargo ulaşım alanının faal olmasında rol oynamaktadır. Kulyap'da ABD ve NATO'ya bağlı olarak faaliyetleri yürütülen bir kargo ulaşım yeri vardır. Afganistan'dan buraya günde 250.000 kargo malzemesi gönderilmektedir.[718] Daha önce belirtildiği gibi, Tacikistan'da uygulanan milli gelişim stratejisi doğrultusunda ABD, Tacikistan'a yatırımlar yapmıştır. Lakin, bunlar ülkedeki işsizliği ve fakirliği gidermek yerine farklı alanlara hizmet etmiştir. Örneğin ABD, Tacikistan'ın Panj Nehri üzerinde 2005'te yapımına başladığı köprüyü 2007 yılında kullanıma açmıştır.[719] Ancak bu bölge, Tacikistan'da önemli bir eroin üretim ve uyuşturucu ticaret yeridir. ABD, bu köprü ile yasadışı bir ticaretin akışına kolaylık sağlamıştır. Bu durum şu şekilde gelişmiştir; 2001'de ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ile Rahman, Tacikistan-Afganistan sınırına askeri bir hava üssü inşa etme konusunda anlaşmışlardır. Fakat daha sonra, ABD tarafından Kırgızistan Manas'ta böyle bir üs hazırlandı ve Rumsfeld, bu projeyi köprü yapımı olarak değiştirdi. Bazı haber kaynaklarında ABD'nin buna istemeden yol açtığı öne sürülmüştür.[720] Fakat, 2001'den 2013'e dek Panj Nehri'ne toplamda beş adet köprü inşa edilmiştir.[721] Diğer yandan Amerikalı araştırmacılara göre, Tacikistan'da uyuşturucu ticareti sosyal yapıyı tahrip ediyor olsa da ülkede istikrarı meydana getirmektedir. Esasında bu durum, tarihi bir süreçle bağlantılıdır. ABD, 1979-1989 yılları arasında Tacikistan'da radikal İslami örgütlerin kök salmasını istemiş ve onların uyuşturucu politikalarını desteklemiştir. Bu dönemde Taliban ve El Kaide, ABD'den aldığı silah ve para yardımları sayesinde çok gelişmiştir. ABD, Afgan ve Tacik

---

[715]http://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/06/201362082342345467.htm, 11.09.2013; Arı ve Efegil, a.g.e., s.304-312.
[716]http://www.economywatch.com/world_economy/tajikistan/export-import.html, 29.06.2013.
[717]Jim Nichol, ''Tajikistan Recent Developments and US. Interest'', Congressional Research Service, Washington, 25 September 2013, s.10.
[718]Luke Falkenburg, ''Trafficking Terror Through Tajikistan'', Military Review New York University's Center Global Affairs, US. July-August 2013, s.10.
[719]http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Transport_in_Tajikistan.html, 09.08.2013.
[720]http://www.eurasianet.org/node/66698, 29.06.2013.
[721]http://www.strategic-culture.org/news/2011/04/20/washington-strengthens-positions-in-tajikistan.html, 23.12.2012.

Müslümanların İslami duygularını radyo yayınları aracılığıyla kamçılayarak SSCB'ye karşı kışkırtmıştır.[722] ABD'nin bu stratejileri ileride kendi ideolojisine karşı işlemiştir. Söz gelimi 1979-1989 döneminde Ronald Reagan Ladin'i ''özgürlük savaşçısı'' olarak kabul etmişti. Daha sonra Ladin, ABD'nin baş düşmanı bir militan haline gelmiştir. Bu kapsamda ABD, Afganistan'da sömürgeci hedeflerine ulaşmışken, diğer taraftan radikal İslami örgütlerin amaçlarına hizmet etmiştir. ABD, Fergana Vadisi'nde gelişen radikal İslami hareketlere seyirci kalmış ve herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.[723] 2000-2004 yılları arasında ABD, Tacikistan'a yaklaşık olarak 15.000.000 dolar askeri yardım yapmıştır. Fakat, 2002'ye kadar ABD'nin Tacikistan'a gönderdiği yardımlar çok düşük seviyelerdeydi. Bu yıldan sonra, ülkeye yüksek miktarda silah desteği verilmiştir. Tacikistan ise Kurgan Tepe, Kulyap ve Hoçent'deki hava üslerini ABD'ye açmıştır.[724]

Grafik 12: 2000/2004 Yılları Arasında ABD'nin Tacikistan'a Dolar Olarak Yaptığı Askeri Harcamalar (Kaynak: Adam Isacson ve Nicole Ball, ''US Military And Police Assistance To Poorly Performing States'', US Military And Police Assistance, No:13, US. (ty.), s.415).

Grafik 12'de görüldüğü üzere, Tacikistan'a yapılan askeri yardımlar genel olarak Afganistan-Tacikistan sınırı odaklı gerçekleşmiştir. Başka bir örnek vermek gerekirse ABD, Tacikistan'ı 14 Şubat 1992'de tanımış ve büyükelçilik binasını Mart 1992'de Duşanbe'de açmıştır. Buna karşın Tacikistan, Washington'a ilk büyükelçiliğini ancak 2002'de açabilmiştir. 28 Haziran 2006'da ABD tarafından Duşanbe'de yeni bir büyükelçilik binası daha yapılmıştır. Bu dönem hatırlanacağı gibi, ABD'nin Afganistan'ı NATO'ya bırakmaya başladığı süreçtir.[725] Böylece Afganistan faktörünün, Tacikistan'a yapılan bütün yardımlarda temel bir rol oynadığı görülmektedir. ABD,

[722]Falkenburg, a.g.e., s.13; Nogeyava, a.g.e., s.237.
[723]Matthew Crosston, ''The Hizb Al Tahrir In Central Asia: How America Misreads Islamist Threats'', MERIA, September 2007, s.4; Bulut, a.g.e., s.84-87.
[724]Özbekistan; Tirmiz ve Karshi Hanabad, Kırgızistan; Manas ve Kant hava üslerini ABD'nin hizmetine açmıştır (bkz. Susan L. Clark, US Bases In Central Asia, Institute Defense Analyses, No:2907, Virginia USA September 2003, s.2-10).
[725]http://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-forrel-us.htm, 29.06.2013.

2014'te Afganistan'dan güvenlik güçlerini geri çekeceğini belirtmiştir. Bundan dolayı, Rusya ile ÇHC'nin Tacikistan ve Afganistan'da faaliyetlerini arttıracağı söylenebilir.[726] Temmuz 2013'te ABD generali Lloyd Ostian, Tacikistan'a iki günlük ziyarette bulundu. Rahman'la görüşen Ostian, ABD'nin yine de Tacikistan-Afganistan sınırını korumayı sürdüreceğini açıkladı.[727] Rahman ise, çekilme sürecinde sınır geçişleri için ABD'ye ve uluslararası güç askerlerine her türlü desteğin sağlanacağının sözünü vermiştir.[728]

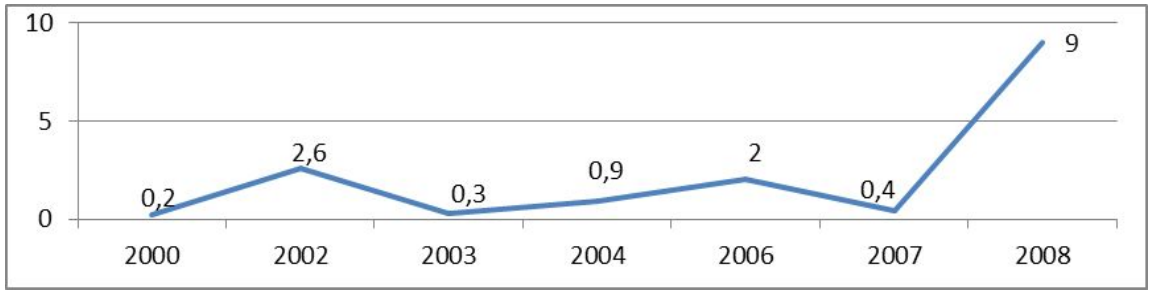
5.4.2.2.Rusya

Rusya, Tacikistan'ı bağımsızlığından beri kendisine ait olan bir güvenlik alanı olarak görmüştür. Afganistan'da meydana gelen tehlikelerden dolayı Tacikistan, Rusya'nın güvenliğini için önemli bir ülke konumunda olmuştur.[729] Çünkü Rusya, Orta Asya'dan gelebilecek şiddet olaylarına karşı güvenli bir sınıra sahip değildir. Dolayısıyla, Orta Asya ülkeleri Rusya'nın ''yumuşak karnı'' olarak adlandırılmıştır. Bu noktada Tacikistan, radikal İslami örgütlerin tehlikelerine karşı Rusya için bir anlamda jeopolitik olarak siper olma görevi üstlenmiştir. Rusya bir taraftan burada başka güçlerin egemen olmasını engellemeye çalışırken ekonomi politikaları ile Tacikistan'ı kendisine bağlamayı hedeflemiştir. Rusya, 1995'ten itibaren Tacikistan'da hâkimiyetini yükseltmek istemiştir. Bu bağlamda, ekonomi konularında girişimlerini arttırmış ve Tacikistan'ın ithalatında genel olarak zirvede yer almıştır.[730] Rusya, akaryakıt ve doğalgaz konusunda, Özbekistan'la birlikte Tacikistan'da faaliyetler yürütmektedir. Örneğin; Mayıs 2003'te Rus firması Gazprom, Tacikistan'la anlaşma yaparak ülkenin Özbekistan'a olan bağımlılığını azaltmıştır. Gazprom, Tacikistan'ın doğalgaz ve petrol ihtiyacının yüzde 40'ını karşılamaktadır. Bununla beraber Rusya, Tacikistan'a yaptığı yardımlarda sınır tanımamıştır. Tacikistan uzun süre bu yardımlarla ayakta durmuştur.[731]

---

[726]Bu durumun sonuçları üzerine bir değerlendirme için bkz. Saodat Olimova ve Muzaffar Olimov, ''The Withdrawal of NATO Forces From Afghanistan: Consequences For Tajikistan'', The George Washington University Central Asia Program, No:6, USA March 2013, s.1-6.
[727]http://www.globaltimes.cn/content/800363.shtml, 11.09.2013.
[728]http://www.dunyabulteni.net/manset/281138/tacikistandan-abdye-cekilme-destegi, 28.11.2013.
[729]İlyas Kamalov, ''Rusya'nın Orta Asya...'', Ahmet Yesevi Üniversitesi, No:2, Ankara 2011, s.19-26.
[730]Nogayeva, a.g.e., s.171-172; Jonson, a.g.e., s.4.
[731]Rusya, Orta Asya için ticaretin vazgeçilmez parçasıdır. Çünkü Orta Asya'da ticareti yapılan ihracat ürünlerinin yüzde 70'i Rusya üzerinden dünya piyasasına ulaşmaktadır. Orta Asya ülkeleri, Rusya'nın boru hatları ve taşımacılık sistemine bağımlıdır. Rusya'nın ekonomisinin ayakta kalması ise, petrol ve doğalgaz gelirlerine bağlıdır. Buna paralel olarak Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin akaryakıt kaynaklarını dünya pazarına ihraç etmeleri için etkin rol üstlenmektedir. Bu sayede Rusya, Orta

1991-1998 yılları arasında Rusya, Tacikistan'a toplam olarak 568.000.000 dolar yardım yapmıştır.[732]

Grafik 13: 2000/2008 Yılları Arasında Rusya'nın Tacikistan'a Yaptığı Milyon Dolarlık Yardımlar (Kaynak: http://www.globalhumanitarianassistance.org/countryprofile/russia, 18.09.2013).

Rusya tarafından, Tacikistan'a 2000-2008 yılları arasında toplamda 15.400.000 dolar yardım sağlanmıştır. Bu yardım miktarı, 2002'de artmış ve 2003'te azalmıştır.[733] Rusya, en yüksek yardımını 2007 yılı sonrasında yapmıştır. Hatırlanacağı gibi, Tacikler 2008'de son yılların en sert kış mevsimini geçirmiş ve büyük bir enerji krizi yaşamışlardır. Rusya, bu süreçte Tacikistan'ın 242.000.000 dolarlık borcunu silmiştir. Fakat, bunun karşılığında İran'a yönelik bir gözetim hizmeti sağlayan Okno uydu tesisini denetim altına almıştır.[734] 2012'de Tacikistan ekonomisi tarım alanında 1.300.000 dolarlık zarara uğramıştır.[735] Bu yüzden Rusya, Tacikistan'a 113 ton yardım göndermiş ve 1.200.000.000 dolar değerinde yatırımda bulunmuştur.[736] Lakin, 2000-2008 yılları arasında Rusya'nın Tacikistan'a yaptığı yardım miktarı, ABD ile kıyaslandığında düşük seviyelerdedir. Çünkü, Rusya bu dönemde Tacikistan'da fazla yatırım yapmıştır. Tacikistan'a yapılan yatırımların yarısını Rusya gerçekleştirmiştir. Rusya, 2000 yılı sonuna dek Tacikistan'a hiç yatırım yapmamış idi. 2000-2005 yılları arasında ise 500.000 dolar değerinde yatırım sağlamıştır. Daha sonra Rusya tarafından bu sayı, 2008'in sonunda 28.100.000 dolara ulaştırılmıştır.[737] Bu durum, Rusya'nın

---

Asya'da kendisine pazar alanı açabilmeyi hedeflemektedir (bkz. Yılmaz Bayar, Rusya'nın Enerji Politikaları, (Yeditepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aralık 2008, s.125; Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.43; Rashid, Jihad, s.241).

[732]Greagory Gleason, ''Why Russia is in Tajikistan'', Comperative Strategy, New Mexico, 2001, s.4.

[733]http://www.globalhumanitarianassistance.org/countryprofile/russia,18.09.2013.

[734]http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/tajikistan/tjtimeln.htm, 04.05.2013.

[735]Bu süreçte 20'den fazla ülke, Tacikistan'a 6.000.000 dolar yardımda bulunmuştur. Bu yardımın 4.000.000 dolarını Rusya, Mısır ve Hollanda karşılamıştır (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2012/03/31/newsbrief-03, 29.06.2013).

[736]http://www.habermonitor.com/en/haber/russia-to-help-tajikistan/128437/, 29.06.2013.

[737]http://www.strategic-culture.org/news/2011/01/18/central-asia-top-10-developments-in-2010.html, 16.06.2011.

ABD gibi, Afganistan faktörünü göz önüne alarak Tacikistan'a yaklaştığını ortaya çıkarmıştır. Çünkü Rusya, Vladimir Putin döneminde (2000-2008) çok yönlü dış politika stratejisi belirlemiştir. 11 Eylül sonrasında Putin, başta ABD olmak üzere özellikle Batı ülkelerine yakınlaşmaktaydı. Bu kapsamda Rusya, ABD'nin Afganistan müdahalesini destekledi ve NATO ile olan işbirliğini geliştirmeye başladı. Söz gelimi Rusya, Ekim 2001'de Afganistan'a giden yüklerin kendi toprakları üzerinden geçmesine izin verdi. Ayrıca Putin, tıpkı ABD'nin belirttiği gibi, Orta Asya'da ikinci bir Afganistan istemediklerini dile getirdi. Bundan dolayı Rusya, Orta Asya ülkeleri arasında güvenlik önceliğini Tacikistan'a tanımıştır. Bu noktada Rusya; Tacikistan'ın güvenlik ihtiyacını karşıladığı için bu ülkeye yönelik bir tehdit unsuru olarak algılanmamıştır. Ancak Rusya, Tacikistan'a egemen olan ve onu yönlendiren bir politika izlemektedir.[738] Tacikistan, 1991'den beri 201. Rus Motorize Piyade Birliği tarafından korunmaktadır. Bu birlik, Ekim 2004'te 201. Tümen adıyla daimi bir askeri üsse dönüştürülmüştür.[739] Radikal İslam'ın Rusları tehdit etmesinden dolayı, bu üs içerisinde güvenlik gücü yükseltilmiş ve 10 askeri birlik buraya konuşlandırılmıştır. Rus kuvvetleri; ülke sınırlarını korumak, uyuşturucu ticaretiyle mücadele etmek için Tacikistan'da bulunmaktadır.[740] Bu bağlamda Aleksandr Shustov'a göre, ABD uyuşturucuyla mücadelede başarısız olmaktadır. Bu yüzden, Afganistan'dan bir an önce çekilmelidir. Buna rağmen Rusya, Afganistan-Tacikistan arasındaki sınır denetimini 2005'ten beri Tacik güçlerine bırakmıştır.[741] Oysaki Afganistan-Tacikistan-Kazakistan hattı üzerinden St. Petersburg ve Moskova'ya uyuşturucu gönderilmektedir. Rusya'da satılan uyuşturucunun fiyatı, Tacikistan ve Afganistan'daki fiyatlarla kıyaslandığında 15-20 kat daha pahalıdır. Diğer yandan Ruslar ile Tacikler, Rusya'da uyuşturucu ticaretini beraber yönetmektedirler.[742] 9 Eylül 2011-16 Eylül 2011 tarihleri arasında Rusya'nın üç ayrı bölgesinde uyuşturucu

---

[738]Nogayeva, a.g.e., s.151-72; Kamalov, a.g.e., s.20-68; Jonson, a.g.e., s.8-9.

[739]2013 itibarıyla Tacikistan'da 6.000 Rus asker bulunmaktadır. 1 Ağustos 2013'te Putin ve Rahman arasında yapılan görüşmeye göre, 201. Tümen 2042'ye kadar Tacikistan'ı korumaya devam edecektir (bkz. http://www.rferl.org/content/russia-tajikistan-rahmon-putin/25063000.html, 11.09.2013).

[740]Kamalov, a.g.e., s.37-38.

[741]http://www.strategic-culture.org/news/2012/10/29/thus-is-the-usa-to-stay-in-afghanistan-forever.html, 16.06.2011.

[742]Rusya'da 2006 yılında 2.445 kilogram eroin ele geçirilmiş ve işlenen 240.000 cinayet davasının uyuşturucu ile ilgili olduğu açıklanmıştır. Uyuşturucu bağımlısı olan kayıtlı kişi sayısı 350.000 olarak belirtilmiştir. Lakin Rusya İç İşleri Bakanlığı bu sayının 4.000.000 olduğuna inanmaktadır (bkz. United Nations, ''Illicit Drug Trends in The Russian Federation'', UN Office and Crime Regional Office for Russia and Belarus, Russia April 2008, s.8-19).

kaçakçıları yakalanmıştır. Bu tutuklamanın sonucunda 35 kilogram eroin, 5 kilogram haşhaş ele geçirilmiş ve kaçakçıların kimliklerinin Tacik olduğu açıklanmıştır.[743] Afganistan'ın kuzey sınır kuvvetleri generali olan Saidhel Habibi, Tacik sınır koruma birliklerinin uyuşturucu kaçakçılığı yaptığını öne sürmüştür. Buna karşın 2008-2012 dönemi devlet başkanı Dmitri Medvedev, Tacikistan-Afganistan sınırını Tacik güçlerinin koruması gerektiğini belirtmiştir.[744] Bunun dışında Tacikistan, Rusya'ya tarihsel bağlarından dolayı ''yakın çevre'' olmuştur. Buna paralel olarak, her iki ülkede Rus ve Tacik azınlıklar çoğunluktadır. Rusya tarafından Taciklere çifte vatandaşlık hakkı dahi verilmiştir.[745] Tacikistan'da ise, Rusların sayısının azalmasına rağmen onları temsilen çeşitli kültür dernekleri faaliyet halindedir.[746] Rusya'da yaşayan göçmen Taciklerin sayısı giderek artmakla birlikte, bunlar çoğu zaman bir silah gibi kullanılmaktadır.[747] Ayrıca, bu vatandaşlara karşı Rusya'da ırkçılık ve düşmanlık duygusu yükselmektedir. Rus milliyetçisi bir örgüt olan ''Russovet'' lideri Yuri Gorsky, Slavların Rusya'ya göç etmesinden rahatsız olmadıklarını, bu konuda ilk önce Müslümanların durdurulması gerektiğini söylemiştir.[748] Tacik göçmenler, Rusların ırkçı saldırılarına maruz kalmaktadırlar.[749] Diğer yandan Rusya, Tacikistan'da totaliter rejimi

---

[743]http://www.strategic-culture.org/news/2011/09/28/russias-war-on-drugs.html, 23.12.2012.

[744]http://www.strategic-culture.org/news/2010/11/29/russian-presence-on-tajik-border.html, 23.12.2012.

[745]Kurt ve Tüz, a.g.e., s.292; Kamalov, a.g.e., s.26.

[746]Rus Cemiyeti, Slav Birliği, Rus Soydaşları Toplum Örgütü ve Tacikistan Rus Soydaşları Konseyi en önemli cemiyetlerdir. Bunlar arasında Rus Soydaşları Konseyi 12.000 üyeye sahiptir (bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Nogeyeva, a.g.e., s.165-166).

[747]Tacik mahkemesi Rus pilot Vladimir Sadovnichy'i sınır ihlali ve uyuşturucu kaçakçılığı yapmak suçlarıyla yargılamıştır. 8 Kasım 2011 tarihinde gerçekleşen olayın sonucunda Sadovnichy, 8,5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu gelişme, Rusya ve Tacikistan arasında siyasi bir krize neden olmuştur. Rus yetkililer ise, bu olayın sorumluları olarak Rusya'daki kayıt dışı göçmenleri göstermişlerdir. Rus polisi tarafından bir harekât düzenlenmiş ve belgesiz Tacikler tutuklanmıştır. Bu gelişmeden sonra, 22 Kasım 2011'de Rus pilot serbest bırakılmıştır (bkz. http://www.refworld.org/docid/4ee9c11cc.html, 29.06.2013; http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15835483, 29.06.2013).

[748]Milyonlarca Tacik, Kırgız ve Özbek Moskova'ya yasadışı göç etmiştir. Gorsky, Moskova caddelerinde Slav kökenli yüzlerin azaldığını, Müslümanların ise artışından endişelendiğini dile getirmiştir. Sadece Moskova'da yaklaşık olarak 2.000.000 Müslümanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu göçmenlerin geneli, çeşitli işlerde resmiyet dışı olarak çalışmaktadır. Rusya'da Hıristiyanlıktan sonra ikinci büyük dini İslam oluşturmaktadır. Son dönemlerde Ruslar tarafından Müslümanlığa geçen kişi sayısı giderek artmaktadır. Söz gelimi, Moskova'da dört adet cami bulunmasına rağmen, cuma günlerinde Müslümanlar sıkıntı yaşamaktadırlar. Bundan dolayı, Moskova Tarihi Cami imamı Hasan Fahrettinov, yeni bir cami inşa edilmesini yetkililerden talep etmesine karşın, bu isteğine olumlu bir yanıt alamamıştır (bkz. Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.44; http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17436481, 18.09.2013).

[749]Rusya'ya gelen Tacik işçilerin, ırkçı saldırılar ve kötü yaşam koşullarından dolayı yaşamları sona ermektedir. Aşağı yukarı her gün, üç Tacik ölü olarak ülkesine geri gönderilmektedir. 2011'de 884, bir yıl sonra ise 1.055 Tacik göçmenin Rusya'da öldüğü bildirilmiştir. Tacik göçmenler, gecekondu tipi evlerde kalıp, çoğunlukla Rus polisi tarafından zulüm görmektedirler. Buna rağmen, 2011'de Gallup araştırma

destekleyip, muhalefeti yıldırarak ülkedeki rejimin sürdürülmesini sağlamaktadır. Rusya, Tacikistan'da karışıklıklara da neden olmaktadır. Örneğin Dağıstanlı, Koreli ve Rus vatandaşlar 2010'da Tacikistan'ı karıştırmak için Rusya tarafından kullanıldı. Bu, ülkede istikrarı sarsıntıya uğratmak için önemli bir adımdı.[750] Tacikistan'da 2013 başkanlık seçimleri yaklaşırken, Rusya ile Tacikistan arasında ilişkilerin kötü olduğu görüntüsü verildi ve Putin, seçimlerde kimden taraf olacağını belirtmedi. Buna karşın, Rahman seçimleri rahat bir şekilde kazandı.[751]

5.4.2.3.Çin Halk Cumhuriyeti

1991'den sonra, ÇHC ve SSCB arasındaki çekişmeler sona ermiştir. ÇHC, Rusya ile Tacikistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden birisi olmuştur. Tacik iç savaşının ardından, ÇHC bu topraklarda güvenlik konularına çok önem vermiş ve politikalarını bu doğrultuda belirlemiştir. ÇHC, burada yaygınlaşan radikal İslami hareketleri engellemek ve Orta Asya'daki pazar ihtiyacını gidermek için ŞİÖ işbirliğine öncülük yapmıştır.[752] ŞİÖ, ÇHC'nin Orta Asya'da daha elverişli koşullar ve yeni fırsatlar elde etmesine yol açmıştır. Bu sayede ÇHC, Orta Asya ülkeleri ile ikili ilişkilerindeki sorunları[753] azaltmıştır.[754] Örneğin; Nisan 1996'da ÇHC, Tacikistan, Rusya, Kırgızistan ve Kazakistan'ın katılımlarıyla sınır bölgelerindeki askeri güvenliği derinleştirme anlaşması imzalanmıştır.[755] Bu dönemde ÇHC başkanı olan Jiang Zemin (1989-2002)

şirketinin Orta Asya ülkelerinde yaptığı anket sonuçlarına göre, Taciklerin yüzde 94'ü Rusya yanlısıdır. Orta Asya'da Rusya'nın politikalarını en çok destekleyen ülke Tacikistan'dır. Akabinde, yüzde 84 ile Kırgızistan, yüzde 81 ile Özbekistan Rusların politikalarını desteklemektedir (daha geniş bilgi için bkz. http://www.eurasianet.org/node/66602,20.05.2013;http://www.timeturk.com/tr/2011/08/09/tacikler-in-yuzde-94-u-rusya-yanlisi-cikti.html, 03.11.2013).

[750]Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.43.

[751]Ghufranov, a.g.e., s.1-5.

[752]Erkin Ekrem, ''Çin'in Orta Asya Politikaları'', Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, (ed.) Murat Yılmaz, No:04, Ankara 2011, s.20-387.

[753]ÇHC'nin Orta Asya ülkeleri ile öncelikli sorunu toprak paylaşımıdır. 19. yüzyıldan itibaren Rus İmparatorluğu, ÇHC topraklarında yer alan Kaşgar Devleti ile toprak paylaşmıştır. 16 Mayıs 1871 tarihinde Doğu Türkistan için bağımsızlık mücadelesi veren Yakupbek hayatını kaybetmiş ve Kaşgar Devleti'de sona ermiştir. Bundan sonra, Tacikistan-ÇHC arasındaki sınırlar sömürgeci ülkeler tarafından belirlenmiştir. SSCB döneminde Bedehşan bölgesi ile Sincan bölgesi arasında anlaşma yapılmasına rağmen, bu mesele tekrar gündeme gelmiştir (bu konuda bkz. Saken Yessirkepov, Çin'in Orta Asya Politikası, (İstanbul Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s.139).

[754]Sun Zhuangzi, ''The Relationship Between China and Central Asia'', Slavic Research Center Hokudai University, No:16, Japan 2007, s.42.

[755]Nargis Kassenova, ''China As An Emerging Donor in Tajikistan and Kyrgyzstan'', IFRI Russie Nei Vissions, No:36, Paris January 2009, s.11.

Orta Asya'da Rusya ve ABD ile askeri rekabete girmekten kaçınmıştır. Buna paralel olarak ÇHC, Rusya ile stratejik ortaklık kurmuş ve ABD'nin Afganistan müdahalesine destek olmuştur.[756] Bunun en önemli nedeni, ÇHC'nin Sincan bölgesinde Uygurlar ve Han Çinlileri arasında 18. yüzyıldan beri süregelen çatışmalardır. 2009'da iki etnik grup arasında yaşanan çatışmalarda 200 kişi ölmüştür. Ardından 26 Haziran 2013'te gerçekleşen olayların sonucunda 27 kişi hayatını kaybetmiştir.[757] ÇHC'ye göre, Uygurlar ÖİH ve El Kaide ile bağlantı halindedir. Üstelik Taliban, Afganistan'da 1000 Uyguru eğitmiştir. Bu yüzden ÇHC, Afganistan müdahalesi sayesinde radikal İslami hareketlere darbe vurulmasını desteklemiştir. Böylelikle ÇHC, Uygurların milliyetçi hareketlerini şiddet kullanarak bastırma fırsatı elde etmiştir. Bu durum, ÖİH ve HT'nin Sincan bölgesini yeni hedef olarak belirlemesine neden olmuştur.[758]

Hatırlanacağı üzere, 1999 ve 2000'de ÖİH tarafından gerçekleştirilen saldırılar bölge güvenliğini tehdit etmekteydi. Buna paralel olarak, Tacikistan ile ÇHC arasında 1999'da bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, ÇHC-Tacikistan sınırı yeniden belirlenmiştir. Akabinde Tacikistan, Pamirleri kapsayan topraklarda ÇHC lehine 1.000 kilometrekare tavizde bulunmuştur.[759] Tacikistan ve ÇHC arasında sınır direkleri dahi kaldırılmıştır.[760] Böylece, iki ülke arasında ticari akışı hızlandırmak ve tarihi İpek Yolu bağlarını yeniden sağlamlaştırmak amaçlanmıştır. Ancak bu durum, kayıt dışı bavul ticaretinin artmasına yol açmıştır. Bunun dışında ÇHC, Türkmenistan, Özbekistan ve Pakistan arasında Tacikistan toprakları üzerinden ticaret sağlanmaktadır. Söz gelimi, Özbekistan'dan ÇHC'ye gerçekleştirilen ticaretin yüzde 40'ı Tacikistan'dan kanun dışı yapılmıştır. Tacikler, bu ürünlerin çoğunu ÇHC'den ithal ederek Özbekistan'a geri satmışlardır.[761] Tacikistan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında düşük seviyelerde bulunan ÇHC, ihracat dağılımında zirvede yer almaktadır. Tacikistan-ÇHC arasında dış ticaret

[756]Selçuk Çolakoğlu, ''11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin Orta Asya İlişkileri'', USAK Yayınları, Cilt:1, Sayı:2, Ankara 2006, s.45.
[757]Turgut Demirtepe ve Selçuk Çolakoğlu, Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası, USAK Yayınları, Ankara 2008, s.148-154.
[758]Çolakoğlu, a.g.e., s.42-43; Dewardric L. McNeal, ''China Relations With Central Asian States And Problems With Terrorism'', Congressional Research Service Report, No: RL31213, December 2001, s.11.
[759]Çolakoğlu, a.g.e., s.42-43; http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12180567, 01.10.2013.
[760]Taraflar birbirlerine güven duyduklarını göstermek için sınır bölgelerindeki kuvvetlerin sayılarını azaltmışlardır. ÇHC ve Tacikistan, arasında 1999 ve 2002'de yapılan anlaşmalardan sonra, 2011'de 100 yıldır süregelen bir anlaşmazlığa son verilmiştir. Tacikistan, 142 kilometrekare toprağını daha ÇHC'ye devretmiş ve ÇHC, dünyanın yüzölçüm olarak en büyük üçüncü ülkesi olmuştur (bkz. Kassenova, a.g.e., s.11;http://www.presstv.ir/detail/2013/04/17/298742/china-advances-further-into-tajikistan/, 01.10.2013).
[761]Arı ve Efegil, a.g.e., s.404; Yessirkepov, a.g.e., 138.

hacmi 1992-1996 yılları süresince inişli-çıkışlı bir grafik sergilemiştir.[762] Lakin ŞİÖ, ÇHC'nin Orta Asya ithalat-ihracat hacmini doğrudan etkilemiştir. Sincan bölgesinde 1995'te 1.400.000.000 dolar olan toplam dış ticaret hacmi, 2008 yılında 22.217.000.000 dolara ulaşmıştır.[763] Bu bağlamda Tacik Devlet İstatistik Komitesinin raporuna göre, 2002-2008 döneminde iki ülke arasında ithalat ve ihracat hacminin önceki yıllara nazaran 50 kat yükselişe geçtiği belirtilmiştir. 2001'de 9.700.000 dolar olan ÇHC-Tacikistan arasındaki dış ticaret hacmi, 2008'e dek 466.000.000 dolara yükselmiştir. Bu miktarın yüzde 80'ini Tacikistan'ın ihraç ettiği ürünler kapsamıştır. ÇHC, bu dönemde Tacikistan'dan yaklaşık olarak 384.000.000 dolar değerinde ürün ithal etmiştir.[764] 2012 itibarıyla, ÇHC-Tacikistan arasında dış ticaret hacmi 670.000.000 dolara ulaşmıştır. Buna rağmen, ÇHC'nin Tacikistan'a yaptığı ihracat diğer ülkelere kıyasla çok düşüktür.[765] Afganistan eroini, Tacikistan'dan ÇHC'ye ulaştırılmaktadır.[766] ÇHC, Hu Jintao (2002-2013) döneminde ''iyi komşuluk'' ilkesi doğrultusunda politikalar belirlemiştir.[767] Buna paralel olarak, Tacikistan-ÇHC arasındaki ilişkiler genellikle yatırımlar ve yardımlar çerçevesinde ilerletilmiştir. Örneğin; ÇHC, ŞİÖ'ye 900.000.000 dolar özel ayrıcalıklı kredi vermiştir. Bunun 600.000.000 doları Tacikistan tarafından alınmış ve ÇHC, 2007'den itibaren Tacikistan'a 30.000.000 dolar bağış yapmıştır.[768] Buna ek olarak ÇHC, Tacikistan'a Rusya'dan sonra en fazla yatırım yapan ülkedir. ÇHC, Tacikistan'a kültürel, askeri ve eğitim konuları başta olmak üzere sosyal yaşamı etkileyen birçok alanda destek vermektedir.[769] Dolayısıyla ÇHC, Tacikistan'ın en fazla borçlu olduğu ülkedir. Söz gelimi, ÇHC şirketleri tarafından Tacikistan'da

---

[762]James P. Dorian ve Brett H. Wigtorz vd., ''China and Central Asia's Volatile Mix: Energy, Trade and Ethnic Relations'', East-West Center, No:31, May 1997, s.4-5.
[763]Arı ve Efegil, a.g.e., s.404.
[764]http://www.cablegatesearch.net/cable.php?id=09DUSHANBE954, 06.10.2013.
[765]ÇHC, Orta Asya ülkeleri ile yaptığı ticaretin yüzde 70'lik kısmını Kazakistan ile gerçekleştirmektedir (bkz. Sebastian Peyrouse, ''Chinese-Central Asia Rapprochement'', Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Sweden September 2007, s.1-1; Nichol, Tajikistan Recent Developments and US. Interests 2013, s.10; Ekrem, a.g.e., s.33).
[766]http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-05/21/content_16513575.htm, 04.10.2013.
[767]François Godement ve Jerome Doyon vd., ''The New Great Game in Central Asia'', China Analysis of Asia Centre, London 2011, s.3.
[768]Diğer Orta Asya ülkeriyle kıyaslandığında ortaya büyük farklılıklar çıkmaktadır. 1992-2002 yılları arasında ÇHC tarafından Kazakistan'a 39.600.000.000 dolar, Özbekistan'a 12.900.000.000 dolar, Kırgızistan'a 2.200.000.000 dolar, Tacikistan'a 3.300.000.000 dolar, Türkmenistan'a 300.000 dolar yatırım yapılmıştır (bkz. Çolakoğlu, a.g.e., s.53).
[769]ÇHC'nin Tacikistanda'ki başlıca yatırımları; Duşanbe-Chanak kara yolu, Shar-Shar ve Shahristan tüneli, kuzey ve güney bölgeleri arasında elektrik dağıtımını kolaylaştırmak için yüksek gerilim gücü tesislerinin kurulmasıdır (bkz. Kassenova, a.g.e., s.13-17).

birçok proje uygulanmaktadır. Bu projelerin geneli ise, ÇHC bankalarının sağladığı kredilerle gerçekleştirilmektedir. ÇHC Export Import Bankası tarafından toplam borç miktarı 603.550.000 dolar olarak açıklanmıştır. Bu borcun yüzde 43'lük kısmı, yani yaklaşık olarak 260.000.000 doları Tacikistan'a yapılan yatırımlarla ilgilidir. 28 Ağustos 2008 tarihinde Juntao, Tacikistan'a ziyarette bulunmuştur. Juntao, Tacikistan'a yapılacak yeni projelerde kullanılmak üzere, Export Import Bankası'nın 400.000.000 dolar daha ödeme kolaylığı sağlanmış kredi vereceğini duyurmuştur. Her ne kadar bu yardım, ülkenin gelişimi için yapılmış olsa da borç miktarı çoğaltılmış oldu.[770] 2013 itibarıyla ülkenin toplam dış borcu 2.100.000.000 dolar olarak açıklanmıştır. Bu borcun 862.000.000 doları ÇHC'ye aittir.[771] Diğer yandan ÇHC, Tacikistan'da yürüttüğü projelerde Taciklerin yerine Çinlileri çalıştırmaktadır. ÇHC'ye göre, Çinliler Taciklerden daha çalışkan ve ucuz paraya uzun saatler çalışmaktadırlar. Söz gelimi, bir Çinli mühendis ayda 340 dolar (3.000 yen), bir işçi ise 100 dolar maaş almaktadır.[772] Bu noktada, ülkede artan Çinli göçmenler yer yer çatışmalara yol açmaktadır. Kulyap'ta Tacikler ile Çinli işçiler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum, Tacik haber kaynakları tarafından Çinli tehlikesi olarak bildirilmiştir.[773] ÇHC'ye göre, Sincan bölgesindeki Tacikler burada ayrılıkçı hareketlere destek olmaktadır. Buna rağmen ÇHC, Tacikistan yönetiminin yanında yer almaktadır. ÇHC'nin Tacikistan'a yaptığı yatırımlar, genellikle seçim dönemlerine denk getirilmektedir. Böylece ÇHC, Rahman iktidarına yardımcı olmaktadır.[774]

5.4.2.4.Diğer Ülkeler

Afganistan ile Tacikistan'ın arasındaki sınırı Panj ve Ceyhun nehirleri oluşturmaktadır. Bu nehirler üzerinden her türlü ticaret, kaçakçılık ve mülteci geçişleri rahatlıkla yapılmaktadır.[775] Böylelikle, Afganistan ve Tacikistan birbirleri açısından

---

[770]Böylece, Tacikistan'ın ÇHC'ye olan borcu yaklaşık olarak 900.000.000 dolara ulaşmış ve Export Import Bankası'na ait dış borcun yüzde 70'i Tacikistan'ın olmuştur (bkz. Kassenova, a.g.e., s.13-17; http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/NF19Ag01.html, 29.06.2013).
[771]Nichol, Tajikistan Recent Developments and US. Interests 2013, s.10.
[772]Kassenova, a.g.e., s.13-17.
[773]http://www.presstv.ir/detail/2013/04/17/298742/china-advances-further-into-tajikistan/, 01.10.2013.
[774]Ghufranov, a.g.e., s.1-5.
[775]Christian Bleuer, ''Perceptions Of The Afghanistan Threat In Tajikistan'', IREX The Australian National University, September 2012, s.1.

tarih boyunca sığınma ülkesi olmuşlardır.[776] Söz gelimi, 2008-2011 yılları arasında 5.000 Afgan[777] Tacikistan'a sığınmıştır. Zaten hayatın her alanında sıkıntı içinde olan Tacikler, Afganların Tacikistan'a yerleşmesine karşı çıkmışlardır. Fakat, ülkedeki Afgan mülteci sayısı her geçen yıl artmaktadır. Açlık sınırında olan bu mültecilerin ülke düzenini bozmasından endişe duyan halk, onları dışlamaktadır.[778] Her iki halkın etnik, dil ve din bakımından benzerlikleri iki ülkeyi birbirine bağlamaktadır. Örneğin; İsmaililerin büyük bölümü, Afganistan ve Tacikistan topraklarında yaşamaktadır. Tacikler, Afganistan'da SSCB rejimine karşı uzun yıllar Afganlar ile ortak hareket etmişlerdir. Bu noktada Sovyet ordusu saflarında savaşan Tacikler, daha sonra Afgan mücahitlerine katılmışlardır. Bazı Afgan liderler, Taciklerin ülkülerini benimseyerek Semerkant ve Buhara'nın bağımsızlığa kavuşmasını hayal etmişlerdir. Ancak SSCB dağıldıktan sonra, Taliban küresel bir güç olmaya başlamıştır. Ladin tarafından yönlendirilmiş olan Taliban ve El Kaide, Orta Asya'yı hedef almış ve Tacikistan'da radikal İslami hareketlere destek vermiştir. ÖİH, gelişimini tamamlarken en büyük yardımı Taliban'dan almıştır. ÖİH üyeleri, Ladin ve Taliban lideri Molla Ömer'in himayesi altında olmuşlar ve Afganistan ile Tacikistan'da kuvvet kazanmışlardır. Rabbani hükümeti ise, 1992-1996 yılları arasında BTM kuvvetlerine yardım etmiştir.[779] 1996'dan sonra Taliban'ın devirdiği Kabil yöneticileri Kuzey İttifakı[780] adıyla Taliban'a karşı bir koalisyon kurmuşlardır. Bu birliğin komutanı aslen Tacik olan Ahmed Şah Mesut[781] idi. Şah Mesut, Tacikler tarafından Tacik milliyetçiliğinin simgesi olarak görülmüştür. Çünkü Şah Mesut'un Afganistan'ın kuzey bölgesindeki toprakları

---

[776]Rashid, Jihad, s.209.

[777]BM tarafından bu mültecilerin üçte birinin (yani 1.600 kişinin) Tacik olduğu belirtilmiştir (bkz. http://www.eurasianet.org/node/62689, 12.09.2013).

[778]http://www.aljazeera.com/news/asia/2010/02/201022693840451803.html, 12.09.2013.

[779]Souleimonov ve Horak, a.g.e., s.281-284; Rashid, Jihad, s.209-211; Bleuer, a.g.e., s.2.

[780]1992'de Peştun olmayan bir hareket olarak ortaya çıkan Kuzey İttifakı, Rabbani'nin 1996'da devrilmesiyle birlikte yeniden faaliyete geçti. Tacik lider Şah Mesut bir taraftan Cemaat-i İslami grubunu idare ederken, diğer taraftan Özbek lider Raşit Dostum Özbek Milli Hareketi'ne komutanlık yapmaktaydı. Bu iki kol halinde sürdürülen faaliyetler bir ittifakı meydana getirmiştir. Kuzey İttifakı, 2001'e dek Rusya, ABD, Özbekistan, Tacikistan ve Hindistan tarafından para ve silah yardımlarıyla desteklenmiştir (bkz. http://www.fas.org/irp/world/para/northern_alliance.htm, 24.11.2013).

[781]Şah Mesut, Kuzey İttifakında Rabbani'den sonra en önde gelen şahsiyet idi. Şah Mesut Taliban'ı durdurabilecek yegâne güç olarak görülmekteydi. Lakin, bir suikastle Eylül 2001'de öldürülmüştür. Şah Mesut'un yerine onun istihbarat şefi ve yardımcısı olan General Muhammet Fehim göreve gelmiştir. Fehim, 2009'da Mareşal ünvanı almış ve 2013 itibarıyla Afganistan başbakanlığı görevini sürdürmektedir (bkz.http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-12024253,05.05.2013;http://www.fas.org/irp/world/para/northern_alliance.htm, 24.11.2013).

Bedehşan bölgesine katarak ‘‘Büyük Tacikistan’’ kurma ideali, Tacikleri çok etkilemiştir.[782] Bundan dolayı, Kuzey İttifakı’nın askerleri genel olarak Taciklerden oluşmuş ve Tacikistan tarafından Kuzey İttifakı desteklenmiştir. Ayrıca, bu koalisyonun Duşanbe’de bir elçilik binası açmasına izin verilmiştir.[783] Diğer yandan ÖİH lideri Yoldaş, Taliban iktidarında Kabil’in büyükelçilik binalarının bulunduğu Vezir Ekber Han bölgesinden destek almış ve ÖİH’yi 1999’da kurmuştur.[784] 2013 itibarıyla ÖİH kampları, Afganistan’ın kuzeyinde Tahar Vilayeti’ndedir.[785] Afgan Müslümanlardan önemli miktarda para yardımı elde etmiş olan Yoldaş, Rus ve Özbek haber servislerinin bildirdiği üzere buna benzer yardımları Suudi Arabistan’dan almıştır.[786] Çünkü Suudilerin hedefi, bu topraklarda bir hilafet devletinin kurulmasıydı. Bu yüzden Suudi Krallığı, Tacikistan’da Vahabiliğin yayılmasını amaçlamıştır. Burada büyük camiler inşa edilmesi için Suudiler tarafından para yardımı yapılmıştır.[787] Her ne kadar Suudiler, bu örgütlere karşı olmuş gibi görünseler dahi Suudi işadamları ve bazı kurumları ÖİH’ye para desteği sağlamışlardır. Diğer yandan, Dubai’deki bankalar radikal İslami örgütlerin merkez mâli kaynakları olmaktadır. Bu noktada ÖİH liderleri, Arap Yarımadası’na havaalanlarından kolayca giriş yapmaktadırlar. Söz gelimi, Yoldaş Tacik iç savaşının İYDP lehine dönüşmesiyle Afganistan’a geçmiştir. Akabinde Suudi Arabistan, Pakistan, İran ve Kafkasya’ya yolculuklar yapmış ve diğer silahlı örgütlerle irtibat sağlamıştır. Dış istihbarat servislerinden yardım talep etmiş olan Yoldaş’ın istekleri karşılıksız kalmamıştır. Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) aracılığıyla Suudiler tarafından Afganistan’daki radikal İslami örgüt kamplarına 2.000.000.000 yardım yapılmıştır. Bu bağlamda ABD bir taraftan bu örgütlerin askeri ihtiyacını karşılarken, diğer taraftan Suudi Arabistan mâli eksikliklerini gidermiştir. Benzer şekilde Özbek

---

[782]Peştun yayılmacılığı, Tacikleri huzursuz etmekteydi. Tacikler, çoğunlukla Peştunlardan oluştuğu için bir anlamda Peştun hareketi olan Taliban’a güvenmemektedirler. Çünkü, Bedehşan Bölgesi Pamirilerden oluşmaktadır ve bunlar Peştunlar ile aynı mezheptendirler. Peştunlar, Kuzey İttifakı’nın hedeflerine karşıt olarak bu bölgeyi Afganistan’a katmayı düşlemektedir. Bu yüzden, Tacikler Afganistan’da daha çok kendi milletlerine destek olmaktadırlar (bkz. Rashid, Taliban, s.242; Pickup, a.g.e., s.20).

[783]Roy Stafford, ‘‘Tajikistan: Pol/Mil Informed Questions’’, National Defense University National War College, Washington 2003, s.11; Francine Pickup, ‘‘The Impact of Transition and The Afghanistan Crisis On Employment and Decent Work Concerns in Krygzstan, Tajikistan and Uzbekistan’’, International Labour Office, Working Paper No: 13, Geneva November 2003, s.20).

[784]Pickup, a.g.e., s.19; Abduvakhitov, a.g.e., s.6-8.

[785]http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/04/20134910314648770.html, 13.09.2013.

[786]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.5.

[787]Olivier Roy, Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi, (çev.) Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, Mart 2000, s.209.

kaynaklarına göre, İran istihbarat servisleri de ÖİH'ye finansal yardım sağlamıştır.[788] ÖİH militanları, Özbekistan-Tacikistan-İran hattında kolayca seyahat edebilmektedirler. İran'ın ikinci büyük şehri Meşet, ÖİH'nin merkez geçiş noktalarından biridir.[789] ÖİH ve HT, Tacikistan'da İran tipi bir rejim kurmak istemediklerini belirtmişlerdir. Buna karşın HT, Şiileri de dışlamamaktadır. Söz gelimi örgüt, Humeyni'ye İran anayasası içinde Takiyuddin El Nahbani'nin fikirlerinden yararlanmasını teklif etmiştir. Fakat bu teklif, Humeyni tarafından reddedilmiştir.[790] Bu kapsamda HT, İran'ın stratejilerinin dışında yer almıştır. Hatırlanacağı üzere İran, Tacikistan'da bir İslam devletinin kurulması ihtimalini göz önüne alarak İYDP'yi desteklemiştir. Ancak, BTM'nin savaşta başarısız olmasıyla birlikte bu tavrını değiştirmiş ve ülkede barışın sağlanması için önemli bir arabulucu olmuştur. İran tarafından bu süreçte Kuzey İttifakına silah ve cephane yardımı yapılmıştır. Taliban ve ÖİH'ye karşı Rusya ile ortak politikalar izlenmiş ve İran, Tacikistan halkının takdirini kazanmıştır.[791] Ayrıca İranlılar ile Tacikler arasında etnik bir yakınlık bulunmasına rağmen, iki halk mezhep ve sosyal yaşam yönünden birbirinden çok farklıdır. Dolayısıyla Tacikistan, İran tipi bir rejime uygun değildir.[792] Bu yüzden İran, Tacikistan'da temkinli ve ölçülü politikalar izlemiş ve hem Tacikler arasında Şii karşıtlığını önlemek istemiş, hem de ekonomik amaçlar doğrultusunda burada etkili olmaya çalışmıştır.[793]

Pakistan ise, Şii karşıtı olan Deobandiliği[794] Taciklere kabullendirmeye uğraşmıştır. Afganistan'da savaştan kaçan kabile liderleri Pakistan'a sığınmışlardır. Bu liderler, 1979-1994 yılları arasında Deobandiliğin Tacikistan'a ulaşmasında rol oynamışlardır.

---

[788]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.3; Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s.73; Rashid, Jihad, s.220-225.
[789]Baran ve Starr, a.g.e., s.40.
[790]Karagiannis ve McCauley, a.g.e., s.317-329.
[791]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.3; Şeyhanlıoğlu, a.g.e., s.73; Rashid, Jihad, s.220-225.
[792]Çağrı Erhan, Türk Dış Politikası, (ed.) Baskın Oran, Cilt:2, İletişim, İstanbul, 2010, s.698.
[793]Rahman hükümeti, anlaşmazlıklara konu olan Rogun Proje'sini kendi imkânlarıyla tamamlamaya çalışmaktadır. Projenin bitirilebilmesi için ihtiyaç duyulan 2.000.000.000 doların İran tarafından yapılması beklenmektedir. İran, bu projeye vermiş olduğu sözlü desteği henüz uygulamaya geçirmemiştir. Tacikistan'da hidro-enerji üretimine çok önem veren İran, Rahman hükümetine Nisan 2013 itibarıyla Ayni'de ilave yeni bir tesis yapmayı teklif etmiştir (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rashid, Jihad, s.218-219; http://en.trend.az/regions/casia/tajikistan/2134921.html,11.08.2013).
[794]Deobandilik, 19. yüzyılda Britanya Hindistan'ında Sünni İslam'ın uyanışçı anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Bu akım, Pakistan, Afganistan ve Fergana'da gelişen radikal İslami hareketlere katkı yapmıştır. Deobandi medreseleri Taliban liderlerinin eğitiminde önemli rol oynamıştır. Vahabiliğe benzer olan bu anlayış, ÖİH'nin siyasal ideolojisi ve cihat anlayışının gelişmesine yardımcı olmuştur. Deobandiler, Şii anlayışından hoşlanmamalarına karşın, 1979 yılı sonrası İran tarafından yönlendirilmişlerdir (bkz. Rashid, Jihad, s.44-45).

Taliban ve El Kaide'nin doğum yeri olan bu ülke, inşa ettirdiği medreselerde binlerce militan yetiştirmiş ve Suudi Krallığı gibi Tacikistan'daki camilerin inşasına para kaynakları sağlamıştır.[795] Pakistan İstihbarat Servisi ''İç Hizmetler İstihbarat Kurumu'' (ISA) düzenli olarak ÖİH'ye para akışı gerçekleştirmiştir. Yoldaş, 1995'e dek ISA'dan para almış ve Pakistan'ın Umarov şehrindeki isyanlara destek vermiştir. Bu doğrultuda Afganistan ile Pakistan birlikte hareket etmişlerdir. Örneğin; Taliban tarafından Pakistanlı militanlar, ÖİH'ye destek olması amacıyla bu örgütün hizmetine verilmiş ve birçok Keşmirli savaşçı Taliban kamplarında eğitilmiştir.[796] Diğer yandan Pakistan, İYDP'ye destek olarak Tacikistan'da etkili olmak istemiş ve Pakistanlılar, Tacik iç savaşında BTM saflarında çatışmışlardır. ÖİH kuvvetlerinin büyük bölümü Pakistan'ın Veziristan bölgesinde yer almaktadır. Pakistanlı birçok radikal İslami örgüt üyesi ÖİH'de görev almıştır. Ayrıca, Pakistan'da büyük bir uyuşturucu pazarı vardır. Dolayısıyla Pakistan, Tacikistan'da gerçekleşen uyuşturucu ticareti üzerinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır.[797] Bunun dışında, Pakistan denetimindeki Keşmir ile Tacikistan arasında ince bir hat şeklinde Afganistan toprakları yer almaktadır. Bu yüzden, Tacikistan ve Pakistan arasında güvenlik en çok öne çıkan konu olmuştur.[798] Bu noktada Pakistan ve Hindistan, son dönemlerde farklı radikal İslami örgütlerin faaliyetleriyle gündeme gelmektedir. Söz gelimi, Pakistan kökenli Leşker-i Tabya 2005'te Hindistan'da Delhi Hindu Festivaline bombalı saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırının ardından, 62 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 2006 yılında bir restoran ve 2007'de bir tren istasyonu Hindistan'da bombalandı. Bu olayların sonucunda, toplam 242 kişi öldürülmüştür. Diğer yandan, Pakistan tarihinde ilk defa seçilmiş bir hükümet görev süresini tamamlayarak, iktidarı seçimle başa gelecek bir partiye devretmiştir. Lakin, 11 Mayıs 2013'te gerçekleştirilen bu seçimlerde yaşanan çatışmalarda 100'den

---

[795]Souleimonov ve Horak, a.g.e., s.281.
[796]Rashid, Jihad, s.26-214.
[797]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.4; Türk, Tacikistan'da Siyasal Partiler, s.1-97.
[798]Kasım 2003 tarihinde iki ülke arasında terörizme karşı bir anlaşma imzalanmıştır. Bu bağlamda, Hindistan'ın Tacikistan'da bir askeri üs elde ettiği de iddia edilmiştir. Hindistan'ın Ayni üssünde 25 adet uçak bulundurması bu şekilde yorumlanmıştır. Bu durumdan ÇHC ve Pakistan rahatsızlık duymuş ve Hindistan'ın bu faaliyetlerini kendilerine karşı bir çevreleme politikası olarak algılamıştır. Orta Asya'da radikal İslami hareketleri denetim altında tutmak amacıyla Tacikistan'a yaklaştığı ifade edilen Hindistan, Tacikistan aracılığıyla Orta Asya'da kendisine destek kazanmaktadır. Böylece Hindistan, Keşmir sorununda Pakistan'ı yalnız bırakmak istemektedir (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fırat Purtaş, ''Avrasya'daki Yeni Büyük Oyun Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası'', Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt:1, Sayı:2, Ankara 2006, s.72-73).

fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Bu durum, Tacikistan'da Kasım 2013 seçimi öncesinde endişelere yol açmıştır.[799]

5.5.Tacikistan'da Radikal İslami Örgütler

ÖİH, Özbek hükümetini yıkmak amacıyla kurulmuş olmasına rağmen Tacikistan'a yönelmiştir. Bunun nedenleri; Taliban'ın bu bölgede güçlü olması, Tacik iç savaşı ve ülkenin jeopolitik konumuyla ortaya çıkan güvenlik zaafiyetleridir.[800] Pakistan ve Afganistan'a yakın olan bu bölge, ÖİH üyelerine rahat barınma olanakları sunmaktadır. Bundan dolayı örgüt, faaliyetlerini Tacikistan'da yoğunlaştırmıştır. Diğer yandan, barışçıl yöntemlerle ülke yönetimlerini ele geçirmeyi planlayan HT, eğitimli nüfus arasında sempati kazanmıştır. Tacikistan'ın okur yazar, genç ve işsiz nüfus oranının yüksek olması, HT'yi buraya yönelten unsurlardır. Bu sayede örgüt, özellikle Soğd bölgesinde güçlenmiştir. Bu bölgede etkili olan diğer bir örgüt İYDP, Tacik iç savaşında mağlup edilmiştir. Fakat, liderleri yönetimde az da olsa söz sahibi olmuştur. Bu durum, örgüt içerisinde bölünmelere yol açmıştır. İYDP, Tacikistan'da demokratik yollarla bağımsız bir siyasal ve ekonomik düzen inşa etmeyi amaçlamıştır. Buna karşın parti, çeşitli saldırılar ile baskı altına alınmaya ve sindirilmeye çalışılmaktadır.

5.5.1.İslami Yeniden Doğuş Partisi

İYDP, Tacikistan'da ''Hizb-i Ahiyye el-İslami'' veya ''Harekât-e Nezhat-e İslami Tacikistan'' adıyla anılmaktadır. Örgüt üyeleriyse halk arasında ideolojilerinden dolayı Vahabiler diye bilinmektedirler. Bu kişiler, iç savaşta başkan Nabiyev'in istifasını sağlamışlar ve Eylül-Ekim aylarında Duşanbe'yi denetim altına almışlardır. Ardından İYDP, Tacikistan Adalet Bakanlığında resmi kayıt işlemini 4 Aralık 1991'de yapmıştır. Bazı partililer, 1992 sonları ve 1993 başlarında ''Garm Özerk İslam Cumhuriyeti''ni kurduklarını dahi ilan etmişlerdir. Sözde kalan bu durum, hükümet güçlerinin bu bölgeyi ele geçirmesiyle sona ermiştir. Rusya'nın yardımıyla İYDP yenilgiye uğratılmış,

[799]http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130511_pakistan_secim.shtml, 28.11.2013.
[800]Alkan, a.g.e., s. 140.

iç savaşın üçüncü döneminde tüm Tacikistan'a ait bir parti kimliği kazanamamış ve etki alanı sadece ülkenin güney bölgeleriyle sınırlı kalmıştır.[801] Tacik ordusuna katılmayı kabul etmeyen İYDP üyeleri, bu süreçte fidye için adam kaçırma ve banka soygunları gibi olaylarla hükümeti tehdit etmeye başlamış ve bütün parti üyeleri zan altında kalmışlardır.[802] Hatırlanacağı üzere İYDP, 1996'dan sonra radikal İslam'a karşı tutum belirlemiş ve yasal parti olma hakkı kazanmıştır. Bu bağlamda, Rahman önemli bir rol oynamıştır. Halkın desteğini kazanan Rahman, İYDP'yi istediği gibi yönlendirmeyi başarmıştır.[803] İYDP'nin rejim karşıtı faaliyetlerinden sonra liderlerinin demokratik bir eğilim içine girmesi, partiyi Tacikistan'ın geleceğinde önemli bir konuma getirmiştir. 1992'de ''Tacikistan İslam Cumhuriyeti'' sloganı atılırken daha sonra bu rafa kaldırılmıştır.[804] Milliyetçiliğe ve etnik çatışmalara karşı olan parti, ideolojik yaklaşımını demokrasi ve İslam üzerine odaklamıştır. İYDP'nin Tacikistan'daki amaçları; Tacikistan halkını Müslümanlaştırmak ve siyaseti İslam doğrultusunda şekillendirmektir. Parti, bu hedeflere ulaşmak için yasal yollarla hareket etmeyi yeni programlarında bir ilke olarak kabul etmiştir. Radikal İslam ve terörizme karşı olduğunu belirten İYDP, bu doğrultuda hareket eden diğer siyasal örgütler ile işbirliğine gideceğini açıklamıştır. Dolayısıyla İYDP, iç savaşın ardından eski şöhretini ve halk arasındaki itibarını yitirmeye başlamıştır. Çünkü Tacikler, bu savaşın esas nedeni olarak İYDP'yi görmektedirler. İYDP, iç savaşta kendisini kâfirlere karşı çarpışan kutsal savaşçılar olarak göstermiştir. Buna karşın vatandaşların çoğunluğu, bu savaşı cihat olarak görmemiştir. İç savaş, küçük bölgelerde hâkimiyet kurmak isteyen örgütlerin ve kabilelerin güç mücadelesi olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra İYDP'nin tutum değiştirmesi, halk içerisinde inandırıcılığını kaybetmesine yol açmıştır. Nuri, 1996-1997 yılları arasında ılımlı politikalara yönelmiştir. Nuri, Rahman'a sıcak ve samimi yaklaştığı için eleştirilmiş ve parti içindeki bazı muhalif seslere tahammül etmek zorunda kalmıştır. 1997'de İYDP liderlerinin hükümet kanadına kayması, parti üyelerinin ideolojilerini yitirmesine neden olmuş ve İYDP, radikal hareketlerden yana olan taraftarları arasında saygınlığını kaybetmiştir.[805] İç savaş sonrasında İYDP başkan

[801]Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97.
[802]Rashid, Jihad, s.108.
[803]http://enews.fergananews.com/articles/1562, 09.12.2013.
[804]Yılmaz, a.g.e., s.143-144.
[805]Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97; http://enews.fergananews.com/articles/1562, 09.12.2013.

yardımcısı olarak Kabiri seçilmiştir. Bir öğretmen olan Kabiri, Tacikistan'da liberal demokrasiyle uyumlu ve şiddet içermeyen bir İslamcı devlet modelinden yana olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu durum, İYDP üyelerini muhafazakâr ve modernist olarak bölmeye başlamıştır.[806] Akabinde İYDP liderleri, Tacikistan'ın kuzeyinde meydana gelen çatışmaların önlenmesi için güvenlik güçlerine yardımcı olmuşlardır.[807] Bu noktada, Turayanzade ve Himmetzade 1998 yılında hükümet görevine başlamışlardı.[808] Tacik Müslümanların ruhani bir lideri olan Turayanzade, seküler bir düşünceye ve partiler üstü bir kişiliğe sahiptir. Rahman tarafından Mart 1998'de başbakan yardımcısı olarak atanmış olan Turayanzade,[809] bu görevi kabul ettiği için aynı yıl İYDP'den atılmıştır. Sakalını kısaltan Himmetzade ise, parlamento üyesi olmuş kravat takmış ve takım elbise giymiştir. 18 Eylül 1999'da onun yerine Nuri, parti başkanı olarak seçilmiştir. Nuri, genç, karizmatik ve 1980'lerden beri radikal İslami alanda söz sahibi olan ünlü bir liderdir. Nuri, başkanlığa seçildikten sonra Garm ve Karategin bölgelerindeki kabilelerle diğer bölgeler arasında bağlantıları kuvvetlendirmiş ve İYDP için önemli kazanımlar elde etmiştir.[810] Diğer yandan, partiye karşı protestolar yayılmış, İYDP'nin merkez kuvvetlerinin bulunduğu Karategin bölgesinin Garm ve Tavildere vadilerine ulaşmış olmasına rağmen, İYDP'nin askeri kanadının coğrafi olarak en etkili olduğu yerin, bu bölgeler olduğu söylenebilir. Fakat parti, Tacikistan'ın bütün şehirlerinde şubelere sahiptir. İYDP'nin Tacikistan'daki üyeleri 18-24 ve 60 üzeri yaş gruplarından meydana gelmektedir. Bunlar, genellikle işsiz, düşük gelirli kişilerdir. İYDP, özellikle çiftçilerden büyük destek gördüğünü iddia etmiştir. Lakin, çiftçiler iç

---

[806]Bowyer, a.g.e., s.10; Yılmaz, a.g.e., 138-142.

[807]http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/tajikistan/tjtimeln.htm, 04.05.2013.

[808]Rashid, Jihad, s.108.

[809]Turayanzade'ye göre, Tacikistan'da bir İslam devleti kurulabilmesi için halkın yüzde 60-70'inin bunu kabullenmesi gereklidir. Bu da ancak ilerideki 25 yıl içerisinde gerçekleştirilebilir. Ayrıca Turayanzade bu hedefe ulaşmak için Taciklere İslam'ın yeniden öğretilmesi ve yeni bir ruhla din adamları yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu fikirler, Rahman'ın Tacikistan'da demokrasinin uygulanması için uzun yıllara ihtiyacı olduğunu anlattığı açıklamalara benzemektedir. Bu görüşlerinden dolayı Turayanzade, İslamcıların tepkileriyle karşılaşmıştır. İYDP'nin halk desteğini kaybetmesinin bir diğer nedeni de, ülkeyi içinde bulunduğu berbat durumdan çıkarmak için tutarlı bir ideolojik ve ekonomik program belirleyememiş olmasıdır. Duşanbe'de 1999'da Şark Merkezi tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, ankete katılanların sadece yüzde 5'i İYDP'yi desteklediklerini bildirmişlerdir. Bu durum İYDP'nin başarısızlığının sadece ülkedeki demokratik olmayan seçimlerden kaynaklanmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlardan sonra Şubat 2000'de Turayanzade partiden ayrıldı. Bu bağlamda yapılan diğer bir araştırmaya göre, halkın yüzde 70'i Tacikistan'da İslami temelli partilerin varlığına izin verilmesi gerektiğine inanmaktadır (bu konuda bkz. Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97; Bowyer, a.g.e., s.14; http://tr.euronews.com/, 17.03.2013).

[810]Yılmaz, a.g.e., 138-142; Bowyer, a.g.e., s.10.

savaşta bütün varlıklarını kaybetmişlerdir. Okuma yazması düşük ve fakir olan bu kesim, savaştan hiçbir şey elde edememiş ve daha da yoksullaşmıştır. Bu bağlamda, İYDP'nin liderleri ve üyeleri arasında maddi olarak uçurumlar vardır.[811] Avesta'nın 2008 yılında yayınladığı Tacikistan'ın en zengin insanları listesinde Turayanzade de yer almıştır.[812] Bunun dışında 1996-1997 döneminde İYDP'nin ordu şefliği görevine Nuri'nin yeğeni olan Ziyoyev getirilmiştir.[813] Ziyoyev daha önce değinildiği gibi, 1997 sonrasında bu görevini bırakmış ve Acil Durum Bakanı olmuştur. Tacik hükümeti, Afganistan'dan Tacikistan'a geçiş yapması konusunda Namangani'ye bu bakanlık tarafından izin verilmesine itiraz etmemiştir. Ardından Kasım 1999'da Ziyoyev, Namangani'yi Afganistan'a yerleşmesi için Tacik hükümeti tarafından ikna etmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca Ziyoyev, aynı dönemde ÖİH tarafından Kerimov'a düzenlenen saldırının akabinde, 600 ÖİH gerillasını hükümet helikopterleriyle Kırgızistan'dan Tacikistan'a kaçırmıştır. Daha sonra 2001'de Ziyoyev, Tavildere'ye yerleşen Namangani ile Afganistan'a dönmesi için tekrar görüşmüştür. Ocak 2001'de Tavildere'deki ÖİH militanları aynı helikopterler kullanılarak Afganistan'a taşınmıştır. Diğer yandan, Haziran 2005'te Duşanbe'de bir araç bomba düzeneği ile patlatılmıştır.[814] Patlayan arabanın Acil Durum Bakanlığı'ndan biraz uzakta olması, bu olayın Ziyoyev'e karşı bir gözdağı olarak yapıldığının işaretiydi. Bir süre sonra, ÖİH tarafından bu saldırının ona yönelik düzenlendiği açıklanmıştır. ÖİH'nin onu tehdit etmesinin en önemli nedeni, Ziyoyev'in bu örgüte karşı yapılacak sınır çatışmaları için 1.000.000 doların üzerinde parayı kabul etmiş olmasıydı. 11 Temmuz 2009'da Tavildere'de hükümet güçlerinin operasyonu sonucunda, Ziyoyev öldürülmüştür.[815] Bazı İYDP üyeleri, seçim dönemlerinde kanunları eleştirmiş ve camiler ile medreseleri örgütün propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Bu noktada hükümet, İYDP'nin dini yönünden

[811]Bu durum 2000'li yıllarda Nuri tarafından dengelenmiştir. İYDP'nin diğer uluslararası radikal İslami örgütlerden destek aldığı unutulmamalıdır (bkz. Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97).
[812]Avesta'ya göre, şayet zenginler tüm gelirlerini bildirirler ise ödedikleri vergiler artacaktır. Herkes, mal varlığını açıkça belirtmediği için bu liste tüm halkı kapsamamıştır. Turayanzade, diğerleri gibi mal varlığını gizlemeyip her şeyini resmi olarak açığa vurduğunu belirtmiş ve servetinin bir pamuk fabrikası sahibi olmasına rağmen, 1.000.000 doları bulmadığını söylemiştir. SSCB döneminde 100.000 dolara satın aldığı bu fabrikayı şu anda ne kadar fiyata satabileceğini bilmediğini ifade etmiştir. Bu fabrikanın yıllık getirisi 200.000 dolar civarındadır. Köyünde güzel bir evi de olan Turayanzade, Duşanbe'de iki oğlu için iki apartman satın almıştır (bkz. http://www.rferl.org/content/article/1109550.html, 05.12.2013).
[813]Abduvakhitov, a.g.e., s.5.
[814]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.25.
[815]http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2010/07/12/feature-02?change_locale=true, 05.12.2013.

uzaklaştırılmasının kolay olmadığının farkındaydı. Rejim tarafından bu kurumlara karşı katı kurallar uygulandı ve yasaklar arttırıldı.[816] Daha sonra 23 Ekim Cumartesi 2010'da İYDP'nin toplantılarını yaptığı ve üyelerin namaz kıldıkları genel merkez binasının bitişiğindeki yeni bir yapı tamamen yakılmıştır.[817] Bu saldırının kimler tarafından yapıldığı halen belirlenememiştir. Lakin, saldırıdan bir gün önce Cuma namazı vaktinde, Tacik güvenlik güçleri tarafından bu genel merkeze baskın yapılmış ve İslami videokasetler, kitaplar ile diskler toplatılmıştır. 26 Kasım Cuma 2010 tarihinde Kabiri, İYDP'nin artık vatandaşları Cuma namazına davet edemeyeceğini duyurmuştur. Akabinde İYDP'ye ait olan bir cami, Tacik hükümeti tarafından kapatılmıştır. Kabiri, ısrarla silahlı mücahitlere destek olmadıklarını belirtmiştir.[818] Kabiri, Tacikistan'da sadece Tebliğ Cemaati'ni desteklediklerini ve radikal İslami hareketlere karşı olduklarını dile getirmiştir.[819] Daha önceden silaha başvurma nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır; İYDP üyeleri, eski Sovyet tipi bir rejime tabi olunduğu için hükümete kızmışlardır. Bu durum, ülkede bölgesel fikir ayrılıklarının oluşmasına yol açmış ve şiddete neden olmuştur.[820] 9 Ağustos 2006 tarihinde Nuri'nin ölümünden bu yana, İYDP'nin başkanlık görevini Kabiri sürdürmektedir.[821] İYDP, Kabiri döneminde hükümetle işbirliği doğrultusunda politikalar izlemiştir. Kabiri, seçimlerdeki başarısızlıklarını adaletsiz seçim ortamıyla kanunlara bağlamaktadır.[822] Bu partinin BTM'de ki rolünün halk tarafından fark edilmesi ve halen hafızalarda yerini koruması onların en önemli kaybıdır. Üstelik hükümete karşı protestolar içerisinde yer almış olması, İYDP'yi halk nazarında daha kötü duruma getirmiştir. Bundan dolayı, parti

---

[816]Olimova ve Olimov, The Islamic Renaissance Party, s.2.

[817]Bu saldırı ilk değildir. Bundan bir yıl önce 16 Ekim 2009'da İYDP'nin kadın üyelerinin kullandığı bir mescit kimliği belirsiz kişiler tarafından kundaklanmıştır. Ardından 2011'de İYDP'nin eski askerlerinden Hikmetullah Seyfullahzade, kimliği belirsiz kişiler tarafından silahlı saldırıya uğramıştır. İYDP'nin haftalık gazetesi Necat'ın editörlüğünü yapan Seyfullahzade, daha önce benzer saldırılar sonucunda yaralanmıştır. Hastanede tedavi altına alınan Seyfullahzade'ye hükümet ve muhalefet tarafından destek verilmiştir. Temmuz 2012'de Bedehşan bölgesinde meydana gelen olaylardan bir ay önce, Duşanbe yakınlarında bir İYDP binası kimliği belirsiz kişiler tarafından kundaklanmıştır (bu konuda bkz. John Heathershaw, ''Islamic Political Violence in Tajikistan'', Ethnologics Papers, No:8, United Kingdom March 2011, s.3-17; http://tjmonitor.wordpress.com/2011/02/09/irpt/#more-138, 22.04.2013).

[818]http://www.eurasianet.org/node/65773 06.01.2013.

[819]http://www.strategic-culture.org/news/2010/08/31/islamization-of-tajikistan.html, 23.12.2012.

[820]Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97.

[821]Nuri'nin ölümünden sonra parti içinde ayrılıklar meydana gelmiş ve iYDP iki kola ayrılmıştır. Nuri'nin oğlu Muhammet, İran'a yönelik politikalar izlemek istemiş, Kabiri ise demokrasi yanlısı olan politikaları daha fazla ön plana çıkartmıştır. (bkz. http://enews.fergananews.com/articles/1562, 09.12.2013).

[822]Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97.

gençler arasında daha fazla etkilidir. İç savaş yıllarının anılarına sahip olmayan nüfus içerisinde İYDP, aradığı desteği bulabilmektedir.[823]

5.5.2.Özbekistan İslami Hareketi

ÖİH, Özbekistan'da baskıcı bir yönetim yürüten Kerimov'a karşı bir tepki olarak doğmuştur. Ancak, Özbekistan'dan çok Tacikistan'da faaliyet göstermiştir. Çünkü, Tacik iç savaşı ÖİH için bulunmaz bir fırsat olmuştur. BTM'nin yanında savaşan ÖİH üyeleri, savaşın ilk döneminde Tavildere'de konuşlanmışlardır. Buradaki Sanguer köyünde Namangani ve birlikleri, BTM kuvvetlerinin önemli bir kısmını oluşturuyordu. Bu bölge halkı, radikal bir İslam devletinin kurulmasına sıcak bakıyordu. Dolayısıyla, ÖİH en çok burada etkili olmuştur. Tavildere'yi oldukça iyi tanıyan Namangani, birliklerini ilk önce buraya yerleştirmiştir.[824] Ardından örgüt lideri dini bir sistem ve hükümet oluşturmak amacıyla Orta Asya hükümetlerine karşı cihat ilan etmiştir. Namangani, örgüt olarak şeriata dayalı bir hükümet kurmak istediklerini ve Hz. Muhammet'den miras kalan İslami modeli benimsediklerini dile getirmiştir. Bu noktada, ÖİH'nin aradığı devlet yapısı Afganistan, Suudi Arabistan, Pakistan ve İran'daki modeller değildir. ÖİH üyeleri tarafından bunların gerçek İslam devleti olmadıkları belirtilmiştir. Lakin, Vahabi ve Deobandi etkisi örgüt üyelerinde şiddete dayalı bir cihat ideolojisini dimağlara yerleştirmiştir. Buna paralel olarak ÖİH, modern ulus-devlet anlayışını yok etmeyi hedeflemiştir.[825] Rejim karşıtı olan örgüt üyeleri, esasında para elde etme arzusu, eğitim imkânlarına sahip olmak ve popüler olmanın getirdiği güçten dolayı ÖİH'ye katılmışlardır. Diğer yandan, üyelerin tümü örgüte gönüllü katılım göstermemiş ve bazıları Fergana'daki kamplara kaçırılarak militan yapılmıştır.[826] Örgütün Tacikistan'da en büyük güç aldığı konu, babasız büyüyen çocuklardır. ÖİH, 11 yaşından sonra okuldan ayrılan çocuklara doğrudan kapılarını açmaktadır.[827] ÖİH'nin sadece Tacikistan'da 2.000 üyesi bulunduğu açıklanmıştır. Örgüt üyeleri genel olarak Arap, Çeçen, Pakistanlı, Afgan, Özbek ve Taciklerden oluşmaktadır. Fakat, örgüt içerisinde

---

[823]Bowyer, a.g.e., s.11-13.
[824]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.5-26.
[825]Köstem, a.g.e., s.186-187.
[826]Souleminov ve Horak, a.g.e., s.282-283.
[827]http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan, 06.01.2013.

ağırlıklı olarak Özbekler ve Tacikler yer almaktadır.[828] Bu farklı grupların bir araya toplanıp yönetilmesinde şüphesiz Namangani'nin karizmatik liderliğinin etkisi vardır.[829] Namangani; karizmatik, disiplinli, otoriter, ne zaman ne yapacağı belli olmayan, değişken mizaçlı veya diğer bir ifadeyle saati saatine uymayan bir karakter olarak tanımlanmaktadır. Onun Afganistan savaşında görev aldığı dönemde, Özbek olan eşi ve kızı öldürülmüştür. Ancak Namangani'nin yaşadığı bu acı, son değildir. Akabinde, Tacik bir bayanla evlenen ÖİH liderinin iki oğlu Tacik iç savaşında hayatını kaybetmiştir.[830] Namangani, bu savaş sayesinde taktik anlayışını geliştirmiş, halk içinde itibarını yükseltmiş ve destekçilerini arttırmıştır.[831] Namangani, Tacikistan ve Özbekistan arasında önemli bir uzlaşmazlık konusu olmuştur. Tacikistan'da saklanan Namangani'yi teslim etmesi için Özbek hükümeti, Rahman'a birçok defa baskı yapmıştır. Namangani ise, Tacikistan'da iç savaşın sona ermesine karşıydı.[832] Namangani, Yoldaş ile 1997'de bu savaşı sürdürme konusunu görüşmüştür. Ardından iki lider, ÖİH'yi kurup bu hareketi devam ettirmeye karar vermişlerdir.[833] 1998'de Afganistan'dan Tacikistan'a dönen Namangani, 25 Ağustos 1999'da Özbek ve Kırgız hükümetlerine yayınladığı bildiriyi duyurmuştur. Aynı yıl Özbekistan ve Kırgızistan'da gerçekleşen olaylarda Namangani, Tavildere'deki birliklerinin yanına geçmiş ve burada savaş hazırlığı yapmıştır. Hatırlanacağı üzere, ÖİH militanları tarafından Batken'de içinde dört Japon turistinde yer aldığı 20 kişi rehin alınmıştı. Yine aynı bölgede, aralarında dört Amerikalının bulunduğu 16 dağcı turist kaçırılmıştır. 13 Ağustos 1999'da Kırgız hükümeti, rehinelerin değişimi için gerekli olan 50.000 dolar fidyeyi kabul etmiş ve militanların Tacikistan'a güvenli geçişi için Rahman'dan söz almıştır. Bu durum, Özbek hükümetini bir hayli kızdırmış ve Kerimov Tacikistan'ı protesto etmiştir.[834] Daha önce belirtildiği gibi, 16 Şubat 1999'da Kerimov'a bombalı bir saldırı düzenlenmiştir. Akabinde Özbek hükümeti, Garm ve Tavildere'ye hava saldırıları gerçekleştirmiştir.[835] Buna karşın,

---

[828]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.13-26.
[829]Bowyer, a.g.e., s.6.
[830]Abduvakhitov, a.g.e.,s.5.
[831]Mazhar Yasin Tüylüoğlu, ''The Islamic Movement of Uzbekistan'', Middle East Technical University Eurasia Studies, Ankara 2011, s.7.
[832]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.5-23.
[833]Abduvakhitov, a.g.e., s.5-13.
[834]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.5-24.
[835]Matthew Stein, ''The Goals Of The Islamic Movement Of The Uzbekistan And Its Impact On Central Asia And The United States'', FMSO Publications, United States of America 2013, s.4.

Kasım 2000'de Namangani, 250-300 kişiyle birlikte Afganistan'dan uzaklaşmış ve Aralık ayında bu üyeler ile Tavildere'de yeni bir askeri kamp meydana getirmeyi başarmıştır.[836] ÖİH'nin Afganistan ve Tacikistan'da merkezi kuvvetleri, Batken'de ise diğer askeri birlikleri vardır.[837] Temmuz 2001'de burada güvenlik güçleriyle bir çatışma yaşanmış ve bu olayı Yoldaş üstlenmiştir. Daha önce anıldığı gibi, 20 Mayıs 2001'de örgüt isim değişikliğine gitmiş ve Sincan bölgesini de hedefleri arasına almıştır. Bu doğrultuda ÖİH, Tacikistan'a daha çok önem vermiştir. Burada edilgen hücreler meydana getirmiş ve Hatlan yakınlarındaki Özbekistan'ın Surhanderya bölgesinde savaş hazırlığı yapmıştır.[838] Namangani, bunları iki hedefe yoğunlaşarak gerçekleştirmekteydi. Birincisi, bölgesel yönetimler üzerinde baskı kurmak ve onları hataya zorlayarak çalışamaz duruma getirmekti. İkincisi, Fergana'da edilgen hücreler oluşturup bu bölgeyi bir anlamda örgütün üssü yapmaktı.[839] ÖİH, 2000 yılı ortalarında ikiye bölünmeye başlamıştır. Örgütün Tacikistan İslami Hareketi ve Kırgızistan İslami Hareketi olarak iki kola ayrıldığı belirtilmiştir. Yoldaş, 2001'de ÖİH'nin yegâne lideri olmaktan uzaklaşmış ve örgüt farklı liderlerin emri altına girmiştir.[840] Çünkü, 2001 Afganistan operasyonundan sonra ÖİH tıpkı El Kaide gibi edilgen hücre modelini uygulayarak yerinden yönetim anlayışını benimsemiştir.[841] Dolayısıyla örgüt, kendi çevrimiçi sayfaları aracılığıyla uzun bir süre videolar ve makaleler yayınlayarak ses getirmiştir. Söz gelimi, ''furqan'' çevrimiçi sayfasında, 2001-2011 yılları arasında öldürülen üyelerin isimleri şehitler başlığı altında yayınlanmıştır. Ancak bu çevrimiçi sayfa 2013 itibarıyla çökertilmiştir.[842] Ekim 2001'de, Namangani'nin Mezar-ı Şerif'te öldürüldüğü duyurulmuştur. Ardından, ÖİH'nin Tacikistan'da oluşturduğu tehdit azalmıştır. Örgüt ismi, gazete başlıklarından kaldırılmış ve resmi devlet raporlarında artık anılmamıştır. ÖİH, Tacikistan'da etkisiz hale getirilmiş, büyük ölçüde yara almış ve iyice yeraltına çekilmiştir.[843] ABD'nin Afganistan müdahalesiyle ÖİH'nin etki alanı daraltılmıştır. Lakin, bu sessizlik fazla uzun sürmemiştir. 25 Ocak 2006'da Soğd

---

[836]Aynı yerde, s.25.
[837]Turgut Demirtepe, ''Orta Asya'da…'', http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=105, 10.08.2012.
[838]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.28.
[839]Didier Chaudet, ''Islamist Terrorism In Greater Central Asia: The Al Qaedaization of Uzbek Jihadism'', IFRI/NIS Center, Russia December 2008, s.13.
[840]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.15; Stein, a.g.e., s.5.
[841]Köstem, a.g.e., s.184-189.
[842]Stein, a.g.e., s. 10-13; http://furqon.com/, 01.09.2012.
[843]Souleminov ve Horak, a.g.e., s.282-284; Bowyer, a.g.e., s.7; Arı ve Efegil, a.g.e., s.311.

bölgesinde bir hapishanede isyan başlatılmış ve hapishane müdürü öldürülmüştür. İddialara göre, bu olayı ÖİH organize etmiştir. Daha sonra 12 Mayıs 2006'da Kırgızistan-Tacikistan sınırında çatışmalar yaşanmış ve dört ÖİH üyesinin öldürüldüğü açıklanmıştır.[844] Bu noktada ÖİH, yeni stratejisini ülke güvenliğini tehdit etme üzerine kurmuştur. Yoldaş ise, eski bir imam olmasından dolayı örgütün fikir adamı olarak görev yapmıştır.[845] Daha önce bahsedildiği gibi, Yoldaş'ın ölümü 27 Ağustos 2009'da haber verilmiştir. Bu olaydan sonra ÖİH, liderinin yaşadığını gösteren videolar yayınlayarak bu iddiaları reddetmiştir. Yine de örgüt, hızlı bir şekilde liderini değiştirmiştir. Bu süreçte, ÖİH'nin başına kısa bir süre için sırasıyla İlham Hocayev ve Namangani'nin yeğeni Kumandan Abdurrahman geçmiştir. Akabinde, Yoldaş'ın vasiyeti üzerine onun damadı Osman Adil örgüt lideri olmuştur. Adil, ''furqan'' üzerinden 17 Ağustos 2010'da yaptığı duyuruda Yoldaş'ın 27 Ağustos 2009'da öldürüldüğünü doğrulamış ve kendisinin ÖİH'nin yeni lideri olduğunu ilan etmiştir.[846] Fakat Adil, örgüt üzerinde Yoldaş gibi bir etki kuramamıştır. 2010-2011 yılları arasında güvenlik güçlerinin Tacikistan'da düzenlediği operasyonların ardından ÖİH, kaybettiği üye sayısını arttırmıştır.[847] Bu bağlamda, Eylül 2010'da Raşt Vadisi'nin Komarob Dağı'nda yer alan geçitte, askeri konvoya saldırı yapılmıştır. ÖİH'nin gerçekleştirdiği bu saldırı, BTM komutanlarından Alaattin Devletov (Ali Bedak) yönetiminde yapılmıştır.[848] Duşanbe'de bir yatırımcı, ÖİH'nin bu bölgede tehdit oluşturmasından rahatsız olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Rahman, iç savaşa katılmış olan liderlerle Raşt bölgesinde sükûnetin sağlanması için istemeyerek de olsa görüşmeler yapmıştır. Ardından 2011'de Tacik güçleri tarafından Raşt bölgesine geniş bir operasyon düzenlenmiş ve yaklaşık olarak 200 kişi tutuklanmıştır. Bunların arasından 86 kişi ÖİH üyesi olduğu şüphesinden dolayı göz altına alınmış ve bu kişilerden 53'ü hapse mahkûm edilmiştir.[849] ''Furqan''ın yayınladığı habere göre, örgüt 2011'de 87 üyesini kaybetmiştir. Bunlar arasında 64 Afgan, 10 Tacik, 6 Kırgız, 4 Özbek ve birer tane Rus,

---

[844]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.15-25.
[845]Souleminov ve Horak, a.g.e., s.282-284.
[846]www.rferl.org/content/leader-of-islamic-movement-of-uzbekistan-killed-/24668301.html, 23.11.2013.
[847]www.haberarz.com/dunya/ozbekistan-islami-hareketi-87-kayip-verdi-h10336.html, 29.11.2013.
[848]http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2010/07/12/feature-02,05.12.2013; Nichol, Tajikistan Recent Developments and US. Interests 2013, s.4-5.
[849]Christian Bleuer, ''Instability Tajikistan? The Islamic Movement of Uzbekistan'', Central Asia Security Policy Brief, No:12, Bishkek February 2012, s.1-11.

Alman ve Pakistanlı bulunduğu açıklanmıştır.[850] Raşit'e göre ÖİH, Tacik hükümetini ortadan kaldırmak amacıyla Raşt bölgesinde örgütlenmiş ve güvenlik güçlerine yapılan bu saldırılar, hükümete karşı darbe girişimi olarak algılanmıştır. Amerikan ve İngiliz diplomatlar ise, bu olayın radikal İslam yerine yerel anlaşmazlıklarla ilgili olduğuna inandıklarını dile getirmişlerdir. Oysaki El Kaide'nin kilit adamı olan Molla Abdullah, ÖİH aracılığıyla bu olayları organize etmiştir.[851] 2011'de Afganistan-Tacikistan sınırında ÖİH üyelerinin faaliyetlerini arttırdığı bildirilmiştir.[852] Dikkat çeken konu, 2011 itibarıyla El Kaide bu bölgeden uzaklaşıp Orta Doğu'da güç kazanırken, ÖİH'de Afganistan ve Orta Asya'da onun rolünü üstlenmeye başlamıştır.[853] Dolayısıyla ÖİH, Orta Asya'da kitlesel imha silahı arayan El Kaide'nin önemli bir stratejik parçası olmayı sürdürmüştür.[854] Ayrıca ÖİH, tıpkı El Kaide gibi tek bir lidere bağlı sistemle çalışmamaktadır. Farklı bölgelerde hücre yapısıyla örgütlenmiş olan ÖİH, bu sayede etkili faaliyetler gerçekleştirebilmektedir.[855] 2012'de Pakistan'da gerçekleştirilen insansız hava saldırısının ardından Yoldaş'tan sonra, Adil'in de öldürüldüğü bildirilmiştir. Akabinde örgütün başına Osman Gazi'nin geçtiği ilan edilmiştir.[856] 2013 itibarıyla Yoldaş ölmüş olsa dahi ÖİH kadrosu içerisinde bir kült olarak yerini korumaktadır. Örgüte dair video kayıtlarında, Yoldaş'ın şehit olduğu anlatılmaktadır. Liderin vasiyetleri başlığıyla yayınlanmakta olan bu videolarda Yoldaş, sert bir üslupla üyelere nasihatler yapmaktadır. Yoldaş'ın konuşmalarında şehitlik konusunu vurgulaması dikkat çekmektedir. Bunun dışında, Yoldaş tarafından zalimlere karşı korkmadan savaşılması gerektiği Hz. Muhammet'den alıntılara dayandırılarak anlatılmaktadır.[857] Bilindiği gibi, örgütün en önemli geçim kaynağı uyuşturucudur. Bu durum, Müslümanların tepkisine yol açmaktadır. ÖİH, bu yola başvurmasına haklı gerekçe olarak düşman karşısındaki zayıflığını göstermektedir. Örgüte göre, başta ABD olmak üzere Batı ülkeleriyle mücadele edebilmek için yasadışı ticaret yapılması

---

[850]http://www.haberarz.com/dunya/ozbekistan-islami-hareketi-87-kayip-verdi-h10336.html, 29.11.2013.
[851]Bleuer, a.g.e., s.1-11.
[852]http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/10/04/feature-01, 24.11.2013.
[853]Fredholm, From The Ferghana Valley, s.15-25.
[854]Köstem, a.g.e., s.184-189.
[855]Benzer şekilde Ladin'in öldürmesinin ardından New York'un Times meydanında insanlar kutlamalar yapmışlardır. Artık El Kaide'nin bittiği söyleniyordu. Fakat, bu örgüt son dönemlerde Orta Doğu'da çok önemli bir rol oynamaktadır (bkz. Küresel Sorunlar Platformu, ''Orta Doğu'da İstikrarsızlık ve El Kaide'', Santral İstanbul, http://pgchallenges.org/ortadoguda-istikrarsizlik-ve-el-kaide-2/, 24.12.2013).
[856]http://www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_1.php, 29.11.2011.
[857]http://my.mail.ru/video/mail/general_ahi/16/242.html, 24.12.2013.

gereklidir.[858] Araştırmacılar tarafından ÖİH'nin Tacikistan'da 2014 yılında eylemlerini arttıracağı beklenmektedir. Çünkü, örgütün etki alanı bu bölgeye kaymış ve Tacik hükümeti bu konuda yeterince önlem almaktan uzaktır.[859]

5.5.3.Hizb-ut Tahrir

Tacikistan'da faaliyet gösteren bir diğer radikal İslamcı örgüt Hizb-ut Tahrir'dir. HT'nin 1977-2003 yılları arasındaki lideri Zellûm idi. 2001'de örgüt tarafından bütün terör saldırılarını kınayan bir mesaj yayınlanmıştır. Zellûm'un ölümünün ardından örgütün liderliği Ürdün'de HT sözcülüğünü yapan Ata Ebu Raşta'ya geçmiştir. İdare merkezi Ürdün'de olan HT, 40'dan fazla ülkede faaliyet halindedir. Raşta liderliğinde HT, Filistinli Ebu Yasin'in yardımlarıyla Batı Şeria'dan büyük destek sağlamıştır. Bu süreçte örgüt, çok saldırgan politikalar izlemiştir.[860] HT, siyasete ve ekonomiye yönelik somut düşünceler üretip, bunları açık bir şekilde ifade ederek halka ulaştırmaktadır. Böylece bu örgüt, sosyal ve dini bir hareket olmaktan uzaklaşıp siyasi bir özellik kazanmıştır. HT'nin diğer radikal örgütlerle bağlantısı zayıftır. Şiddeti desteklemeyen HT, taraftarlarını yeraltı okullarında eğitmektedir. Örgüt üyeleri genel olarak iyi ailerde yetişmiş şehirli seçkinlerden ve lise öğrencilerinden oluşmaktadır. Ancak, eğitimsiz ve işsiz gençler ile fabrika işçileri de örgütün üyeleri arasındadır. Şu ana dek tutuklanan HT üyelerinin birçoğu eğitimli, zengin ve şehirli erkeklerdir. Bunların örgütten maddi beklentileri yoktur ve üye olma amaçları ideolojiktir.[861] Bu noktada HT, Tacikçe hazırlanan HT broşürlerinde dünyayı Dar'ül Harb ve Dar'ül İslam olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bundan dolayı, dünya üzerinde yönetim hâkimiyeti Müslümanların elinde olmalı ve şeriat uygulanmalıdır.[862] Diğer yandan, HT'nin sosyal ve ekonomik hedefleri de vardır. Örneğin, örgütün Tacikistan'daki amaçları; halkın sömürülmesine karşı birlikteliğin, toplumun ekonomik olarak eşitliğinin ve yolsuzluğun önlenmesinin

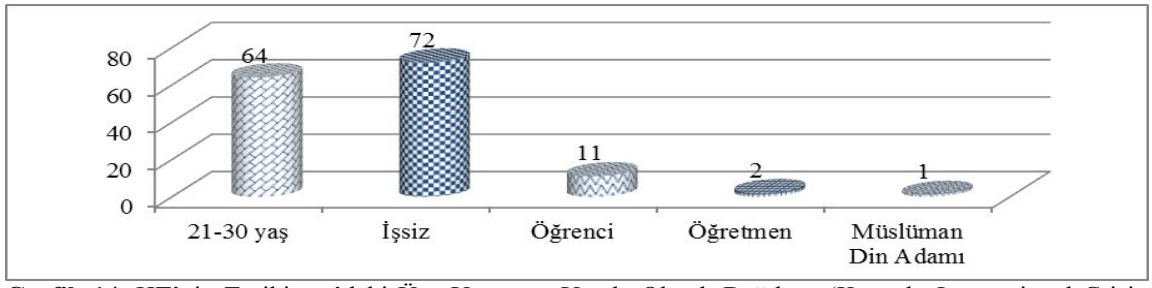
---

[858]Tüylüoğlu, a.g.e., s.9.
[859]ÖİH, militan eylemler bakımından Orta Asya'nın en büyük ve tehlikeli örgütüdür. Buna karşın gazeteci Joshua Kuçera'ya göre, ÖİH abartıldığı kadar tehlikeli değildir. Bu noktada Tacik hükümeti,dışarıdan aldığı yardımı arttırabilmek ve muhalefet üzerindeki kurduğu baskıyı meşrulaştırabilmek için bu durumu abartmaktadır. Bu konunun medya tarafından bir korku tellallığı şeklinde aktarılması, hem ÖİH'nin hem de totaliter Tacik yönetiminin işine yaramaktadır (bkz. Bleuer, Instability Tajikistan?, s.1-11).
[860]Baran ve Starr, a.g.e., s.19.
[861]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.18.
[862]Karagiannis ve McCauley, a.g.e., s.327.

sağlanmasıdır.[863] Broşürlerde bu fikirlerin yanısıra Tacikistan'daki enerji kesintilerine, sosyal ve dini konular ile hükümeti kınamaya varan açıklamalara yer verilmektedir. Üstelik, ekonomik olarak Orta Doğu'yla ilgili eleştiriler de yapılmaktadır. Özbek rejiminin yıkılması gerektiği, örgüt broşürlerinde bahsi geçen bir diğer önemli konudur.[864] 1999-2003 yılları arasında dağıtılan yüzlerce broşür incelendiğinde, Tacikistan'a sadece bir broşürde yer verildiği fark edilmektedir. Yahudilerin ise, Müslümanların öncelikli düşmanı olduğu vurgulanmaktadır. Kerimov ve Özbekistan'dan bu süreçte toplam olarak yüz defa bahsedilmiştir. Müslümanlık ve İslam, bu broşürlerde en fazla anılan kelimelerdir. Bunun dışında Yahudiler, İsrail, ABD, ÇHC, Rusya ve Orta Asya ülkeleri üzerine konuşulan diğer önemli sözcüklerdir.[865] HT, Tacikistan ile diğer dört ülkeyi ve Sincan bölgesini kapsayan bir hilafet devleti kurmak istemektedir. Binlerce üyesi mahkûm edilen HT, bu şekilde sindirilmeye çalışılmaktadır. Söz gelimi sadece 2000 yılında 120 kişi tutuklanmış ve bu kişilerden 50-60'ı hapse gönderilmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında devam eden tutuklamalarda en çok ele geçirilen üyeler Tacik kökenliydi. Tacikistan'da hükümet tutuklamalara hız vermiştir. Çünkü İYDP modernleştirilirken HT, Tacikistan'ın kuzey bölgelerinde çok taraftar bulmuştur.[866] İddialara göre, sadece burada 20.000 HT üyesi bulunmaktadır. Buna karşın diğer bir kaynağa göre örgüt, Tacikistan ve Kırgızistan'da 3.000 ilâ 5.000 üyeyi bünyesinde barındırmaktadır. Örgüt, Özbek nüfusun yoğun olarak yer aldığı Soğd bölgesinde etkilidir. Fergana'da yaşayan Özbekler, HT kadrosunun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Özbekistan'da HT üye sayısının Tacikistan'dan daha fazla olduğu iddia edilmektedir. 7.000-60.000 arasında üye Özbekistan'da bulunmaktadır. AGİT raporuna göre, HT'nin Özbek ve Tacik üyeleri çoğunluktadır. Örgütün etnik olarak kırsal kesimlerde yaşayan Türkmenler ve Kazaklar üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir.[867]

---

[863]Souleminov ve Horak, a.g.e., s.284.
[864]Zeyno Baran, ''Hizb-ut Tahrir Islam's Political Insurgency'', The Nixon Center, Washington December 2004, s.113-114.
[865]1993 ve 2003 yıllarında yayınlanan broşürlerde dört defa Atatürk ismine yer verilmiştir. HT tarafından Atatürk, Yahudilerle ilintilendirilmiş ve 1924'te halifeliği kaldırdığı için eleştirilmiştir (bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Türk, ''Radical Islamic Parties And Movements In Uzbekistan 1990-2012'', Reality of Politics, No:4, Torun/Poland 2013, s.289-290).
[866]Bowyer, a.g.e., s.8; International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.35.
[867]Fredholm, Islamic Extremism, 31-36; Baran, a.g.e., s.113-114; Baran ve Starr, a.g.e., s.24.

Grafik 14: HT'nin Tacikistan'daki Üye Yapısının Yüzde Olarak Dağılımı (Kaynak: International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.18).

HT'nin özellikle işsizlere hitap etmesi, Tacikistan'da taraftar bulmasını kolaylaştırdı. 2000 yılında Soğd bölgesinde yapılan araştırma sonuçlarına göre hazırlanan Grafik 14'te görüldüğü gibi, işsizlerin örgüt içindeki ağırlığı farkedilmektedir. Örgüt üyelerinin eğitimli kişilerden oluşması, HT'nin halk arasında sevimli görünmesine yol açmaktadır. Üstelik, eğitimli olmak tutuklu üyelerin daha iyi korunması veya salıverilmesi için faydalı olmaktadır. Örgütün Soğd bölgesindeki lider kadrosu iyi eğitimli kişilerden oluşmaktadır.[868] Ancak, gizli örgütlenme biçiminden dolayı, HT'nin üyeleri ve liderleri hakkında bilgi sahibi olmak zordur.[869] Uluslararası Kriz Grubu Mart 2002 raporuna göre, HT liderleri arasında Özbeklerin sayısı Taciklerden fazladır.[870] HT üyelerinin amacı, ordu, ekonomi, ve politika üzerinde etki kurmaktır.[871] Bu amaca ulaşmak için örgüt içerisinde ''hidayet'' ismi verilen konseyler oluşturulmuştur. ''Emir'' adı verilen liderler öncülüğünde idare edilen bu konseylerde hiyerarşik bir yapı vardır. HT'nin konuşmacı olan görevlileri ''mutemet'' olarak adlandırılmaktadır. Bu görevliler tarafından örgütün toplantıları düzenlenmektedir. HT üyelerinin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu olan kişilere ''mesul'' denilmektedir. ''Müsaid'' bir bölgeden sorumlu ve ''nakip'' ise ona yardımcı olan kişidir. Yerel seviyede küçük hücreler halinde hareket eden HT üyeleri, beş kişiden oluşan ve ''halka'' veya ''daire'' olarak adlandırılan gruplara ayrılmaktadırlar. Bunlara ''müşrif'' tarafından ''ziyafet'' olarak anılan toplantılar düzenlenmektedir. HT içerisinde kadın üyelerde yer almaktadır. Lakin, onlar ayrı hücrelerde toplanmaktadırlar. Kadın üyelerin erkek üyelere oranla sayısı düşüktür. Bu kadın üyeler, Tacikistan'da protestolarda

[868]2003 Hoçent'de Etnik ve Halkla İlişkiler Başkanı olan Dost Dostov'la yapılan söyleşiden alınmıştır (bkz. International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.18).
[869]Baran ve Starr, a.g.e., s.24.
[870]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.18.
[871]Rashid, Jihad, s.122.

bulunmuş ve polis onlara karşı sert davranmayarak anlaşma yoluna gitmiştir.[872] Daha önce bahsedildiği gibi, HT daha çok çevrimiçi ortamı propaganda aracı olarak kullanmaktadır. Daniel Ruder'e göre, ABD tarafından Tacikistan'da bu konuyla ilgili bir önlem alınmalı ve bu durumun önüne geçilmelidir. ABD, HT'ye ilişkin haberlerin paylaşımı konusunda daha şeffaf olursa örgütün etki alanı daraltılabilir.[873] Diğer yandan HT, finansal bakımdan çok güçlü olmasına karşın çevrimiçi proganda yöntemi sayesinde fazla para harcamamaktadır. Zengin işadamları tarafından örgüte her ay para yardımı yapılmaktadır. Her üye ise, aylık kazancının yüzde 5-20 arasında gelirini örgüte bağışlamaktadır. Bir taraftan gönüllü olarak bu yardımları yapan HT üyeleri, diğer taraftan insanların akıllarına ve gönüllerine hitap ederek amaçlarına ulaşmaya çabalamaktadırlar.[874] Tacik bir polis, ''HT'nin gelişmiş bir devlet için tehdit oluşturamayacağını, düzenli maaşları ödenen bir halk için tehlike arz edecek bir örgüt olmadığını iddia etmiştir.'' Ayrıca HT, siyasal düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koyarak problemlere akılcı çözümler üreten bir örgüttür. Lakin bu örgüt, Tacikistan'da yasallık kazanamaz.[875] Üstelik, HT'nin burada siyasi mücadelesini beraber yürüteceği bir parti de bulunmamaktadır. HT, Tacik hükümeti için gizli ve büyük bir tehdittir. Tacikistan'daki imamların örgüte karşı mücadelede yetersiz olması, yolsuzlukların önlenememesi, bölgesel taassup ve modernleşme hususundaki aksaklıklar HT'nin Tacikistan'da elini güçlendiren olgulardır. Ülkenin terörist eylemlere müsait yapısı ise, HT için olumsuz bir durum arz etmektedir.[876]

5.5.4.İslami Yeniden Doğuş Partisi, Özbekistan İslami Hareketi ve Hizb-ut Tahrir Karşılaştırılması

İYDP, ÖİH ve HT birbirleriyle karşılaştırıldığında ilk olarak benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu üç örgütün de kuruluş amacı aynıdır ve hepsi özellikle işsiz, fakir ve genç olan kesime hitap etmektedir. Fakat, eğitimli ve zengin olan halkın da desteğini kazanan HT, diğer örgütlere göre oldukça farklıdır. Tüm dünyayı İslam bayrağı altında

---

[872]International Crisis Group, Radical Islam, s.20-25; Fredholm, Islamic Extremism, s.34.
[873]Daniel J. Ruder, ''The Long War In Central Asia: Hizb-ut Tahrir's Caliphate'', School Of Advanced Military Studies, AY 05-06, Kansas United States May 2006, s.39-52.
[874]Baran ve Starr, a.g.e., s.21-22.
[875]Bowyer, a.g.e., s.8-9.
[876]http://thehizbuttahrirwatch.wordpress.com/2010/12/16/central-asias-next-big-threat-2/, 21.06.2011; Baran ve Starr, a.g.e., s.21-22.

toplamayı hedefleyen örgüt üyeleri, şiddetten uzak durarak bu amaca ulaşmayı arzulamaktadırlar. Bu örgüt, bu yaklaşımıyla Tacikistan'da Müslümanların ilgisini çekmeyi başarmıştır. ÖİH ise, İslam şeriatı ile yönetilen bir devlet kurmayı amaçladığını belirtmiştir. Bu bağlamda, üyelerine kamplarında eğitim ve para kazanma imkânı sağladığı için eğitimsiz ve fakir olan gençlerin desteğini kazanmaktadır.[877] Bilindiği gibi, Orta Asya'da etkili olan ÖİH'nin uluslararası hedefleri vardır. Buna paralel olarak örgüt, geleceğin El Kaide'si olarak değerlendirilmektedir. ÖİH, bu yönde önem kazanırken İYDP, Tacikistan'da milli bir örgüt olarak kaldı ve hedef küçültmüş oldu. HT, 40'a yakın ülkede etkili olurken Tacikistan'daki eylemleri çok ses getirmemektedir. ÖİH ise, HT'ye kıyasla daha az üyeye sahip olmasına rağmen, Tacikistan'da birçok eylem gerçekleştirmiştir.[878]

Örgütler	Etki Alanı	Yöntemler	Üye Sayısı*	Üye Yapısı	Askeri Üsler	Dış Destek
İYDP	Bölgesel	Terörist-Protesto	20.000-70.000	Eğitimsiz, Genç, Fakir, İşsiz	Garm Tavildere	Afganistan İran Pakistan
ÖİH	Uluslararası	Terörist	2.000-5.000	Eğitimsiz, Genç, Fakir, İşsiz	Fergana Tavildere Veziristan	Pakistan S.Arabistan Afganistan
HT	Uluslararası	Protesto	15.000-20.000	Eğitimli, İşsiz, Genç, Zengin	Gizli (Fergana)	Filistin Ürdün

Tablo 8: Tacikistan'da Radikal İslami Örgütlerin Karşılaştırılması (Kaynak: Yazar oluşturmuştur).

*İYDP'nin 1992/1997, ÖİH'nin 1993/2010 ve HT'nin 2003/2006 yılları arasında tespit edilen üye sayılarını göstermektedir.

Yukarıda her örgütün birbiriyle olan benzer ve farklı nitelikleri özetlenmiştir. ABD'nin en çok aranan terör örgütleri listesine HT yerine, ÖİH'yi koymuş olması dikkat çekicidir. Diğer yandan İYDP'nin iç savaştan sonra şiddetten uzak durması, HT'nin stratejilerini benimseyeceği düşüncesine yol açmıştır. Bunun bir diğer nedeni ise, daha önce İYDP'nin Müslüman Kardeşler tarafından uzun süre desteklenmiş olmasıdır. Örgütlerin her biri, Tacikistan'ın kuzey bölgelerinde kuvvet kazanmıştır. Bu örgütlere yapılan dış destek, genellikle Orta Doğu ülkelerinden gelmektedir. Ayrıca, örgütlerin sloganlarını Kur'an ayetleri oluşturmaktadır. Lakin, örgütlerin birbirine bakışları önemli

[877]http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/04/20134910314648770.html, 13.09.2013.

[878]ÖİH, açık bir şekilde Orta Asya'nın El Kaide'si olarak öne çıkmaktadır. Ancak, örgütlenme biçimi olarak El Kaide ile arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin; El Kaide'nin hiyerarşik düzeni, piramidin parçaları olarak bir bütün içerisinde yer alırken, ÖİH küçük hücreler halinde dağınık ve bölünmüş vaziyettedir. Lakin, bu durum 2013 itibarıyla değişmeye başlamıştır. El Kaide, bölgesel olarak ayrılmış ve ÖİH benzeri bir yapıya bürünmüştür (bkz. Chaudet, a.g.e., s.17-21).

farklılıklar içermektedir. Söz gelimi, HT'nin İYDP'ye bakışı düşmancadır.[879] HT üyeleri, İYDP'nin kendini çıkar için gözden düşürdüğüne inanmaktadırlar. HT'ye göre, İslam düşmanlarıyla barışılmamalıdır. Nuri'nin Tacik hükümetiyle uzlaşması, onun imanının zayıflığını ortaya koymuştur. Buna karşın, HT ve İYDP içerisinde liderler arasında görüşmeler yapıldığı iddia edilmiştir. Ancak, iki örgütün bir ittifak oluşturması olası değildir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse; ÖİH, Batken'de uğradığı operasyonun ardından HT ile bir ittifak arayışına girmiştir. Fakat, kuramsal farklılıklar bunun gerçekleşmesini engellemiştir.[880] Daha önce bahsedildiği gibi HT, Kırgız güvenlik güçleriyle çatışma yaşamıştır. Dolayısıyla, HT'nin şiddet eylemlerine başvurma olasılığı her zaman göz önünde tutulmaktadır. Ayrıca, HT'nin bazı mesajları sert ifadeler içermektedir.[881] Örneğin HT, çevrimiçi sayfasında bir taraftan modern seküler örgütleri eleştirirken, diğer taraftan Vahabi öğretilerini ve Taliban gibi örgütleri övmüştür. Bu nedenle, HT ve ÖİH arasında bir yakınlık söz konusu olabilir. Lakin, HT üyelerinin birçoğu ÖİH'ye karşı olup onları kınamaktadır.[882] Kabiri'ye göre, ÖİH gibi örgütlerin izledikleri yöntemler İslam ile siyaseti bağdaştıramayacaktır. Bu örgütlerin ortaya çıkması, Orta Asya'daki baskıcı rejimlerden kaynaklanmaktadır. Kabiri, rejimlerin şeffaflaşması ve demokrasiyi benimsemeleriyle birlikte radikal İslami örgütlerin etkisinin azalacağını düşünmektedir. Kabiri'ye göre, İYDP ile HT arasındaki farklılıklar üç noktada özetlenebilir; Birincisi, HT uluslarüstü ve dışardan güdümlü bir örgüt olarak ulusal farklılıkları dikkate almazken, İYDP Tacikistan'da ulusal düzeyde ve yasalar çerçevesinde faaliyette bulunan bir örgüttür. İkincisi, HT ''halka'' adı verilen küçük gruplar halinde örgütlenmiştir. Dolayısıyla, üyelerin çoğu birbirini tanımaz. Oysa İYDP, SSCB döneminde bu yöntemi kısa bir süre için benimsemiştir. Üçüncüsü, iki örgütün hükümetlere karşı bakışları oldukça farklıdır. Bu yüzden Kabiri'ye göre, iki örgütün işbirliğine gitmesi mümkün değildir. Çünkü, HT tarafından İYDP'ye karşı propagandalar yürütülmüştür. HT'ye göre, İYDP hükümet ile anlaşarak İslami değerlere ihanet etmiştir. Üstelik, Ekim 2001'den sonra, İYDP üyelerinin Nuri'ye karşı güvenleri sarsılmış ve İYDP'nin radikal kimliğinden uzaklaşması, üyeler arasında hayal kırıklıkları yaşanmasına yol açmıştır. Bundan dolayı, örgütten ayrılan bu üyelerin

[879]Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97.
[880]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.31-32.
[881]Karagiannis ve McCauley, a.g.e., s.317-329.
[882]International Crisis Group, Radical Islam in Central Asia, s.31-32.

önemli bir kısmı HT'ye katılmıştır. Ancak Kabiri, bu kişilerin çoğunun İYDP'ye geri döndüğünü öne sürmüştür.[883] Diğer yandan, 700 HT üyesi Afganistan'a kaçmış ve ÖİH kamplarına sığınmıştır. HT, yayınlarında çeşitli ÖİH militanlarının yakalanması için ihbarda bulunmuş ve kamp merkezlerinin yerlerini bildirmiştir.[884] HT ve ÖİH için hedefler ne kadar ortak gözükse de yöntemler birbirine ters düşmektedir. Bu durum, aynı hastaya farklı doktorların yazdığı değişik ilaçlara benzetilebilir. Söz gelimi, HT'ye benzer şekilde ÖİH'de broşürler yayınlamıştır. İki örgütün broşürleri kıyaslandığında HT, 13 defa hilafet kelimesini kullanırken ÖİH bu sözcüğü sadece iki kez anmakla yetinmiştir. Üstelik ÖİH, İslam hukuku, İslam toplumu, mücahittin ve cihat kelimelerine HT'ye nazaran ağırlıklı olarak yer vermiştir. Bu, iki örgütün şiddete yönelik bakış açısındaki farklılığın doğal sonucu olarak yorumlanmıştır. Bunun dışında, iki örgüt de Batı ve Yahudi karşıtı söylemlerde benzerlik taşımaktadır.[885] Her iki örgüt, İran tipi bir rejim kurmayı arzulamadığı için bir anlamda ortak hedefe sahiptir.[886] Esasında ÖİH, HT ve İYDP'yi birbirine bağlayan ortak nokta dinsel akımlara verdikleri destektir. Burada kilit isimler; Hindustani, Rahmetullah ve Abdülhekim adlı alimlerdir. 1912'de Seyyit Sari Muhammet ile Orta Asya'ya ulaşan radikal İslami akımlar, Rahmetullah ile 1981'e kadar, Hindustani ile 1989'a kadar ve Abdülhekim ile 1991'e kadar Fergana'da yaygınlaşmıştır. Bu dini liderler, bir çok genç molla yetiştirmişlerdir. Söz gelimi, Hindustani tarafından Nuri ve Himmetzade eğitilmiştir. Abdülhekim'in Namangani'ye hocalık yaptığı bilinmektedir. Yoldaş ise Rahmetullah'ın fikirlerini benimsemiştir. Hindustani'nin öğretilerini takip eden bir diğer din adamı Abdülvali Mirzayev ise, 1995 yılına kadar HT içerisinde faaliyet göstermiştir.[887] HT ve ÖİH, en büyük gücünü İslam'ı yanlış yorumlayarak kazanmaktadır. Örneğin, her iki örgüt şehitlik anlayışına vurgu yaparak üyelerini teşvik etmektedir. ''Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Hayır! Onlar diridirler. Ancak siz bunu sezemezsiniz. (Bakara 1/154)''[888] ayetinden yola çıkılarak ÖİH ve HT, üyelerini etkilemeye çalışmaktadır. İslam'da şehit olanlara yüce mertebeler ve ahirette cennet vaat edilmiştir. Bu anlamda şehitlik, üyelerin davaya

---

[883]Bu röportajın daha detaylı metni için bkz. Türk, Tacikistan'da Siyasi Partiler, s.1-97.
[884]Fredholm, Islamic Extremism, s.37.
[885]Türk, Radical Islamic Parties And Movements in Uzbekistan, s.288-297.
[886]Karagiannis ve McCauley, a.g.e., s.317-329.
[887]Fredholm, Islamic Extremism, s.9-11.
[888]http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.

daha sıkı sarılmalarına yol açmaktadır. Bu üyeler, örgüt liderleri tarafından şehit olacaklarına inandırılarak kolaylıkla intihar eylemlerine yönlendirilmektedirler. Oysa İslam'da intihar yasaklanmış ve bazı mezheplerde intihar ederek ölen kişilerin cenaze namazı bile kılınmamaktadır. Üstelik, inançsızlara karşı yapılan saldırılarda Müslümanlar da öldürülmektedir.[889] Örneğin Yoldaş, 2000 yılında Voice of America'ya verdiği bir röportajda şu düşüncelere yer vermiştir; ''Biz, Orta Asya'da zorbalık yönetimini sona erdirmek istiyoruz. Bu bizim cihadımızın temel nedenini oluşturmaktadır. Bu hareket, zorbalık, yolsuzluk ve adaletsizliğe karşı ortaya çıkmıştır. Bizim temel amacımız; bu duruma mahkûm olarak yaşayan binlerce Müslüman'ı kurtarmak için hayatımızı feda etmektir. İslami bir devletin kurulması bilahare görülecek işler arasındadır.''[890] Daha önce belirtildiği gibi HT, yönetimin tüm kademelerini ele geçirerek ve toplum desteğini arkasına alarak bir İslam devleti kurmayı amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, HT tarafından ÖİH'nin faaliyetlerine kimi zaman destek verilebileceği de meydana çıkmıştır. Çünkü, ÖİH'nin Tacikistan'da yol açacağı toplumsal bir kargaşa ortamı HT'nin işine yarayacaktır.[891] İYDP'nin iç savaş öncesinde toplumu hareketlendirmek için üstlendiği rolü 21. yüzyılda HT oynayabilir. Ayrıca son yıllarda halk, artık teröre başvurmak yerine kitlesel eylemler aracılığıyla amaçlarına ulaşmak istemektedir. Bu durum, en çarpıcı örneğini ''Arap Baharı'' ile göstermiştir. Bu noktada, HT'nin Tacikistan'da buna benzer bir etki uyandırmaya çalıştığı söylenebilir. 2010'da ÖİH'nin gerilla taktikleri kullanarak yaptığı eylemler ise, Tacikistan'da terörizmin önemini yitirmediğini ortaya koymuştur.[892]

5.6.Tacikistan'da Terörizme Karşı İşbirliği

Tacikistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra ilk olarak BDT'ye iştirak etmiştir. Bu teşkilat, daha sonra 1994'te Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'ye dönüşmüştür.[893] Bu örgütün kuruluş sözleşmesinin beşinci maddesine göre, üyelerden herhangi birine düzenlenecek bir saldırı tüm üyelere yapılmış kabul edilecektir. Bu

[889]Bulut, a.g.e., s.73-76.
[890]Türk, Radical Islamic Parties And Movements in Uzbekistan, s.293-294.
[891]Tacikistan'ın jeopolitik ve kültürel yapısının HT'den ziyade ÖİH ile İYDP'ye uygun olduğu söylenebilir. Çünkü, 1992-1997 yılları arasında ÖİH ve İYDP kırsal bölgelerde güç kazanmışken, HT şehirli seçkinler ve eğitimli halk tarafından desteklenmekteydi (bkz. Rashid, Jihad, s.111).
[892]Deniz Ülke Arıboğan, Açı Programı, TRT Haber Kanalı, 06.03.2012.
[893]http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5775.htm, 18.05.2013.

madde, Rusya'nın Tacikistan'da faaliyetlerini arttırmasında etkili olmuştur. Bu çerçevede, Rusya ile olan askeri ilişkiler derinleştirilmiş ve Tacikistan sınırlarının müşterek olarak korunması karara bağlanmıştır. 2000'de Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla birlikte, BDT'nin etkisi azalmış ve ekonomik ilişkiler önem kazanmıştır.[894] Diğer yandan Tacikistan, 1993'te BM, IMF, Dünya Bankası (DB), 1994'te AGİT, 1996'da ŞİÖ ve 2 Mart 2013'de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üye olmuştur.[895] Bu örgütlerin Tacikistan'a yardımları insani boyut taşırken, ŞİÖ ve NATO, bu ülkede teröre karşı mücadeleye önem vermektedir. Bu bağlamda, ŞİÖ için 2001-2009 yılları arasında atılan adımlar önemli olmuştur. 2009'da ''Terörizme Karşı Mücadele Anlaşması'' imzalanmış ve ''Bölgesel Anti Terör Yapısı'' oluşturulmuştur. 26 Mayıs 2003'te Rusya ve ÇHC arasında bir terör zirvesi yapılmıştır. Bu zirvede, ŞİÖ'nün diğer uluslararası örgütler ve ülkeler ile temasa geçmesi karara bağlanmıştır. Böylelikle ŞİÖ, üye ülkeler arasında bir anti-terör haberleşme ağı oluşturmuş ve bu ortak haberleşme sayesinde militanlar hakkında bilgi paylaşımını kolaylaştırmıştır. Buradaki amaç; üye ülkeler arasında karşılıklı güven ve silahsızlanmaya dayalı savunma anlayışının geliştirilmesi olmuştur. Bu zirveyle birlikte ŞİÖ, Orta Asya'nın AGİT'i olma yoluna girmiştir.[896] ŞİÖ, 2004 yılında Orta Asya'nın güvenliğini tehdit eden ''terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık'' adı altında üç tehlikeye odaklanmıştır.[897] Buna paralel olarak Ocak 2004'te ŞİÖ, Pekin ve Bişkek'te anti terör merkezleri kurmuştur. Temmuz 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran'ın gözlemci olarak yer aldığı zirvede ŞİÖ üyeleri, teröre ve ayrılıkçılığa karşı üyelerinin yardımlaşmasını öngören bir anlaşma imzalamışlardır. Ardından Ağustos 2007'de İran, Pakistan, Hindistan, Afganistan ve BM temsilcilerinin katıldığı bir zirvede terörle mücadelenin kararlı bir şekilde yürütülmesine olan inançlarını vurgulamışlardır.[898] Diğer yandan, ŞİÖ'nün yıllık bütçesine üyelerinin yaptıkları katkılar; ÇHC yüzde 24, Rusya yüzde 24, Kazakistan yüzde 21, Özbekistan

---

[894]Esme Saraç, Rus Dış Politikasını Şekillendiren Temel Dinamikler Çerçevesinde Rusya Federasyonu ile Orta Asya (Türkistan) İlişkileri (1991-1999), (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008, s.74-86.
[895]http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5775.htm, 18.05.2013.
[896]ŞİÖ, Tacikistan'daki terör faaliyetleri sayesinde kendisine kolay hareket alanı bulabilmiştir. Başlangıçta Taliban'ın Sincan bölgesindeki etkisini kırmayı amaçlayan ŞİÖ, bu duruma yönelik tatbikatlar yapmıştır. ÇHC, ŞİÖ'yü Uygur tehlikesine karşı iyi bir araç olarak kullanmış ve ŞİÖ ile terörizme karşı mücadele ederken, ABD'nin Tacikistan'daki etkisini sınırlandırmanın peşinde olmuştur (bu konuda bkz. Demirtepe ve Çolakoğlu, a.g.e., s.154-156; Mihalka, a.g.e., s.146-148; Nogayeva, a.g.e., s.251-253).
[897]Zhuangzi, a.g.e., s.48-58; Arı ve Efegil, a.g.e., s.396.
[898]Demirtepe ve Çolakoğlu, a.g.e., s.154-156.

yüzde 15, Kırgızistan yüzde 10 ve Tacikistan yüzde 6 oranındadır. Bu bütçenin teröre ayrılan kısmı üzerinde ÇHC yetkilidir.[899] Bu kapsamda ŞİÖ, radikal İslami örgütlere gözdağı vermek amacıyla 2002-2010 yılları arasında ikisi Tacikistan'da olmak üzere toplamda 10 adet askeri tatbikat düzenlemiştir.[900] Son olarak Haziran 2013'te Kazakistan'da Tacikistan ve Kırgızistan'ın katılımlarıyla bir tatbikat gerçekleştirilmiştir. Diğer üye ülkeler, bu tatbikata gözlemci olarak katılmışlardır.[901] ŞİÖ tatbikatları, radikal İslami hareketleri durdurmaya yetmemiştir. Söz gelimi, 17-19 Nisan 2009 tarihleri arasında Hatlan bölgesinin Nurek vilayetinde bir askeri tatbikat düzenlenmiştir.[902] Bu tatbikattan bir yıl sonra, Raşt Vadisi'nde ÖİH tarafından güvenlik güçlerine saldırılmıştır.[903] NATO, 2001'de başlatmış olduğu ''Küresel Teröre Karşı Mücadele'' programının Tacikistan'da uygulanması için desteğe ihtiyaç duymuştur. Bundan dolayı, NATO bölge güvenliği konusunda anahtar bir rol oynayacağı öngörülen ŞİÖ ile Tacikistan'da ortak faaliyetler yürütmüştür. ŞİÖ, Afganistan-Tacikistan sınırının korunması için BM ve NATO'ya destek vermiştir.[904] BM, Tacikistan'da teröre karşı yürütülen faaliyetlerde NATO ile beraber hareket etmiştir.[905] NATO bünyesinde ülkelerin güvenliğini sağlamak amacıyla Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü (ISAF) askeri birliği oluşturulmuştur. Bu birlik, 2003 yılında Afganistan'ın denetimini eline almıştır. Buna paralel olarak, Tacikistan sınırının korunması için bu birlik tarafından Rusya ve Tacikistan'a destek sağlanmıştır. Tacikistan, NATO'nun Orta Asya ülkeleri arasında 2001'de yürütmeye başladığı ''Barış İçin İşbirliği Programı''na 2002'de katılan son ülke olma özelliğine sahiptir. Bu doğrultuda NATO içerisinde Tacikistan'a yönelik acil bir sivil plan belirlenmiş ve bazı projeler yürürlüğe konmuştur. İngiltere öncülüğünde 2004'te Tacikistan sınırlarında silah denetiminin sağlanmasına yönelik bir

---

[899]Human Rights In China, ''Counter Terrorism And Human Rights: The Impact Of The Shangai Cooperation Organization'', A Human Rights In China Whitepaper, Hong Kong March 2011, s.1-11.
[900]Nogayeva, a.g.e., s.251-253.
[901]http://english.cri.cn/6909/2013/06/14/2561s770221.htm, 25.12.2013.
[902]Nageyova, a.g.e., s.251-253.
[903]Demirtepe ve Çolakoğlu, a.g.e., s.154-156.
[904]Human Rights In China, a.g.e., s.1-11.
[905]BM, Tacikistan'da daha çok ekonomik yatırımlara öncülük etmiştir. Rusya ise, ülkenin güvenliğiyle ilgilenmiştir. Buna karşın, Rus askerlerinin sınır güvenliğinin denetimini Taciklere devretmesi olumlu karşılanmamıştır. Tacik askerleri, uluslararası standartlara uygun bir güç olarak kabul edilmemektedir. Tacik askerlerin yetersiz görüldükleri alanlar; halkın savunulmasına yönelik farkındalıktan yoksun olma, sınır geçiş noktalarının verimliliği, altyapı gelişimi, ticari gelişim, şeffaflık ilkelerine uyum olarak belirtilmiştir (bkz. United Nations, ''Country Programme Action Plan The Government Of Tajikistan United Nations Development Programme 2010-2015'', United Nations Development Programme, 2012).

proje faaliyete geçirilmiştir. Bu çerçevede, NATO güçleri Tacikistan-Afganistan sınırını denetleme imkânına kavuşmuşlardır. Tacik hükümeti tarafından NATO'ya ihtiyaç duyulduğunda asker gönderilmiştir. 2011'de silah denetimine yönelik yeni bir proje yürütülmeye başlanmıştır.[906] Çünkü Tacikistan, iç savaşın akabinde tonlarca güvensiz olarak saklanmış olan silah ve cephaneye ev sahipliği yapmaktadır. Söz gelimi, 2012'de bu silahların denetimine yönelik NATO'nun desteklediği 575.000 Avro değerinde bir proje uygulanmıştır. Bu proje sayesinde, yaklaşık olarak 30.000 ton cephaneliğe ulaşılmış ve bunların yok edilmesi veya güvenlik birimlerine teslim edilmesi sağlanmıştır.[907] 1998-2013 yılları arasında NATO tarafından devam ettirilen proje sonucunda, Tacikistan'ın sınır bölgelerindeki mayınlar temizlenmiştir.[908] Bu kapsamda Tacikistan, nükleer silahların yaygınlaşmasının önlemesine yönelik çabalara da destek vermiştir.[909] NATO, Nisan 2014 Afganistan seçimlerinden sonra buradan çekilmeye başlayacaktır. Dolayısıyla, sınır bölgelerinde gerçekleşmesi muhtemel çatışmalar Tacik hükümetini endişelendirmektedir.[910] Diğer yandan Tacik hükümeti, ÖİH ve HT'nin etki alanının artacağının farkında olduğundan, NATO dışında bölgesel işbirliği arayışlarına kayıtsız kalmamış ve KGAÖ'ye katılmıştır. Rusya, eski Sovyet ülkelerini KGAÖ çatısı altında toplamayı başarmıştır. Bu örgüt, 1999 ve 2000'de gerçekleşen ÖİH saldırılarında kendisini ispatlamıştır.[911] Bu olaylara müdahalede bulunan KGAÖ, Tacikistan'ı koruma görevini yerine getirmiştir. Bu sayede, Ekim 2000'de toplu güvenlik anlaşmalarının yapılması kararlaştırılmıştır. Bir yıl sonra, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan'ın katılımlarıyla birlikte ''Ortak Güvenlik Anlaşması'' imzalanmıştır.[912] Diğer yandan Orta Asya ülkeleri, kendi aralarında meydana getirdikleri işbirliği çabalarından somut faydalar ve sonuçlar elde edememişlerdir. Bundan dolayı Tacikistan, büyük devletlerin öncülük ettiği işbirliği girişimlerine daha fazla önem vermiş ve bunların içerisinde yer almıştır. Bu durum, Tacikistan'ın ÇHC ve Rusya'dan ayrı hareket etmesini engellemiştir.[913] AGİT, Tacikistan'da teröristlerin çevrimiçi faaliyetler

---

[906]NATO, ''Partners In Central Asia'', NATO Public Diplomacy Division, Belgium 2011, s.1-12.
[907]http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2012/02/01/newsbrief-09, 28.06.2013.
[908]http://news.tj/en/printpdf/133891, 29.06.2013.
[909]http://www.nti.org/country-profiles/tajikistan/, 25.07.2013.
[910]http://www.nbcnews.com/id/51504243/, 29.06.2013.
[911]Arı ve Efegil, a.g.e., s.46-248.
[912]Mihalka, a.g.e., s.147.
[913]Arı ve Efegil, a.g.e., s.247.

aracılığıyla halka ulaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Radikal İslami örgüt üyelerinin finansal kaynaklarının kurutulmasını amaçlayan bu örgüt, sınırların denetimine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, radikal İslami örgütler tarafından düzenlenebilecek eylemlerin durdurulması için Tacik hükümetine istihbarat hizmetleri vermektedir.[914] Buna karşılık Tacikistan'da yargının bağımsız olmaması, üye ülkeler arasında bilgi paylaşımı konusunda şeffaf hareket edilmemesi, yolsuzluk ve rüşvet olaylarının yaygın olması AGİT ve ŞİÖ'nün önündeki en büyük engellerdir.[915] Bunun dışında Avrupa Birliği (AB), Tacikistan'daki terörist faaliyetlerin önlenmesine yönelik yardım yapmayı vaat etmiştir. Güvenlik, istikrar, ekonomik gelişme ve demokratikleşme yardım yapılması belirlenen alanlardır.[916] 2012'de AB tarafından Fergana'da sınır güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir proje yürürlüğe konmuştur. Bu projeye göre, bir uydu ile bölge denetim altında tutulacaktır. 1.300.000 dolarlık bütçe gerektiren projenin tamamlanması için 18 aylık süre öngörülmüştür.[917]

5.7.Bölüm Özeti

İç savaş sonucununda gösterdiği gibi, Tacikler radikal İslam yanlısı ve komünist rejim yanlısı olarak iki kesime ayrılabilir. Tacikistan'da Rus ve Özbeklerin varlığı Rusya ve Özbekistan için buraya müdahale hakkı tanımıştır. Rusya ve Özbekistan'ın Tacikistan'a uyguladığı akaryakıt ve doğalgaz kesintilerinden dolayı bu ürünlerdeki fiyat artışları Tacikleri zor durumda bırakmaktadır. Tacikistan'da enflasyon sürekli düşmüş olmasına rağmen, yiyecek fiyatlarına uygulanan zamlar ekonomik durumu ortaya koymaktadır. Tacikistan'ın en önemli geçim kaynağı pamuk ve alüminyumdur. Ancak bu alanda çalışan halk, tabiri caizse sömürülmektedir. TALCO ise, ülkeye yarardan çok zarar vermiştir. Bunun dışında, ülkede elde edilen doğal gaz tahmin edilen

---

[914]http://www.osce.org/what, 01.02.2013.
[915]Human Rights In China, a.g.e., s.52.
[916]Matteo Fumagalli, AB'nin Tacikistan'ın güvenlik problemlerinin çözümüne yönelik diğer işbirliği örgütlerini harekete geçirmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Fumagalli'ye göre, AB tarafından Tacikistan'ın sınır güvenliği konusunda bölge ülkeleri ve yerel yönetimler cesaretlendirilmelidir. AB, ŞİÖ'nin faaliyetlerine katılmalı ve Rusya ile ÇHC'nin Tacikistan'daki hegemonyasını azaltabilecek bir rol izlemelidir. Ayrıca Tacikistan'da siyasal sistemin liberalleşmesi için adımlar atılmalıdır. AB, burada totaliter yönetimi önlemeyi ve ülkenin normal bir devlet konumuna yükselmesini arzuladığını dile getirmektedir. Nitekim, Tacikistan'ın iç faktörlerinin iyileştirilmesi açısından AB'nin ülkede üstleneceği rol önemlidir (bkz. Matteo Fumagalli, ''Tajikistan and the EU-From Post Conflict Recostruction To Critical Engagement'', Centre For European Policy Studies, No: 130, Brussels/Belgium June 2007, s.1-6).
[917]http://www.avesta.tj/eng/security/1800-eu-helps-to-define-border-in-fergana-valley.html, 04.03.2012.

miktarın çok altındadır. Tacikistan'ın kurtuluşu olarak görülen Rogun Projesi, yanlış yöntemlerle devam ettirilmektedir. Bu bağlamda, ülkenin gelirleri devlet yetkilileri tarafından soyulurken, halk ise rüşvete yöneltilmektedir. Yolsuzluktan dolayı, devlet kurumlarının neredeyse tamamı çürümüş bir konumdadır. Tacikistan uyuşturucu ve silah ticaretinde bir nevi Avrupa'ya açılan köprüdür. Rus deniz filosu askerleri tarafından Tacikistan üzerinden ÇHC'ye silah kaçırılmıştır. Tacik iç işleri bakanı Habib Sanginov uyuşturucu ticareti yüzünden öldürülmüş ve Rahman'a ait olan bir araçta uyuşturucu ele geçirilmiştir. Bu ticaretten elde edilen yüksek kazanç, işsiz Tacikleri kaçakçılığa sevk etmiştir. Tacikistan'da işsizlik sürekli azalırken halkın yarısına yakını çalışmak için yurtdışına gitmektedir. Ülkenin kırsal bölgelerinde yaşayanlar çaresizlik içinde bir hayat sürmektedirler. Tacikistan halkı çoğunlukla sekiz kişilik ailelerden oluşmaktadır ve bu ailelerin işsizlik nedeniyle boşanma oranları her geçen yıl artmaktadır. Bu yüzden, çocukların eğitimi yarım kalmaktadır. Taciklerin tarihi ve dini konulardaki eğitimleri, Rusçanın hakimiyetinden dolayı zayıftır. Özbekler ve Tacikler arasında her iki hükümet tarafından yürütülen politikalardan dolayı bir çatışma atmosferi meydana getirilmiştir. ABD, 2001'e dek Tacikistan'a düşük seviyede yardım sağlamıştır. Fakat, bu durum 2001-2002 yılları arasında değişmiştir. ABD tarafından Tacikistan'a en fazla yardım bu dönemde yapılmıştır. Bu sayede, Tacik hükümeti hava üslerini ABD'ye açmıştır. 2013 itibarıyla, ABD'nin Afganistan'dan çekilmeye başladığı süreçte, sınır geçişleri için her kolaylığı sağlama sözü vermiştir. Rusya, Tacikistan'da en fazla asker bulunduran yabancı ülkedir. Savunma ve ekonomi alanlarında Tacikistan'ı kendisine bağlamış olan Rusya'nın sağladığı yardımlar, ABD'ye kıyasla düşük seviyelerdedir. Buna karşın, Tacikistan'a en fazla yatırımı Rusya yapmıştır. ÇHC ise, Tacikistan'a en fazla borç para veren ülkedir. İki ülke arasında ilişkiler, yatırımlar ve yardımlar üzerine odaklanmıştır. ÇHC-Tacikistan sınırında kaçak bavul ticareti gerçekleşmektedir. Bu durumda, sınır güvenliği arttırılması gerekirken azaltılmıştır. Afganistan ve Tacikistan ise birbirleri için tarih boyunca sığınma ülkesi olmuşlardır. Afganistan'dan İYDP ve ÖİH'ye büyük destek verilmiştir. Afganistan'da bulunan radikal İslami örgüt kamplarının gelişmesine CIA aracılığıyla katkı sağlanmıştır. Diğer yandan İran, Tacikistan'da bu hareketlerin gelişmesini istemiş ve özellikle Şiilere yardım yapmıştır. Suudi Arabistan, Pakistan ve Hindistan, Tacikistan'da radikal İslami örgütlere en çok destek sağlayan ülkelerdir.

İYDP, iç savaş yıllarında aldığı desteği bir süre sonra kaybetmiş ve hükümet kanadına kayarak baskıcı politikalara yenik düşmüştür. ÖİH, son eylemini 2010'da Raşt Vadisi'nde gerçekleştirmiş ve Raşit bu olayı darbe girişimi olarak nitelendirmiştir. Bu gibi eylemlerden uzak duran HT, eğitimli ve maddi durumu iyi olan halk arasında güç kazanmıştır. Farklı hiyerarşik yapısı ve örgütlenme şekli sayesinde çok tehlikeli görülen HT, Tacikistan'da en çok tutuklamalar ile karşılaşan örgüt olma özelliğine sahiptir. Radikal İslami örgüt üyelerinin büyük kısmı, Tacikler ve Özbeklerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, ortak özelliklere sahip olan örgütler arasında yürütülen faaliyetlerde ve birbirine karşı bakış açılarında farklılıklar vardır. Bu örgütlere karşı gözdağı vermek amacıyla ŞİÖ, Tacikistan'da iki adet tatbikat düzenlemiştir. Bu tatbikatlar, ÇHC-Rusya arasında yapılanlara nazaran daha küçük çaplı olmuştur. Ayrıca bu örgüt, üye ülkeler arasında güvenlikten çok ÇHC'nin dış ticaretine hizmet etmiştir. Benzer şekilde Rusya, KGAÖ'nün işlevini Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu kurarak azaltmıştır. ABD ve NATO'nun Fergana'da yürüttükleri faaliyetler ise etkisizdir.

6.Sonuç

Bu bölümde, bu çalışmanın tezi hakkında ortaya konulan bilgilerin bir bütünün parçaları şeklinde yeniden büyük resim içerisinde yerleştirilmesi gerekmektedir. Buna paralel olarak, çalışmanın savunduğu düşüncenin bu bilgiler ışığında açıklayıcı güce sahip olup olmadığı tartışılacak ve tezin temel sorusuna cevap aranacaktır. Bu noktada, iç ve dış faktörlerin Tacikistan'da radikal İslam'ı nasıl şekillendirmektedir? sorusunun cevabı önemlidir. Bu durum, öncelikle tarihi bir süreç ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Pakistan, Hindistan ve Afganistan'dan Tacikistan'a ulaşan radikal İslami hareketler, yıllarca Sovyet liderlerin baskıları altında inancını yaşamak isteyen Tacikleri kolaylıkla etkisi altına almıştır. 1979-1989 yılları arasında Afganlara karşı Taciklerin savaşması ve İran Devrimi, bu yöne meyilli olan halkın duygularını pekiştirmiştir. İngilizlerin bu bölgeye yönelik başlatmış olduğu dini duyguların sömürülmesi amaçlı yardımlar, daha sonra CIA ve ISA aracılığıyla sürdürülmüştür. Bu bağlamda ABD, bu örgütleri SSCB ve Rusya'ya karşı bir mücadele aracı olarak kullanmıştır. Tacikistan'ın iç savaşa düşmesi, büyük bir yıkıma yol açmıştır. Böylece, dış güçlere bağımlı kalan ülkenin ihracattan ziyade ithalat ile ayakta durması, ekonomik sıkıntıların artmasına neden olmuştur.

Tacikistan'da uyguladığı projelerden dolayı halkın sempatisini kazanan Rahman, esasında Tacikistan'ı yabancı devletlere tutsak etmiştir. Diğer yandan, ülkede demokrasiye geçmenin kolay olmadığından bahsetmiş ve bu durumu halkın demokrasiyle yönetilmeye hazır olmadığına bağlamıştır. Bu durum, ''her millet layık olduğu şekilde yönetilir'' sözünü akıllara getirmektedir. Rahman, göreve geldiği ilk dönemde Seferov aracılığıyla bütün rakiplerini ortadan kaldırmıştır. Benzer şekilde Ziyoyev'i ÖİH içerisinde bir köstebek olarak kullanmış ve daha sonra öldürtmüştür. Akabinde 1999'da barış görüşmelerinin yapıldığı esnada, Rahman'a suikast girişimi olması dikkat çekicidir. Çünkü bu dönemden itibaren Rahman, bu olayı bir koz olarak kullanmış ve otoritesini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca, ona engel olarak gözüken bütün muhalefet liderlerini etkisizleştirmiş ve parlamentoda Hoçentlilerden oluşan bir grup meydana getirmiştir. Rahman'ın en önemli dayanağı ülkede halkın tekrar iç savaş yıllarına dönmek istemeyişidir. Bu yüzden, Tacikler Rahman'dan şikâyetçi olsalar dahi istikrarın devam etmesi için onu desteklemektedirler. Rahman, ülkede barışın sembolü ve kahramanı konumundadır. Tacikler onun gitmesiyle şartların daha kötü bir hâle geleceğinden endişelenmektedirler. Bunun aksini düşünenler ise, HT ve ÖİH'ye yönelmektedirler. Tacik hükümeti, görünürde bu örgütlere yönelik tutuklamalara hız vermiştir. Çünkü Rahman, 1999'da Batken'deki ÖİH militanlarının Tacikistan'a geçişlerine onay vermiş ve bir çok defa Namangani'yi ülkede misafir etmiştir. Rahman tarafından muhalefete parlamento içerisinde yüzde 30 pay verilmiştir. Bu sayede, muhalif hareketler silik bir konuma taşınmış oldu ve Rahman ise, halk nazarında demokratik bir başkan olarak görüldü. Ülkede düzenlenen tüm seçimler, demokrasinin sözde kaldığını ortaya çıkarmıştır. Tacikistan'daki idari sorunlar, akraba kayırmacılığına (nepotizm) dayalı yönetim yapısı, radikal İslami hareketlere kuvvet kazandırmıştır. Bunun dışında, bu hareketleri Tacikistan'a yönelten önemli bir husus nüfusun yüzde 70'inin kırsal bölgelerde yaşamasıdır. Bu nüfus, 5.600.000 kişiye tekabül etmektedir. Bunun içerisinde 3.000.000 insan fakir ve yaklaşık olarak 1.000.000 kişi açlık sınırında hayat sürmektedir. Diğer yandan, ülkede şehir merkezlerinde yaşayanların 2.200.000 olduğu hesaplanmıştır. Böylelikle, burada yaklaşık olarak 1.000.000 kişinin fakir (yani şehirli nüfusun yarısı) ve 200.000 insanın açlık sınırında olduğu tespit edilmektedir (bkz. Grafik 7 ve 8). Tablo 7'ye göre, fakirliğin en yüksek olarak ülkenin kuzey bölgelerinde

yaşandığı dikkate alınırsa, radikal akımların buralarda yoğunlaştığı meydana çıkmaktadır. Taciklerin geleceği için önem arz eden projeler yolsuzluklara sahne olmuştur. İşin en hazin kısmı, devlet yöneticilerinin bu olaylarda başrol oynamış olmasıdır. Bu işin ceremesini çekenler ise fakir halktır. Toplum adalet, eğitim, sağlık ve güvenlik alanlarında ihtiyaçlarını karşılamak istediğinde karşısına rüşvet engeli çıkmaktadır. Bu alanlarda hizmet veren kurumların ortalama olarak yüzde 81,75'inde yolsuzluk yapılmaktadır. (bkz. Grafik 9) Tacikistan'da her üç kişiden biri yolsuzluğa başvurmaktadır. Hatlan bölgesinde 2007'de yüzde 18 olan uyuşturucu bağımlısının iki yıl içinde yüzde 34,5'a yükselmiş olması dikkat çekicidir. Yani 2.500.000 kişinin yaşadığı bu bölgede 25.000 kişi uyuşturucu bağımlısıdır. Bu dramatik gelişme, ÖİH'nin bu bölgede işini kolaylaştırmıştır. Uyuşturucu ve silah üretimindeki artışta ABD'nin oynadığı rol, Taliban öncesi ve sonrası incelenerek açıklanmıştır. Bu ticaret içinde ABD, Panj bölgesinde inşa etmiş olduğu köprüler ile ÖİH militanlarına bir anlamda yardım sağlamıştır. Ayrıca, ÇHC ve Rusya'nın uyuşturucu ve silah ticaretinde pay sahibi olması ve Tacik askerlerin bu duruma seyirci kalması ülkedeki çaresizliği göstermiştir. Rahman'ın aracında uyuşturucu yakalanmış olması, devlet yetkililerinin bu ticaretteki rolünü ortaya koymuştur. Rusya'daki Tacik kaçakçılar uyuşturucu ticaretinde ÖİH ile işbirliği içindedir. Tacikistan'ın yurt dışına yüksek oranda işçi göndermesi karşısında ülkede nüfus artmaya devam etmektedir. Bu durum, ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, ailesinden ayrı olan işçiler devlete düşman olmuş ve muhalif örgütlere destek vermişlerdir. Tacikistan'da sosyal ve kültürel yapının burada bir İslami devlet kurmaya uygun olmadığı anlaşılmıştır. Halkın böyle bir arayışa yeltenmesi, içerisinde bulunduğu zor şartlardan kaynaklanmıştır. Bu konunun diğer bir yönü; bazı üyelerin çocuk yaşta kaçırılarak ve gönülsüz olarak örgüte kazandırılmış olmasıdır. ÖİH, kötü koşullarda yaşayan halk için para ve şöhret kazanma imkânı sunmuştur. Üstelik üyeler ölseler bile şehit olacaklarına inandırılmışlardır. Tacikistan'da farklı etnik grupların örgüt çatısı altında buluşması, din kardeşliğinin bir sonucu olarak gözükmektedir. Özbekler ve Tacikler arasında çatışmaların oluşması ise, örgütlerin gelişimine zarar verecektir. Fakat, bu durum anlaşıldığı üzere sadece hükümetler arasında kalmıştır. Özbekistan ve Tacikistan hükümetlerinin bu etnik gruplara yönelik dışlayıcı tavrı, ortak düşman meydana getirmiş ve onların kardeşlik duygularını

kuvvetlendirmiştir. Özbekler ve Tacikler arasında bir silahlı çatışmaya rastlanmamıştır. Ancak, Özbeklerin Kırgızlarla 2010 yılında böyle bir olay yaşaması, etnik çatışmaların Tacikistan sınır güvenliği için ne denli tehdit meydana getirdiğini belli etmiştir. Bu noktada, Afganistan faktörü ülke geleceğinde önem kazanmıştır. ABD'nin Tacikistan'da ekonomiyi toparlama amacı gütmediği, sağlamış olduğu yardımlara genel olarak bakıldığında (bkz. Grafik 12) anlaşılmıştır. Diğer yandan Rusya ve ÇHC, daha çok yatırım politikaları doğrultusunda Tacikistan'a yönelmişlerdir. Bu ülkeler, uyguladıkları yatırımlarla Tacikistan'ı adeta esir almışlardır. Tacikistan'da gelişen terörist faaliyetlerin Rusya'ya ulaşmasından çekinen Rus hükümeti, sınır bölgelerinin denetimini yetersiz olan Tacik güçlerine bırakmıştır. ÇHC'ye verilen toprak tavizleriyse Tacik hükümetinin teslimiyetçi hâlini ortaya koymuştur. Üstelik iki ülke arasında sınır direklerinin kaldırılmış olması, radikal İslami örgütlerin işine yaramış ve kaçak bavul ticareti artmıştır. Afganistan'ın Tahar ve Pakistan'ın Veziristan bölgesi, ÖİH'nin Tacikistan'dan sonra yuvalandığı yerlerdir. Hindistan, yetiştirdiği mollalar aracılığıyla genç Taciklerin radikal akımlara yönelmesinde önemli pay sahibi olmuştur. Hükümet tarafından tam bir denetimin sağlanamadığı Tacikistan'da, bu ülkelerden gelen dini mollalar halkı eğitmişlerdir. Tacikistan'da yerel yönetimler 50 farklı bölgeye ayrılmış ve toplum 286 cemaat ve 32 kabileye bölünmüştür (bkz. Tablo 1). Bu durum, ülkede cemaatlerin gücünün ve halkın farklılıklarının derecesini göstermiştir. İYDP, demokratik arayışa yönelerek radikal kesimin desteğini kaybetmiştir. Lakin, ülkede bir kişinin beş yüz defanın üzerinde oy kullanması, seçim bürolarının dış müdahaleye maruz bırakılması ve partiye karşı saldırıların düzenlenmesi gibi nedenler İYDP'nin seçimlerde başarılı olma şansını azaltmaktadır. İYDP, iç savaştan sonra radikal İslami hareketlere karşı tutum belirlemiş olsa da halk nazarında inandırıcılığını kaybetmiştir. Çünkü bu parti, her zaman ülkede çatışmaların sorumlusu olarak görülmüştür. İYDP, yasaklamalardan dolayı mecliste iki sandalyeden fazla milletvekilliği kazanamamıştır. Sonuç olarak, yukarıdaki bilgilerin ışığında Tacikistan'ın iç ve dış faktörlerinin radikal İslam'ın gelişmesini ve tırmanışını tetiklediği görülmektedir. Bu ortamda HT ve ÖİH şüphesiz aradığı konuma ulaşabilmiştir. Ancak, terörizmden uzak duran HT'nin Arap ülkeleri benzeri bir devrimi Tacikistan'da tek başına gerçekleştirme ihtimali düşüktür. Bu durum göz önüne alındığında ÖİH, terör yöntemleriyle Tacikistan'da bir Arap Baharı etkisi

yapabilir mi? 2013 yılına kadar bu örgütün Tacik hükümetini yıkma girişimleri, dar bölgede rejimi sarsmaya yetmemiştir. ÖİH'nin bu faaliyetleri hükümetin istikrarını arttırmaya yaramıştır. Lakin, ilerleyen dönemlerde daha önce olduğu gibi iç ve dış faktörlerin sonucunda bölgesel uzlaşmazlıkların oluşması, ÖİH'ye yeni fırsatlar tanıyabilir. Her ne kadar bu durum, yapay bir gündem oluşturmasa da yapılan eylemlerin bir darbe niteliğinde görülmesi ve uluslararası medya tarafından abartılması Tacik hükümetinin işine yaramaktadır. Ayrıca bu satırların yazarının bizzat görüştüğü iki Özbek vatandaşı tarafından Yoldaş'ın hayatta olduğu ve Pakistan'da saklandığı iddia edilmiştir. Bunun aksi olsa dahi yeni liderler üretmeyi başarabilen ÖİH, Tacikistan'da faaliyetlerini arttırabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Arı, T. ; Efegil E. vd. (Ekim 2010). ‘‘Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine’’ , MKM Yayıncılık, Bursa.

Asadullaev, I.K. (2004). ‘‘Tajikistan Parlimentary Elections 2000 Part II’’, *Cimera,* Dushanbe.

Aydın, A.Y. (Kış 2011). ‘‘Tebliğ Cemaati’ni Biliyormusunuz?’’, *İstisna Dergisi,* Sayı: 2, Yıl: 1, (yy).

Aydın M. ; S. Baycaun, (2002). *Küresel Politikada Orta Asya,* (der.) Mustafa Aydın, Avrasya Üçlemesi I, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.

Abduvakhitov, A. (2003). ‘‘Uzbekistan: Center of Confrontation Between Traditional and Extremist Islam in Central Asia’’, *The Nixon Center,* USA.

Aliev, H. (1997). ‘‘Forming of Political System of Tajikistan: Political and Juridical Aspects’’, *Democratic Institutions NATO Fellowship Program*, (yy).

Alkan, H. (Temmuz 2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, USAK Yayınları, Ankara.

Alvi, F. (2009). ‘‘The Significant Role of Sufism in Central Asia’’, *Oriental College Magazine,*Volume: 84, No:3, (yy).

Akçura, Y. (2008). *Türkçülüğün Tarihi,* (çev.) Sadık Perinçek, 3.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Ahrari, M. E. (January 1996). ‘‘New Great Game in Central Asia’’*, Mc Nair Paper INSS*, No:47, Switzerland.

Abbas, T. (2007). *Islamic Political Radicalism: A European Perspective*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Andican, A. (2005). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul.

Akyol, A. (2012). *Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler/1991-2010*, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Akçalı, P. ; Efegil, E. (2003). *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları-Kimlik İslam Milliyet ve Etnisite,* Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Abdullaev, K. ; Barnes, C. (2001). ‘‘Politics of Compromise-The Tajikistan Peace Process’’, *Conciliation Resources Accord*, London.

Abazov, R. (1998). ‘‘Political Islam in Central Asia: Leaving Political Scene or Gathering Momentum’’, *International Journal of Central Asian Studies*, Vol:3, Korea.

Baran, Z. ; Star S. F. vd. (July 2006). ‘‘Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus: Implications for the EU’’, *Silk Road Paper,* USA.

Baran, Z. (December 2004). ‘‘Hizb-ut Tahrir Islam's Political Insurgency’’, *The Nixon Center*, Washington.

Blanchard, C. M. (24 January 2008), ‘‘The Islamic Traditions of Wahhabism and Salafiyya’’, *Congressional Research Service (CRS) Report for Congres*s, No: Rs21695, USA.

Bodur, H. E. (ty.). ‘‘Orta Asya’da Militan İslamcı Hareketler ve Vahhabilik’’, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı:2, (yy.).

----------, ‘‘Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör’’, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Kahramanmaraş.

Benard, C. (2003). ‘‘Civil Democratic Islam: Partners, Resources and Strategies’’, *Rand Corperation,* USA.

Bleuer, C. (September 2012). ‘‘Perceptions Of The Afghanistan Threat In Tajikistan’’, *IREX The Australian National University*, Australia.

----------, (February 2012). ‘‘Instability Tajikistan? The Islamic Movement of Uzbekistan and Tajikistan Factor’’, *Central Asia Security Policy Brief,* No:12, Bishkek.

Berman, E. (September 2003). ‘‘Hamas, Taliban and The Jewish Underground: An Economist’s View of Radical Religious Militias’’*, National Bureau Economic Research Working Paper Series,* No:10004, Cambridge.

Baschieri A. ; Falkingham J. (January 2007). ‘‘Child Poverty in Tajikistan’’, *United Nations Children Fund/University of Southampton*, Dushanbe.

Bowyer, A. C. (Mayıs 2008). ‘‘Islamic Movements and Democracy in Central Asia: Integration or Isolation?’’ *International Foundation For Electoral System*, Washington.

Burnashev, R. (Spring 2007). ‘‘Terrorist Routes in Central Asia: Trafficking Drugs, Humans and Weapons’’, *Connections*, Volume: VI, No: 1, (yy.).

Bergne, P. (2007). *The Birth of Tajikistan: National Identity and the Origins of the Republic*, (ed.) Carrol & Grafa, I.B. Tauris, London.

Canikli İ. (2006). ‘‘Siyasi Kültürde Saltanata Dayanak Kabul Edilen Rivayet Üzerine Bir Değerlendirme’’, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Volume: VI, Samsun.

Cemaleddin, S. A. (ty.). *İslam'da İdari Siyaset*, çev. Kabakçı ve Bayraktar, Hira Yayınları, İstanbul.

Chaudet, D. (December 2008). ‘‘Islamist Terrorism In Greater Central Asia: The Al Qaedaization of Uzbek Jihadism’’, *Institut Français Des Relations Internationales Russie Nei Vissions Center,* Russia.

Çelik, M. (1989). *Dar'ul Harb Fıkhı*, 3. Baskı, Ölçü, İstanbul.

Çağrı, E. (2010). *Türk Dış Politikası,* (ed.) Baskın Oran, Cilt:2, İletişim, İstanbul.

Çeşmeli, İ. (2007). ‘‘Sogdlularda Sosyo-Kültürel Yapı ve Sanat (5. 8. Yüzyıllar)’’, *Mimarlık ve Dekorasyon*, No:161, İstanbul.

Cornell, E. S. (2005). ‘‘Narcotics, Radicalism and Armed Conflict In Central Asia:The Islamic Movement of Uzbekistan’’, *Routledge,* Sweeden.

Crosston, M. (September 2007). ‘‘The Hizb Al Tahrir In Central Asia: How America Misreads Islamist Threats’’, *Middle East Review of International Affairs*, Israel.

Clark, S. L. (September 2003). US Bases In Central Asia, *Institute Defense Analyses,* No: 2907, Virginia USA.

Devlet, N. (Haziran 2011). *Millet ile Sovyet Arasında*, Başlık, İstanbul.

Demirtepe, T. (2006). ‘‘6 Kasım 2006 Tacikistan Başkanlık Seçimleri’’, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu/Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları,* Cilt:1, Sayı:2, Ankara.

---------- ; Çolakoğlu, S. (2008). *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası,* (der.) Turgut Demirtepe, USAK Yayınları, Ankara.

Demirel, E. (Kasım 2006). *Dünya'da Terör*, 5.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

D'Encausse, H. C. (14 Nisan 2009). *Islam and the Russian Empire: Reform and Revolution in Central Asia*, (çev.) Quintin Hoare, I.B. Tauris, New York.

Dickens, M. (2010). ''The Uzbeks'', *Oxuscom The Uzbeks Introduction History,* No:1, (yy).

Dorian, J. P. ; Wigtorz B. H. (May 1997). ''China and Central Asia's Volatile Mix:Energy, Trade and Ethnic Relations'', *East-West Center*, No: 31, USA.

Eddings, R. (Spring 2003). ''Coping with Indipendence: Expanding Factors of Conflict in the Ferghana Valley'', *Indiana University,* No: 673*,* USA.

Es-Sâdık, A. (2011). ''Hizbullah Hakkındaki Gerçeği Biliyor Musunuz?'', (çev.) Mehmet Yılmaz, *Sadakat Kitabevi,* Seri:2, İstanbul.

Eyüboğlu*,* İ. Z. (1993). *Bütün Yönleriyle Tasavvuf-Tarikatlar-Mezhepler Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, B. (2006). ''Orta Asya'da Yasa Dışı Uyuşturucu Ticareti ve Kullanımı'', *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Cilt:1, No:1, Ankara.

Eurasian Development Bank, (24 April 2008). ''Water and Energy Resources in Central Asia: Utilization and Development Issues'', *Industry Report,* Almatı.

Erler, Ö. (2007). ‘‘Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Devletlerinde Milliyetçilik*’’*, *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Stratejik Öngörü*, Sayı:11, İstanbul.

Erkilet A. ; Aktay Y. vd. (2005). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, İletişim, 2.Baskı, İstanbul.

Ekrem, E. (2011). ‘‘Çin’in Orta Asya Politikaları’’, (ed.) Murat Yılmaz, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları,* No: 04, Ankara.

Efe F. (2002). ‘‘Cemaati Tebliğ Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler’’, *İslam Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 8, İstanbul.

Falkenburg, L. (July-August 2013). ‘‘Trafficking Terror Through Tajikistan’’, *Military Review New York University’s Center Global Affairs*, USA.

Fumagalli, M. (June 2007). ‘‘Tajikistan and the EU-From Post Conflict Recostruction To Critical Engagement’’, *The Centre For European Policy Studies,* No:130, Brussels/Belgium.

Fredholm M. (2006). ‘‘Islamic Extremism as a Political Force’’, *Asian Cultures and Modernity Research Report*, No:12, Stockholm.

----------, (25 August 2010). ‘‘From The Ferghana Valley To Waziristan And Beyond’’, *Islam, Islamism and Politics in Eurasia Report*, No:22, MontereyUSA.

----------, (2003). ‘‘Uzbekistan and the Threat From Islamic Extremism’’, *Conflict Studies Research Center,* No:39, UK.

Fregner, B. G. ; Zürcher, E. J. (2004). *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20.yüzyılda Milliyetçilik Etnisite ve Emek,* İletişim, İstanbul.

Fuller, G. E. (Nisan 2004). *Siyasal İslam'ın Geleceği*, çev. Mustafa Acar, TİMAŞ, İstanbul.

Ghufranov, D. (July 2012). ''10 Influential Personality of Tajikistan's Elections 2013'', (çev.) eTajikistan, *European Liver Intestine Transplant Association*, United Kingdom.

Godement F. ; Doyon J. vd. (2011). ''The New Great Game in Central Asia'', *China Analysis of Asia Centre*, London.

Görgün, H. (2001). ''Kitabiyat'', *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı:5, İstanbul.

Gleason, G. (2001). ''Why Russia is in Tajikistan'', *Comperative Strategy*, New Mexico.

Gibb, H.A.R. (2005). *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, Çağlar Yayınları, Ankara.

Gümüş, B. (2010). ''Diyanet İşleri Bakanlığı'nın Orta Asya Faaliyetleri'', *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* Cilt:2, Sayı:1, Edirne.

----------, (2013). *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu*, (ed.) Fahri Türk, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Günay, B. (2009). ''Orta Asya'da Arayış Sosyal Gen ve Yeni Modeller'', *Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi*, İstanbul.

Güler, H. (1994). *Orta Asya'da İslam'ın Yeniden Doğuşu*, Türkiye Diyanet Vakfı, II. Basım, Ankara.

Human Rights In China, (March 2011). ''Counter Terrorism And Human Rights: The Impact Of The Shangai Cooperation Organization'', *A Human Rights In China Whitepaper*, Hong Kong/New York.

Human Rights Watch, (October 1994). ‘‘Human Rights in Tajikistan On The Eve of Presidential Elections’’, *Human Rights Watch,* Vol: 3, No: 6, Helsinki.

Hasgüler, M. ; Uludağ, M. B. (Ekim 2009). *Üçüncü Dünya Yolunda Rusya ve Orta Asya,* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 41, İstanbul.

Haghayeghi, M. (1996). *Islam and Politics in Central Asia*, Palgrave Macmillan, USA.

Hayyam O. ; Fitzgerald, E. (1915). ‘‘Sufism’’, (ed.) Carl Henrik Andreas Bjerregaard, *The Sufi Publishing Society Ltd,* London.

Humeyni, İ. (1991). *İslam’da Devlet*, Objektif, İstanbul.

Heathershaw J. (March 2011). ‘‘Islamic Political Violence in Tajikistan’’, Ethnologics Papers, No:8, United Kingdom.

International Monetary Fund, (February 2012). ‘‘Republic of Tajikistan: Poverty Reduction Strategy Paper-Progress Report’’, *International Monetary Fund Country Report*, No:12/33, Washington.

International Crisis Group, (12 February 2009), ‘‘Tajikistan: On The Road Failure’’, *Crisis Group Asia Report,* No:162, Osh/Brussels.

----------, (Haziran 2003). ‘‘Radical Islam in Central Asia: Responding to Hizb-ut-Tahrir*’’*, No:58, Osh/Brussels.

----------, (22 Aralık 2003). ‘‘Is Radical Islam Inevitable In Central Asia? Priorite*r*ies for Engagement’’, *Crisis Group Asia Report*, No:72, Osh/Brussels.

----------, (8 February 2005). ‘‘The Curse of Cotton Central Asia’s Destructive Monoculture’’, *Crisis Group Asia Report,* No: 93, Belgium.

----------, (24 December 2001). ‘‘Tajikistan: An Uncertain Peace ’’, *Crisis Group Asia Report,* No:30, Osh/Brussels.

Isacson, A. ; Ball, N. (ty.). ‘‘US Military And Police Assistance To Poorly Performing States’’, *United States Military And Police Assistance,* No:13, USA.

International Labour Organization, (2010). ‘‘Migration and Development In Tajikistan Emigration Return And Diaspora’’, *International Labour Organization Report,*Moscow.

International Labour Rights Forum, (August 2007). ‘‘Labour Conditions in the Tajikistan Cotton Industry’’, *International Labour Rights Forum Research Report*,USA.

İsmail, S. (August 2006). *Rethinking Islamist Politics: Culture The State and Islamism*, I. B. Tauris, London.

İşcan, M. Z. (2006). *Selefilik*, Kitap, İstanbul.

Jansen, J.J.G. (1997). *The Dual Nature of Islamic Fundamentalism*, Hurst Company, London.

Jonson, L. (2006). *Tajikistan in the New Central Asia, Geopolitics, Great Rivalry and Radical Islam*, I.B.Tauris, London.

Jean I. ; Mullojanov P. (December 2008). ‘‘Conflict and Peacebuilding in Tajikistan’’, *Collaborative Learning Projects,* USA.

Kafkasyalı, M. S. vd. (2012). *‘‘*Orta Asya’da İslam: Temsilden Fobiye’’, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Cilt:3, No:12, Ankara-Türkistan.

---------- ; Tacibayev, R. (Yaz 2012). ‘‘Tacikistan: Kurgusal Kuruluştan Kurgusal Politikalara’’, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XII, No: 1, İzmir.

Kurt, H. (1998). *Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği),* Fecr Yayınevi, Ankara.

Kanlıdere, A. (ed.) vd. (Ağustos 2011). *Orta Asya Türk Tarihi,* Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2288, Eskişehir.

Kona, G. G. (Eylül 2004). *Orta Doğu-Orta Asya ve Kesişen Yollar, IQ Kültür Sanat*, 2.Baskı, İstanbul.

Kirman, M. A. (2008). ''Sekülerleşme Perspektifinden Dini ve Seküler Fundamentalizmler'', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1/2, Ordu.

Karpat K. (2001). *İslam'ın Siyasallaşması*, 4.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Karaman H. ; Özbek A. (2008). *Kuran'ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Karagiannis, E. ; McCauley, C. (2006). "Hizb ut-Tahrir al-Islami: Evaluating the Threat Posed by a Radical Islamic Group That Remains Nonviolent", *Taylor & Francis Terrorism and Political Violence,* No*:*18, United Kingdom.

Kutub, S. (1968). *Fizılal-il Kur'an-Kur'an'ın Gölgesinde*, (çev.) M. Emin Saraç, 3. Baskı, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

Kırımlı, H. (Ekim 2004). *İsmail Bey Gaspıralı İçin*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Genel Merkezi Yayınları, No: 9, Ankara.

Khalid, A. (Ocak 2011), *Komünizm'den Sonra İslam (Orta Asya'da Din ve Politika)*, (çev.) Aslıhan Tekyıldız, Sitare Yayınları, İstanbul.

Komil, K. ; Alonso, A. (Mayıs 2008). ‘‘Sacred Places and Folk Islam in Central Asia’’, *The Research Unit on International Security and Cooperation Discussion Papers,* No:17, Zurich.

Köprülüzade, M. F. (Bahar 1996). ‘‘Türk Moğol Şamanizm’inin Tasavvufi İslam Tarikatları Üzerindeki Etkisi’’, (çev.) Ferhat Tamir, *Bilig Dergisi*, Sayı:1, Kazakistan.

Kurt, İ. ; Tüz S. A. (Mart 2003). ‘‘XXI. Yüzyıl İslam Dünyası ve Türkiye’’, *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, Sayı:41, İstanbul.

Köstem, S. (Temmuz 2010). ‘‘Orta Asya ve Kafkaslarda Militan İslam: El Kaide Etkisi’’, *Orta Doğu Etütleri*, Cilt: 2 Sayı: 3, Ankara.

Kurbanova, M. (23 February 2011). ‘‘Cooperation’’, *United Nations Development Programme,* No:17, New York.

Kassenova, N. (January 2009). ‘‘China As An Emerging Donor in Tajikistan and wKyrgyzstan’’, *Institut Français Des Relations Internationales Russie Nei Vissions*, No:36, Paris.

Kamalov, İ. (2011). ‘‘Rusya’nın Orta Asya Politikaları’’, *Ahmet Yesevi Üniversitesi*, No:2, Ankara.

Latypov, A. (2011). ‘‘Drug Crimes and the Narcotics Market in Tajikistan’’, *Eurasian Harm Reduction Network,* Lithuania.

Liebig G. (8 October 1993). ‘‘Tajikistan Civil War Shows Folly Of Geopolitics’’, *Executive Intelligence Review Strategic Studies*, Washington.

Lewis, B. (1993). *İslam’ın Siyasal Söylemi*, (çev.) Ünsal Oskay, Düşün-Cep, İstanbul.

Linke P. ; Naumkin, V. (ty). ‘‘The Years That Changed Central Asia’’, *The Center for Strategic & Political Studies*, Moscow Russia.

Library Congress, (January 2007). ‘‘Country Profile: Tajikistan’’, *Federal Research Division,* USA.

Lings, M. (1975). *What is Sufism?*, University of California Press, USA.

Lerman, Z. ; Sedik, D. (October 2008). ‘‘The Economic Effects of Land Reform in Tajikistan’’, *Food And Agriculture Organization Of The United Nations,* No: 1, Rome.

Meal Heyeti, (2001). *Kuran’ı Kerim Muhtasar Meali*, Hayrat Neşriyat, İstanbul.

Matveeva, A. (July 2009). ‘‘Tajikistan: Stability First’’, *Taiwan Journal of Democracy,*Volume: 5, No:1, London.

----------, (March 2009). ‘‘The Perils of Emerging Statehood: Civil War and State Reconstruction in Tajikistan’’, *Crisis States Research Centre,* Vol:2, No:46, London.

----------, (ty). ‘‘Tajikistan’’, Free Universitat Berlin, *External Democracy Promotion In Post Conflict Zones: Evidence From Case Studies*, Ottowa and Berlin.

----------, (2004). ‘‘Tajikistan: Evolution of The Security Sector And The War On Terror’’, *United Nations Development Programme,* Dushanbe.

McNeal, D. L. (17 December 2001). ‘‘China Relations With Central Asian States And Problems With Terrorism’’, *Congressional Research Service Report*, No:RL31213,USA.

Mevdudi ; Kutub S. (1980). *İslam’da Cihad*, (çev.) Akif Nuri, 6. Baskı, Çağrı, İstanbul.

Monteil, V. (1992). *Sovyet Müslümanları*, (çev.) Mete Çamdereli, Pınar Yayınları, No:59, İstanbul.

Mcglinchey, E. (June 2005). ‘‘Autocrats, Islamist and the Rise of Radicalism in Central Asia’’, *Current History,* Monterey USA.

Monjazeb, A. (11 June 2004). ‘‘The Causes of the Tajikistan Civil War: Regionalism and the Soviet Legacy’’, *Hist 498*, USA.

Mamadazimov, A. ; Kuvatura, A. (November 2011). ‘‘Political Party Regulations and Women’s Participation in Political Life in Tajikistan’’*, National Association of Political Scientist of Tajikistan, OSCE*, Dushanbe.

NATO, (2011). ‘‘Partners In Central Asia’’, *NATO Public Diplomacy Division,* Brussels/Belgium.

Nebhani, Y. (ty.). *Şevâhidü’l-Hak’dan Vehhabilere Cevaplar,* Fazilet Neşriyat, İstanbul.

----------, (2005). *Radical Islam in Central Asia Between Pen and Rifle*, Rowman & Little Field Publishers, USA.

Nichol, J. (25 September 2013). ‘‘Tajikistan Recent Developments and US. Interest’’, *Congressional Research Service*, Washington.

Nogayeva A. (2011). *Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, USAK Yayınları, Ankara.

Novovic, T. (May 2011). ‘‘Tajikistan-Local Governance and Decentralization’’, *United Nations Development Programme,* Bratislava.

Olimova, S. ; Olimov, M. (2001). ‘‘The Islamic Renaissance Party’’, *Accord Consiliation Resources,* No:10, London.

----------, (March 2013). ‘‘The Withdrawal of NATO Forces From Afghanistan: Consequences For Tajikistan’’, *The George Washington University Central Asia Program*, No:6, USA.

---------- ; Toliphov, F. (26 March 2011). ‘‘Islamic Revival in Central Asia-The Cases of Tajikistan and Uzbekistan’’, (ed.) Carmen Claudin, *Barcelona Centre for International Affairs*, Spain.

Olcott, B. M. (2007). *The Roots of Radical Islam in Central Asia,* Carnegie Papers, Number: 77, Washington.

----------, (May 2007). ‘‘Sufism in Central Asia: A Force for Moderation or a Cause of Politicization’’, *Carnegie Papers,* No:84, Washington DC, USA.

----------, (March 2007). ‘‘A Face of Islam: Muhammad Sodiq - Muhammad Yousuf, *Carnegie Papers*, No: 82, Washington.

Organization For Security Co-Operation In Europe, (17May2000), ‘‘The Republic Of Tajikistan Elections Of Parliament 2000’’, *OSCE*, Warsaw.

----------, (31 May 2005). ‘‘Republic Of Tajikistan Parliamentary Elections 2005’’, *OSCE*, Warsaw.

----------, (18 April 2007). ‘‘Republic Of Tajikistan Presidential Elections 6 November 2006’’, *OSCE*, Warsaw.

----------, (6 July 2010). ‘‘Republic Of Tajikistan Parliamentary Elections 2010’’, *OSCE*, Warsaw.

----------, (27 February 2000). ‘‘Joint Election Observation Mission To Tajikistan’’, *OSCE*, Warsaw.

----------, (2013). ‘‘Republic Of Tajikistan-Presidential Election 6 November 2013’’, *OSCE,* Dushanbe.

Oxford Analytica Daily Brief, (8 December 2005). ‘‘Tajikistan Drug Problems Set to Increase’’, *Oxford Analytica,* United Kingdom.

Orth, M. (1 March 2002). ‘‘Afganistan’s Deadly Habit’’, *Vanity Fair*, USA.

Program for Cultural and Conflict Studies, (July 2009). ‘‘Central Asia Executive Summaries-Tajikistan Country Profile’’, *Department of National Security Affairs-Naval Postgraduate School*, No:3, Monterey.

Paşa, Ş. (2010). ‘‘Tacikistan’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt: 39*,* İstanbul.

Paoli L. ; Rabkov I. vd. (Fall 2007). ‘‘Tajikistan: The Rise of A Narco State’’, *Journal of Drug Issues,* USA.

Pickup, F. (November 2003). ‘‘The Impact of Transition and The Afghanistan Crisis On Employment and Decent Work Concerns in Krygzstan, Tajikistan and Uzbekistan’’, *International Labour Office,* Working Paper No: 13, Geneva.

Peyrouse, S. (September 2012). ‘‘Drug Traffic in Central Asia’’, *Ponars Eurasia Policy,* George Washington University, No: 218, USA.

---------- , (September 2007). ‘‘Chinese-Central Asia Rapprochement’’, *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, Sweden.

Purtaş, F. (2006). ‘‘Avrasya’daki Yeni Büyük Oyun Bağlamında Hindistan’ın Orta Asya Politikası’’, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Cilt:1, Sayı:2, Ankara.

Patrick, S. (2010). *What is Islam*, Barnabasfund,USA.

Ruder, D. J. (May 2006). ‘‘The Long War In Central Asia: Hizb-ut Tahrir’s Caliphate’’, *School Of Advanced Military Studies*, AY 05-06, Kansas USA.

Rashid, A. (Kasım 2001). *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun,* (çev.) Osman Akınhay, Everest ve Mozaik Yayınları, İstanbul.

----------, (2003). *Jihad The Rise of Militant Islam in Central Asia*, 2. Baskı, Penguin Books, London.

----------, (1996). *Orta Asya’nın Dirilişi: İslam mı Milliyetçilik mi?*, (çev.) Osman Ç. Deniztekin, Cep, İstanbul.

Rashda, A. A. (2011). ‘‘World Almanac of Islamism-Hizb-ut Tahrir’’, *American Foreign Policy Council United State Department’s Country Reports on Terrorizm*, USA.

Rahimov, D. (February 2005). ‘‘Analysis:Tajik Elections Need Support’’, *Thinking-East.Net*., USA.

Roy, O. (Mart 2000). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi,* (çev.) Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.

Roux, J. P. (Şubat 2001). *Orta Asya Tarihi ve Uygarlık*, (çev.) Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Sara, M. H. (ty). *Resurgence of Islam in Central Asia-A Case Study of Uzbekistan,* Research Fellow at the Institute of Strategic Studies, Islamabad.

Stein, M. (May 2011). ‘‘Conflict Over Water Related Resources in Uzbekistan and Tajikistan and Its Impact On Local Security’’, *Foreign Military Studies Office - Joint Reserve Intelligence Center Analyst*, USA.

Save The Children, (May 2009). ‘‘Insight From The Field: Tajikistan’’, *Save The Children Modernizing Foreign Assistance,* US/UK.

Söderblom, J. D. (ty.). ‘‘Central Asia: Terror and Militant Islam’’, *World International Community Expert,* Australia.

Söker, Ç. (2013). ‘‘Hizbullah Terör Örgütü Analizi’’, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi,* No: 214, Ankara.

Süleyman, E. (1985). *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, (çev.) A. Ahmed, İnsan, İstanbul.

Sarıca, M. (1993). Siy*asi Düşünce Tarihi*, Gerçek, İstanbul.

Sultan, G. (2012). ‘‘Türkistan Mücadelesi ve Basmacılar’’, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, No:2-1, (yy.)

Slim, M. R. ; Hodizoda F. (2002). ‘‘Tajikistan: From Civil War To Peacebuilding’’, *Survey*, USA.

Severcan, Ş. (Eylül 2007). ‘‘Günümüz Orta Asya Türk Dünyası ve İslam (Kazakistan-Kırgızistan ve Özbekistan)’’, (ed.) İsmail Hakkı Göksoy, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, No:20, Seri:8, Isparta.

Stein, M. (2013). ‘‘The Goals Of The Islamic Movement Of The Uzbekistan And Its Impact On Central Asia And The United States’’, *Foreign Military Studies Office Publications,* USA.

Stafford, R. (2003). ‘‘Tajikistan: Pol/Mil Informed Questions’’, *National Defense University National War College,* Washington.

Tazmini, G. (2001). ‘‘The Islamic Revival in Central Asia: A Potent Force or Misconception?’’*, Taylor & Francis Central Asian Survey*, No:20-1, United Kingdom.

Tek, A. (2004). ‘‘Resmi-Resmi Olmayan İslam Tartışması-Orta Asya’da Tasavvuf’’, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt:13, Sayı:1, Bursa.

Temizkan, A. (Bahar 2010). “Kuzey Kafkasya’da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat”, *Karadeniz Araştırmaları,* Sayı: 25, Ankara.

Türk, F. (Güz 2009). ‘‘Azerbaycan ve Orta Asya’ da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)’’, *Bilig Dergisi*, Sayı: 51, Kazakistan.

----------, (Mart 2010). ‘‘Kırgızistan’da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Siyasal Hareketler 1989-2008’’, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* No:15, (yy.).

----------, (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Arasındaki İlişkiler Ders Notları*, (Teksir), Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Edirne.

----------, (Nisan 2012). *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

----------, (2013). *Tacikistan’da Siyasal Partiler*, Yayınlanmamış Kitap Metni, Edirne.

----------, (2013). ‘‘Radical Islamic Parties And Movements In Uzbekistan 1990-2012’’, Reality of Politics, No: 4, Torun/Poland.

Türkoğlu, İ. (2010). ‘‘Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’’, *Türkiye Diyanet Vakfı*, Cilt: 39, İstanbul.

Togan, Z. V. (ty.). *Bugünkü Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, Enderun, İstanbul.

Toshmuhammadov, M. (2004). ‘‘Civil War in Tajikistan and Post-Conflict Rehabilitation’’, *Center of Slavic Researchers,* Hokkaido University, Sapporo.

Townsend, J. (2006). ‘‘The Logistics of Opiate Trafficking in Tajikistan, Krygzstan and Kazakhstan’’, *Central Asia Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*, Volume: 4, No: 1, USA.

Transparency International, (2013). ‘‘Transparency International Corruption Perceptions Index 2013’’, *Transparency International*, Berlin/Germany.

Tüylüoğlu, Y. M. (2011). ‘‘The Islamic Movement of Uzbekistan’’, *Middle East Technical University Eurasia Studies*, Ankara.

Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Araştırma Merkezi, (Ocak 2013). ‘‘Dünya’daki Terör Örgütleri-1’’, *Polis Akademisi Başkanlığı*, Seri: 25, Ankara.

United Nations Development Programme, (2010). ‘‘Corruption in Tajikistan’’, *United Nations Development Programme*, Dushanbe/Tajikistan.

----------, (2010). Tajikistan: Investment Opportunities, *United Nations Development Programme,* Dushanbe/Tajikistan.

----------, (2012). ‘‘Country Programme Action Plan The Government Of Tajikistan United Nations Development Programme 2010-2015’’, *United Nations Development Programme, (yy).*

----------, (2010). ‘‘Employment in the Context of Human Development’’, *United Nations Development Programme National Human Development Report 2008-2009*, Dushanbe.

United Nations, (April 2008). ‘‘Illicit Drug Trends in The Russian Federation’’, *United Nations Office and Crime Regional Office for Russia and Belarus*, Russia.

----------, (2003). ‘‘Tajikistan Country Report Towards A Knowledge Based Economy’’, *United Nations Economic Commission For Europe,* New York /Geneva.

Ündücü, C. A. (Ocak 2011). ‘‘Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki’’, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 1, Edirne.

Vakhabov, A. (Ocak 1979). *Sovyetler Birliği’nde İslam*, çev. Sibel Özbudun, Havass, İstanbul.

Wickberg S. ; Hodess R. (4 January 2013). ‘‘Overview of Corruption and Anti-Corruption in Tajikistan’’, *Transparency International*, No: 356, Berlin.

Walker L. ; Drobizheva L. vd. (1996). *Ethnic Conflict In The Post-Soviet World,* M.E. Sharpe Case Studies and Analysis*,* New York.

Wimbush, S. E. (1988). *Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*, Yeni Forum Yayınları, No: 5, Ankara.

Yalçınkaya, A. (1997). *Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Türkistan (1856'dan Günümüze),* TİMAŞ Yayınları, İstanbul.

Yörükan, Y. Z. (1953). ‘‘Vahhabilik’’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Ankara.

Yılmaz, İ. (2009). ‘‘An Islamist Party: The Tajik Case’’, *Uluslararası Hukuk ve Politika,* Cilt: 5, Sayı: 18, Ankara.

Yazıcı N. (1992). ‘‘İlk Türk İslam Devletleri Tarihi’’, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, No: 192, Ankara.

Zhuangzi, S. (2007). ‘‘The Relationship Between China and Central Asia’’, *Slavic Research Center Hokudai University*, No:16, Japan.

Tezler

Akşar, K. (2009). ‘‘Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya’da Nüfuz Kazanma Mücadeleleri-Kırgızistan Lale Devrimi’’, (*Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*), Edirne.

Atalı, E. (2002). *1905 Rus Devrimi İle 1908 Jön Türk Devrimi’nin Karşılaştırmalı İncelemesi*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Bayar, Y. (Aralık 2008). *Rusya’nın Enerji Politikaları*, (Yeditepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Bulut, E. (Haziran 2008). *Din Temelli Terör*, (Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Sivas.

Cansever, T. (Şubat 2007). *Radikal İslami Söylemlerde Kullanılan Kavramların Kur’an’da İfade Ettiği Anlamlar* (Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş.

Gökçe, F. (2010). ‘‘İslam İrfan Geleneğinde Hadis Yorumu’’, *(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Doktora Tezi)*, Ankara.

Kang, D. (2010). *Orta Asya'da Radikal İslam Hareketi ve Terörizm,* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi)*,* Ankara.

Khamidov, S. (2007). ‘‘Tacikistan'da Sivil Toplum Örgütleri'nin Teşekkülü Ve Gelişimi’’, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,* Ankara.

Saraç, E. (2008). ‘‘Rus Dış Politikasını Şekillendiren Temel Dinamikler Çerçevesinde Rusya Federasyonu ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Türkistan) İlişkileri (1991-1999)’’, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Isparta.

Sayın, Y. (2010). *Din ve Uluslararası İlişkiler: İslam'ın Dış Politika Kuramı*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Shapaotov, S. (June 2004). *The Tajik Civil War:1992-1997*, (Master Thesis for the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University Department of Eurasian Studies), Ankara.

Şahin, M. (2007). *Din-Dış Politika İlişkisi ABD Örneği,* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara.

Telatar, G. (2005). *Orta Asya'da Güvenlik Sorunları, 11 Eylül Sonrası Rusya ABD Rekabeti Ve Bunun Orta Asya Güvenliğine Etkileri,* (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), Bursa.

Yessirkepov, S. (2010). *Çin'in Orta Asya Politikası*, (İstanbul Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Çevrimiçi Kaynaklar

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Tacikistan Ülke Bülteni*, www.deik.org.tr/Contents/FileAction/2913, 21.04.2013.

European Forum, ‘‘Tajikistan’’, Labour 2012, *www.europeanforum.net/uploads/countries/pdf/tajikistan.pdf, 01.02.2013.*

Güner Özkan, *Tacikistan'ın Rogun Projesi Yeni Bir Soygunumu?,* www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1425, 13.02.2012.

International Foundation For Electoral Systems, ‘‘Elections In Tajikistan 6 November 2013’’, *www.IFES.org, 07.11.2013.*

İbrahim Agâh Çubukçu, ‘‘İbâhilik ve Bâtınilik’’, *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1708/18253.pdf, 24.11.2013*.

Küresel Sorunlar Platformu, ‘‘Orta Doğu'da İstikrarsızlık ve El Kaide’’, *http://pgchallenges.org/ortadoguda-istikrarsizlik-ve-el-kaide-2/,24.12.2013*.

Turgut Demirtepe, *Orta Asya'da Radikalizm ve Terör*, *http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=105, 10.08.2012*.

World Food Programme, ‘‘Tajikistan Market Price Report May 2011’’, *http://www.untj.org, 04.07.2013.*

World Food Programme, ‘‘Tajikistan Market Price Report October 2012’’, http://*www.untj.org, 04.07.2013.*

http://www.thenagain.info/webchron/easteurope/octrev.html, 08.12.2011.

http://www.rferl.org/content/tajiks_who_studied_abroad_face_criminal_charges/24301913.html, 29.08.2011.

http://www.eurasianet.org/node/63695, 23.06.2011.

http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/tajikistan/8578550/BBC-reporter-detained-for-membership-of-extreme-Islamic-group.html, 03.09.2011.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7773139.stm, 01.08.2011.

http://www.dilimiz.com/Karsiliklar/R.htm, 01.11.2011.

http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/the-psychology-of-terrorism/,10.12.2011.

http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx, 28.11.2011.

http://www.pserie.psu.edu/,17.09.2011.

http://www.zargan.com/sozluk.asp?Sozcuk=extremist, 22.11.2011.

www.strategic-culture.org/news/2012/10/29/thus-is-the-usa-to-stay-in-afghanistan-forever.html,16.06.2011.

http://www.rferl.org/content/will_tajikistans_islamic_party_see_a_renaissance/24310333.html, 29.08.2011.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7231528.stm, 01.08.2011.

http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1424&fuseaction=topics.event_summary&event_id=30558, 27.06.2011.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1297913.stm, 01.08.2011.

http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/tajikistan/8120123/Tajikistan-calls-students-home-from-Egypt-in-bid-to-prevent-radicalisation.html, 03.09.2011.

www.strategic-culture.org/news/2011/01/18/central-asia-top-10-developments-in-2010.html, 16.06.2011.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1297913.stm, 01.08.2011.

www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/08/100823_tajikistan_jailbreak.shtml, 23.07.2011.

http://thehizbuttahrirwatch.wordpress.com/2010/12/16/central-asias-next-big-threat-2/, 21.06.2011.

http://www.foreignaffairs.com/articles/57806/graham-e-fuller/the-future-of-political-islam, 27.06.2011.

http://www.answers.com/topic/tadaz, 13.02.2012.

http://motherearthtravel.com/tajikistan/economy.htm, 12.02.2012.

http://www.crystalinks.com/shamanism.html, 20.09.2012.

http://www.ihh.org.tr/orta-asya-nin-yalniz-ulkesi-tacikistan/, 23.12.2012.

http://turkish.ruvr.ru/2012_11_21/tajikistan-gsyhnin-yarisi-yurt-disindan/, 22.11.2012.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201032, 22.11.2012.

www.longwarjournal.org/archives/2010/08/islamic_movement_of_1.php, 27.10.2012.

http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/1377.asp, 07.02.2012.

http://www.islah.de/menhec/men00017.pdf., 28.10.2012.

http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0043.htm, 05.10.2012.

http://www.newadvent.org/cathen/13676a.htm, 18.10.2012.

http://www.dinbilim.net/seyidkh.html, 26.03.2012.

http://www.spittoon.org/archives/2337, 22.07.2012.

http://www.answers.com/topic/gorno-badakhshan-autonomous-province, 20.12.2012.

http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN, 09.03.2012.

http://www.hizbuttahrir.org/, 20.09.2012.

http://www.hilafet.com/kitaplar/Islam_Sahsiyeti_Cilt_2/43.htm, 14.02.2012.

http://www.enfal.de/itarih25.htm, 18.02.2012.

http://www.islamawareness.net/CentralAsia/ca_hist1.html, 21.07.2012.

http://www.stamp-collecting-world.com/, 25.07.2012.

http://www.historylearningsite.co.uk/, 09.08.2012.

http://www.funfront.net/hist/europe/coldwar.htm, 09.08.2012.

http://www.nationsonline.org/oneworld/third_world.htm, 27.10.2012.

http://osamortadogu.sitemynet.com/ulus.htm, 28.08.2012.

http://www.islamawareness.net/CentralAsia/ca_hist3.html, 10.08.2012.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6198983.stm, 02.11.2012.

www.bbc.co.uk/religion/religions/islam/subdivisions/sufism_1.shtml, 31.08.2012.

www.diyanet.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaryazdir.asp?id=958,28.10.2012.

http://cecenistan.ihh.org.tr/varolus/muridizm/index.html, 28.10.2012.

http://www.eyup.gov.tr/default_b0.aspx?content=1007, 13.09.2012.

www.c-r.org/accord-article/islamic-renaissance-party, 03.11.2012.

http://cns.miis.edu/archive/wtc01/imu.htm, 01.09.2012.

http://furqon.com/, 01.09.2012.

http://archive.org/details/wazeristaan, 01.09.2012.

www.tayyarari.com/download/armaoglu.doc, 17.11.2012.

http://www.historians.org/perspectives/issues/1999/9905/9905arc2.cfm, 16.09.2012.

www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan/214553/History, 22.11.2012.

www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/HISTORY.html, 22.11.2012.

http://www.strategicoutlook.org/, 11.12.2012.

http://www.strategic-culture.org/news/2012/07/27/fight-in-mountainous-badakhshan.html, 23.12.2012.

www.strategic-culture.org/news/2011/09/28/russias-war-on-drugs.html, 23.12.2012.

www.strategic-culture.org/news/2010/11/29/russian-presence-on-tajik-border.html, 23.12.2012.

www.strategic-culture.org/news/2010/08/31/islamization-of-tajikistan.html, 23.12.2012.

www.strategic-culture.org/news/2011/04/20/washington-strengthens-positions-in-tajikistan.html, 23.12.2012.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201087, 23.12.2012.

http://geography.about.com/library/cia/blctajikistan.htm, 26.11.2012.

http://www.indexmundi.com/tajikistan/geographic_coordinates.htm, 22.11.2012.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296639.stm, 22.10.2012.

http://www.freeworldmaps.net/asia/tajikistan/map.html, 26.11.2012.

http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa, 20.12.2012.

http://www.tajikistan.orexca.com/gorno_badakhshan_region.shtml, 20.12.2012.

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/epr/experts/tajikistan/aarhus_conventio n_workshop/content/rep-tajik/soe2/eng/htm/regions.htm, 22.12.2012.

http://www.globalsecurity.org/military/world/war/tajikistan.htm, 23.12.2012.

http://www.tajikembassytr.org/www/tr/Icerik.ASP?ID=1005, 13.12.2012.

http://maps.nationmaster.com/country/ti/, 26.11.2012.

www.mongabay.com/reference/country_studies/tajikistan/SOCIETY.html, 22.12.2012.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201032, 22.11.2012.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201033, 22.11.2012.

http://turkish.ruvr.ru/2012_11_21/tajikistan-gsyhnin-yarisi-yurt-disindan/, 22.11.2012.

http://www.finca.org/site/c.6fIGIXMFJnJ0H/b.6088577/k.2146/Tajikistan, 18.03.2013.

http://www.stargundem.com/ekonomi/eko-gundem/1260607-tacikistanda-2012de-beklenen-enflasyon-105.html, 06.01.2013.

http://www.indexmundi.com/tajikistan/economy_profile.html, 17.03.2013.

http://fx-rate.net/TJS/USD/, 20.06.2013.

http://tajikistan.orexca.com/wakhan_valley.shtml, 06.01.2013.

http://www.answers.com/topic/salafism, 01.12.2013.

http://www.indexmundi.com/tajikistan/demographics_profile.html, 06.01.2013.

http://www.britannica.com/EBchecked/topic/581047/Tajikistan, 06.01.2013.

https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html,17.03.2013.

http://tarihsitesi.net/islam-tarihi-ve-uygarligi/344-dort-halife-donemi-hazreti-ebubekir-ve-hazreti-omer-devri.pdf, 03.08.2013.

http://i30.tinypic.com/24v6skk.png, 20.07.2013.

http://www.silk-road.com/artl/chrono.shtml, 04.08.2013.

http://www.answers.com/topic/rudaki-district, 01.12.2013.

http://www.themoscowtimes.com/mt_profile/nursultan_nazarbayev/433930.html, 24.11.2013.

http://www.indiana.edu/~afghan/maps.html, 30.01.2013.

http://en.trend.az/regions/casia/tajikistan/2134921.html, 26.10.2013.

http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-05/21/content_16513575.htm, 04.10.2013.

http://www.answers.com/topic/tajikistan, 01.12.2013.

www.encyclopedia.com/topic/Ferghana Valley.aspx, 31.03.2013.

http://countrystudies.us/tajikistan/15.htm, 06.01.2013.

http://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=28, 03.07.2013.

http://tajikistan.orexca.com/fann_mountains.shtml, 06.01.2013.

http://countrystudies.us/tajikistan/14.htm, 06.01.2013.

http://www.visittajikistan.tj/en/regions/rasht.php, 06.01.2013.

http://www.visittajikistan.tj/en/regions/zeravshan.php, 06.01.2013.

http://www.visittajikistan.tj/en/regions/dushanbe.php, 06.01.2013.

http://www.rferl.org/content/Early_Fraud_Allegations_Emerge_In_Tajik_Vote/1970460.html, 01.02.2013.

http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2309_95.htm, 04.05.2013.

http://timelinesdb.com/listevents.php?subjid=117&title=Tajikistan, 20.05.2013..

http://www.haberler.com/haberf.asp?haber=154475, 04.02.2013.

http://www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=8606, 04.02.2013.

http://www.universalnewswires.com/centralasia/viewstory.aspx?id=3154, 03.02.2013.

http://www.rferl.org/content/tajik-election-feature-/25159204.html, 18.11.2013.

http://www.1news.com.tr/dunya/20131114094737078.html, 08.12.2013.

http://www.aljazeera.com/news/asia/2013/11/tajikistan-rakhmon-re-elected-president-20131175383909186.html, 08.12.2013.

http://news.tj/en/news/mirzo-ziyoev-killed-tavildara-one-year-ago, 18.08.2013.

www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/orta-asya-ulkelerinde-en-cok-cami-olan-ulke-tacikistan.html, 20.04.2013.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afet/dv/201/20110 6/20110606_emomalii_rahmon_v_en.pdf, 08.06.2013.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201087, 06.01.2013.

http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=243308, 19.04.2013.

http://www.tajik-gateway.org/index.phtml?lang=en&id=3869, 17.03.2013.

http://www.rferl.org/content/explainer-violence-in-tajikistan-badakhshan-province-a-legacy-of-the-civil-war/24657769.html, 06.01.2013.

http://www.internethaber.com/tacikistan-imamali-rahman-419486h.htm, 21.04.2013.

http://www.answers.com/topic/sangtuda-1-hydroelectric-power-plant, 01.12.2013.

http://www.untj.org/docs/files/principals/, 14.08.2013.

http://www.universalnewswires.com/centralasia/tajikistan/viewstory.aspx?id=10911, 17.08.2013.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1271330.stm, 20.08.2013.

www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=39002, 19.03.2013.

http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/tajikistan/8354903/Tajikistans-president-appoints-football-playing-son-as-drugs-tsar.html, 26.12.2013.

http://haberciniz.biz/tacikistan-ulkede-2012-yilinda-yaklasik-6-ton-uyusturucu-ele-gecirildi-1826305h.htm, 18.08.2013.

http://www.tradingeconomics.com/tajikistan/unemployment-rate, 18.03.2013.

http://www.satrapia.com/news/article/tajik-aluminium-output-falls-116/, 22.04.2013.

http://www.bbc.co.uk/turkce/multimedya/2012/10/121018_tajik.shtml,01.09.2013.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-19920528, 19.03.2013.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-18244025,19.03.2013.

http://edition.presstv.ir/detail/53991.html, 30.08.2013.

www.universalnewswires.com/centralasia/tajikistan/viewstory.aspx?id=13528, 03.02.2013.

http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2013/03/15/feature-01, 24.08.2013.

http://eurasia-research.com/1117taj.htm, 19.04.2013.

www.showhaber.com/ozbekistandan-tacikistana-suclama-559553h.htm,16.03.2013.

http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/12/26/ozbekistan.tacikistana.gaz.satisini.durduracak/690200.0/index.html, 16.03.2013.

http://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/06/201362082342345467.htm, 11.09.2013.

http://en.rian.ru/world/20070413/63593460.html, 11.09.2013.

www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2009/08/090812_afghanistan_timeline.s
html, 07.09.2013.

http://www.economywatch.com/world_economy/tajikistan/export-import.html,
29.06.2013.

www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Transport_in_Tajikistan.
html, 09.08.2013.

http://www.eurasianet.org/node/66698, 29.06.2013.

www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-forrel-us.htm,
29.06.2013.

http://www.globaltimes.cn/content/800363.shtml, 11.09.2013.

www.dunyabulteni.net/manset/281138/tacikistandan-abdye-cekilme-destegi,28.11.2013.

http://www.globalhumanitarianassistance.org/countryprofile/russia, 18.09.2013.

www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/tajikistan/tjtimeln.htm, 04.05.2013.

centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2012/03/31/newsbrief-03,
29.06.2013.

www.habermonitor.com/en/haber/russia-to-help-tajikistan/128437/, 29.06.2013.

http://www.rferl.org/content/russia-tajikistan-rahmon-putin/25063000.html, 11.09.2013.

http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12180567, 01.10.2013.

http://www.refworld.org/docid/4ee9c11cc.html, 29.06.2013.

http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-15835483, 29.06.2013.

http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17436481, 18.09.2013.

http://www.eurasianet.org/node/66602, 20.05.2013.

www.timeturk.com/tr/2011/08/09/tacikler-in-yuzde-94-u-rusya-yanlisi-cikti.html, 03.11.2013.

http://news.tj/ru/newspaper/article/eshche-odna-vazhnaya-figura-oppozitsii-ustranena, 05.12.2013.

http://www.cablegatesearch.net/cable.php?id=09DUSHANBE954, 06.10.2013.

http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/NF19Ag01.html, 29.06.2013.

http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/CEN-01-120613.html, 01.10.2013.

http://www.presstv.ir/detail/2013/04/17/298742/china-advances-further-into-tajikistan/, 01.10.2013.

http://www.eurasianet.org/node/62689, 12.09.2013.

http://tr.euronews.com/, 17.03.2013.

http://www.aljazeera.com/news/asia/2010/02/201022693840451803.html, 12.09.2013.

http://www.fas.org/irp/world/para/northern_alliance.htm, 24.11.2013.

http://en.trend.az/regions/casia/tajikistan/2134921.html, 11.08.2013.

http://www.thehindu.com/news/national/india-tajikistan-stress-stakes-in-afghan-peace/article4620799.ece, 22.04.2013.

http://online.wsj.com/news/articles/SB119613137833704851, 28.10.2013.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130511_pakistan_secim.shtml, 28.11.2013.

http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/tajikistan/tjtimeln.htm, 04.05.2013.

http://www.rferl.org/content/article/1109550.html, 05.12.2013.

http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2010/07/12/feature-02?change_locale=true, 05.12.2013.

http://www.rferl.org/content/leader-of-islamic-movement-of-uzbekistan-killed-/24668301.html, 23.11.2013.

http://www.haberarz.com/dunya/ozbekistan-islami-hareketi-87-kayip-verdi-h10336.html, 29.11.2013.

http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/10/04/feature-01, 24.11.2013.

http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2010/07/12/feature-02, 05.12.2013.

http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/newsbriefs/2012/02/01/newsbrief-09, 28.06.2013.

http://my.mail.ru/video/mail/general_ahi/16/242.html, 24.12.2013.

http://www.eurasianet.org/node/62952, 16.03.2013.

http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/04/20134910314648770.html, 13.09.2013.

http://english.cri.cn/6909/2013/06/14/2561s770221.htm, 25.12.2013.

http://www.tradingeconomics.com/tajikistan/inflation-cpi, 19.04.2013.

http://www.tasavvufnedir.com/component/content/article/25-tasavvuf-nedir/269-tasavvuf-nasil-dogdu.html, 16.07.2013.

http://enews.fergananews.com/articles/1562, 09.12.2013.

http://www.avesta.tj/eng/security/1800-eu-helps-to-define-border-in-fergana-valley html, 04.03.2012.

http://tjmonitor.wordpress.com/2011/02/09/irpt/#more-138, 22.04.2013.

http://www.nti.org/country-profiles/tajikistan/, 25.07.2013.

http://www.eurasianet.org/node/65773, 06.01.2013.

http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5775.htm, 18.05.2013.

http://www.nbcnews.com/id/51504243/, 29.06.2013.

http://news.tj/en/news/nato-will-provide-575000-euros-tajikistan-destruction-antipersonnel-mines, 29.06.2013.

http://cesmi.info/wp/?p=435, 19.04.2013.

http://www.goodreads.com/review/show/25833818?auto_login_attempted=true, 29.01.2013.

http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/tajikistan, 17.03.2013.

http://tdkterim.gov.tr/bts/, 31.03.2013.

Gazeteler ve TV Programları

Ali Bulaç, ‘‘Seyyid Kutup ve Türkiye İslam’ı’’, *Zaman Gazetesi,* 26.05.2012.

‘‘İslamofobya Belgesel Programı’’, *TRT Haber Kanalı,* 15.08.2012.

‘‘Batıya Doğru Akan Nehir Belgesel Programı’’, *TRT Haber Kanalı,* 18.07.2012.

Deniz Ülke Arıboğan, ‘‘Açı Programı’’, *TRT Haber Kanalı,* 06.03.2012.

Pelin Çift, ‘‘Öteki Gündem’’, *Haber Türk Kanalı,* 17.04.2013.